

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 4 (16)

Луцьк
Вежа-Друк
2018

Редакційна колегія

- Ліпич Л. Г.**, доктор економічних наук, професор, головний редактор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Бояр А. О., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Ищук С. О., доктор економічних наук, професор (Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України).
Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, заступник головного редактора (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Крупка М. І., доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).
Крупка Я. Д., доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет).
Кіндрацька Л. М., доктор економічних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана).
Кузьмін О. Є., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»).
Левицька С. О., доктор економічних наук, професор (Національний університет водного господарства та природокористування).
Макара О. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Павліха Н. В., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Поліневич О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Реверчук С. К., доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).
Стришенець О. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Супрун Н. А., доктор економічних наук, професор (Інститут економіки та прогнозування НАН України).
Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Шворак А. М., доктор економічних наук (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).
Andrzej Swynar, Dr hab. (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie).
Roman Patora, Dr hab. (Społeczna Akademia Nauk w Łodzi).
Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Рецензенти

- Дзюблюк О. В.**, доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет);
Іванов Ю. Б., доктор економічних наук, професор (Харківський національний економічний університет);
Крикавський Є. В., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська політехніка»).

Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – № 4 (16). – 158 с.

У виданні «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» розміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням України, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора чи кандидата наук (див. додаток 8 до наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 № 1328).

Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus.

УДК 33(062.552)

**Економічний часопис
Східноєвропейського
національного
університету
імені Лесі Українки**

Журнал заснований у 2015 році
Періодичність 4 рази на рік

№ 4 (16)

2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

- Стрішенець Олена, Павлов Костянтин, Купчак Володимир**
Державне регулювання конкуренції на регіональних ринках житла в Україні.....7
- Василевська Галина**
Суть та економічна природа виникнення асиметрій фіскального простору держави.....15
- Чорний Олег**
Економічна наука та теорія систем: міждисциплінарні зв'язки.....22

РОЗДІЛ II. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

- Геліч Наталія, Шевчук Ірина**
Прогнозування стану проблем утилізації та переробки відходів в Україні.....28
- Івашко Олена**
Індустріальні парки в системі інвестиційної безпеки держави: теорія та практика.....32

РОЗДІЛ III. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

- Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава, Скорук Олена**
Стратегія управління безпекою підприємства в контексті галузевих загроз.....41
- Грицюк Наталія**
Формування економічної культури суб'єктів господарювання.....49

Зеленко Оксана	
Підходи до управління інструментами логістики в сільськогосподарських підприємствах	55
Грудзевич Ігор, Грудзевич Юля	
Оцінка потенціалу підприємства до впровадження інноваційної діяльності в контексті пошуку ефективних джерел фінансування	63
Лялюк Алла	
Особливості використання стратегічного маркетингу вищими навчальними закладами	70
Баюра Дмитро, Сахарук Богдан	
Діагностування впливу зовнішнього середовища на структуру акціонерного капіталу підприємств автомобілебудування України	78
Коренюк Петро	
Удосконалення управління персоналом на підприємствах автомобільного транспорту	86
Koniukh Ivanna, Yushchyshyna Larysa	
Controlling as an Internal Process of Coordination of the Enterprise	92

РОЗДІЛ IV. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Захарченко Володимир	
Формування спроможних територіальних громад як стратегічний напрям соціально-економічного розвитку сільських територій (на прикладі Чуднівського району Житомирської області)	98

РОЗДІЛ V. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

Карлін Микола	
Фінансовий механізм реалізації ідей концепцій сталого розвитку та «зеленої економіки»	108
Цимбалюк Ірина	
Фінансова децентралізація в Україні: відповідність видатків місцевих бюджетів їх фінансовому забезпеченню	114

РОЗДІЛ VI. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Крупка Ярослав	
Про інвестиційну складову корпоративної фінансової звітності	123
Fatenok-Tkachuk Alla	
Features of the Accounting Procedures for Foreign Investment	131
Матвійчук Іванна	
Обліково-аналітичне забезпечення діяльності готельних підприємств	139
Кулинич Мирослава	
Документування як методичний інструментарій у бухгалтерському обліку: перспективи впровадження електронного документообігу	148

Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки»	155
--	-----

CONTENT

CHAPTER I. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

<i>Strishnets Olena, Pavlov Konstantyn, Kupchak Volodymyr</i> State Regulation of Competition in Regional Markets Houses in Ukraine.....	7
<i>Vasylevska Halyna</i> Essentials and Economic Fundamentals of a State's Fiscal Space	15
<i>Chorny Oleg</i> Economics and System Theory: Interdisciplinary Connections	22

CHAPTER II. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

<i>Gelich Natalia, Shevchuk Irina</i> Forecasting the State of Waste Disposal and Recycling Problems in Ukraine	28
<i>Olena Ivashko</i> Industrial Parks in the System of Investment Security of the State: Theory and Practice	32

CHAPTER III. ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava, Skoruk Olena</i> Strategy of Management of Enterprise Safety in Context of Branch Threats	41
<i>Hrytsiuk Natalia</i> Formation of Economic Culture of the Business Entities	49
<i>Zelenko Oksana</i> Approaches to Managing Logistics Tools in Agricultural Enterprises	55
<i>Hrudzevych Igor, Hrudzevych Julia</i> Evaluation of the Potential of Enterprises to the Implementation of Innovative Activities in the Context of Search for Effective Funding Sources.....	63
<i>Lialiuk Alla</i> Features using of Strategic Marketing Higher Educational Institutions	70
<i>Baiura Dmytro, Sakharuk Bogdan</i> Diagnostic Effects of the External Environment on the Share Capital Structure of Ukrainian Auto Building Enterprises.....	78
<i>Korenyuk Petro</i> Improvement of Personnel Management at Automobile Transport Enterprises	86
<i>Koniukh Ivanna, Yushchyshyna Larysa</i> Controlling as an Internal Process of Coordination of the Enterprise.....	92

CHAPTER IV. REGIONAL ECONOMY AND ECONOMY OF NATURAL RESOURCES

<i>Zakharchenko Volodymyr</i> Formation of Possible Territorial Groups as a Strategic Guide to Socio-Economic Development of Agricultural Territories (in the Example of the Municipal District of the Zhytomyr Region).....	98
--	----

CHAPTER V. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Karlin Mykola

Financial Mechanism for Implementing the Ideas Concepts of Sustainable Development
and «Green Economy»..... 108

Tymbaliuk Iryna

Financial Decentralization in Ukraine: Liability of Local Budget Expenditure for their Financial Support..... 114

CHAPTER VI. ACCOUNTING, AUDITING, STATISTICS, MATHEMATICAL METHODS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMICS

Krupka Yaroslav

About the Investment Component of Corporate Financial Reporting 123

Fatenok-Tkachuk Alla

Features of the Accounting Procedures for Foreign Investment 131

Matviichuk Ivanna

Accounting and Analytical Support of Activity of Hotel Enterprises 139

Kulynych Myroslava

Documentation as a Methodical Tools in Accounting: Prospects for Electronic Documentary
Cooperation Implementation..... 148

*Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal
of Lesia Ukrainka Eastern European National University»..... 155*

РОЗДІЛ I

Економічна теорія та історія економічної думки

УДК 332.145

Стришенець Олена,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: strishenec.olena@eenu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: pavlovkv@icloud.com

Купчак Володимир,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри аналітичної економіки та природокористування,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
м. Луцьк; e-mail: kupchak@me.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-7-15>

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКАХ ЖИТЛА В УКРАЇНІ

Досліджено роль держави в регуляторних процесах стосовно конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості в регіонах України. Відображено сучасні тенденції та становище, що панує на ринку житла в країні і її регіонах, адже ринок житла в державі не здатний повною мірою самостійно впоратись із саморегуляторними процесами. Також доведено потребу у втручанні з боку держави в його процеси, що відбуваються в регіонах. Ефективно реалізована та спрямована інфраструктура суттєво підвищує рівень конкурентоспроможності місцевих ринків, а також забезпечує процес постійного відтворення їхніх конкурентних переваг. Виокремлено основні проблемні питання, що виникають у процесі реалізації державного антимонопольного нагляду за ринковими процесами. Вивчено відомі та запропоновано інноваційні способи аналізу й оцінки ринкової ваги. Визначено чіткі, пріоритетні напрями забезпечення реалізації антимонопольної політики з боку держави. Запропоновано інструментарій, що сприятиме забезпеченню контролю за діяльністю регіональних ринків житла.

Ключові слова: регулювання, державна антимонопольна політика, конкурентне забезпечення, конкуренція, регіональна конкуренція, конкуренція ринок житла, житлові відносини, регіональний вимір житлового ринку, місцевий ринок.

Стришенець Елена,
доктор экономических наук, профессор,
заведующая кафедрой аналитической экономики и природопользования,
Восточноукраинский национальный университет имени Лесы Украинки,
г. Луцк; e-mail: strishenec.olena@eenu.edu.ua

Павлов Константин,
доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры аналитической экономики
и природопользования, Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки;
г. Луцк; e-mail: pavlovkv@icloud.com

Купчак Владимир,
доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры аналитической экономики
и природопользования, Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
г. Луцк; e-mail: kupchak@me.com

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КОНКУРЕНЦИИ НА РЕГИОНАЛЬНЫХ РЫНКАХ ЖИЛЬЯ В УКРАИНЕ

Исследуется роль государства в регуляторных процессах относительно конкурентных отношений на региональных рынках жилой недвижимости в регионах Украины. Отражаются современные тенденции и положение, царящие на рынке жилья в стране и ее регионах. Ведь рынок жилья в стране не способен в полной мере самостоятельно справиться с саморегуляторными процессами. Доказывается потребность во вмешательстве со стороны государства в его процессы. Эффективно реализованная инфраструктура существенно повышает уровень конкурентоспособности местных рынков, а также обеспечивает процесс постоянного воспроизводства их конкурентных преимуществ. Выделены основные проблемные вопросы в процессе реализации государственного антимонопольного надзора за рыночными процессами. Изучаются существующие и предлагаются инновационные пути анализа и оценки рыночного веса. Определяются четкие, приоритетные направления обеспечения реализации антимонопольной политики со стороны государства. Предлагается инструментарий, способствующий обеспечению контроля за деятельностью на региональных рынках жилья.

Ключевые слова: регулирование, государственная антимонопольная политика, конкурентное обеспечение, конкуренция, региональная конкуренция, конкуренция на рынке жилья, жилищные отношения, региональное измерение жилищного рынка, местный рынок.

Strishenets Olena,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Analytical Economics and Natural Resources
of the Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk city; e-mail: strishenec.olena@eenu.edu.ua

Pavlov Konstyantyn,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Analytical Economics and Natural Resources
of Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk city; e-mail: pavlovkv@icloud.com

Kupchak Volodymyr,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Analytical Economics and Natural Resources
of Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk city; e-mail: kupchak@me.com

STATE REGULATION OF COMPETITION IN REGIONAL MARKETS HOUSES IN UKRAINE

The author's team investigated the role of the state in regulatory processes regarding the competitive relations of the regional markets of residential real estate in the regions of Ukraine. The modern tendencies and situation that dominate the housing market in the country and its regions are shown. After all, the housing market in the country is not able to fully cope with self-regulatory processes independently, it was also proved the need for interference from the side of the state in its processes occurring in the regions. Efficiently implemented and directed infrastructure significantly increases the level of competitiveness of local markets, and also provides a process of continuous reproduction of their competitive advantages. The main problem issues that are taking place in the process of realization of state antimonopoly supervision over market processes are singled out. The existing and offered innovative ways of analysis and estimation of market weight are investigated. Clear, priority directions of ensuring the implementation of antitrust policy by the state are defined. The toolkit is proposed that will help to control the activity of regional housing markets.

The purpose of the paper is to thoroughly study the processes of organizing and regulating the state of the processes of competitive relationships between the subjects of the residential real estate market in a regional dimension.

A serious economic tool for regulating the competitiveness of the region is the taxation and lending of enterprises, pricing, depreciation policy of enterprises. With the help of taxation, the state regulates and influences economic processes within the region and the state as a whole. The state uses a tax mechanism for economic impact on public production and its structure by increasing or reducing the mass of tax revenues. With the change in the form of taxation, tax rates, tariffs, and the exemption from taxation of certain types of activities, the state can give impetus to the growth or retardation of economic activity, the development of priority types of economic activity.

In the presence of various forms of transformation into market economic relations, it is necessary to form a fundamentally new model of the mechanism of lending. It should consider the fact that, together with the bank forms of the loan must be used and off-bank. Speaking about pricing, it should be noted that the state should establish recommended price limits for economic entities. In some cases, a maximum price is set above which it is impossible to sell the product or provide services, in other cases – the minimum price below which it is impossible to sell the product. Enterprises must adhere to government prices.

The structural reorientation of the Ukrainian economy is closely linked with the use of the scientific and technological process, with the latest methods and forms of organization of management of innovative processes, the expansion of adaptation to new methods on the forms of construction.

Key words: regulation, state antimonopoly policy, competitive provision, competition, regional competition, competition housing market, housing relations, regional dimension of the housing market, local market.

Постановка проблеми. Досліджуючи конкурентні відносини на будь-якому ринку в Україні, насамперед звертаємо увагу на їх недосконалість. Це пов'язано з тим, що більшість підприємств і комерційних організацій у країні працюють в умовах олігополії та різних модифікацій монополістичних умов конкуренції.

Чимала кількість ринків на сьогодні залишаються значною мірою монополізованими, адже досі на них не забезпечено однакових умов участі для всіх суб'єктів, що створює суттєві перешкоди для їх економічного розвитку. Це значною мірою ускладнює шлях розвитку національної конкурентної політики [16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремих питань щодо державного регулювання конкуренції на ринку житла стосуються роботи вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, а саме: А. Асаула, В. Гейця, Т. Гірченко, О. Гриценка, О. Ковалевської, І. Кривов'язюка, А. Мартин, В. Мороз, Т. Овсянникової, Т. Одаренко, В. Павлова, А. Третяка. Проте питанням, які пов'язані з процесами державного регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості в Україні, приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Мета статті – ґрунтовне дослідження процесів щодо організації та регулювання з боку держави процесів конкурентних відносин між суб'єктами ринку житлової нерухомості в регіональному вимірі.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення процесу розвитку вільних конкурентних відносин у державі реалізується формуванням чіткого проконкурентного усвідомлення громадян [15]. Досягнути цього можливо за допомогою охоплення всіх наявних конкурентних відомств, діяльність яких сприяє захисту чесних конкурентних відносин, які не мають при цьому нормативно-правового забезпечення: сприяння державним інстанціям у процесі формування чіткого визначення меж регуляторних заходів; уникнення відмежування окремих державних органів від реалізації практики конкурентотворчої діяльності та лобіювання інтересів окремих комерційних груп; здійснення заходів, що сприяють усвідомленню органами судової системи держави, суб'єктами підприємницької діяльності тощо позитивних ефектів від підтримки й забезпечення реалізації конкурентної політики як у державі загалом, так і на окремих її ринках.

На сьогодні державна конкурентна політика ґрунтується насамперед на створенні й підтримці ефективного конкурентного середовища, мета якого – створення умов для забезпечення загального ефективного економічного зростання в державі та належного рівня добробуту її населення [16].

Конкурентна політика держави являє собою чітко визначений багатосекторний і довгостроковий напрям діяльності різних владних суб'єктів задля підтримки рівня розвитку економічних, ринкових та соціальних відносин на основі ефективного використання капіталів і трудових відносин, пріоритетною ціллю якого є захист інтересів суспільства [4]. Конкурентна політика держави – це цілий комплексний підхід до організації, створення та забезпечення подальшого дотримання ефективно діючого конкурентного середовища в державі [16].

Незважаючи на те, що на сьогодні державними органами влади вже застосовується низка заходів щодо забезпечення належних конкурентних умов на різних ринках, усе ж таки залишається потреба в розробці значно жорсткіших адміністративних заходів впливу. До того ж на сьогодні гостро постало питання, що стосується антиконкурентних порушень окремих владних органів, що створюють значні перешкоди для діяльності й розвитку підприємництва в Україні. На нашу думку, розв'язати цю проблему можливо за рахунок посилення контролю за підлеглими на предмет виконання норм і правил конкурентного законодавства в країні, що стосується всіх державних інстанцій [2].

Для попередження подальших проявів нечесної конкурентної гри з боку окремих суб'єктів на різних ринках слід розробити нормативно-правову базу, яка б забезпечила суттєве підсилення доказової основи в процесі викриття можливих порушень конкурентного законодавства; значно розширити за змістом поняття «недобросовісних конкурентних відносин», що наведено в ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» [3]; запровадити в дію комплексну державну політику регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла.

Державна політика щодо реалізації та стимулювання належних конкурентних відносин уключає такі складові елементи: *політика антимонопольного впливу* за своїм змістом визначає окремі методи та засоби обмежень і контролю вже наявних державних та природних монополій; контроль за процесом злиття окремих підприємств й організацій із метою запобігання появі нових монополізованих елементів на ринку; перетікання приватизаційних процесів; безпосередній нагляд за здійсненням процесу оплати заробітної плати та ціноутворенням; спрощення процедури створення й ведення бізнесу в конкретній галузі; *політика фінансового стимулювання та забезпечення належних умов конкуренції*, що ґрунтується на процесах, котрі стосуються забезпечення й належного регулювання фінансово-кредитних важелів, оподаткування, відсоткових ставок за депозитами, рентабельності виробництва-будівництва тощо; *політика участі держави в процесі виробництва, будівництва й реалізації продукції* – за допомогою забезпечення належної підтримки галузевих підприємств, здійснення державних замовлень і капітальних укладень у зазначену галузь; *політика стандартизації та сертифікації на загальнодержавному рівні* – продукції, технологій, охорони навколишнього середовища, екологічності процесу виробництва-будівництва; *політика цінового регулювання на засоби виробництва, сировини, землі та енергетичні ресурси*; *політика забезпечення соціального захисту споживачів*.

Поряд із державними заходами щодо обмеження монополізму у виробництві та продажу масових товарів необхідні спеціальні заходи державної антимонопольної діяльності стосовно товарів, які продаються на регіональних ринках нерухомості. Справа в тому, що великі об'єкти власності у вигляді нерухомого майна найчастіше не представлені на ринках як об'єкти масових продажів, у зв'язку з чим важко безпосередньо виявити монополістів, котрі захоплюють більшу частину ринків подібних товарів і перешкоджають тим самим вільній конкуренції [5].

Антимонопольні заходи, що застосовуються для регулювання відносин на регіональних ринках нерухомості, убачаються в державному регулюванні купівлі, продажу, передачі, реорганізації об'єктів нерухомості з метою здійснення цих процесів із дотриманням конкурентних принципів. При цьому важливо дотримуватися раціонального співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання, але механізми саморегулювання слід спочатку налаштувати на конкуренцію, обмежити властиву нинішнім способам саморегулювання ринку тенденцію служити інтересам вузького кола осіб, представникам олігархії й монополізму [5, 9].

Вільне ринкове ціноутворення на основі врівноваження попиту та пропозиції практично не працює на ринку великих об'єктів нерухомого майна, тому державне, незалежне від агентів ринку регулювання цін на нерухомість стає неминучим. Потрібно запобігати, як правило, продажу об'єктів державної власності за умов так званої балансової вартості, навіть якщо вона обчислена з урахуванням переоцінки основних засобів, оскільки балансова вартість об'єкта зазвичай не відображає його ринкової вартості.

Основним засобом цінового регулювання на регіональних ринках нерухомості покликане стати встановлення цінових обмежень під наглядом антимонопольних органів. Обмеження повинні встановлюватися, виходячи з незалежної оцінки вартості об'єкта за визнаними методиками, що спираються як на витратний, так і на дохідний підходи, із використанням методу порівняння. Обмеження рівня цін для конкретних об'єктів або стосовно типових об'єктів власності потрібно встановлювати до проведення продажу та повідомляти його організаторам [5].

На сьогодні економічне становище України, порівняно з іншими розвиненими країнами світу, значно різниться, що впливає також на видозміну всієї ринкової структури держави, уключаючи й ринок житлової нерухомості, що перебуває на початковому етапі свого становлення та потребує радикальних змін на як загальнонаціональному, так і регіональному рівнях.

Відразу слід відзначити те, що відмінною й специфічною ознакою ринку житлової нерухомості в нашій державі є непропорційність процесу його формування та розвитку. Регіональні особливості окремих ринків і їх показники мають суттєві відмінності: географічні ознаки; розвиток інфраструктури; рівень добробуту населення; цінові тенденції; політичне становище; цілісність об'єктів нерухомості, що перебувають на різних етапах будівництва й густоти їх розміщення. Слід також звернути увагу й на те, що існує суттєва відмінність великих і малих міст за населенням, територією та темпами розвитку. Досліджуючи регіональні ринки житлової нерухомості в Україні, особливу увагу треба приділити його суміжності з окремими фінансовими й інвестиційними ринками, адже доступність позичкового фінансового ресурсу є обмеженою, що створює додаткові коригувальні фактори в процесі формування регіональних ринків. Разом із тим, досліджуючи механізми регулювання регіональних ринків нерухомого майна, можна зауважити й щодо якості, яка також притаманна й іншим ринкам (особливості об'єктів нерухомості як товару).

Стимулювання розвитку сфери житлової нерухомості та її будівництва сприятиме розвитку й інших сфер господарства в державі та її регіонах, хоча інколи трапляється й навпаки. Наприклад, підвищення рівня пропозиції на окремому ринку житлової нерухомості може спричинити стрімке зниження рівня показників його привабливості як інвестиційного центру, а також його загальним показникам дохідності. Як наслідок, діяльність регіональних ринків житлової нерухомості слід організовувати таким чином, щоб баланс попиту та пропозиції на них урівноважувався, не здійснюючи суттєвого впливу на загальну ринкову кон'юнктуру. Очевидним на сьогодні є те, що жоден ринок не має можливості саморегулюватися.

Регіональні ринки житлової нерухомості включають у себе абсолютно всі трансакції, які пов'язані з передачею прав власності на всі види суб'єктів нерухомості, або ж отримання плати за користування ними. Розвиток регіональних ринків житлової нерухомості є важливою складовою частиною процесу становлення економіки країни. Нерухоме майно, окрім використання за своїм функціональним призначенням, може виступати й джерелом для залучення фінансових засобів на розвиток бізнесу через здійснення іпотечного кредитування. Отже, ринок нерухомості та фінансово-економічний сектор взаємопов'язані й можуть слугувати важливим рушієм розвитку національної економіки загалом.

Нерухоме майно – важливе джерело для формування податкових надходжень як центральних, так і регіональних і місцевих бюджетів, але податки, накладені на нерухоме майно, та операції з ним повинні бути справедливими й не гальмувати економічний розвиток. Оскільки ринок житлової нерухомості не здатний самостійно впоратися з розвитком вищезапропонованих сфер, то для його розвитку необхідне державне втручання. Діяльність держави, що спрямована на створення основи для розвитку регіональних ринків нерухомості, слід згрупувати в таких функціональних заходах, як організація й підтримка інститутів, які б гарантували отримання прибутку від експлуатації об'єктів нерухомості за допомогою встановлення її вартості; створення прозорої законодавчої основи для використання об'єктів нерухомості, а також володіння ними; забезпечення прозорого й раціонального управління нерухомим майном, яке перебуває в державній власності; створення справедливої системи оподаткування об'єктів нерухомості, що перебувають у власності; регулювання процесу використання, а також забезпечення розвитку нерухомості, яка призначена для суспільних потреб.

Політика розвитку конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості повинна спиратися на систему таких інструментів, котрі б спрямовувалися на формування й забезпечення їх конкурентоспроможності. Державна регіональна політика полягає в такому: у врахуванні регіональних особливостей при визначенні економічної, соціальної, фінансової та ін. видів політики; у розробленні стратегії територіального розвитку країни, реалізація якої дасть змогу підняти рівень конкурентної спроможності країни і її регіонів; у підтримці тих регіональних ринків житла, котрі самостійно не спроможні подолати кризові явища під час формування конкурентоспроможності. Об'єктами державної регіональної політики виступають об'єкти нерухомості з різним рівнем конкурентоспроможності. Для розширення державної антимонопольної політики проводиться класифікація нерухомості за рівнем їх конкурентної спроможності. Це сприятиме визначенню пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності для кожного виду житла. У центрі державної регіональної політики повинні перебувати регіональні ринки житла з низьким рівнем розвитку й конкурентоспроможності.

У системі міжрегіональних інструментів важливе місце відведене прогнозуванню рівнів розвитку житла в регіоні. Головне призначення прогнозування – це аналіз та оцінка розвитку спроможності регіональних ринків, виділення чинників впливу на підвищення конкурентоспроможності нерухомості, створення бази для розробки державної регіональної політики [1, с. 119]. Прогнози дають змогу визначити в майбутньому рівень конкурентоспроможності, активізувати участь держави у розвитку тих ринків житла, у яких низький рівень конкурентоспроможності. Державні органи управління спрямовують ресурси переважно в слаборозвинені регіональні ринки, щоб зменшити різницю в рівнях конкурентоспроможності нерухомості регіонів.

Державна підтримка регіонів із низьким рівнем конкурентоспроможності проводиться в інтересах самих регіонів. Фінансова допомога слаборозвинутим регіонам здійснюється за посередництва державної підтримки. Із державного бюджету вони отримують трансферти у вигляді державних субвенцій, дотацій, субсидій. Так здійснюється перерозподіл доходів від високорозвинутих регіонів до менш розвинених. Часто перерозподілені кошти потрапляють не до фонду розвитку, а у фонд споживання. Це не сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності. Тому фінансова допомога повинна спрямовуватися переважно на розвиток інфраструктури, інноваційно активних виробництв, пріоритетних видів економічної діяльності регіону.

Для регіонів із різним рівнем конкурентоспроможності важливу роль відіграє такий інструмент регулювання, як розвиток інфраструктури. Ефективно спрямована інфраструктура підвищує конкурентоспроможність регіональних ринків, сприяє відтворенню його конкурентних переваг. Так, галузева структура передбачає скорочення диспропорцій у рівнях конкурентоспроможності на основі скорочення сировинних галузей на користь обробних, визначення пріоритетних галузей економіки, створення конкурентного середовища.

Інструментами за рівнем конкурентоспроможності регіональних ринків запропоновано вважати цільові комплексні програми з наданням фінансових дотацій для регіонів із низьким рівнем конкурентоспроможності; цільові комплексні програми для забезпечення конкурентоспроможності регіональних ринків житла; цільові комплексні програми для підвищення фінансово-кредитного стимулювання доступності житла.

Цільові комплексні програми сприяють вирішенню питання щодо підвищення конкурентоспроможності регіональних ринків житла. Їх реалізація сприятиме економічному розвитку регіону в цілому та вдосконаленню економічних відносин між суб'єктами господарювання, ефективному використанню переваг регіону. Програми виступають засобом діяльності процесів із підвищення конкурентоспроможності регіону за рахунок використання резервів економічного розвитку [12].

Серед інструментів за змістом вирізняються фінансово-бюджетне регулювання та вдосконалення організаційної структури управління щодо підвищення конкурентоспроможності регіональних ринків житла. Важливого значення набуває роль держави у сфері фінансів, яка проводить правове регулювання стабільності фінансової системи. У системі регулювання економіки як державою, так і її регіонами провідне місце належить бюджету. Він виступає невід'ємною частиною ринкових відносин, інструментом реалізації державної політики [10].

Перерозподіляючи фінансові ресурси між регіонами, держава встановлює оптимальні відносини між державним і місцевими бюджетами, забезпечує стабільність місцевих бюджетів та конкурентоспроможність регіону й певним чином регулює житлову нерухомість. Проте постійний дефіцит бюджету негативно впливає на існування конкурентоспроможності регіонів. Відсутність коштів на фінансування пріоритетних видів економічної діяльності не дає можливості нарощувати експортний потенціал регіону, забезпечити йому належний рівень конкурентоспроможності.

Ефективність функціонування бюджетної системи тісно пов'язується з розширенням самостійності регіональних органів влади. Доходи місцевих бюджетів поповнюються переважно за рахунок двох податків – податку на майно й податку на доходи. До функцій центрального уряду належать утримання військових потуг держави, забезпечення виплати національного боргу, забезпечення розвитку науки й техніки, капіталовкладення державного значення. Усі інші статті видатків фінансують місцеві органи влади, котрі краще знають реальні потреби економіки регіону та потреби громадян. Тому першочерговим завданням є проблеми формування, законодавчого закріплення державного механізму формування бюджетів на рівні як регіонів, так і держави в цілому.

Висновки. Отже, міжбюджетного вирівнювання досягти майже неможливо, оскільки регіони різняться між собою природними, інноваційними ресурсами, робочою силою тощо. Міжбюджетне вирівнювання не сприяє саморозвитку регіонів. Тому доречно буде фінансувати пріоритетні види діяльності регіону, створювати сприятливий клімат для розвитку місцевого бізнесу.

Серйозним економічним інструментом регулювання конкурентоспроможності регіону служать оподаткування та кредитування діяльності підприємств, ціноутворення, амортизаційна політика підприємств. За допомогою оподаткування держава регулює й впливає на економічні процеси в межах регіону та держави в цілому. Держава використовує податковий механізм для економічного впливу на суспільне виробництво і його структуру за допомогою збільшення чи скорочення маси податкових надходжень. Серед дієвих інструментів регулювання – кредитування, хоча воно має низку недоліків. Основний недолік – високі відсоткові ставки сплати за кредит, складність прийняття рішення про надання кредиту, короткі терміни його надання та ін. Зменшення відсоткових ставок сприятиме доступності кредитів до менш рентабельних регіонів щодо економічної діяльності, підвищить віддачу на капітал, служитиме стимулом до інвестування. Усе це допоможе освоєнню потенційних конкурентних переваг регіону, збільшуватиме його конкурентоспроможність.

Національний банк повинен підтримувати кредитування тих видів економічної діяльності регіонів та об'єктів нерухомості, які мають ефективні програми виходу з кризового стану, зможуть здійснювати перепрофілювання й переорієнтацію виробництва на випуск конкурентоспроможної продукції та підтримання соціального житла. Кредитна діяльність комерційних банків має переорієнтуватися на надання цільових пільгових кредитів для доступності населення [11].

Говорячи про ціноутворення, слід зазначити, що держава повинна встановлювати рекомендовані межі цін для суб'єктів господарювання. В одних випадках встановлюється максимальна ціна, вище від якої не можна реалізовувати продукцію чи надавати послуги, в інших випадках – мінімальна ціна, нижче за яку не можна продавати продукцію. Підприємства повинні дотримуватися встановлених державою цін.

Джерела та література

1. Глівенко С. В., Соколов М. О. Економічне прогнозування: навч. посіб. 3-тє вид., доповн. Суми: Університет кн., 2004. 207 с.
2. Закон України «Про Антимонопольний комітет України». *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.
3. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» URL: від 07.06.1996 № 236/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon0.gada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 19.02.18).
4. Мороз В. М. Конкурентна політика держави та механізм її запровадження у трансформаційну економіку: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2007. 22 с.
5. Павлов К. В., Стрішенець О. М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*: зб. наук. праць. Ужгород, 2016. Вип. 1, т. 2. С. 35–38.
6. Павлов К. В. Вплив конкурентних відносин на регіональні ринки нерухомості в умовах інституційного забезпечення. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал/уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич*. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. № 4(8). С. 89–93.
7. Павлов К. В. Змістова характеристика функціонування регіональних ринків нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: журнал/уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич*. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 1 (9). С. 102–109.
8. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 250 с.
9. Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами. Москва: Инфра-М, 2010. 384 с.
10. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні/за ред. Б. Є. Кваснюка. Київ; Харків: Форт, 2003. 424 с.
11. Соціально-економічні дослідження в перехідний період: щорічник наук. праць/Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долішнього; відп. ред. М. І. Долішній. Львів, 1996. 330 с.
12. Сторонянська І., Шульц С. Міжрегіональна інтеграція в Україні: монографія/Ін-т регіон. дослідж. НАН України. Львів, 2007. 292 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

13. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*: зб. наук. праць. Вип. 1 (47). Т. 2. Ужгород, 2016. С. 35–38.
14. Стрішенець О. М., Павлов К. В. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал/уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. № 3 (11). С. 7–12.
15. Юрчишина Л. І. Конкурентна політика та конкурентне законодавство України. *Бізнес-навігатор*. 2012. № 1. С. 45–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2012_27_11 (дата звернення: 21.02.18). – Назва з екрана.
16. Pavlov K., Shevchuk I. Regional markets for residential real estate: budget mechanisms for the implementation of antimonopoly measures. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*: журнал. Луцьк, 2017. № 3 (11). С. 82–88.

References

1. Glivenko, S. V. & Sokolov, M. O. (2004). *Ekonomichne prohozuvannya [Economic forecasting]*. Sumy: Univ. Kn. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayiny Pro Antymonopol'nyu komitet Ukrayiny [Law of Ukraine on Antimonopoly Committee of Ukraine] (1993, 50, 472) // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine* [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrayiny Pro zakhyst vid nedobrosovisnoyi konkurentsii [Law of Ukraine on protection against unfair competition]. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80> (Date of application: 19.02.18) [in Ukrainian].
4. Moroz, V. M. (2007). Konkurentna polityka derzhavy ta mekhanizm yiyi zaprovadzhennya u transformatsiyu ekonomiku [Competitive policy of the state and the mechanism of its introduction into the transformation economy]. *Author's abstract. dis ... Candidate state sciences exercise*. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Pavlov, K. V., & Strysenets, O. M. (2016). Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Features of Competitive Relations in Regional Real Estate Markets]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekononika» – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series «Economics»*, 1, Vol. 2, 35–38 [in Ukrainian].
6. Pavlov, K. V. (2016). Vplyv konkurentnykh vidnosyn na rehional'ni rynky nerukhomosti v umovakh instytutsiynoho zabezpechennya [Influence of competitive relations on regional real estate markets in the context of institutional support]. L. G. Lypych, & M. B. Kulinich (Eds.) *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the Lesi Ukrainki Eastern European National University*, 4 (8), 89–93 [in Ukrainian].
7. Pavlov, K. V. (2017). Zmistova kharakterystyka funktsionuvannya rehional'nykh rynkiv nerukhomosti [Content characteristic of the functioning of regional real estate markets]. L. G. Lypych, & M. B. Kulinich (Eds.) *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the Lesi Ukrainki Eastern European National University*, 1 (9), 102–109 [in Ukrainian].
8. Pavlov, K. V. (2013). Rehulyuvannya investytsiyno-zhytlovykh vidnosyn v Ukrayini [Regulation of Investment and Housing Relations in Ukraine]. Rivne: NUVGP [in Ukrainian].
9. Raizberg, B. A. (2010). Gosudarstvennoye upraleniye yekonomicheskimi i sotsial'nsmi protsesami [State management of economic and social processes] M.: Infra-M [in Russian].
10. Kwasniuk, B. E. (2003). (Eds.) Rol' derzhavy u dovhostrokovomu ekonomichnomu zrostanni [The role of the state in long-term economic growth]. Kiev; Xarkov: Fort [in Ukrainian].
11. Dolyshny, M. I. (1996). (Eds.) Sotsial'no-ekonomichni doslidzhennya v perekhidnyy period [Socio-economic studies in the transition period]. *In-t rehion. doslidzh. im. M. I. Dolishn'oho – In-t region. research them lower one M. I. Dolyshny*. Lviv [in Ukrainian].
12. Storonianska I. (2007). *Mizhrehional'na intehratsiya v Ukraïni [Interregional Integration in Ukraine]*. In-t region. research National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv [in Ukrainian].
13. Strizenets, O. M., & Pavlov, K. V. (2016). Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Features of Competitive Relations in Regional Real Estate Markets]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekononika» – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series «Economics»*, 1, Vol. 2, 35–38 [in Ukrainian].
14. Strizenets, O. M., & Pavlov, K. V. (2017). Teoretychni aspekty konkurentsii na rehional'nykh rynkakh zhytlovyoi nerukhomosti [Theoretical aspects of competition in the regional markets of residential real estate]. L. G. Lypych, & M. B. Kulinich (Eds.) *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the Lesi Ukrainki Eastern European National University*, 3 (11), 7–12 [in Ukrainian].

15. Yurchyshina, L. I. (2012). Konkurentna polityka ta konkurentne zakonodavstvo Ukrainy [Competitive Politics and Competition Law of Ukraine]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, 1, 45–52. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2012_27_11 [in Ukrainian].
16. Pavlov, K. & Shevchuk, I. (2017). Rehional'ni rynky zhytlovoi nerukhomosti: byudzhetni mekhanizmy zaprovadzhennya antymonopol'nykh zakhodiv [Regional markets for residential real estate: budget mechanisms for the implementation of antimonopoly measures]. L. G. Lypych, & M. B. Kulinich (Eds.) *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of the Lesi Ukrainki Eastern European National University*, 3 (11), 82–88 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.10.2018 р.

УДК 33.336.011

Василевська Галина,
кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет,
кафедра податків та фіскальної політики,
м. Тернопіль; e-mail: h.vasylevska@tneu.edu.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-15-22>

СУТЬ ТА ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ВИНИКНЕННЯ АСИМЕТРИЙ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

Сучасні тенденції функціонування господарської системи держави характеризуються багатогранністю її складових, динамічною структурою розвитку та певною розбалансованістю. Вивчаючи засади фіскального простору держави, варто звернути увагу на можливість його функціонування й удосконалення в контексті тенденцій асиметричного розвитку. У статті розглянуто теоретичні підходи до окреслення змісту асиметрій, з'ясовано їх суть та економічну природу. Обґрунтовано основні причини фундаментальної розбалансованості сучасної економіки, розкрито особливості її виникнення, форм прояву. Запропоновано визначення «асиметрії фіскального простору», з'ясовано причини їх появи, що становлять загрозу стабільному соціально-економічному розвитку держави та впливають на покращення суспільного добробуту і якості життя громадян.

Ключові слова: фіскальний простір держави, фіскальна політика, асиметрії фіскального простору, податкова система, державне регулювання.

Василевская Галина,
кандидат экономических наук, доцент,
Тернопольский национальный экономический университет,
кафедра налогов и фискальной политики,
г. Тернополь; e-mail: h.vasylevska@tneu.edu.ua

СУТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ВОЗНИКНОВЕНИЯ АССИМЕТРИЙ ФИСКАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ГОСУДАРСТВА

Современные тенденции функционирования хозяйственной системы государства характеризуются многогранностью ее составляющих, динамичной структурой развития и определенной разбалансированностью. Изучая основы фискального пространства государства, стоит обратить внимание на возможности его функционирования и совершенствования в контексте тенденций асимметричного развития. В статье рассматриваются теоретические подходы к разработке содержания асимметрий, выясняются их суть и экономическая природа. Обоснованы ключевые причины фундаментальной разбалансированности современной экономики, раскрываются особенности ее возникновения, формы проявления. Предлагается собственное определение «асимметрии фискального пространства», выясняются причины их появления, представляющие угрозу стабильности социально-экономического развития государства, что влияет на улучшение общественного благосостояния и качества жизни граждан.

Ключевые слова: фискальное пространство государства, фискальная политика, асимметрии фискального пространства, налоговая система, государственное регулирование.

Vasylevska Halyna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Ternopil National Economic University,
Department of Taxes and Fiscal Policy,
Ternopil; e-mail: h.vasylevska@tneu.edu.ua

ESSENTIALS AND ECONOMIC FUNDAMENTAS OF A STATE'S FISCAL SPACE

Modern trends in a state's economic system functioning feature the multiplicity of its components, along with the dynamic structure of development and certain imbalances, caused by permanent crisis phenomena, increased economic, political, cultural, environmental risks, including a significant social tension.

Studying the principles of a state's fiscal space, one should consider its functioning and improvement prospects in the context of asymmetric development trends; spread of various geopolitical, cultural and social interactions affecting the course of economic transformations; thus completing the holistic process of a state's fiscal space formation, among which the globalization processes obviously play a dominant role.

All these factors produces a significant impact on the formation and improvement of a state's fiscal space, since the development of any public sphere requires the use of a considerable amount of funding. In this regard, the content and causes of the fiscal space asymmetry, as well as the basis of their influence factors should be discussed.

The article deals with theoretical approaches to the definition of the content of asymmetries, and provides explanation for their economic nature. Main causes for the modern economy fundamental imbalance are reviewed; peculiarities of its emergence, forms of manifestation are singled out. The author suggests a personal approach to the definition of «asymmetry of the fiscal space» notion, the reasons of their evolution, which threaten a state's stable socio-economic development, and influence the public welfare improvement processes.

Key words: state's fiscal space, fiscal policy, the fiscal space asymmetry, tax system, state regulation.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток світового господарства, вплив глобалізаційних процесів та бажання держав посилити свою конкурентоспроможність на міжнародних ринках посилює економічну нестабільність, розбалансованість і соціальну напругу. Не всі країни здатні впоратись із бажанням бути повноправним гравцем на світовій арені й водночас проводити компромісну регуляторну політику національної економіки, яка була б позитивно сприйнята суспільством. Однією з основних умов забезпечення конкурентоспроможності держави є її здатність максимально застосовуватися до сучасних реалій та викликів глобалізації. Відтак виникає гостра потреба в ефективному функціонуванні фіскального простору, що сприятиме збалансованій соціально-економічній ситуації. Уряди країн часто роблять помилку, намагаючись зрівняти умови та можливості розвитку національного господарства, що лише поглиблює його асиметричний контекст і загострює тогочасні проблеми. Для більш детального розуміння обставин потрібно ґрунтовно дослідити суть та причини виникнення асиметрій фіскального простору задля їх використання як якісного й ефективного інструменту державної регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями функціонуванням асиметрій фіскального простору держави займалися багато науковців, зокрема зарубіжних, таких як П. Геллер, Р. П. Кулачук, М. Кюреші, Е. Лютез, М. Марей, Г. Мендоза, С. Овсяк, Дж. Острі, Р. Рой, Й. Стігліц, а також вітчизняних (О. Десятнюк, Ю. Іванов, Т. Єфименко, А. Крисоватий та ін.). Однак динамічність розвитку сучасного суспільства не дає змоги з'ясувати єдино-правильні методи ефективного збалансування асиметрій, оскільки квестія впливу асиметрій фіскального простору держави досліджується без урахування їх фундаментальної суті.

Постановка завдання. Мета статті – визначення суті й причин виникнення асиметрій фіскального простору держави задля перспектив формування якісних механізмів їх збалансування та забезпечення зрівноваженого соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Суперечливість впливу глобалізації зумовлена як дією різноспрямованих матеріально-речових факторів, так і зіткненням інтересів суб'єктів світової економічної системи [1, с. 30–57]. Безумовно, ці процеси чинять суттєвий вплив на формування фіскального простору держави, створюючи відповідні асиметрії щодо його функціонування та розвитку.

Так, велика рецесія (світова фінансова криза 2008–2009 рр.) спричинила масштабне загострення політичних, а відтак і господарських відносин не лише в глобальному вимірі, але й усередині

конкретних політичних й економічних союзів та об'єднань або навіть держав. Наслідком цього виявилися масивні суперечності й непорозуміння з приводу використання інструментів і важелів державного регулювання економіки. Наприклад, боргова криза в Греції 2009 р.; неформальний референдум із питань про незалежність Каталонії (Іспанія 2014, продовження – 2017–2018 рр.); вихід Великої Британії з Європейського Союзу «Брекзит» (англ. – *Brexit*) за результатами референдуму 2016 р. (дискусії й протести з приводу чого тривають у країні й понині) тощо. Важливим аспектом у цій неоголошеній «війні» є породження різноманітних дефектів та нерівностей розвитку, що по-різному впливають на кінцевий результат глобального напруження: «успішні системи, задумані, щоб перегравати ринок – несуть у собі зерна власного руйнування» [2, с. 18].

Корені світової економічної нерівності між країнами, як стверджують Д. Аджемглоу та Д. Робінсон, що суттєво впливають на структуру й розмежування асиметрій фіскального простору, поєднані з рівнем індустріалізації. На думку дослідників, країни, здійснивши модернізацію певних галузей економіки та впровадивши технологічні зміни, скористались із шансу розбагатіти [3, с. 262].

У спеціалізованій науковій літературі існує низка різноманітних визначень терміна «асиметрія» (від грец. *Ἀσυμμετρία* – невідповідність [4, с. 59], англ. *Asymmetry* [5, с. 37], франц. *Asymétrie* [6]), який означає відсутність або порушення симетрії (симетрія – від грец. *Συμμετρία* – рівномірне, пропорційне розміщення точок, або частин якогось цілого центра, середини [4, с. 525]). Натомість автор Оксфордського словника пропонує визначення поняття «асиметрія відносин» і зазначає, що така асиметрія (англ. – *Asymmetric*) виникає за умов, коли відносини між певними суб'єктами «х» та «у» не відповідають відносинам суб'єктів «у» й «х» [7, с. 35]. Тоді як фінансово-економічний словник щодо тлумачення асиметрій пропонує лише визначення асиметричності інформації, що характеризує дисбаланси господарської системи з позиції отримання конкурентних переваг: «ситуація, за якої частина учасників ринку володіє такою інформацією, якою не володіють інші зацікавлені особи» [8, с. 48].

Звертаючись до класиків економічної думки, бачимо заздалегідь сформовані підстави для вивчення й теоретичного осмислення фіскального простору, його асиметричного функціонування, розвитку та можливостей удосконалення. А. Сміт, прагнучи збалансувати господарські механізми, що, на думку вченого, сприяло б вирівнюванню ринкових диспропорцій, окреслив принцип «невидимої руки», суть якого полягає в досягненні гармонії інтересів між учасниками ринкових відносин без утручання держави [9, с. 3]. Проте існування ринку на засадах виключно досконалої конкуренції є неможливим. Саме тому наявність тих чи інших асиметрій у його розвитку завжди існуватиме.

Дискусії щодо впливу державних інструментів на процеси формування ефективного фіскального простору породжували появу нових ідей та економічних теорій. Послідовник і водночас опонент А. Сміта Д. Рікардо вважав причиною виникнення відповідних ринкових асиметрій несправедливий розподіл багатства в державі. Безумовно, інтерпретуючи гіпотези ученого в сучасній лінгвістичній стилістиці, зазначений розподіл спричиняв економічні асиметрії та породжував відповідні антифіскальні інсинуації в суспільстві [10].

Беручи за основу закони діалектики, К. Маркс вибудував власну соціальну ідеологію, де критично оцінив наявність суперечностей, які виникають у капіталістичній системі господарювання. Податки вчений наділив роллю додаткового зняття експлуатації трудящих [11, с. 164; 228–229; 395–396.]. Окремі держави, які стали на шлях будівництва соціалістичного суспільства, активно використовували ідеологічні погляди К. Маркса. Отже, значення податкових платежів мінімізувалось у соціалістичному середовищі. У більш сучасному висвітленні наслідки використання цієї теорії можна дослідити на прикладі країн так званого «соціалістичного табору»: деяких наявних та зниклих країн Центральної й Східної Європи до розпаду Радянського Союзу (СРСР) у 1990–1991 рр. (колишні Чехословаччина, Німецька Демократична Республіка (НДР) – соціалістична частина теперішньої Німеччини до об'єднання в 1990 р.; теперішні Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина тощо), Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) до його розпаду в 1990–1991 рр.; а також Китай (КНР), Куба, Корейська Народна-Демократична Республіка (КНДР), більшість виробництв і промислових потужностей перейшло в підпорядкування держави, відтак суттєво скоротилися потенціал й інтенсивність фіскального простору цих країн.

Натомість капіталістичні держави сприяли розвитку власних умов ведення господарства, використовуючи податки як інструмент державного регулювання цих процесів. Відтак удосконалення податкової системи із самого початку її становлення спричиняло формування певних викривлень та

дисбалансів фіскального простору. Проте важливим аргументом на їх користь чи всупереч їх виникненню була не наявність дисгармонійності, а оптимальні методи її використання для досягнення заздалегідь поставленої мети.

Нерівномірність фінансових можливостей та у зв'язку з цим диференціація потреб упродовж певного проміжку часу змінюють характеристики не лише господарського середовища, але і його розвитку. Отже, можемо стверджувати, що цей фактор разом з іншими суттєво впливає на виникнення коливань економічного простору, а як наслідок – і фіскального.

Наявність перманентного періодичного руху суспільних процесів у державі на тлі зміни економічної кон'юнктури означає парадоксальність сталого функціонування фіскального простору в сукупності постійних фаз економічного циклу. Натомість, беручи до уваги способи еволюціонування матерії, варто поміркувати над відтворенням його гармонійного розвитку, позаяк фіскальний простір є частиною природних явищ, яким притаманні всі ознаки так званого «золотого перетину» [12], доведеного Л. Фібоначчі та століттями підтвердженого в архітектурі (гробниці фараона Стародавнього Єгипту Менеса (XXXI ст. до н. е.), давньогрецький храм Парфенона (448 р. до н. е); живописі та музиці (Леонардо да Вінчі у 1490 р. створено малюнок під назвою «Вітрувіанська людина»; Йоганн Себастьян Бах – Інвенція № 6 E-dur «Тригольні інвенції у 1723 р.; хімії, біології та медицині – Александр Еміль Шанкуртуа, «Земна спіраль Шанкуртуа» 1862 р., Джон Александер Рейна Ньюлендс, «Закон октав» 1865 р. пропорції тіл, спіральні структури або параметри біоритмів.

Наявність певних новаторських трансформацій супроводжуються відповідними ефектами, що провокують як економічні, так і соціальні нерівності в державі. Й. Шумпетер природною причиною цього закономірного феномену визначав насамперед періодичні впровадження технологічних новацій, про що свідчить найбільш поширена класична теорія нововведень (інновацій) [13, с. 122–167] ученого. Водночас вагомою підставою виникнення фіскальних асиметрій автор назвав циклічність економічного розвитку, яка відбувається під впливом певних факторів: піднесення й депресії, що відсторонюють економіку від стану збалансованості, а також кризи й поживлення, які чинять зворотню дію [13, с. 133-135; 318; 461]. Автор переконаний, що кожне нововведення порушує економічну рівновагу.

Продовженням цієї теми стали дослідження П. Самуельсона, який, працюючи над пошуком дієвих інструментів стабілізації національного господарства й стимулювання макроекономічного зростання, вивчав нові можливості економічного аналізу. П. Самуельсон окреслив резервний потенціал для вирівнювання асиметрій та розширення фіскального простору. У цьому контексті учений розглядав державну політику як один з основних дієвих інструментів регулювання економіки. На його думку, фіскальна політика – це «накладання податків і встановлення публічних видатків, завданням яких є припинення коливань кон'юнктурного циклу, сприяння утриманню економіки на шляху зростання, без її навантаження на високу і змінну інфляцію» [14, с. 433]. Учений стверджував, що за допомогою податків можна досягти довшої фінансової стабільності, знизити рівень безробіття й інфляції та, безумовно, відновити економічне піднесення в країні.

Створюючи новітню концепцію оподаткування, Д. Стігліц визначив кілька ознак податкової системи, які суттєво впливають на формування оптимального фіскального простору будь-якої держави в контексті вирівнювання соціально-економічних асиметрій суспільного розвитку (рис. 1)

Саме ці засади демонструють масштабність впливу податків на розвиток сучасних ринкових відносин та на економічну ефективність зокрема. Оподаткування впливає на загальну рівновагу, на розподіл доходів, формування заощаджень й інвестицій, рівень освіти, оборону держави, охорону здоров'я, навколишнього середовища тощо. Суттєву роль щодо означення цих факторів учений відвів асиметричності інформації [15, с. 97–99], під дією якої в сучасному глобальному просторі перебувають усі учасники економічних відносин.

Асиметричність спричиняє поширення ще одного наслідку, а саме уникнення та ухилення від оподаткування [15, с. 97–99]. Поряд із цим, як зазначає С. Овсяк, на загальну поведінку платника податків суттєво впливає ефективність оподаткування, а також наявна система превентивних заходів і відповідальності за скоєння злочинів, ухилення від сплати податків через шахрайство. Якщо ризик і відповідні покарання є низькими, то існує реальна схильність до скоєння податкових деліктів [16, с. 284]. До того ж із врахуванням високого рівня корупції в державі, підвищення відповідальності з приводу девіантної поведінки суб'єктів фіскальних відносин лише звужує число афілійованих осіб та збільшує ціну питання. Отже, ми погоджуємось із поглядами С. Овсяка щодо мотивувальних факторів учинення податкових злочинів, проте, чи є вони причинами, а чи наслідками впливу фіскальних асиметрій, ми спробуємо з'ясувати в нашому дослідженні.

Економічна ефективність

- податкова система не повинна перечити ефективному розподіту ресурсів

Простота адміністрування

- податкова система повинна бути простою і відносно дешевою в управлінні нею

Еластичність

- Податкова система повинна бути еластичною і мати можливість легко реагувати (в окремих випадках автоматично) на зміни умов господарювання

Політична відповідальність

- Податкова система повинна бути сконструйована таким чином, щоб платники податків могли перевірити скільки сплачують та оцінити, на якому рівні ця система відзеркалює їх преференції

Справедливість

- податкова система повинна бути справедливою стосовно всіх платників податків

Рис. 1. Засади оптимальної податкової системи (за Дж. Стігліцом)

Джерело. Складено автором на основі [15, с. 551–553].

Досліджуючи суть асиметрій фіскального простору, важливо зупинитися ще на одному принципово важливому явищі, яке чинить безпосередній вплив на загальну кон'юнктуру економічного процесу та може розглядатись у двох паралельних напрямках: по-перше, як причина виникнення асиметрій фіскального простору, по-друге – як наслідок їх впливу. Це явище просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів, яке О. Красносова, О. Єрмоленко презентують як тривалу «невідповідність процесів відтворення освіти та працевлаштування частини працездатного населення, що за своїми віковими, фізичними й освітніми даними відповідає певній сфері діяльності та може бути оптимально задіяна у відповідних галузях народного господарства певного регіону» [17]. Цей істотний аспект у контексті першого напрямку пов'язаний із переміщенням трудових ресурсів, у тому числі кваліфікованої робочої сили, впливає на перерозподіл отриманих доходів, які, зі свого боку оподатковуються. Водночас механізми, методи та обсяги оподаткування залежать з-поміж іншого від вартості людського капіталу. Безсумнівно, ми погоджуємося з авторами цих тверджень, оскільки вважаємо інтелектуальний капітал, із позиції модернізованого розуміння багатства в сучасному світі, найважливішим джерелом доходу. Саме завдяки цьому вагомому чиннику держава може створити безпрецедентні можливості для генерування власних економічних потужностей, починаючи з кожної точки відліку просторової системи координат. Відтак саме з потребою побудови логічних систем, а як результат – творенням об'єктивних висновків, асиметрії фіскального простору можуть стати дієвими векторами збалансування регіонального соціально-економічного розвитку. Натомість деформування оптимального фіскального простору може зумовити виникнення різноманітних непередбачуваних ефектів.

Неоднозначне розуміння природи структурно-функціональних дисбалансів та суперечливе ставлення до асиметричності фіскального простору зумовлюють виникнення певної паніки, що підводить до прийняття деструктивних, необґрунтованих управлінських рішень суб'єктами фіскального простору стосовно організації економічних процесів. Основні причини виникнення таких дисбалансів розгорнуті в різних площинах суспільного розвитку (рис. 2).

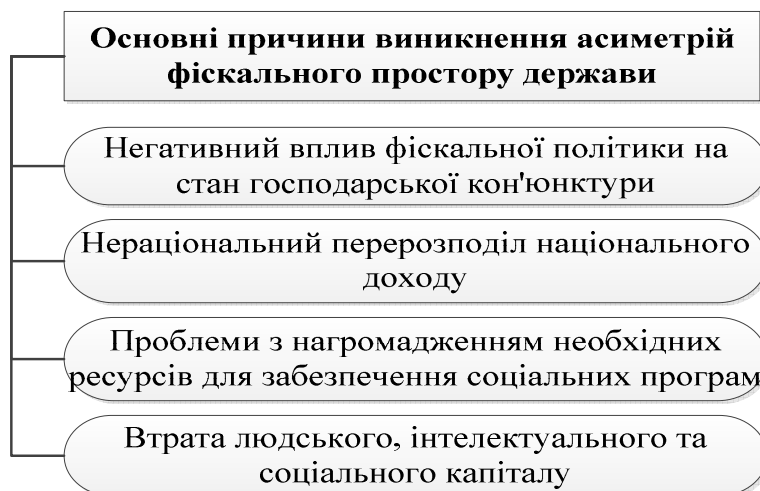

Рис. 2. Основні причини виникнення асиметрій фінансового простору держави

Джерело. Складено автором.

Суперечливі судження змісту економічних асиметрій часто трапляється в науковій літературі. Н. Кравчук характеризує це явище як «відображення наявного в об'єктивному світі порушення порядку, рівноваги, відносної стійкості, пропорційності й співрозмірності між окремими частинами цілого, що може бути зумовлене змінами, розвитком, структурно-функціональною та організаційно-інституційною реструктуризацією» [18, с. 48]. Дискусійним у цьому визначенні є твердження стосовно порушення порядку, рівноваги та пропорційності, адже ці характеристики, на нашу думку, сприяють відновленню збалансованості соціально-економічного розвитку саме за наявності асиметрій. Водночас відомим є факт відсутності симетричних конструкцій у живій природі, а все, що є точним відображенням аналога, створено штучно поза природними процесами. Водночас Н. Кравчук зазначає, що методологічний статус антитетичної похідної від категорії «симетрія» варто розглядати як «джерело розвитку, утворення нового» [18, с. 49]. Ці ознаки є найбільш удалими характеристиками асиметрій, оскільки ми переконані, що виникнення відповідних суперечностей є природною процедурою оновлення. Іншими словами, створення стартових точок відліку, певних шансів для відтворення чергових перспективних етапів соціально-економічного розвитку задля можливості застосування модернізованого інструментарію державного регулювання, який ґрунтується на використанні інтелектуального потенціалу кожної держави. У підсумку це дає змогу характеризувати асиметрії фінансового простору як об'єктивно дійсні розбіжності, властиві нерівномірному розвитку всіх сфер життєдіяльності суспільства, які можуть використовуватися державою під час формування фінансової політики задля коригування соціально-економічної ситуації, збалансування рівнів регіонального розвитку, регулювання бізнесу, зміни якості життя громадян.

Загалом, від детального фахового аналізу й комплексної оцінки впливу асиметрій фінансового простору на його багатовимірну структуру та складові цілком об'єктивно залежить вектор соціально-економічного розвитку держави. Циклічний характер закономірної й багатofакторної ітерації наслідків функціонування фінансового середовища створює суттєві перекося розвитку, ускладнені кумулятивним ефектом негативного нагромадження, які можуть пришвидшити або сповільнити терміни тривалості теї чи іншої фази економічного циклу.

Висновки. Вплив асиметрій на побудову моделі функціонування та розвитку держави є всебічно відображеним у просторі й часі. Це стосується всіх країн, незалежно від їх економічного рівня та міри залучення до світових господарських процесів. Назрілими ознаками тогочасної цивілізації є наявність систематичних загроз, а саме: військових конфліктів, економічних війн, соціальних стресів та напруги в протистоянні встановлення сфер впливу, чим посилюється супротив країн усупереч економічному та духовному насиллю, руйнівних реформ й уніфікації цінностей. Отже, глобальна цивілізація інтенсифікує політичні, економічні та соціокультурні контрверсії, що поглиблює хаотичність, безсистемність і невизначеність загальної світової динаміки, активізує міждержавну, міжнародну й соціальну обструкцію, створює деформації фінансового простору та нагнітає чисельність його відмінностей. Фінансовий простір під систематичним впливом асиметрій, пов'язаних із низкою внутрішніх

і зовнішніх чинників, зазнає певних неузгодженостей, які по-різному впливають на суспільний розвиток. Важливим аспектом цього параметра є визначення причин виникнення (на кшталт установлення правильного, своєчасного та обґрунтованого діагнозу, що забезпечує п'ятдесят відсотків оздоровлення організму) та ідентифікація досліджуваних розбіжностей із метою здійснення ефективного управління фіскальними інструментами задля мінімізації ризиків, розбалансованості й хаотичності економічного розвитку, а також зменшення рівня соціальної напруги.

Джерела та література

1. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір: монографія/за ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2008. 420 с.
2. Sharpe W. F., Litterman P. Past, Present and Financial Thinking. *CFA Institute: Financial Analysts Journal*. Vol. 70. No 6. 2014. P. 16–22.
3. Аджемглоу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності / [пер. з англ. О. Дем'янчук]. Київ: Наш формат, 2016. 440 с.
4. Морозов С. М., Шкарапута. Л. М. Словник іншомовних слів. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.
5. Жданова И. Ф. Русско-английский экономический словарь. 7-е изд., стереотип. Москва: Медиа, 2006. 879. [1] с.
6. Скопенко О. І., Цимбалюк Т. В. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень. Київ: Довтра, 2006. 786 с.,
7. Blackburn S. Dictionary of Philosophy [Okswordski słownik filozoficzny/red. J. Woleński. Oxford: Oxford University Press, 1994, cop. Polish edit. Warsaw: «Książka i Wedza», 1998. 468 s.
8. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
9. Smith A. Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów. [przekł. Księga I: Stefan Wolff i Oswald Einfeld; Księga II i III: Zdzisław Sadowski]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2007. 503 s.
10. Ricardo D. Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania. [przekł. Jana Drewnowski]. – Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1957. 527 s.
11. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1861 гг. Первоначальный вариант «Капитала»: в 2-х ч. Ч. 2. Москва: Политиздат. 1980. 619 с.
12. Laurence S. Liber Abaci A Translation into Modern English of Leonardo Pisano's Book of Calculation. Springer-Verlag New York, Inc, 2002. 636 p.
13. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм социализм и демократия. Москва: Эксмо, 2008. 864 с.
14. Samuelson P. A. Nordhaus W. D. Ekonomia. T. 2. Wydanie 2 zmienione. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. 620 s. [1].
15. Stiglitz J. E. Ekonomia sektora publicznego/red. Przekł. Rapacki R. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. 992 [1] s.
16. Owsiak S. Finanse publiczne: współczesne ujęcie [Wydanie I]. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN SA, 2017. 1134 s.
17. Красноносова О. М. Єрмоленко. О. О. Теоретичні аспекти формування просторової асиметрії розміщення трудових ресурсів в економіці регіону. Бізнес-інформ: Економіка, 2013. № 1. С. 52–56.
18. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/binf_2013_1_10.pdf
19. Кравчук Н. Дивергенція глобального розвитку : сучасна парадигма формування геофінансового простору. Київ: Знання, 2012. 782 с.

References

1. *Global'na ekonomika XXI stolittya: lyuds'kyj vy'mir: monografiya* (2008) [The Global Economy of the 21st Century: Human Dimension: monograph]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
2. Sharpe W. F., Litterman P. (2014). *Past, Present and Financial Thinking*, CFA Institute: Financial Analysts Journal.vol. 70. No 6 (in English).
3. Acemoglu D., Robimson J. *Chomu nacyi zanepadayut': poxodzhennya vlady', bagatstva ta bidnosti*. [Why nations fall : the origins, prosperity, and poverty]. Kyiv: Nash format (in Ukrainian).
4. Morozov S. M., Shkaraputa. L. M. (2000). *Slovn'yk inshomovny'x sliv*. [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
5. Zhdanova I. F. *Russko-angliysky ekonomicheskij slovar*. (2006).[Russian-English Economic Dictionar]. Moscow: Media (in Russian).
6. Skopebko O. I., Tsymbaliuk T. V. (2006). *Suchasny'j slovn'yk inshomovny'x sliv: blyz'ko 20 ty's. sliv i slovospoluchen'*. [Modern dictionary of foreign words: about 20 thousand words and phrases]. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).
7. Woleński. J. Blackburn S. (1998). *Okswordski słownik filozoficzny*, [Oxford Dictionary of Philosophy]. Polish edit. Warsaw: «Book and knowledge» (in Polish).
8. Zagorodniy A. G., Vozniuk G. L. (2007). *Finansovo-ekonomichny'j slovn'yk*. [Financial and Economic Dictionary], Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

9. Smith A. (2007), *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations], Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN (in Polish).
10. Ricardo D. (1957). *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*. [Principles of political economy and taxation]. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe. (in Polish).
11. Marks K. *Ekonomicheskie rukopisi 1857–1861 gg. Pervonachalnyi variant "Kapitala"*. [Economic manuscripts of 1857–1861 The original version of "Kapital"]. Moscow: Politizdat (in Russian).
12. Laurence S. (2002). *Liber Abaci A Translation into Modern English of Leonardo Pisano's Book of Calculation*. Springer-Verlag New York, Inc. (in English).
13. Shumpeter J. A. (2008), *Teoria ekonomicheskogo razvitiia*. [Theory of Economic Development. Capitalism, socialism and democracy], Moscow: Exsmo, p. 864 (in Russian).
14. Samuelson P. Nordhaus W. (2004). *Ekonomia*. [Economics]. Warsaw: WN PWN (in Polish).
15. Stiglitz J. E. (2004). *Ekonomia sektora publicznego*. [Economics of the public sector]. Warsaw: WN PWN (in Polish).
16. Owsiak S. (2017). *Finanse publiczne: współczesne ujęcie*. [Public finances: a contemporary view]. Warszawa: WN PWN SA. (in Polish).
17. Krasnonosova Y., Yermolenko. O. (2013). *Teoretychni aspekty formuvannya prostorovoyi asy'metriyi rozmishhennya trudovy'x resursiv v ekonomici regionu*. [Theoretical aspects of forming of spatial asymmetry of placing of labor resources in the economy of a region]. Biznes-Inform: Ekonomika (in Ukrainian).
18. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/binf_2013_1_10.pdf
19. Kravchuk N. (2012). *Dyvergensia globalnogo rozvutku : suchasna paradygma formuvannia geofinansovogo prostoru*. [Global development divergence : modern paradigm of geofinancial space organization]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2018 р.

УДК [330.1+330.46]:378.14

Чорний Олег,
кандидат філософських наук, Вінницький національний аграрний університет,
докторант кафедри маркетингу та аграрного бізнесу,
м. Вінниця; e-mail: phd.chorny@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-22-27>

ЕКОНОМІЧНА НАУКА ТА ТЕОРІЯ СИСТЕМ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Міждисциплінарна взаємодія між теорією систем та економічною наукою є однією з найперспективніших сфер досліджень. Теоретизування, пов'язане з економічними системами, стосується розуміння економічних процесів і явищ у їх сукупності. Дослідження, пов'язані з економічними системами характеризуються цілісністю та всеохопністю, оскільки система в цілому є більшим ніж окремі її елементи чи структури. Сучасні науковці досліджують різні види економічних систем: глобальну систему, національні системи й навіть системи окремих підприємств. Оскільки складність є характеристикою більшості економічних систем, важливо звернути увагу на міждисциплінарні зв'язки між економічною наукою та іншими науками. Такий підхід дасть змогу виявити суттєві особливості функціонування економічних систем задля покращення управління ними.

Ключові слова: економічна наука, теорія систем, економічна система, соціоекономічна система, міждисциплінарність.

Черный Олег,
кандидат философских наук, Винницкий национальный аграрный университет,
докторант кафедры маркетинга и аграрного бизнеса,
г. Винница; e-mail: phd.chorny@gmail.com

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НАУКА И ТЕОРИЯ СИСТЕМ: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ СВЯЗИ

Междисциплинарное взаимодействие между теорией систем и экономической наукой является одной из самых перспективных сфер исследований. Теоретизирование, связанное с экономическими системами, касается понимания

экономических процессов и явлений в их совокупности. Исследования, связанные с экономическими системами, характеризуются целостностью и являются всеобъемлющими, поскольку система в целом является большим, чем отдельные ее элементы или структуры. Современные ученые исследуют различные виды экономических систем: глобальную систему, национальные системы и даже системы отдельных предприятий. Поскольку сложность является характеристикой большинства экономических систем, важно обратить внимание на междисциплинарные связи между экономической наукой и другими науками. Такой подход позволит исследовать существенные особенности функционирования экономических систем с целью улучшения управления ими.

Ключевые слова: экономическая наука, теория систем, экономическая система, социоэкономическая система, междисциплинарность.

**Chornyi Oleg,
PhD in Philosophy,
Vinnytsia National Agrarian University,
Post-doctoral student of the Department
of Marketing and Agrarian Business,
Vinnytsya; e-mail: phd.chornyi@gmail.com**

ECONOMICS AND SYSTEM THEORY: INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS

The interdisciplinary interaction between system theory and economics is one of the most promising areas of research. Theoretization associated with economic systems refers to the understanding of economic processes and phenomena in their totality. Research related to economic systems is characterized by integrity and comprehensiveness, as a system in general is larger than its individual elements or structures. Modern scholars investigate various types of economic systems: the global system, national systems and even systems of some enterprises. Since complexity is the characteristic of most economic systems, it is important to draw attention to interdisciplinary links between economics and other sciences. This approach will reveal the essential features of the functioning of economic systems in order to improve their management and governance. To understand economic systems, it is important to develop a theoretical approach that will help to model and predict economic system. Since the economic system is complex, such sciences as law, political science, public administration, sociology, psychology are also included in its consideration. We want to emphasize that the consideration of purely economic issues is one-sided approach to a super-complex phenomenon. That is why, in comparison with economic imperialism, there are other directions concerning alternative ways of organization of economic activity. Thus, an interdisciplinary view of an economic system will increase the efficiency and effectiveness of its understanding. Economy as a system is tightly linked to other systems: legal system, political system, social system, and so on. Given that economic system is not a closed system, numerous connections with other systems are important and interdisciplinary theory is the most productive tool in the study of such relationships. Since scientists and university staff have the necessary knowledge to understand economic systems, we believe that university is the most desirable place to analyze economy as a system characterized by interdependence with other systems.

Key words: economics, system theory, economic system, socio-economic system, interdisciplinarity.

Постановка проблеми. На сьогодні, поняття економічної системи є загальноприйнятим та вважається корисним для пояснення складності економічних процесів і явищ. Більше ніж п'ятдесят років теоретичної роботи в цьому напрямі здійснили значний вплив на розуміння економічної реальності, у якій живуть сучасні люди. На порядку денному стоїть питання про можливість стабільного та стійкого розвитку економічних систем як у національних, так і в глобальних масштабах. У цій роботі зроблено спробу опису міждисциплінарних зв'язків, котрі існують між економічною наукою та теорією систем. Також побіжно розглянуто зв'язки економічної системи з іншими системами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних з економічною системою, приділяли увагу українські та закордонні науковці. Серед українських можна виокремити праці таких учених, як К. М. Бліщук, Р. А. Джабраїлов, В. С. Загорський, М. І. Зверяков, В. М. Кампо, Р. О. Коваленко, М. В. Савчин, В. А. Устименко та ін. До закордонних науковців, котрі зробили значний внесок у розвиток цієї проблематики, можна віднести таких, як А. Годмайр, В. Дідик, М. Кагарана, А. Лемелін, Р. Пател, Г. Раббіор й ін. Зважаючи на велику кількість матеріалів пов'язаних з економічними проблемами, належного дослідження потребують окремі міждисциплінарні питання. Малодослідженими залишаються проблеми, що стосуються економічної системи як міждисциплінарного феномену.

Постановка завдання. Мета статті – дослідження міждисциплінарних зв'язків, котрі існують між економічною наукою та теорією систем. Досягнення зазначеної мети потребує виконання таких

завдань: проаналізувати теорію систем, виокремити проблеми, пов'язані з економічними системами, описати зв'язки економічної системи з іншими системами суспільства.

Виклад основного матеріалу. Економічна система є складним економічним утворенням, у межах якого існує багато взаємопов'язаних явищ, структур та процесів. Передусім, економічна система характеризується системністю, певною раціональною організацією та залежністю окремих елементів цієї системи. Теоретичні напрацювання, котрі стосуються економічної системи, належать щонайменше до двох академічних дисциплін (економічної теорії та теорії систем), котрі надають специфічні дисциплінарні терміни, поняття та методи для розв'язання спільних проблем. Наприклад, якщо розглядається соціоекономічна система, то до вивчення залучаються вже три академічні дисципліни (економічна теорія, теорія систем й соціологія). Зважаючи на тривалу історію розгляду національної економіки в цілому як економічної системи, звернемо увагу на окремі аспекти систем у цілому, які мають важливе значення для нашого дослідження.

Одними з найважливіших характеристик більшості систем є цілісність та структурованість. Такі великі системи, як національна економічна система, характеризуються також ієрархічністю та складністю. Усі ці чотири характеристики економічної системи є важливими для розуміння загального балансу системи. Ось що пише закордонний науковець про одну з наведених характеристик: «Теорія систем, таким чином, є теоретичною перспективою, яка аналізує феномен, який розглядається як ціле, а не просто як сума елементарних частин» [1, с. 127]. Отже, якщо ми розглянемо окремо банківський сектор, аграрний сектор, легку промисловість, то кожна з цих частин економічної системи являє собою окрему підсистему, проте, дослідивши їх складові системи вищого порядку, ми можемо прослідкувати зв'язки, котрі існують між, здавалося, відокремленими елементами. Тому розуміння національної економічної системи означає врахування всіх без винятку її складових частин, а також зв'язків між ними. Далі для нашого дослідження важливо також урахувати можливість зміни системи.

Складні системи, такі як економічні, не є статичними, а навпаки – динамічними. Тобто вони змінюються з часом, причому така зміна має як якісні, так і кількісні характеристики. Якщо на систему діє більше продуктивних чинників ніж деструктивних, то система трансформується таким чином, що більшість її елементів покращується й вона виходить на новий рівень, порівняно з попереднім періодом. Подібні твердження можна знайти в роботах багатьох науковців: «Завдяки трансформації система виходить на інший рівень функціонування, попередньо недоступний і неможливий для неї, змінюючи при цьому свою організацію» [2, с. 197]. Сьогодні прогрес чи регрес економічної системи залежить від багатьох чинників. Для нас важливе саме розуміння можливостей зміни системи, оскільки системи також володіють такою характеристикою, як керуваність.

Якщо спробувати проаналізувати сучасний стан справ в Україні, а також дослідити загальну економічну систему, то можна помітити, що окремі її елементи є малоефективними. Зокрема, це пов'язано з переходом від командно-адміністративної економіки до ринкової. Тому в Україні потрібно здійснити чимало реформ, проведенням котрих займаються не лише владні органи, але й міжнародні інституції, рекомендації котрих є необхідними.

Якщо ми спробуємо прослідкувати еволюцію феномену економічної системи, то виявиться, що самі дослідження є досить новими. «Теоретичні дослідження економічних систем проводилися з 1960-х років і деякі помітні результати були отримані декількома економістами» [3, с. 181]. На сьогодні всім людям, котрі певною мірою цікавляться функціонуванням економіки та економічною наукою, добре відомо, що існує базовий поділ національних економічних систем, він є досить зручним. На планеті Земля у ХХІ ст. майже всі економіки світу можна поділити на три типи: ринкова економіка, соціалістична економіка та змішана економіка. Отже, економічні системи міцно пов'язані з ідеологією, законодавством і політикою. Економічна система стосується врахування обмежених ресурсів, особливостей виробництва в різних галузях промисловості та перерозподілу економічних благ у суспільстві. Із шістдесятих років минулого століття зроблено помітні кроки в напрямі спільного використання економічної теорії та теорії систем. Сьогодні можна говорити про економічну систему окремого підприємства, котре стосується мікрорівня. Ще більше економісти приділяють уваги глобальній економічній системі, її баланс та стабільність є домінантними факторами, що розглянемо трохи пізніше.

Усе вказує на те, що потреба в розумінні економічних систем, а також спільне використання економічної науки та теорії систем для створення кращого розуміння систем, буде лише зростати. Ось твердження одного з фахівців щодо цього питання: «... попит на краще розуміння економічних систем зростатиме. Економічні системи – це інституції, що пов’язують індивідуальну економічну поведінку з сукупними результатами діяльності суспільства в цілому» [4, с. 19]. Те, яким чином люди розглядають та розуміють економічні системи, прямо стосується можливостей їх покращення й стабільного функціонування. Оскільки існує велика кількість економічних спеціальностей і професій, то не всі фахівці у сфері економіки можуть виносити судження щодо економічної системи окремої країни. Наприклад, працівник банку, страховий агент, маркетолог, бухгалтер переважно працюють із невеликою частиною економічної реальності, котра на найвищому рівні є економічною системою країни. Таким працівникам не обов’язково знати про всі економічні процеси, які відбуваються в системі, аби ефективно виконувати власну діяльність. Проте точне знання про економічну систему країни необхідне для тих, хто має важелі, аби керувати її прогресом. На нашу думку, дуже вдале розрізнення макро- та мікроекономіки. Отже, ми маємо велику кількість економічних систем окремих підприємств на мікрорівні, а також економічну систему країни на макрорівні. Причому в останню входять також економічні системи підприємств на мікрорівні, котрі сприймають усе, крім власної економічної системи, як «зовнішнє середовище».

Порівняно з мікро- та макрорівнем, глобальний рівень є напрочуд важливим. Подібно до того, як для окремого підприємства є важливим стан національної економіки в цілому, так само і для економіки окремої країни є важливою ситуація в глобальному економічному вимірі. І якщо з поділом національних економік на види в принципі все зрозуміло, то розуміння глобальної економічної системи перебуває ще на стадії створення та розробки. Наведемо цитату: «... незважаючи на великий інтерес до проблеми об’єднання економічних систем у глобальну економіку, рішення цього ще досі не знайдено» [5, с. 355]. Глобальні та міжнародні економічні феномени мають дуже сильну специфіку, залежно від країни. Розвиток технологій, а також лобювання інтересів окремих країн, міжнародна кооперація – складні явища, що залежать від багатьох чинників. Отже, не будучи професіоналом у певній галузі, майже не можливо висловитися точно стосовно певного економічного явища, тим паче будувати прогнози. Як уже сказано, у функціонуванні економічної системи, у тому числі глобальної, важливе значення мають стабільність, а також поступовий прогрес, значення котрих не можливо переоцінити.

Зупинимось тепер на характеристиках саме економічних систем. Вони мають свої важливі характеристики та методологію дослідження. Якщо брати до розгляду обласні (регіональні) системи, економічну систему країни, то важливою в їх дослідженні є така характеристика, як територіальність. «Економічна система будь-якої території завжди має певний центр (прийняття рішень), який найбільшою мірою акумулює економічні ресурси й організовує ділову активність усієї системи» [6, с. 175]. На державному рівні таким центром виступають Кабінет Міністрів України, галузеві міністерства, Верховна Рада. На регіональному рівні центром щодо периферії є обласна рада, місцева рада та обласні галузеві департаменти. Якщо брати приватний сектор, то в більшості випадків він концентрується навколо великих мегаполісів із багатотисячним населенням, у котрих є розвинута інфраструктура, сприятливі умови для бізнесу тощо. Поряд із територіальністю важливою характеристикою економічної системи є її міждисциплінарність.

Незважаючи на те, що окремі науковці бачать в економічній системі лише кількісно виміряні показники, статистику, математичний апарат та ресурсну обмеженість, економічна система сучасної країни є дещо складнішою. Вона багато в чому характеризується міждисциплінарністю: «... сучасна методологія дослідження економічних систем та їх порівняльного аналізу передбачає всебічний, глибокий аналіз постійної взаємодії на різних рівнях та у різних площинах...» [7, с. 11]. Управління економічною системою не є питанням залучення лише політики й державного управління, але також пов’язане з численними галузями народного господарства. Аграрна сфера, сучасні промислові галузі, видобування ресурсів, сфера послуг, високотехнологічний сектор керуються економічною корисністю та максимізацією прибутку. Отже, у середовищі науки існують специфічні міждисциплінарні поля, котрим можуть відповідати окремі академічні дисципліни. Можна вважати, що вони теж стосуються економічної системи й найкращим чином описують економічні процеси, котрі відбуваються в економіці.

Ще однією характеристикою є стабільність: «... якщо економічна система перебуває в стані стійкої рівноваги, то при збурюваннях зовнішнього середовища, що порушують його, вона повертається до свого первісного стану через певний проміжок часу» [8, с. 243]. Стабільність економічної системи є показником хорошої організації самої системи. Це означає, що якщо в країні й виникне економічна криза, то елементи самої системи за певний час можуть компенсувати негативний вплив певним чином. Стабільність економічної системи залежить від надійності та розвинутості соціальних інститутів і є передумовою стійкого розвитку. У цьому плані важливо також розглянути соціально-економічну систему як поняття, що високою мірою корелює з економічною системою.

Соціально-економічна система на теоретичному рівні відрізняється від економічної системи тим, що до її розгляду залучається більше соціологічної проблематики та соціологічного знання. Складники соціоекономічної системи можна трактувати по-різному: «До соціально-економічної системи відносяться підприємства, організації, фірми ... а також різноманітні інтеграційні та галузеві об'єднання...» [9, с. 39]. Крім того, досить важко передбачити, яка саме соціоекономічна модель виявиться найбільш корисною: «Існуючі моделі нашої соціально-економічної системи виявилися досить обмеженими стосовно передбачуваної корисності» [10, с. 3]. Такі види систем більше стосуються соціальних груп, а також особистостей, котрі є тригерами змін: «Наше дослідження з 1970-х років показало, що моделювання та аналіз соціальних систем є сумісним із концептами, що стосуються ... саморефлексивних та перетворювальних агентів» [11, с. 12]. Відтак можемо стверджувати, що різноманітні зацікавлені сторони впливають на функціонування соціально-економічної системи. Саме тому варто знайти продуктивні шляхи взаємодії між стейкхолдерами. До основних акторів можна віднести виконавчу владу, академічні установи й бізнес. Далі ми хочемо зосередити увагу навколо ролі університетів у розумінні та покращенні економічної й соціоекономічної систем.

У кінці другої декади ХХІ ст. стає зрозуміло, що ефективність діяльності економічної системи залежить, у тому числі, від ефективності кожного з її окремих елементів. Одним із них є академічні установи, котрі не лише готують людські ресурси і є одним з основних джерел людського капіталу, але й володіють професіоналами, здатними знайти конструктивний підхід до покращень в економічній системі. Академічна економічна наука в численних класичних і галузевих університетах володіє значними знанневими ресурсами, котрі можна використовувати на національному або регіональному рівнях. Оскільки академічна економічна наука стосується не лише теорії, але й практики, у межах університетів вона пов'язана з медициною, харчовою, легкою промисловістю, машинобудуванням та іншими науками. Насправді такі науки прямо стосуються економічної реальності, у котрій живуть люди. Саме тому академічна спільнота може забезпечити надійне теоретичне підґрунтя для точного розуміння економічної системи, а також формувати потрібні вміння та компетенції у випускників, за рахунок співпраці зі сферою бізнесу та практиками. Крім того, у сучасних університетах наявні достатні ресурси для моделювання стійкого розвитку економічної системи країни.

Висновки. Економічна система є складним міждисциплінарним поняттям та пов'язана першочергово з економічною теорією та теорією систем. Економічна система володіє такими характеристиками, як цілісність, структурованість, ієрархічність і стійкість. Також у дослідженнях економічної системи важливі особливості її територіальної структури, взаємодія з іншими системами суспільства. Чудовим прикладом корисного міждисциплінарного концепту є соціально-економічна система, котра визначає тригерами змін окремих індивідів, а також соціальні групи. Подальші дослідження можуть стосуватися ролі математичного апарату, економетрики та статистики в управлінні економічною системою. Продуктивними темами також є взаємодія між економічною наукою та правом, політологією тощо.

Джерела та література

1. Mele C., Pels J., Polese F. A brief review of systems theories and their managerial applications. *Service science*. №2 (1–2). 2010. P. 126–135.
2. Потравка Л. Сутність, зміст та етапи трансформації соціально-економічної системи. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. Вип. 19, ч. 2. 2014. С. 192–200.
3. Yoshiro K. Fundamental concepts for economic systems theory. *Hitotsubashi journal of economics*. № 50(2). 2009. P. 75–86.

4. Kim B.-Y. The studies of economic systems and institutions: some views on future directions. *The journal of comparative economic studies*. Vol. 7. 2012. P. 11–21.
5. Vokina S. G., Zima Y. S., Sinyavsky N. G., Meshkov V., Sultanova A.V. Unification of economic systems in the global economy: barriers and preconditions. *Journal of contemporary economics*. Vol. 10. Issue 4. 2016. P. 353–362.
6. Морозова Л. В. Принципи просторового розвитку соціально-економічної системи України. *Збірник наукових праць Харківського університету повітряних сил*. № 4(37). 2013. С. 174–178.
7. Кульчицький Я. В., Кульчицький Б. В., Маліновська М. В., Джигора Н. В. Інституційні засади трактування економічних систем в умовах посилення їх екологізації та глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. № 26.6. 2016. С. 7–13.
8. Гончаренко О. М. Дослідження стійкості розвитку підприємства як економічної системи. *Труди Одеського політехнічного університету*. 2009. № 1(33)–2(34). С. 242–246.
9. Бурмака М. М. Класифікація типів розвитку соціально-економічних систем. *Економіка транспортного комплексу*. № 23. 2014. С. 37–50.
10. Orcutt G. H. A new type of socio-economic system. *International journal of microsimulation*. № 1(1). 2007. P. 3–9.
11. Burns T. R., Deville P. Socio-economics: the approach of social systems theory in a forty year perspective. *Economics & Sociology*. Vol. 10, No. 2. 2017. C. 11–20.

References

1. Mele, C., Pels, J., Polese, F. (2010). A brief review of systems theories and their managerial applications. *Service science*, 2 (1–2), 126–135 [in English].
2. Potravka, L. (2014). Sutnist', zmist ta etapy transformacii social'no-ekonomichnoi systemy [The essence, content and stages of the socio-economic system transformation]. *Ukrayins'ka nauka: minule, teperishnie, maybutnie – Ukrainian science: past, present, future*, 19(2), 192–200 [in Ukrainian].
3. Yoshiro, K. (2009). Fundamental concepts for economic systems theory. *Hitotsubashi journal of economics*, 50(2), 75–86 [in English].
4. Kim, B.-Y. (2012). The studies of economic systems and institutions: some views on future directions. *The journal of comparative economic studies*, 7, 11–21 [in English].
5. Vokina, S. G., Zima, Y. S., Sinyavsky, N. G., Meshkov, V., Sultanova, A. V. (2016). Unification of economic systems in the global economy: barriers and preconditions. *Journal of contemporary economics*, 10(4), 353–362 [in English].
6. Morozova, L. V. (2013). Prynцыpy prostorovoho rozvytku social'no-ekonomichnoi systemy Ukrayiny [Principles of spatial development of the socio-economic system of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prac' Kharkivs'koho universytetu povitryanyh syl – Collection of scientific works of Kharkiv university of air forces*, 4(37), 174–178 [in Ukrainian].
7. Kulchitskyi, Ya. V., Kulchitskyi, B. V., Malinovska, M. V., Dgigora, N. V. (2016). Instytuciyni zasady traktuvannya ekonomichnyh system v umovax posylennya yih ekolohizaciyi ta hlobalizaciyi [Institutional principles of the interpretation of economic systems in the context of increasing ecologization and globalization]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrayiny – Scientific herald of NFU*, 26.6, 7–13 [in Ukrainian].
8. Goncharenko, O. M. (2009). Doslidzhennya stiykosti rozvytku pidpryyemstva yak ekonomichnoi systemy [Investigation of the sustainability of enterprise development as an economic system]. *Trudi Odesskoho polytehnycheskoho unyversyteta – Works of Odessa polytechnic university*, 1(33)-2(34), 242–246 [in Ukrainian].
9. Burmaka, M. M. (2014). Klasyfikaciya typiv rozvytku social'no-ekonomichnyh system [Classification of socio-economic systems development types]. *Ekonomika transportnoho kompleksu – Economics of the transport complex*, 23, 37–50 [in Ukrainian].
10. Orcutt, G. H. (2007). A new type of socio-economic system. *International journal of microsimulation*, 1(1), 3–9 [in English].
11. Burns, T. R., Deville, P. (2017). Socio-economics: the approach of social systems theory in a forty year perspective. *Economics & Sociology*, 10(2), 11–20 [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

РОЗДІЛ II

Економіка й управління національним господарством

УДК 504.064.4

Геліч Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; e-mail: nataligelich@gmail.com

Шевчук Ірина,
магістр, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування;
м. Луцьк; e-mail: irinashevchuk07@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-28-32>

ПРОГНОЗУВАННЯ СТАНУ ПРОБЛЕМ УТИЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основні принципи поводження з відходами в Україні, проаналізовано сучасний стан та наявні проблеми утилізації й переробки відходів, запропоновано напрями їх розв'язання, з'ясовано домінуючі недоліки законодавчої бази, організаційної та інформаційної структури у сфері поводження з відходами, висвітлено основні аспекти Національної стратегії поводження з відходами й наслідки її затвердження в Україні, проведено оцінку європейської практики в цій сфері та можливості її проведення в нашій країні. Доведено, що екологічна безпека, у тому числі правильна утилізація відходів, є складовою частиною ефективного економічного розвитку.

Ключові слова: відходи, утилізація, утилізація відходів, управління відходами, поводження з відходами, сфера поводження з відходами.

Геліч Наталія,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования;
г. Луцк; e-mail: nataligelich@gmail.com

Шевчук Ирина,
магистр, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования;
г. Луцк; e-mail: irinashevchuk07@gmail.com

Прогнозирование состояния проблем утилизации и переработки отходов в Украине

В статье рассматриваются основные принципы обращения с отходами в Украине, анализируются современное состояние и имеющиеся проблемы утилизации и переработки отходов, предлагаются направления их решения, устанавливаются доминирующие недостатки законодательной базы, организационной и информационной структур в сфере обращения с отходами, освещаются основные аспекты Национальной стратегии обращения с отходами и последствия ее утверждения в Украине, проводится оценка европейской практики в данной сфере и возможности ее проведения в нашей стране, доказывається, что экологическая безопасность, в том числе правильная утилизация отходов, является составляющей эффективного экономического развития.

Ключевые слова: отходы, утилизация, утилизация отходов, управление отходами, обращение с отходами, сфера обращения с отходами.

Gelich Natalia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; e-mail: nataligelich@gmail.com

Shevchuk Irina,
Master's degree, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management;
Lutsk; e-mail: irinashevchuk07@gmail.com

Forecasting the State of Waste Disposal and Recycling Problems in Ukraine

The article deals with the main principles of waste management in Ukraine, analyzes the current state and existing problems of utilization and recycling of wastes, proposes directions for their solution, identifies the deficiencies of the legislative base, organizational and information structure in the field of waste management, highlights the main aspects of the National Strategy waste management and the consequences of its approval in Ukraine, evaluation of European practice in this field and the possibility of its implementation in our country, it is proved that eco tech safety, including proper disposal of waste is part of the economic development.

It has been determined that in order to create a successful management system in the field of waste management, it is necessary to reform not only the legislative base but also the organizational structure, but to reduce the risk of a negative impact on the health of the population and the environment is needed in the initial stages, based on the principles of hierarchy and Neighborhood. It was found that improvement of the current state of waste management can be achieved by minimizing already existing waste and optimizing the possibilities of further processing, recycling for new wastes. It is also decided to include mining, chemical, metallurgical, machine-building, fuel and energy, construction, as well as agro-industrial complex enterprises in the main sources of waste generation. It is noted that the lack of technical possibilities for the reprocessing or disposal of certain types of waste is a prerequisite for the occurrence of uncontrolled emissions and utilization. In the end, the main directions for improving the current situation were to increase the amount and improve the quality of waste collection and to create waste recovery facilities, their recovery and utilization as soon as possible, in accordance with the latest technical standards.

Key words: waste, utilization, waste management, waste management, waste management, waste management.

Постановка проблеми. Сучасний стан поводження з відходами в Україні перебуває в незадовільному стані та потребує значних змін і реформ.

Основними негативними аспектами у сфері поводження з відходами є відсутність об'єктів із їх утилізації, недостатній контроль за навколишнім природним середовищем, нестача досвіду та належної практики щодо управління відходами, неефективність законодавчої бази, наявність незаконної утилізації відходів і створення стихійних звалищ, а також значні перешкоди у фінансуванні та організаційній структурі.

Мета статті – дослідження проблем утилізації відходів в Україні та розробка напрямів їх розв'язання.

Поставлена мета потребує виконання низки взаємозалежних завдань:

- проаналізувати сучасний стан сфери поводження з відходами в Україні;
- дослідити наявні проблеми утилізації та переробки відходів;
- проаналізувати організаційну й інформаційну структури системи управління відходами;
- провести оцінку недоліків законодавчої бази в цій сфері;
- розробити напрями розв'язання з'ясованих проблем та недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поводження з відходами є особливо актуальною для сучасного стану України, саме тому розкривається в напрацюваннях багатьох учених. Теоретичних та практичних аспектів розв'язання наявних проблем щодо утилізації й поводження з відходами в Україні та світі стосуються праці багатьох науковців, зокрема Т. Харченко, Ю. Сагайдак, М. Романів, В. Петрука й ін.

Виклад основного матеріалу. Питання поводження з відходами слід віднести до низки найбільш важливих екологічних, соціальних і, звісно, економічних проблем сучасності, оскільки в нинішніх умовах господарювання особливо актуальний стан навколишнього природного середовища та його забруднення внаслідок техногенного навантаження.

Спираючись на успішний міжнародний досвід, можна сказати, що сучасна система поводження з відходами повинна керуватися певними принципами, а саме:

1. «Ієрархія відходів». Особливістю є його залежність від доступності та фінансової незалежності.
2. «Забруднювач платить». Відповідно до нього, відшкодування всіх витрат суспільству з урахуванням зовнішніх витрат для захисту навколишнього природного середовища бере на себе той, хто скидає відходи й тим самим забруднює довкілля.
3. «Користувач платить» (принцип доступності). Користувачі зобов'язуються компенсувати всі витрати, пов'язані з утилізацією відходів, за умови, що вартість таких послуг буде доступною для них.
4. «Фінансова автономність». Передбачає наявність необхідних грошових потоків щороку. Разом із принципом доступності впливає на визначення реальних цілей та структуру системи загалом (її масштаб, об'єм і порядок взаємодій).
5. «Уключення приватного сектору». Задля збільшення ефективності послуг поводження з відходами необхідне залучення приватного сектору, який зможе мобілізувати фінансові інвестиції та поділитися промисловим досвідом у цій сфері. З урахуванням нинішньої обмеженості доступу до міжнародних грантів із фінансування, доступ до капітальних витрат є надзвичайно важливим.
6. «Сусідство». Слідуючи цьому принципу, відходи потрібно утилізувати якнайближче до джерела їх утворення.
7. «Самодостатність». У зміст покладено положення, згідно з яким уся діяльність, пов'язана з відходами, має підпорядковуватися складній рівнозначній системі, що виведе країну на самостійний шлях у сфері управління відходами та допоможе віднайти найкращу технологію щодо поводження з ними.
8. «Сталий розвиток». Розвиток країни сьогодні не повинен впливати на потреби майбутніх поколінь. Усі системи управління відходами мають відрізнятися доступністю для суспільства, незалежно від часу.
9. «Інтеграція». Пояснює, що невід'ємними складниками сталого розвитку є ефективна природоохоронна діяльність.
10. «Обережність». Цей принцип закликає вживати деяких заходів обережності, якщо простежується можлива загроза навколишньому природному середовищу, навіть коли факти, що підтверджують імовірність виникнення загрози, відсутні.

Для створення успішної системи управління у сфері поводження з відходами потрібно реформувати не лише законодавчу базу, але й організаційну структуру.

Знижувати ризик виникнення негативного впливу на здоров'я населення та навколишнє природне середовище потрібно на початкових стадіях, опираючись на принципи ієрархії й сусідства. Покращити сучасний стан поводження з відходами можна за допомогою мінімізації вже наявних відходів та оптимізувавши можливості подальшої переробки, вторинного використання для нових відходів. Таких механізм буде корисним не лише з екологічного погляду, але й з економічного.

Основою всієї системи управління відходами та її економічних інструментів слугує Закон України «Про відходи», відповідно до якого фінансування всіх заходів у сфері поводження з відходами відбувається за рахунок власників та виробників відходів, а також залучаються кошти відповідних фондів з охорони навколишнього середовища, місцевих бюджетів, благодійних внесків від підприємств, організацій, установ, громадських об'єднань і громадян окремо.

Фундаментальним у державній системі охорони довкілля в нашій країні є цільове фінансування, що відбувається за допомогою автоматичного розподілу грошових потоків для субсидування природоохоронних витрат, за відповідними правилами.

Наприкінці минулого року уряд України затвердив Національну стратегію поводження з відходами, яка передбачає впровадження принципів циклічної економіки та розширеної відповідальності виробників. Така стратегія успішно працює у 26 країнах Європейського Союзу й мотивує бізнес до зниження кількості утворення відходів, зацікавленості в їх переробці та мінімізації їх накопичення.

Європейський принцип розширеної відповідальності виробників, який почав свою дію в Україні, започаткувавши сортування сміття з 1 січня 2018 р., сприятиме послабленню навантаження на місцеві бюджети й дасть змогу зменшити кількість відходів, які потрапляють на полігони та звалища.

Слід зазначити, що у 2017 р. на переробку спрямовано лише близько 4 % побутового сміття, а 96 % відправили на полігони твердих побутових відходів, стихійні сміттєзвалища, придорожні лісопосадки тощо.

Сучасна ситуація досить невтішна, щороку в Україні неабияк зростають обсяги накопичених відходів, а разом із ними й кількість сміттєзвалищ та полігонів, що, у результаті, призводить до погіршення санітарно-гігієнічного стану населених пунктів. Нині на території нашої країни акумульовано понад 36 млрд т відходів (у розрахунку на 1 км² території припадає близько 50 тис т, із яких на утилізацію відправляється лише 30 % промислових та 5 % побутових відходів).

Наразі Україна є однією з країн із найвищими абсолютними обсягами утворення та накопичення відходів. Кожного року їх кількість збільшується на 700–730 млн т, третю частину яких становлять відходи від розробки родовищ корисних копалин. Стосовно поверхневих сховищ, то накопичення на їх території складають понад 25 млрд т. Якщо розрахувати кількість накопичення на 1 км², то це сягне показника близько 40 тис. т. Площа земель, що зайнята різними видами звалищ, дорівнює 160 тис. га. Велику частку також становлять відходи, пов'язані з хімічно-металургійною переробкою сировини та машинобудівною галуззю.

Отже, до основних джерел утворення відходів належать підприємства гірничорудного, хімічного, металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, а також агропромислового комплексів.

Основний метод поводження з побутовими відходами в Україні – це їх захоронення на полігонах, які здебільшого вже й так переповнені, саме тому й постає проблема накопичення відходів, яка потребує першочергового розв'язання.

Незважаючи на те, що існування полігонів негативно позначається на стані навколишнього середовища, ліквідація наявних сміттєзвалищ призведе до значних та неконтрольованих витрат у недалекому майбутньому. А сучасний стан країни не спроможний виконати механізм фінансового контролю, який би зміг акумулювати необхідні кошти. Зазначимо, що приватні інвестиції у сферу утилізації відходів дуже обмежені, оскільки відсутні належні умови й гарантії захисту для іноземних інвесторів.

Значні недоліки простежуємо в інформативній базі, що стосується системи управління відходами, оскільки наявна документація та звітність не повністю охоплюють відповідні аспекти всіх стадій існування відходів, починаючи з їх утворення й закінчуючи утилізацією та видаленням.

Висновки. Урахувавши всі аспекти поводження з відходами в Україні та проаналізувавши систему управління ними, можна виділити певні напрями покращення сучасної ситуації. Отже, потрібно:

- збільшити величину та покращити якість збирання відходів;
- якнайшвидше створити можливості для очистки відходів, їх відновлення й утилізації, відповідно до останніх технічних стандартів;
- мінімізувати ризики, пов'язані зі здоров'ям населення та безпекою навколишнього природного середовища, від розповсюдження й/або появи нових стихійних сміттєзвалищ;
- реформувати законодавство та чітко регламентувати систему відповідальності за його порушення, відповідно до зобов'язань, зазначених в Угоді про асоціацію з ЄС;
- посилити інституційний вплив окремо щодо кожного територіального рівня;
- перевірити достовірність і доступність даних стосовно виробництва, очищення й утилізації відходів різних видів;
- створити необхідні умови для залучення іноземних інвестицій, а також популяризувати принципи «забруднювач платить» та «розширеної відповідальності виробників»;
- підвищити рівень освіченості й екологічної свідомості населення у сфері управління відходами, залучити суспільство до розв'язання проблем, пов'язаних з утилізацією відходів на рівні країни.

Слід пам'ятати, що саме нестача технічних можливостей для переробки чи утилізації певних видів відходів є передумовою для виникнення неконтрольованих викидів та утилізації. Не можна недооцінювати участь населення в загальній системі поводження з відходами, а це означає, що своєчасна проінформованість громадян може вберегти нашу країну від багатьох негативних аспектів і покращити екологічну ситуацію в цілому.

Джерела та література

1. Доскіч В. Сортування сміття в Україні: вийти на новий рівень. *Інформаційне агентство УНІАН*. 2016. URL: <http://ecology.unian.ua/1327494-sortuvannya-smittya-v-ukrajini-viyti-na-noviy-riven.html>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>

3. Про відходи: Закон України від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР. Редакція від 18 груд. 2017 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98>
4. Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами: Закон України [прийнято ВР 14 верес. 2000 р. № 1947-III]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1947-14>.
5. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лист. 2017 р. № 820-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017>
6. Романів М. В. Проблеми утилізації сміття в Україні. URL: <http://intkonf.org/romaniv-mv-problema-utilizatsiyi-smittya-v-ukrayini/>
7. Сміття у світі та Україні. URL: <https://sites.google.com/site/smittaushvitaukraieni/assignments/home-workforweekof october25th>
8. Управління відходами/Міністерство екології і природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/timeline/Vidhodi-ta-nebezpechni-rechovini.html>

References

1. Doskich V. (2016) Sortuvannya smittja v Ukraini: vyjty na novyj rivenj [Sorting garbage in Ukraine: get to the next level]. UNIAN. Retrieved from <http://ecology.unian.ua/1327494-sortuvannya-smittya-v-ukrajini-viyti-na-noviy-riven.html> [in Ukrainian].
2. Oficijnyj sajt Derzhavnoji sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro vidkhody» [«The Law of Ukraine «On Waste»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro Zaghaljnoderzhavnu prohramu povodzhennja z toksychnymy vidkhodamy» [Law of Ukraine «On the National Program on Toxic Wastes Management»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1947-14> [in Ukrainian].
5. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennja Nacionaljnoji strateghiji upravlinnja vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the National Strategy for Waste Management in Ukraine until 2030»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017> [in Ukrainian].
6. Romaniv M. V. (2015) Problemy utylizaciji smittja v Ukraini [Problems of garbage disposal in Ukraine]. *intkonf.org*. Retrieved from <http://intkonf.org/romaniv-mv-problema-utilizatsiyi-smittya-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
7. Smittja u sviti ta Ukraini [Garbage in the world and Ukraine]. *sites.google.com*. Retrieved from <https://sites.google.com/site/smittaushvitaukraieni/home> [in Ukrainian].
8. Upravlinnja vidkhodamy [Waste management]. (n.d.). *menr.gov.ua*. Retrieved from <https://menr.gov.ua/timeline/Vidhodi-ta-nebezpechni-rechovini.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

УДК 332.133.6

Івашко Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк; e-mail: olena.ivasko@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-32-40>

ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ В СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

У статті розкрито актуальність проблеми створення й організації діяльності індустріальних парків як інструменту підтримки розвитку малих і середніх підприємств, активізації інвестиційної діяльності держави з метою її економічного зростання. Висвітлено значення індустріальних парків у сучасних умовах господарювання. Розкрито передумови та основні етапи створення індустріальних парків в Україні. Визначено провідні й конкурентні ознаки індустріальних парків, умови та вигоди від інвестування кожного учасника проекту. Розглянуто світовий досвід створення й функціонування індустріальних парків. Проаналізовано законодавчу

базу, можливі умови фінансування та напрями державної підтримки індустріальних парків. Розглянуто конкретні приклади їх створення в окремих регіонах України, визначено переваги й недоліки спеціальних режимів інвестування. Даються пропозиції, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності функціонування індустріальних парків та забезпеченню їх позитивного впливу на розвиток національної економіки.

Ключові слова: державна підтримка, індустріальний парк, інвестиції, інвестиційна безпека, регіон, стратегічний розвиток.

Ивашко Елена,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов, банковской деятельности и страхования,
г. Луцк; e-mail: olena.ivashko@gmail.com

ИНДУСТРИАЛЬНЫЕ ПАРКИ В СИСТЕМЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

В статье раскрывается актуальность проблемы создания и организации деятельности индустриальных парков как инструмента поддержки развития малых и средних предприятий, активизации инвестиционной деятельности государства с целью ее экономического роста. Рассматривается значение индустриальных парков в современных условиях хозяйствования. Раскрываются предпосылки и основные этапы создания индустриальных парков в Украине. Определяются и конкурентные признаки индустриальных парков, условия и выгоды от инвестирования каждого участника проекта. Рассматривается мировой опыт создания и функционирования индустриальных парков. Анализируются законодательная база, возможные условия финансирования и направления государственной поддержки индустриальных парков. Рассматриваются конкретные примеры создания индустриальных парков в отдельных регионах Украины, определяются преимущества и недостатки данных специальных режимов инвестирования. Даются предложения, реализация которых будет способствовать повышению эффективности функционирования индустриальных парков и обеспечению их положительного влияния на развитие национальной экономики.

Ключевые слова: государственная поддержка, индустриальный парк, инвестиции, инвестиционная безопасность, регион, стратегическое развитие.

Olena Ivashko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Luck; e-mail: olena.ivashko@gmail.com

INDUSTRIAL PARKS IN THE SYSTEM OF INVESTMENT SECURITY OF THE STATE: THEORY AND PRACTICE

The article analyzes the problem of creating and organizing the activity of industrial parks as an instrument for supporting the development of small and medium-sized enterprises, and intensifying the investment activity of the state with a view to its economic growth. The importance of industrial parks in modern economic conditions is analyzed. The preconditions and the main stages of creation of industrial parks in Ukraine are revealed. The basic and competitive features of industrial parks, conditions and benefits from investment of each participant of the project are determined. The world experience in the development and functioning of industrial parks is considered. The legal base, possible financing conditions and directions of state support of industrial parks are analyzed. The concrete examples of the creation of industrial parks in separate regions of Ukraine are considered, the advantages and disadvantages of the data of special investment regimes are determined. The proposals, the implementation of which will contribute to increasing the efficiency of the functioning of industrial parks and ensuring their positive impact on the development of the national economy. It's determined that the creation of industrial parks contributes to the improvement of the investment climate, the implementation of a range of innovative opportunities and ensuring a healthy competitive environment for doing business. Industrial parks today give a chance to carry out a serious technological revolution in Ukraine, attract «smart» investments, which will be aimed at technology and modernization of the national commodity producer. The main results of the creation of industrial parks in Ukraine can be: attraction of investments; increase of tax revenues to the budget; creating new jobs; creation of environmentally friendly industrial production; inhibition of educational and labour migration of the population and others.

Key words: state support, industrial park, investments, investment security, region, strategic development.

Постановка проблеми. Реалізація заявлених в Україні економічних реформ потребує значних фінансових ресурсів, залучення яких не можливе без активізації інвестиційної діяльності. Однак

залучення потенційних інвесторів та підвищення інвестиційної активності повинно поєднуватись із гарантуванням належного рівня інвестиційної безпеки держави як важливої складової частини фінансової безпеки. Фінансова безпека держави, зі свого боку, залежить від інвестиційного клімату, тобто сукупності політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують інвестиційну діяльність вітчизняних та закордонних інвесторів.

Держава повинна сприяти формуванню привабливого інвестиційного клімату й гарантувати інвесторам недоторканність їхнього капіталу, можливість його повернення з відповідним прибутком. Сьогодні інвестиційний клімат України є негативним, що пов'язано з політичною нестабільністю, військовими діями на Сході України та недосконалістю законодавчо-нормативної бази у сфері іноземного інвестування зокрема.

У цьому контексті доцільно розглядати створення індустріальних парків (ІП) як рушійну силу розвитку національної економіки, упровадження нової форми ведення бізнесу, залучення інвестицій та фінансове підґрунтя забезпечення проведення економічних реформ в Україні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питанням формування сприятливого інвестиційного клімату приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Б. Андрушків, Т. Бень, Т. Бірман, В. Брич, В. Гесць, В. Гончаров, О. Данилов, О. Єгорова, С. Ілляшенко, О. Кузьмін, О. Молдаван, А. Пересада, А. Савчук, В. Стадник, А. Череп, С. Шмідт, Д. Штефанич та ін. Однак огляд матеріалів із проблем створення й функціонування індустріальних парків підтверджує недостатність наукових досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Мета дослідження – висвітлення сутності індустріальних парків та їх ролі в забезпеченні розвитку держави в цілому й регіонів зокрема.

Виклад основного матеріалу. Концепція першого індустріального парку сформована в 1896 р. англійським фінансистом Ернестом Холі, який придбав 10 га землі вздовж Манчестерського морського каналу й започаткував на цій території перший у світі індустріальний парк – Траффорд парк (Trafford Park). У 1910 р. Генрі Форд, засновник Ford Motor Company, розмістив саме тут свій перший автомобільний завод у Європі.

Із початку ХХ ст. індустріальні парки активно створювалися в Європі й США, розміщуючись переважно у великих містах, транспортних вузлах і портових зонах. В останні десятиліття вони активно розвивалися у державу Азіатського регіону, Східної Європи та Прибалтики. Серед найбільш відомих у світі відзначаються Силіконова долина в Каліфорнії (США), Сколково (Росія), Калундборг (Данія), Туен Мун (Гонг-Конг) та понад 100 інших у світі.

В Україні спроби активізувати інвестиційну діяльність за допомогою спеціальних режимів інвестування, а саме вільних (спеціальних) економічних зон, територій пріоритетного розвитку й технологічних парків, почали ще в 1998 р.

Згідно із законом України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 №5018, індустріальний парк – це визначена відповідно до містобудівної документації та земельного кадастру, облаштована певною інфраструктурою земельна ділянка, у межах якої учасники індустріального парку можуть виконувати господарську діяльність у сфері промислового виробництва, науково-дослідну й діяльність у сфері інформації та телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом України й Договором про виконання господарської діяльності в межах індустріального парку [1].

Також під індустріальним парком розуміємо спеціально організовану для розміщення нових виробництв територію, забезпечену енергоносіями, інфраструктурою, необхідними адміністративно-правовими умовами, керовану спеціалізованою компанією [2].

За іншим трактуванням, індустріальним парком є промислова площадка, на якій ведуть свою діяльність кілька незалежних підприємств з однієї або різних галузей. Розмістивши свої виробництва на загальній території, такі суб'єкти господарювання найчастіше пов'язані загальними ланцюжками створення доданої вартості й ділять спільну інфраструктуру парку та послуги, надані громадською або приватною керуючою компанією [6, с. 266].

Індустріальні парки створюються задля формування механізмів ефективного задоволення попиту інвесторів на майданчики, підготовлені до розміщення об'єктів інноваційної сфери, промисловості, логістики й супутнього сервісу, підвищення якості життя населення, усунення диспропорцій у рівнях розвитку регіонів за допомогою поліпшення інвестиційного та інноваційного клімату, забезпечення зайнятості працездатного населення й створення умов для розгортання на базі промислових парків конкурентоспроможних промислових виробництв і супутнього сервісу.

Отже, індустріальний (промисловий) парк – це керований єдиним оператором (спеціалізованою керуючою компанією) комплекс об'єктів нерухомості, що складається із земельної ділянки (ділянок)

із виробничими, адміністративними, складськими та іншими приміщеннями й спорудами, забезпечений енергоносіями, інженерною й транспортною інфраструктурою та адміністративно-правовими умовами для розміщення виробництва. Як бачимо, поняття «індустріальний парк» і «промисловий парк» тотожні. Однак вони відрізняються від поняття «технопарк». Головна відмінність між індустріальними й технологічними парками полягає в тому, що перші створюють умови у вигляді забезпечення підприємств інфраструктурою для виконання їх основної виробничої діяльності, а технопарки сприяють розробці, упровадженню нових технологій у виробництво. Тобто для технопарків обов'язково є присутність науково-дослідної складової (НДІ, університети, наукові центри тощо) [6, с. 267].

Отже, індустріальний парк створюється з метою розвитку бізнесу, а технопарк – задля еволюції нових технологій, проведення наукових досліджень, розробок, сприяння інноваційній діяльності.

Створення індустріальних парків в Україні дасть змогу сконцентрувати промислове виробництво на обмежених площах за межами житлових, історико-культурних і рекреаційних територій міст.

Основними завданнями створення індустріального парку є:

- забезпечення зростання надходжень у місцеві бюджети, передусім, за рахунок створення додаткових робочих місць і збільшення середньої заробітної плати (податок на доходи фізичних осіб);
- забезпечення збалансованості, пропорційності й комплексності соціально-економічного розвитку територіальних утворень регіонів;
- підтримка в проведенні модернізації та реструктуризації підприємств усіх видів діяльності задля підвищення їхньої рентабельності й конкурентоспроможності;
- забезпечення стабільності умов інвестиційної діяльності протягом усього періоду створення інфраструктури та облаштованості індустріального парку;
- створення умов для підвищення добробуту й купівельної спроможності населення регіону;
- забезпечення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва завдяки діяльності індустріального парку на території регіону.

За створення індустріального парку на регіональному рівні реалізуватимуться такі основні принципи:

- раціональність використання науково-виробничого потенціалу регіону, його земельних, природних і трудових ресурсів;
- недискримінаційне ставлення до резидентів парку, незалежно від обсягу інвестицій і країни походження;
- невтручання у виробничу діяльність та надання послуг резидентами індустріального парку;
- забезпечення всім резидентам індустріального парку рівних умов доступу до послуг;
- стимулювання створення нових робочих місць;
- пріоритетний розвиток видів діяльності, передбачених метою створення індустріального парку;
- реалізація соціального партнерства у сфері праці працівників (представників працівників), роботодавців (представників роботодавців) й органів місцевого самоврядування;
- розмежування повноважень і відповідальності всіх учасників процесу створення індустріального парку;
- переважна реалізація механізмів державно-приватного партнерства при створенні інфраструктури індустріального парку;
- екологізація виробничо-господарської діяльності й раціонального природокористування [5].

В економічній практиці ідея створення індустріальних парків не є новою. Багато держав світу за їх допомогою активізували інвестиційну та інноваційну сфери економіки. Парки створювали умови для виникнення нових підприємств, реорганізації вже наявних, зародження нових сфер бізнесу. Упровадження високих технологій у виробництві збільшувало обсяги та асортимент випуску продукції, підвищувало конкурентоспроможність економіки й, що дуже важливо як на сьогодні, створювало нові робочі місця.

Значний досвід функціонування індустріальних парків у багатьох країнах світу довів високу ефективність цього організаційно-економічного механізму, що сприяє створенню нових робочих місць і водночас виступає потужними рушієм місцевого та регіонального розвитку, подолання депресивності окремих територій.

Промислові парки – досить популярний вид організації виробництва в усьому світі. Такі світові компанії-лідери, як Tesla, Apple, Microsoft, Bridgestone, Liebherr, Toyota, Yamaha і багато інших,

використовують їх для виробництва товарів та розробки нових технологій. Попит серед виробничих підприємств на площі в парках досить великий, це підтверджується цифрами. Наприклад, у США створено вже понад 400 індустріальних парків, у Німеччині – 200, у Чехії – 140. Польща за останні 25 років заснувала понад 70 парків.

Позитивний досвід таких країн, як Росія, Словенія, Чехія, США, Англія, де створено індустріальні парки як спеціалізовані об'єкти власника, лише підтверджує ефективність новації. У Туреччині закон щодо організованих промислових зон ухвалено ще у 2000 р. – створено 263 індустріальні парки, 148 із яких уже функціонують. Лише за період із 2002 р. до 2010 р. ВВП Туреччини та її експорт збільшилися втричі. У Китаї функціонують п'ять СЕЗ і 54 індустріальні парки, котрі забезпечують 10 % ВВП, 30 % прямих іноземних інвестицій та 37 % товарного експорту.

У світовій практиці 1 га території індустріального парку — це від 1 до 5,0 млн дол. інвестицій та від 20 до 50 нових робочих місць. За даними експертів, на створення індустріальних парків в Україні потрібних від 7 до 10 тис. га, що становить не більше ніж 0,00017 % земельних ресурсів України.

Так, у Польщі сьогодні в 14 спеціальних економічних зонах функціонує 77 індустріальних та технологічних парків. Відповідне законодавство, котре регулює діяльність таких зон, розроблене ще в 1994 р. («The Polish Act of 1994 on Special Economic Zones»). Першу спеціальну економічну зону в Польщі створено в 1995 р. (SEZ «Mielec»).

Варто зазначити, що внесок польських СЕЗів, де розміщені їхні індустріальні парки, в історію економічного успіху країни надзвичайно вагомий. Понад 100 млрд злотих (близько 25 млрд євро) інвестицій та 300 тис. робочих місць – це прямі результати діяльності цих утворень, не враховуючи величезних опосередкованих позитивних ефектів для економіки. Коли під час вступу в ЄС від Польщі вимагали відмовитися від СЕЗів, поляки вибороли власне право зберегти їх і згодом навіть розширили їх територію втричі – із 6,5 тис. га до 16,2 тис. га. Функціонування зазначених спеціальних режимів інвестування в Польщі за згодою ЄС продовжено до 2026 р.

За даними Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами [2], один індустріальний парк (середньої площі 200 га) може залучити від 10 до кількох десятків компаній, інвестицій на суму не менше ніж 200 млн дол. США та створити від 2,5 до 10 тис. нових робочих місць. Для порівняння: за 2000–2012 р. у 12 спеціальних економічних зонах, 72 територіях пріоритетного розвитку та 8 технологічних парках України залучено інвестицій на суму близько 6,5 млрд дол. США та створено близько 71 тис. нових робочих місць.

Грамотно організований індустріальний парк дає точку росту для регіону або ж країни в цілому, залучаючи інвестиції, організовуючи робочі місця, розвиваючи промисловість держави. Хорошим прикладом є В'єтнам, де на цей момент нараховується близько 200 промислових парків, на частку яких припадає близько 25 % ВВП країни і близько 40 % від усіх інвестицій. В Угорщині приблизно таку саму кількість індустріальних парків створюють 200 000 робочих місць і становлять 18 % від ВВП.

Із 2013 р. відповідно до Закону України «Про індустріальні парки» ініційовано створення 26 індустріальних парків, 20 із яких уключено до Реєстру індустріальних парків. Станом на 23.08.2018 р. в Україні вже існує 46 індустріальних парків. Місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та приватними суб'єктами опрацьовуються питання щодо створення нових індустріальних парків у Запорізькій, Закарпатській, Житомирській, Івано-Франківській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Херсонській, Чернігівській, Чернівецькій, Кіровоградській, Волинській, Тернопільській областях та в м. Києві

Досвід зарубіжних країн свідчить, що створення індустріальних (промислових) парків – один із перспективних способів залучення інвестицій, зокрема іноземних, для розвитку економіки. Тож Україні на цьому етапі її розвитку доцільно не вигадувати щось нове, а перейняти світовий досвід.

Сьогодні, щоб відкрити підприємство, потрібно пройти через значні складнощі: знайти кошти, отримати низку дозволів, підвести комунікації й т. ін. Для збільшення кількості нових підприємств потрібен якийсь дієвий механізм. Ним можуть виступати індустріальні парки, тобто території, де створено інфраструктуру: наявні підведені комунікації, логістичні склади, транспорт.

Інвестору сьогодні, зазвичай, доводиться починати реалізацію проекту з будівництва інфраструктури, підведення комунікацій і мереж, що призводить до великих додаткових витрат та збільшення терміну окупності інвестицій. Наприклад, тримільйонний інвестиційний проект відразу

може дорожчати більше ніж утричі. Щорічно наша держава втрачає десятки західних інвесторів через те, що не створено умов для вигідного й швидкого початку бізнесу.

Крім того, організація індустріального парку вимагає істотно менших укладень, ніж будівництво бізнес-центру, у той же час його окупність досягається за більш короткий термін.

Обов'язковими ознаками створення індустріальних парків є:

- земля (наявність дозволу на використання землі на певній території конкретного регіону);
- спеціалізовані об'єкти капітального будівництва;
- сучасна інженерна інфраструктура;
- наявність керуючої компанії;
- визначені юридичні умови (категорія землі, дозволи на використання землі та будівель, наявність погоджень зі службами з питань пожежної, екологічної безпеки, дотримання встановлених законодавством норм і вимог) [7].

Отже, земельна ділянка з необхідним інженерно-технічним оснащенням значно скоротить інвестору «час до ринку» – із 2–3 років до 6–9 місяців. Тобто індустріальні парки створюють привабливий інвестиційний клімат для інвесторів, а підтримка з боку держави відіграє роль додаткового заохочувального стимулу для інвестицій [13, с. 268].

Основні етапи створення та організації індустріального парку представлено на рис. 1.

Ініціаторами створення ІП можуть бути:

- органи державної влади щодо земельної ділянки державної власності;
- органи місцевого самоврядування щодо земельної ділянки комунальної власності;
- юридичні або фізичні особи – власники земельної ділянки приватної власності;
- юридичні або фізичні особи – орендарі земельної ділянки щодо земель державної, комунальної й приватної власності.

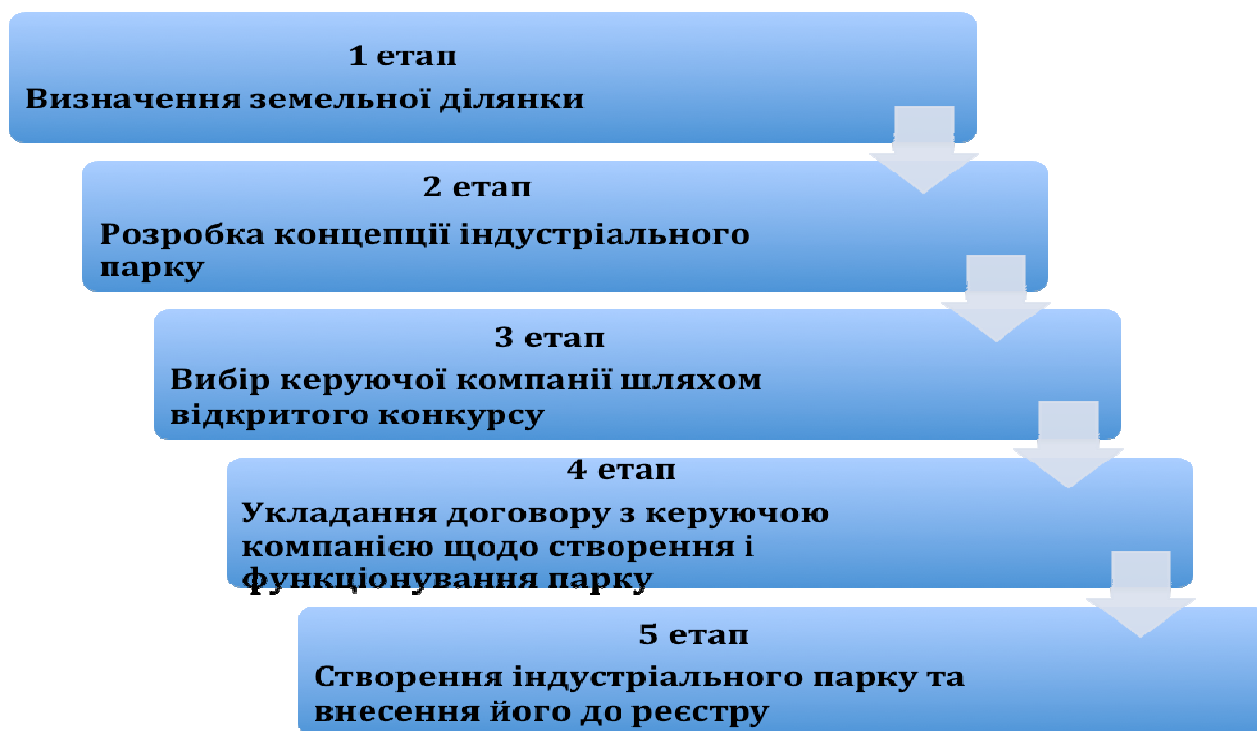

Рис. 1. Організація процесу (етапи) створення індустріальних парків

Учасниками ІП можуть бути суб'єкти господарювання, зареєстровані на території адміністративно-територіальної одиниці України, у межах якої розміщений ІП.

Основними джерелами фінансування індустріальних парків, згідно зі ст. 12 Закону України «Про індустріальні парки», є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;

- кошти приватних інвесторів;
- кошти, залучені за моделлю державно-приватного партнерства;
- кредити банків та фінансово-кредитних установ;
- інші джерела фінансування [1].

Право власності на земельні ділянки, на яких створено індустриальні парки в Україні, представлено на рис. 2.

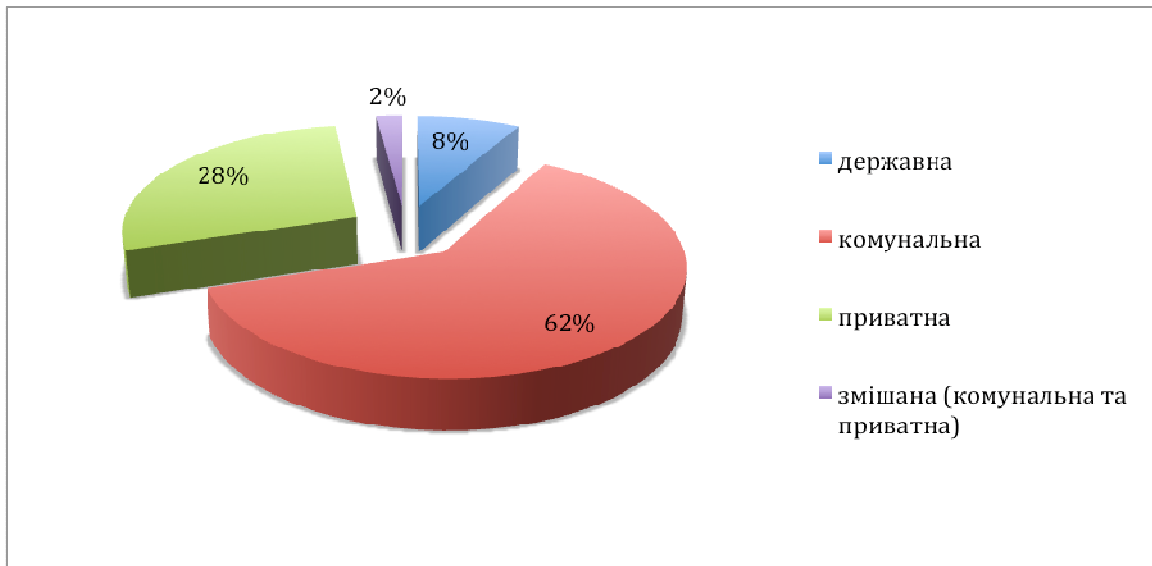

Рис. 2. Частка прав власності на земельні ділянки, на яких створено індустриальні парки в Україні

Механізм державної підтримки та умови розвитку індустриальних парків представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні напрями державної підтримки індустриальних парків

Напрями підтримки	Умови
Звільнення від сплати ввізного мита та ПДВ на імпортоване обладнання, устаткування та комплектуючі	Полегшує створення інфраструктури та сприятиме використанню нової техніки й технологій
Пільгові умови оподаткування, включаючи 50 % оплати податку на прибуток	Нагромадження капіталу та його перерозподіл для розвитку ІП
Звільнення від пайової участі в розвитку інфраструктури населеного пункту	Стимулює створення інфраструктури ІП, зниження витрат
Надання території та інфраструктури (вода, електроенергія, газ, каналізація) за рахунок місцевих і державного бюджетів	Сприяє розвитку ІП, стимулює створення його інфраструктури, зниження витрат
Спрощення доступу до земельних ділянок промислового призначення та дозвільних процедур	Скорочує часові витрати, унеможливує бюрократичні та корупційні прояви
Цільове фінансування на безповоротній основі, пільгові кредити та ін. підтримка	Створення інфраструктури ІП, забезпечення розвитку промислового виробництва та бізнесу регіону

Вигодами для учасників ІП є мінімізація витрат матеріальних, фінансових, трудових і часових ресурсів, необхідних для започаткування господарської діяльності, можливість отримання послуг, пов'язаних із забезпеченням господарської діяльності, від керуючої компанії

Зі свого боку, вигоди для керуючих компаній – отримання доходів за рахунок надання в користування учасникам ІІ земельних і виробничих площ, обладнання, а також послуг, пов'язаних із забезпеченням їхньої господарської діяльності.

Вигодами для держави й місцевих громад є створення робочих місць, активізація господарської діяльності та забезпечення соціально-економічного розвитку відповідних територій, на яких розміщено ІІ.

Отже, можна відзначити такі переваги створення та функціонування ІІ:

- нульова ставка мита на обладнання й комплектуючі до нього, які не виробляються в Україні та ввозяться для облаштування індустріального парку;
- звільнення від пайової участі в розвитку інфраструктури населених пунктів, на території яких створено індустріальний парк;
- державна підтримка облаштування (підведення інженерно-транспортної інфраструктури) індустріального парку;
- прозора й проста процедура набуття прав власності на земельну ділянку в межах індустріального парку;
- час до ринку для учасників індустріального парку – 6–9 місяців.

Слід також зазначити, що створення індустріальних парків є особливою формою аутсорсингу, для того, щоб підприємства, які беруть участь у проектах, могли за рахунок концентрації на своїй основній діяльності отримати вигоду в конкурентній боротьбі, наприклад, використовуючи синергію та ефект масштабу в утриманні капіталомісткої інфраструктури, а також зменшенні певних ресурсів на необхідні послуги. Керуюча або девелоперська компанія переслідує мету: використовуючи позитивні фактори місця розміщення парку, підвищити його привабливість і знизити свої додаткові витрати на його утримання (наприклад розміщуючи нові виробництва).

Поряд із зазначеними позитивними моментами потрібно відзначити й певні недоліки в забезпеченні розвитку ІІ в Україні, як-от:

- загальнодержавна нестабільність;
- низька активність інвесторів;
- слабкі преференції для учасників індустріальних парків, порівняно з іншими країнами та ін.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що на сьогодні індустріальні парки як комплекси, що поєднують складські, виробничі, офісні й соціально-побутові приміщення, є досить популярними у світі. Саме їх можна вважати локомотивом розвитку національної економіки, інструментом еволюції вітчизняного промислового виробництва. Їх створення сприяє покращенню інвестиційного клімату, реалізації інноваційних можливостей та забезпеченню здорового конкурентного середовища для ведення бізнесу. Індустріальні парки нині дають шанс провести серйозну технологічну революцію в Україні, залучити «розумні» інвестиції, які будуть спрямовані на технології й модернізацію національного товаровиробника.

Отже, основними результатами створення індустріальних парків в Україні можуть бути залучення інвестицій; збільшення податкових надходжень до бюджету; створення нових робочих місць, екологічно чистих промислових виробництв; гальмування освітньої та трудової міграції населення й т. ін.

Джерела та література

1. Закон України «Про індустріальні парки» № 5018-IV від 21.06.2012 – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
2. Глаз К. Створення індустріальних парків в Україні: проблеми, перспективи, законодавчі ініціативи. URL: <http://investukraine.com>.
3. Євтушенко С. П'ять індустріальних парків України підтвердили свої реєстрації. URL: http://investukraine.com/uk/regions/industrial_parks.
4. Єгорова О.О. Щодо заходів стимулювання створення та функціонування індустріальних парків в Україні. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1340/>.
5. Національний проект «Індустріальні парки України» – створення промислово-виробничої інфраструктури. URL: www.ukrproject.gov.ua/node/25
6. Малюта Л. Індустріальні парки – інноваційний вектор розвитку промислового виробництва. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2014. Вип. 1 (10). С. 264–276. URL: <http://sepd.ntu.edu.ua/images/stories/pdf/2014/14mlyrpv.pdf>.
7. Молдаван О. О. Доцільність запровадження індустріальних парків в Україні. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/36177>.
8. Поединок В. В. Правовий режим індустріальних парків в Україні. URL: http://www.snjurid.crimea.ua/arhiv/2013/26_2-2law/Pojedynok_V.V.pdf.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro industrialni parky» pryiniatyj 21.06.2012 roku № 5018-IV [Law of Ukraine about industrial parks from 20.12.2015, № 5018-IV]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> [in Ukrainian].
2. Hlaz K. Stvorennya industrialnykh parkiv v Ukrayini: problemy, perspektyvy, zakonodavchi initsiatyvy [Establishment of industrial parks in Ukraine: problems, prospects, legislative initiatives]. Retrieved from: <http://investukraine.com>. [in Ukrainian].
3. Yevtushenko S. Piyat industrialnykh parkiv Ukrayiny pidtverdily svoyi reyestratsiyi. [The five industrial parks Ukraine confirmed their registration] Retrieved from: <http://investukraine.com/uk/regions/industrial-parks> [in Ukrainian].
4. Yehorova O. O. Shchodo zakhodiv stymuliuвання stvorennia ta funktsionuvannia industrialnykh parkiv v Ukraini [On measures to stimulate the creation and operation of industrial parks in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/1340/>. [in Ukrainian].
5. Natsionalnyy proekt «Industrialni parky Ukrayiny» – stvorennya promyslovo-vyrobnychoyi infrastruktury [The National project «Industrial Parks of Ukraine» – the creation of industrial and manufacturing infrastructure]. Retrieved from: <http://www.ukrproject.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Maliuta L. (2014) Industrialni parky – innovatsiinyi vektor rozvytku promyslovoho vyrobnytstva [Industrial parks are an innovative vector of development of industrial production] *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state* 1(10), 264-276 [in Ukrainian].
7. Moldavan O. O. Dotsilnist zaprovadzhennia industrialnykh parkiv v Ukraini [The feasibility of the introduction of industrial parks in Ukraine]. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/36177>. [in Ukrainian].
8. Poiedynok V. V. Pravovyi rezhym industrialnykh parkiv v Ukraini [Legal regime of industrial parks in Ukraine]. Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/36177> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.10.2018 р.

РОЗДІЛ III

Економіка та управління підприємствами

УДК 334.7-049:005.21

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
декан факультету економіки та управління,
м. Луцьк; e-mail: lglipych@gmail.com

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства;
м. Луцьк; e-mail: lglipych@gmail.com

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
старший викладач кафедри фінансів, страхування та банківської справи,
м. Луцьк; e-mail: lglipych@gmail.com

Скорук Олена,
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
м. Луцьк; e-mail: Skoruklena@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-41-49>

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ГАЛУЗЕВИХ ЗАГРОЗ

У статті розглянуто питання ідентифікації та аналізу галузевих загроз із погляду стратегічного управління безпекою підприємства. Окреслено концепцію управління безпекою, розглянуто види загроз, зокрема й галузеві. Детально описано галузеві загрози, пов'язані з конкуренцією, співпрацею з партнерами та споживачами, на основі аналізу чинників ризику для понад 300 підприємств. У презентації стратегії управління безпекою обґрунтовано, що стратегії протидії галузевим загрозам мають бути інтегровані зі стратегією розвитку підприємства.

Ключові слова: управління стратегічною безпекою, типологія загроз, галузеві загрози, чинники ризику, стратегії управління.

Липич Любовь,
доктор экономических наук, профессор, Восточноевропейский национальный университет имени
Леси Украинки, декан факультета экономики и управления,
г. Луцк; e-mail: lglipych@gmail.com

Хилуха Оксана,
кандидат экономических наук, доцент, Восточноевропейский национальный университет имени
Леси Украинки, доцент кафедры экономики,
безопасности и инновационной деятельности предприятия,
г. Луцк; e-mail: lglipych@gmail.com

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук, Восточноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, старший преподаватель
кафедри фінансов, страхування і банківського дела,
г. Луцьк; e-mail: lglipych@gmail.com

Скорук Елена,
кандидат економічних наук, Восточноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, доцент кафедри економіки,
безпеки і інноваційної діяльності підприємства,
г. Луцьк; e-mail: Skoruklena@gmail.com

СТРАТЕГИЯ УПРАВЛЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ В КОНТЕКСТЕ ОТРАСЛЕВЫХ УГРОЗ

В статье рассматриваются вопросы идентификации и анализа отраслевых угроз с точки зрения стратегического управления безопасностью предприятия. Определяется концепция управления безопасностью, анализируются виды угроз, включая отраслевые. Подробно описываются отраслевые угрозы, связанные с конкуренцией, сотрудничеством с партнерами и потребителями, на основе анализа факторов риска для более чем 300 предприятий. В презентации стратегии управления безопасностью обосновывается, что стратегии противодействия отраслевым угрозам должны быть интегрированы со стратегией развития предприятия.

Ключевые слова: управление стратегической безопасностью, типология угроз, отраслевые угрозы, факторы риска, стратегии управления.

Lipych Lubov,
Doctor of Economics, professor, Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the enterprise,
Lutsk; e-mail: lglipych@gmail.com

Khilukha Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the enterprise,
Lutsk; e-mail: lglipych@gmail.com

Kushnir Myroslava,
PhD in Economics, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finance, Insurance and Banking,
Lutsk; e-mail: lglipych@gmail.com

Skoruk Olena,
PhD in Economics, Associate Professor, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Economics, Security and Innovation of the enterprise,
Lutsk; e-mail: skoruklena@gmail.com

STRATEGY OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE SAFETY IN CONTEXT OF BRANCH THREATS

The article deals with the issues of identification and analysis of sectoral threats in terms of strategic management of enterprise security. The concept of safety management is outlined and the types of threats are considered, including sectoral ones. The article describes in detail the sectoral threats that are associated with competition and collaboration between partners and consumers based on the analysis of risk factors for more than 300 enterprises. In the presentation of the strategy of security stressed that strategies for countering sectoral threats should be integrated with the company's development strategy.

In the field of security management, complex methods must be used to analyze the impact of the external environment on the organization and activities of the enterprise (for example, SWOT-analysis). However, exploitation of overly aggregated categories puts the risk of reducing the effectiveness of certain strategies to counteract threats. The impact of the environment on the system should be evaluated separately for each threat. Based on this, detailed

precautionary measures are developed, which then must be correlate (co-ordinate) with the strategic development plan that ensures the coherence of the whole enterprise. Recognition and assessment of each of the threats source in an external environment is the basis of the security management strategy, which then leads to a continuous improvement of the counteraction process that negatively affects the operation of the enterprise. When creating and managing a security management strategy, attention should be payed to the system of identification and monitoring of sectoral threats. Such a system must function as an early warning system.

Key words: strategic security management, typology of threats, sectoral threats, risk factors, management strategies.

Постановка проблеми. Управління розвитком підприємства вимагає узгоджених протидій наявним та потенційним загрозам. У теорії стратегічного управління стверджується, що джерелом загроз є середовище функціонування підприємства. Загрози можуть бути як макросистемними (зміни економічної політики, демографічні зміни тощо), так і галузевими (видів діяльності). Загрози видів діяльності є наслідком рішень конкурентів, партнерів та клієнтів. Сила їх впливу залежить від потенціалу розвитку підприємства. Проблема дослідження полягала у відповіді на питання: яку роль відіграють галузеві загрози у формуванні стратегії управління безпекою підприємства. Відповідь на це питання ґрунтується на запропонованій у статті гіпотезі, що стратегія безпеки, як і управління нею, має ґрунтуватися на ідентифікації галузевих небезпек, які безпосередньо впливають на ефективність підприємства, а також вона повинна бути тісно пов'язана зі стратегією його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань економічної безпеки на рівні як національної економіки, так і окремих суб'єктів господарювання, здійснено в працях таких відомих учених-економістів, як Т. Гладченко, В. Геєць, Я. Жаліло, М. Камлик, А. Могильний В. Мунтіян, Т. Васильців, І. Александров, В. Богомол, Г. Андрощук, Т. Клебанова, Г. Козаченко, В. Пономарьов, Т. Соколенко С. Ніколаюк, Д. Никифорчук, В. Шликов та ін. Незважаючи на вагомий науковий доробок у цій сфері й ураховуючи багатоплановість і важливість цієї проблеми в сучасних умовах господарювання, питання поглиблення теоретичних та практичних аспектів формування належного рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств і надалі потребують посиленої уваги.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в систематизації наявних поглядів на сутність економічної безпеки підприємства, у визначенні її складників та виявленні ймовірних чинників, що впливають на ефективність розробки стратегії протидії галузевим загрозам.

Виклад основного матеріалу. Термін *безпека* в перекладі з грецької мови означає «володіти ситуацією», що дає підставу розглядати її як такий стан суб'єкта, при якому зміни притаманних йому якостей та параметрів, що виникли внаслідок непередбачуваної ситуації, є незначними або добре контрольованими. Дослідження сутності «економічної безпеки підприємства» показало, що в економічній теорії й практиці не існує єдиного підходу до її визначення. На думку М. Камлика, економічна безпека підприємства – це такий стан розвитку суб'єкта господарювання, для якого характерні стабільність економічного та фінансового розвитку, ефективність нейтралізації негативних факторів і протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності [1, с. 9]. С. Ніколаюк та Д. Никифорчук економічну безпеку підприємства визначають як стан юридичних, виробничих відносин й організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, щодо яких гарантуються стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [2, с. 15]. А. Могильний вважає, що поняття економічної безпеки підприємства полягає в «забезпеченні стану життєдіяльності, при якому реалізуються його основні інтереси, воно захищене від внутрішніх та зовнішніх загроз і дестабілізуючих чинників» [3, с. 9]. В. Забродський трактує економічну безпеку як «кількісну і якісну характеристику властивостей фірми, що відображає здатність “самовиживання” й розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної загрози». На думку В. Забродського, економічна безпека фірми визначається сукупністю факторів, що засвідчують її незалежність, стійкість, можливості зростання, забезпечення економічних інтересів тощо [4, с. 35]. Т. Гладченко визначає економічну безпеку підприємства як захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, указує, що її організацію здійснюють адміністрація й колектив підприємства реалізацією системи заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного та соціально-психологічного характеру. При цьому, по-перше, стан захищеності має динамічний характер; по-друге, загроза, що виходить зсередини підприємства, не менш небезпечна, ніж іззовні, і по-третє, система економічної безпеки підприємства має взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення економічної безпеки [5, с. 111].

Г. Козаченко та В. Пономарьов визначають економічну безпеку підприємства «як гармонізацію в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами, пов'язаними з ним, суб'єктами зовнішнього середовища, що діють за межами підприємства» [6, с. 4]. Т. Соколенко розглядає економічну безпеку як стан, при якому стратегічний потенціал фірми перебуває поблизу меж адаптивності, а загроза втрати економічної безпеки наростає тим дужче, чим ближчим є ступінь адаптивності стратегічного потенціалу до граничної зони [7]. Однак, ураховуючи багатогранність і багатовекторність цього поняття, найбільш повним, на думку авторів, є визначення Т. Васильцева, за яким економічну безпеку підприємства треба розглядати як такий стан функціонування, при якому підприємство та його продукція є конкурентоспроможними на ринку, а також може гарантувати найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального й кадрового потенціалу; стабільність функціонування та прогресивність розвитку; можливість протистояти негативним впливам зовнішнього й внутрішнього середовищ [8, с. 18]. Виходячи з цього, головні завдання стосовно реалізації забезпечення економічної безпеки підприємства мають бути спрямовані на досягнення мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів; посилення його фінансової стійкості та платоспроможності; попередження негативного впливу зовнішнього середовища; охорону комерційної таємниці й інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна та капіталу.

Інакше кажучи, безпеку найчастіше визначають як стан системи (ознака, властивість), що ґрунтується на бажаній (виживання, розвиток, визначеність) або небажаній (загрози, втрати, ризик) ситуації. Безпека щодо бажаних ситуацій указує на необхідність підтримувати (захищати) певний стан справ. Що стосується небажаних ситуацій, то безпека, передусім, указує на ті властивості системи, які пов'язані з обмеженням негативного впливу певних подій. А отже, рівень безпеки підприємства визначається його здатністю надавати щось (бажані ситуації) або спроможністю протидіяти чомусь (небажані ситуації). Тобто безпека, з одного боку, забезпечує здатність системи ефективно функціонувати, а безпека як контрзаходи – це спроможність системи обмежувати наслідки подій, що негативно впливають на систему. Ці дві інтерпретації безпеки за своєю суттю є наслідково-причинними. Управління безпекою – процес профілактики (збереження, захист, обробка або уникнення), відповіді (блокування зривів або їх ліквідування) та виправлення (ремонт, усунення, відновлення або оновлення). Запобігання, реагування й коригування загалом називають протидією. Протидія викликам тривожних подій полягає у формуванні таких властивостей системи, як опір і надійність, що визначає безперервність й ефективність функціонування підприємства.

Найбільший вплив на протидію загрозам мають зовнішні (екзогенні) та внутрішні (ендогенні) чинники. Зовнішні фактори небезпек і загроз виникають за межами підприємства й не пов'язані безпосередньо з його виробничою діяльністю, але впливають як на сам процес виробництва, так і на результати діяльності. Це, зазвичай, така зміна навколишнього середовища, яка може завдати підприємству збитків. На зовнішні фактори підприємство не може впливати або цей вплив може бути незначним. Внутрішні фактори пов'язані з господарською діяльністю підприємства, його персоналом і безпосередньо залежать від форм, методів та організації роботи на підприємстві. Вони зумовлені тими процесами, які виникають у ході виробництва й реалізації продукції та можуть вплинути на результати бізнесу.

Визначення найбільш впливових зовнішніх і внутрішніх факторів загроз і небезпек дає змогу виявити найбільш впливові чинники, що зміцнюють або руйнують стійкість соціально-економічної системи підприємства, впливають на стан його економічної безпеки.

У стратегічному управлінні загрози зазвичай розуміють як зовнішні чинники, що негативно впливають на підприємство. Вони на сьогодні або в майбутньому можуть вплинути на його ефективність, що призведе до періодичної дезінтеграції, а подекуди й до повного руйнування системи. Предмет аналізу небезпек у стратегічному управлінні, зазвичай, є складним явищем, що має структуру, яка з часом змінюється. Загрози пов'язані як із соціальними подіями та їх тенденціями, так і з природними процесами. Ними можуть бути окремі події, серія послідовних подій, а також комплекс неоднорідних та неоднозначних подій. Загрози можна розглядати по-різному. У табл. 1 наведено сім характеристик небезпеки.

Ознаки та види загроз

Ознака	Вид
За впливом на систему	Дестабілізаційні Знищувальні
За ймовірністю виникнення	Імовірна Неминуча
За часом настання	Поточні Потенційні
За тривалістю	Короткострокові Довгострокові
За способом розвитку	Постійні Мінливі
За джерелами (причинами) виникнення	Із вини інших суб'єктів Із вини підприємства
За специфічністю загрози	Піддаються розумінню Невизначені загрози

Джерело. *Власне дослідження*

Ці ознаки – основа для побудови більш розвинених класифікацій. У цій класифікації використано найпростіший дихотомічний поділ. Найчастіше згадують дві характеристики загроз – ефекти (вплив на систему) та можливості (імовірність виникнення). Бузсумнівнo, що ці дві характеристики основоположні для управління безпекою, однак вони пов'язані з іншими функціями, які також варто виокремити. Неможливо правильно визначити потенційні наслідки загроз без знання таких особливостей, як момент виникнення (час), тривалості чи перебіг загрози. Зі свого боку, імовірність (можливість) виникнення може бути пов'язана з причинами та специфікою загроз.

Складність у визначенні впливу загроз полягає в тому, що сила їх впливу залежить від спроможності підприємства протистояти зовнішньому середовищу. У процесі ідентифікації небезпеки орієнтуються на заздалегідь визначений рівень чутливості підприємства до загроз, що є критерієм, який її кваліфікує. Оцінюючи загрози, важливо оцінити здатність підприємства визнавати та реагувати на зміни в навколишньому середовищі. Виявлені заздалегідь загрози й ринкові тенденції можуть дати шанс підприємству вчасно переорієнтувати свої ресурси та процеси. Діапазон ефективних реакцій супроводжується зростанням загроз. Ця ідея є передумовою розробки концепції управління бізнесом у реальному часі.

Загрози стають результатом процесів, що відбуваються в макросередовищі, та змін, що стаються в галузі, до якої належить підприємство. Галузеве середовище розглядають об'єктивно або суб'єктивно. З огляду на тему, ідеться про функцію продуктів подібного використання, а також про технологію їх виробництва й продажу. В об'єктивному сенсі галузеве середовище пов'язане з позицією та стратегією конкурентів, субпідрядників і клієнтів. Це середовище і є джерелом галузевих загроз. Нижче наведено перелік галузевих загроз, який сформований на основі аналізу факторів ризику для понад 300 підприємств, зареєстрованих на фондовій біржі «Перспектива». Загрози поділено на три групи, які відповідають суб'єктивному погляду на галузеве середовище, тобто загрози, пов'язані з конкуренцією, кооперацією та споживачами (табл. 2).

Види галузевих загроз

Група загроз	Вид загрози
Загрози, пов'язані з конкуренцією	Зміна розміру й структури ринку, монополізація ринку, консолідація ринку, концентрація капіталу конкурентів у цьому секторі, дистрибуторські компанії в цьому секторі, економічна ситуація в секторі, крах ринку, збільшення насиченості ринку, обмеження його місткості, підвищення привабливості ринкової ніші, швидкий розвиток товарів-замінників, популяризація альтернативних рішень, упровадження нових продуктів на ринку, посилення конкуренції (розвиток підприємств-конкурентів), зміна політики конкурентів, слабкі конкурентні переваги, поява нових гравців на ринку, питома частка іноземних конкурентів, конкурентна загроза з боку дешевих продуктів із Далекого Сходу, замовлення продукції на китайських фабриках, поширення нелегальної продукції, труднощі з виходом на інші ринки, зростання глобалізації ринку постачальників, збільшення частки більш оброблених продуктів, більш привабливі пропозиції для клієнтів, залежність від розвитку нових каналів збуту, розвиток мережі продажів (наприклад он-лайн), диверсифікація каналів продажів конкурентам, більш широке використання альтернативних каналів збуту, розвиток нових послуг із підтримки продажів, придбання постачальників іноземними компаніями, що знижують маржу, зниження цін на товари підприємствами, котрі бажають активно збільшувати свою частку на ринку, зниження оптових цін, відсутність точних статистичних даних про ринок;
Загрози, пов'язані зі співпрацею	транзакції між пов'язаними контрагентами, залежність від ключових постачальників, залежність від глобалізації постачальників, послуги аутсорсингу, висока частка одного постачальника в закупівлях, залежність від зовнішніх основних засобів, зміна умов ліцензування, банкрутство або припинення контракту із субпідрядниками, проблеми з безперервністю постачання сировини, недопостачання сировини, несвоєчасне виконання контрактів, відсутність надійності в наданні послуг, невиконання підрядниками умов співпраці, отримання сировини низької якості, обмежені джерела постачання стратегічної сировини, необхідність імпорту сировини з далеких країн, складність заміни деяких компонентів, які виготовляють окремі виробники, зміна цінової політики посередників, збільшення кількості субпідрядників у постачальників, підвищення цін на матеріали, що постачають, значні коливання цін постачальників, зміна політики відповідальності за субпідрядників, відсутність вільного вибору постачальників, утрата субпідрядників, витрати, пов'язані зі зміною підрядника та недооцінкою ф'ючерсних цін, зростання простроченої заборгованості та прострочених платежів, складність координації великої кількості субпідрядників; відсутність угод із постачальниками, письмових договорів із постачальниками товарів і сировини, довгострокових контрактів; специфіка довгострокових договорів, розірвання договорів оренди, неможливість укладання вигідних угод оренди, скорочення ланцюга постачання, об'єднувальні закупівлі, запровадження конкурентної діяльності субпідрядником;
Загрози, пов'язані зі споживачами	споживчі переваги, підвищені вимоги клієнтів, утрата довіри клієнтів, утрата великого клієнта, критика засобами масової інформації характеристик продукції, зміна структури попиту, зміни в клієнтській структурі, затримки або відмови в оплаті клієнтом, неплатоспроможність клієнтів, погіршення рівня обслуговування клієнтів, низька продуктивність торгових представників, затримки замовлень, зміни тарифів, цін реалізації та правил їх визначення, вибір місця розміщення нових торговельних точок, неправильне розміщення магазинів, широка мережа зовнішніх каналів розподілу, концентрація продажів, залежність від ключових клієнтів, географічної концентрації, структури продажів, сезонність, коливання рівня пропозицій, зміна тенденцій ринку, зниження логістичного потенціалу у відносинах із дистрибуторами, утрата ключовим дистрибутором зовнішнього ринку, порушення положень про захист прав споживачів.

Джерело. *Власне дослідження*

Вищезазначений перелік загроз сформовано на основі аналізу факторів ризику, указаних у проспектах емісії. В обстежених підприємствах визначено 1430 чинників, які безпосередньо стосуються одного з трьох видів небезпек. Ця таблиця ілюструє лише кількісну структуру чинників ризику. Відповідні відсотки не відображають важливості ризиків. Кількість чинників не рівнозначна їх

реальному впливу на діяльність конкретного підприємства. Найбільшу кількість загроз зафіксовано в конкурентному середовищі – 41 % від усіх 1430 означених факторів, 33 % пов'язані з клієнтами, а 26 % – ризику співпраці. Однак структура кількості загроз відрізняється за окремими видами діяльності. У підприємствах, що виконують фінансову діяльність, близько 50 % усіх галузевих чинників належить до чинників конкуренції. Кількість конкуруючих небезпек відносно менша в сільському господарстві (28 %), будівництві (35 %) та торгівлі (34 %). Торговельні підприємства, готелі й ресторани найчастіше зазначають чинники, пов'язані з клієнтами (37 %). Варто також відзначити відносно високу частку факторів ризику, пов'язаних зі співпрацею в промисловості (34 %). Прикметно, що підприємства транспорту й зв'язку вказали на відносно невелику кількість факторів ризику, пов'язаних із клієнтами (24 %).

Таблиця 3

Розподіл видів ризиків за видами діяльності, %

Вид діяльності	Джерела ризиків			Разом
	конкурентні	співпраці	клієнтські	
Промисловість	49	34	17	100
Будівництво	35	34	31	100
Сільське господарство	28	43	29	100
Оптова та роздрібна торгівля	34	28	37	100
Готелі та ресторани	43	20	37	100
Транспорт та зв'язок	51	25	24	100
Фінансова діяльність	49	17	34	100
Операції з нерухомістю	47	25	28	100
Усього	41	26	33	100

Джерело. Власне дослідження на основі аналізу емісійних проектів.

Стратегія управління безпекою стосовно галузевих ризиків має бути тісно інтегрована до розробки, реалізації та контролю стратегії розвитку в масштабах усього підприємства. Політику стратегії управління безпекою можна описати системою поведінкових стратегій, зокрема стратегією стабілізації, стратегіями росту й розвитку. Основою цього поділу є такі компоненти стратегії, як продукт, ринок, партнери та технології [9, с. 156–161]. Перші три компоненти безпосередньо пов'язані з галузевими загрозами, обговореними раніше (конкуренти, споживачі й партнери). Четвертий компонент, тобто технології, є макросистемним чинником, проте через його зростаючий вплив на виникнення галузевих загроз його також треба враховувати.

Стратегія стабілізації щодо галузевих загроз полягає в захисті ринкової позиції підприємства. Це зводиться до продовження виробничої та торговельної діяльності у сфері пропонованої продукції й співпраці з наявними партнерами. Реалізовані зміни (наприклад інвестиції) мають замінний характер. Особливого значення набувають коригувальні та реагувальні функції. Мета стратегії управління безпекою полягає в забезпеченні роботи підприємства на вказаному рівні. На практиці це зводиться до швидкого реагування на перебої (наприклад забезпечення безперервності постачання, обслуговування тощо) і виправлення негативних наслідків природних та випадкових подій (технічне обслуговування, ремонт тощо). Стратегія зростання зосереджена на активізації діяльності, котру проводять у галузі пропонованих на сьогодні продуктів. Реалізація цієї стратегії означає систематичне збільшення виробничого потенціалу підприємства, результатом якого є проникнення на нові ринки. Зростання може відбуватися або завдяки об'єднанню з партнерами, або створенням власних структур. Стратегія зростання, як і стратегія стабілізації, передбачає продовження суб'єктом поточної діяльності. Проте у випадку стратегії зростання існує ринкова експансія. Така діяльність пов'язана з посиленням загроз із боку конкурентів та загроз, пов'язаних із початком діяльності на нових ринках продажу. Стратегія управління безпекою в цьому випадку має бути спрямована на подолання бар'єрів у передачі вже отриманих знань (використовуючи ефекти досвіду й масштабу). Стратегія розвитку означає розширення сфер діяльності підприємства. На практиці це полягає в розширенні видів діяльності або сегментів ринку. Розвиток у кожному випадку пов'язаний із переходом на наступні етапи життєвого циклу, що супроводжується періодичною напруженістю, конфліктами та внутрішніми кризами. Необхідність інтеграції й структурної перебудови зростає. Реалізація стратегії розвитку потребує більшої уваги у сфері управління безпекою, порівняно зі стратегією стабілізації та

зростання. Безпека зростання забезпечується здатністю збирати й використовувати минулий досвід. З іншого боку, безпека розвитку вимагає навчання та відкритості до інновацій. Стратегія управління безпекою переважно зосереджена на протидії ризикам, що викликані інтеграцією нових видів діяльності на підприємстві, переходом до нових кооперативних систем. Незалежно від реалізованої стратегії – стабілізації, зростання або розвитку, – завданням управління безпекою в сучасних бізнес-організаціях є адаптація нових технологій. Їх поява часто супроводжується радикальними змінами умов функціонування підприємств. Нові технології не лише впливають на оперативну діяльність (наприклад на організацію виробничого процесу), а й на необхідність укладання контрактів із новими партнерами. Якщо технологія викликає значне зниження витрат, скорочення часу процесів і підвищення якості продукції, збереження наявних структур є загрозою, із якою не зможе впоратися навіть найкраща політика управління безпекою. У цьому випадку стратегія управління безпекою повинна ідентифікувати вплив нових технологій на організацію основного бізнесу, щоб завчасно зробити необхідні зміни. Процес управління безпекою в цьому випадку пов'язаний із функціями системи раннього попередження.

Висновки. У сфері управління безпекою слід використовувати комплексні методи аналізу впливу зовнішнього середовища на організацію та діяльність підприємства (наприклад SWOT-аналіз). Проте експлуатація надмірно агрегованих категорій спричиняє ризик зниження ефективності визначених стратегій протидії загрозам. Вплив зовнішнього середовища на систему слід оцінювати окремо для кожної загрози. На цій основі розробляють детальні запобіжні заходи, які потім корелюють (погоджують) зі стратегічним планом розвитку, що забезпечує узгодженість роботи всього підприємства. Визнання та оцінка загроз, джерелом яких є зовнішнє середовище – основа стратегії управління безпекою, що приводить до постійного вдосконалення процесу протидії діям, що негативно впливають на функціонування підприємства. Під час розробки стратегії управління безпекою та управління нею слід звернути увагу на систему ідентифікації й моніторингу галузевих загроз. Вона повинна функціонувати як система раннього попередження.

Джерела та література

1. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. Київ: Атіка, 2005. 432 с.
2. Ніколаюк С. І., Никифорчук Д. Й. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: курс лекцій. Київ: КНТ, 2005. 320 с.
3. Могильный А. И., Бесчастный В. Н., Винокуров Ю. О. Основы безопасности бизнеса. Донецк: Регион, 2000. 130 с.
4. Забродский В. А., Кизим Н. А., Янов Л. И. Современные методы организации и управления промышленным производством. Харьков: АО «Бизнес–Информ», 1997. 64 с.
5. Гладченко Т. Н. Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности. *Менеджер*. 2000. № 12. С. 111–113.
6. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П. Економічна безпека підприємств: сутність і передумови формування. *Теорія та практика управління у трансформаційний період*: зб. наук. праць. 2001. Т. 3. С. 3–7.
7. Соколенко Т. М. Економічна безпека підприємства в умовах транзитивної економіки. *Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку*: праці VII міжнар. наук.-практ. інтер. конф. (Київ, 19–21 трав. 2011 р.). URL: <http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tm-ekonomichna-bezpeka-pidpriemstva-v-umovah-tranzitivnoyi-ekonomiki>.
8. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія. Львів: Вид-во ТзОВ «Ліга Прес», 2008. 385 с.
9. Ficoń K. *Inżynieria zarządzania kryzysowego*. Warszawa: BEL Studio, 2007.

References

1. Kamlyk M. I. (2005). *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt* [Economic security of entrepreneurship. Economic and legal aspect]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
2. Nikolaiuk S. I., Nykyforchuk D. Y. (2005). *Bezpeka subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti* [Security of business entities]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
3. Mohylnyi A. Y., Beschastnyi V. N., Vynokurov Y. O. (2000). *Osnovu bezopasnosti byznesa*. [Basics of business security]. Donetsk: Rehyon [in Russian].
4. Zabrodskiy V. A., Kyzym N. A., Yanov L. Y. (1997). *Sovremennye metody orhanyzatsyy u upravleniya promyshlennum proyzvodstvom* [Modern methods of organization and management of industrial production]. Kharkov: AO «Byznes–Ynform» [in Russian].

5. Hladchenko T. N. (2000). Yndykatoru ekonomycheskoi bezopasnosti predprynmatelskoi deiatelnosti [Economic Security Indicators for Entrepreneurship]. Menedzher – *Manager*, 12, 111–113 [in Russian].
6. Kozachenko H. V., Ponomarov V. P. (2001). Ekonomichna bezpeka pidpriemstv: sutnist i peredumovy formuvannia [Economic security of enterprises: the essence and preconditions of formation]. Teoriia ta praktyka upravlinnia u transformatsiinyi period – The theory and practice of management in the transformation period, 3, 3–7 [in Ukrainian].
7. Sokolenko T. M. (2011). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky [Economic security of the enterprise in the conditions of a transitory economy]. Nauka i zhyttia: suchasni tendentsii, intehratsiia u svitovu naukovu dumku: pratsi VII mizhnar. nauk.-prakt. inter. konf. (Kyiv, 19–21 travnia 2011 r.) – Science and Life: Contemporary Trends, Integration into the World Scientific Opinion: Labor VII intern. science-practice inter. conf. (Kiev, May 19–21, 2011). URL: <http://intkonf.org/kand-ped-n-sokolenko-tm-ekonomichna-bezpeka-pidpriemstva-v-umovah-tranzitivnoyi-ekonomiki> [in Ukrainian].
8. Vasylytsiv T. H. (2008). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia [Economic security of Ukraine's entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms], L'viv: Vyd-vo TzOV «Liha Pres» [in Ukrainian].
9. Ficon K. (2007). Inshenera zarzondzania krususowego [Crisis management engineering], BEL Studio, Warsaw [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2018 р.

УДК 338.2

Грицюк Наталія,
кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра економіки,
безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; Lutskmila@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-49-55>

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті наведено думки щодо фундаментальних основ підприємництва. Увагу зосереджено на «людиноорієнтованому» характері господарської діяльності, адже саме «людина», а не «прибуток» (тобто гроші) є центром життя суспільства, а отже, і його економічної складової в тому числі. Проведено сутнісний аналіз поняття «економічної культури», її особливостей та проблем формування в Україні. Досліджено етимологічний складник терміна «культура» і здійснено ретроспективний аналіз цього поняття. Обґрунтовано зв'язок між психофізичними й ментальними особливостями особистості та економічною культурою населення. Наведено приклади застосування економічної культури з «людиноорієнтованим» характером для учасників ринкових відносин в Україні із застосуванням TRID-підходу.

Ключові слова: економічна культура, людиноорієнтований характер, підприємницька діяльність, підприємництво.

Грицюк Наталія,
кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра экономики, безопасности
и инновационной деятельности предприятия,
Восточноукраинский национальный университет
имени Леси Украинки,
г. Луцк; Lutskmila@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье приводится мнение автора по фундаментальным основам предпринимательства. Концентрируется внимание на «человекоориентированный» характер хозяйственной деятельности, ведь именно «человек», а не «прибыль» (то есть деньги) является центром жизни общества, а следовательно, и экономической составляющей в том числе. Проведен сущностный анализ понятия «экономической культуры», ее особенностей и проблем формирования в Украине. Исследуется этимологическая составляющая термина «культура» и дается ее

ретроспективний аналіз. Обосновується зв'язь между психофізическими и ментальними особенностями личности и економіческой культурой населення. Приводяться приклади применення економіческой культуры с «человекоориентированным» характером для участников рыночных отношений в Украине с применением TRID-подхода.

Ключевые слова: економіческая культура, человеко-ориентированный характер, підприємницька діяльність, підприємництво.

**Hrytsiuk Natalia,
Ph.D., Senior Lecturer, Department of Economics,
Security and Innovation Activities of an Enterprise,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk, Lutskmila@gmail.com**

FORMATION OF ECONOMIC CULTURE OF THE BUSINESS ENTITIES

There are author's thoughts about fundamental things of entrepreneurship in this article. The focus is on the «human orientation» of economic activity, as long as in the centre of the life of society is a person itself, not the «profit». An essential analysis of the concept of «economic culture», its features and problems of its formation in Ukraine has been carried out in this work.

The legislation of Ukraine establishes profit as the main goal of the enterprise activities. That's why the essence of entrepreneurship is to maximise profits. The methods of increasing profits can be grouped and separated into different directions such as: expansion of production, reduced costs, access to new markets, increased productivity, minimise tax payments, investment activity. Ukrainian realities can have some groups which goes against the law such as: corruption, tax evasion, false privatisation, etc.

Many Ukrainian entrepreneurs do not have a sense of responsibility for doing business, in other words we don't have «culture of doing business». On the other hand, even if we will have some perfect law regarding business activities, it doesn't mean the enterprise will perfectly follow it, unless the owner will be assured that the given law will be beneficial for the enterprise. Therefore, we want to focus our attention on the «economic culture» of entrepreneurs and emphasise on today's relevance for Ukrainian economy.

If to change the main vector of entrepreneurial activity from «profit» to «a human» – to reorient the goal of producing quality goods and services, to ensure decent working conditions «for employees», to care about the environment, to respect our country and those development programs which it provides» for the society». In other words such activity of the enterprise is «human oriented» and provides implementation of «economic culture».

Key words: economic culture, human-oriented character, entrepreneurial activity, entrepreneurship.

Постановка проблеми. У щоденній підприємницькій діяльності щораз більше звертають увагу на поведінку індивіда, починаючи від смаків й уподобань споживачів, вивчаючи способи та методи їх стимуляції, до внутрішнього мікроклімату підприємства, відносин між працівниками й підлеглими. До цього кола економістів можна віднести чи не всіх учених, починаючи від ХІХ ст. до сучасності. Проте мало хто звертає увагу на першоджерело виникнення цих проблем і роль підприємця в ній.

Законодавство України закріплює основну мету діяльності підприємства – отримання прибутку. Звідси й випливає, що сутністю підприємницької діяльності є максимізація прибутку. Умовно методи підвищення прибутку можна згрупувати та виділити окремі напрями (рис. 1). Це розширення виробництва, зменшення витрат, вихід на нові ринки збуту, підвищення продуктивності праці, мінімізація податкових платежів, інвестиційна діяльність. Окремою групою в умовах української економіки можна виділити не зовсім законні методи отримання тих чи інших вигод для підприємства, таких як корупція, ухилення від сплат податків, фіктивна приватизація та ін.

Багатьом українським підприємцям не властиві почуття відповідальності за ведення господарської діяльності, тобто відсутня «культура ведення бізнесу». Разом із тим слід зауважити, що будь-які закони, навіть найбільш досконалі, що можуть бути прийняті на законодавчому рівні, не гарантують виконання їхніх норм за відсутності внутрішнього переконання керівників підприємства в їх необхідності. Тому ми хочемо зосередити увагу саме на «економічній культурі» підприємців і підкреслити її актуальність сьогодні для української економіки.

Рис. 1. Грошово-центрична система ведення підприємницької діяльності

Дослідження культури сучасного бізнесу в Україні показують тенденції до зростання егоїзму, кар'єрних міркувань, що ґрунтуються на високому рівні освіти й професіоналізмі, – їхня мораль не дуже відрізняється від традиційних уявлень про ідеального підприємця. Одночасно спостерігаємо приклади приватного підприємництва, яке діє в умовах недосконалої юридичної відповідальності, нечітко визначених відносин власності, що дає можливість проявлятися таким негативним моральним принципам, як бажання поживитися за рахунок інших.

Постановка завдання. Якщо ж змінити вектор головної мети підприємницької діяльності з «отримання прибутку» на «людину», тобто переорієнтувати мету на виробництво якісних товарів і послуг «для людини», забезпечити достойні умови праці «для працівників», дбайливо ставитися до навколишнього середовища, у якому житиме й творитиме «людина», із повагою ставитися до держави та тих програм розвитку, які вона забезпечує «для населення» (рис. 2). Іншими словами, така діяльність підприємства має «людиноорієнтований» характер, а забезпечує його реалізацію культура ведення підприємницької діяльності або «економічна культура».

Рис. 2. Людиноцентрична система ведення підприємницької діяльності

Етимологічний аналіз терміна «культура» дає змогу прослідкувати еволюцію його сутності, початкове значення якого означало «обробку ґрунту» [1].

У XVI ст. значення «культури» було перенесено на «розвиток знань та інтелект». Таке образне використання все ще актуальне сьогодні: про того, хто добре розбирається в мистецтві та літературі, ми говоримо «культурний» або «культивований». Але з початку XIX ст. лексема «культура» використовувалася в більш широкому сенсі та означала інтелектуальний і духовний розвиток цивілізації [1].

Звичайно, ця гуманістична інтерпретація культури була витіснена, а більш усеохоплююча концепція включала весь спосіб життя людей і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Водночас важливо відзначити, що вже давно існує інтерес до вивчення ролі культури як визначального фактора впливу на хід економічної історії. Така думка виникає в декількох школах економіки. Можливо, найбільш відомий внесок у цю сферу зроблено Максом Вебером працею «Про вплив протестантської робочої етики на підйом капіталізму». Тут культурні умови в економіці безпосередньо пов'язані з економічними результатами. Можна навести багато інших конкретних ілюстрацій історичного впливу культури на економічні показники. Наприклад, дух особистості, властивий англосаксонській культурі, уперше зазначений в Адама Сміта (обговорення розподілу праці й подальший розвиток), великого політичного економіста XIX ст. Ближче до нашого часу було багато спекуляцій щодо того, що це таке «Азіатське економічне диво» в післявоєнні роки, починаючи з вражаючого промислового динамізму Японії, а потім феноменальні темпи зростання в Південній Кореї, Тайвані, Гонг Конгу та Сингапурі [7].

Виклад основного матеріалу. На початку минулого століття «економічну культуру» розглядали стосовно особистості в соціально-психологічному аспекті, що пов'язано, насамперед, із впливом психології особистості на поведінку людини в економічному середовищі. Сьогодні економічна наука продовжує вивчати «економічну культуру» в різних її аспектах. Економісти В. Лагутін та Г. Ложкін уважають, що «економічна культура» – це комплекс переконань, поведінки, звичок, уявлень, стереотипів, що супроводжують індивіда в економічному житті суспільства [5, 6]. Науковці підкреслюють, що економічна культура тісно переплітається у сферах соціальних й економічних відносин. Економіст В. Москаленко відзначає, що «економічна культура – це форма взаємодії економічної свідомості (тобто відображення економічного відношення і пізнання у розвитку економічних законів) та економічного мислення (тобто спосіб участі в економічній діяльності), що формує засади для економічної діяльності індивідів та соціальних груп» [8, 9].

У працях економіста А. Дзунди визначено термін «економічна культура» як:

- 1) збереження цінностей і норм, що забезпечують розвиток економіки;
- 2) накопичення еталонів економічної поведінки;
- 3) перенесення з минулого до сучасності усталених соціальних цінностей і норм, що формують основу організації праці, інвестування, споживання, розподілу та соціально-економічних дій і відношень;
- 4) оновлення цінностей і норм, які регулюють розвиток соціально-економічної сфери як фундаменту нормативних уявлень, зразків поведінки [4, с. 57].

А. І. Дзунда виділяє спільні риси в загальній та економічній культурі, зокрема такі, як соціальні особливості людини, що формуються в повсякденному житті (порядність, чесність, справедливість, дбайливе ставлення до природи) й інституціональні особливості (продуктивність і критичність мислення, освіта, професійна практики) [4].

Н. Гридасова зазначає, що «економічна культура» включає освіту, сучасні економічні знання, ступінь розумових здібностей, економічне мислення, уміння знаходити ефективні способи розв'язання різних проблем, а також економічну культуру особистості складають її психоекономічні особливості, які притаманні певній людині й зумовлюють її поведінку у «світі економіки». Тому економічна культура – це особистісні якості, завдяки яким людина спроможна діяти в економічному просторі, використовуючи набуті економічні знання та досвід.

Особливості становлення підприємницької діяльності й формування ринкових відносин в Україні зумовлені політичними методами, а не еволюційним способом, тому їх основні засади не були сформовані у свідомості великої частини населення, ціннісних орієнтаціях, традиціях, світогляді людей; а також підприємницька діяльність, що виникала, була вимушеною та мала на меті лише отримання додаткового прибутку; і останнє, підприємці не схильні глобально мислити на довгострокову перспективу, у своїй діяльності їм притаманний тимчасовий індивідуалізований характер [2].

Н. М. Дембицька зазначає, що фундаментальними в людській діяльності повинні бути «загально-людські цінності, такі як справедливість, сім'я, чесність, працьовитість, порядність, і лише в другу чергу – матеріальне благополуччя». Це підкреслює сімейну спрямованість підприємництва, що є базою для розвитку малого та середнього бізнесу. Основною метою підприємницької діяльності вона виділяє прагнення до самореалізації, незалежності й самостійності [3].

Серед напрямів «економічної культури» умовно можна виділити кадровий (культура ставлення до працівників, керівників і підлеглих, добросовісність та відповідальність за результати своєї роботи, оплата праці); споживчий (ставлення до споживання, відповідальність за якість виготовлених товарів та наданих послуг) і соціально-економічний (формування ставлення до природи, її ресурсів, турбота про майбутнє, соціальний захист працівників тощо).

Формування економічної культури відбувається двома шляхами: цілеспрямованим – це плановий процес, що здійснюється за допомогою соціальних інститутів (школа, навчальний заклад, сім'я, дитячий садочок, держпрограми й т. ін.) під впливом загальноприйнятих норм суспільства; самовиховання – усвідомлення власних дій через досвід.

Економічна культура поділяється на добровільну та вимушену. Добровільна формується за допомогою активної й свідомої участі особистості в соціально-економічних відносинах, вимушена – через внутрішній конфлікт на ціннісному рівні за відсутності орієнтації особистості на нові цінності.

Формування «економічної культури» є бажаним і взаємовигідним для всіх суб'єктів ринку (табл. 1).

Таблиця 1

Основні характеристики економічної культури суб'єктів господарювання в Україні із застосуванням TRID підходу

1	ЗАГРОЗИ (THREATS)	РИЗИКИ (RISKS)
Підприємець	– бажання отримати швидкі та високі прибутки підприємців веде до нехтування екологічної безпеки, соціальної відповідальності за працівників та споживачів продукції; – низька відповідальність працівників за якість своєї роботи;	– відсутність постійного законодавства; – помилки під час роботи з контролюючими органами, планування та організації господарської діяльності, бізнес- проектування, а як наслідок – можливість донарахувань і необгрунтованих платежів та штрафів за ненавмисне порушення законодавства;
Споживач	у бажанні отримати максимальні прибутки підприємці часто нехтують якістю товарів та послуг;	неможливість захистити свої права, корупція, уникнення відповідальності за порушення прав споживачів;
Працівник	низька оплата праці й низька соціальна захищеність (існування чорного ринку праці);	– відтік національного капіталу в економіку зарубіжних країн; – відсутність довгострокової впевненості в роботі та стабільності;
Держава	– низький рівень економічної свідомості; – існування корупції для досягнення влади або уникнення відповідальності за правопорушення; – ухилення (мінімізація) від оподаткування і, як наслідок, обмеження державних програм із розвитку економіку;	– висока частка господарюючих суб'єктів, які функціонують у тіні; – висока корупція, бажання обійти прийняті закони «законним шляхом» – існування олігархічних кланів, які прямо й опосередковано керують економікою країни;
	ІНТЕРЕСИ (INTERESTS)	ЗАХИСТ (DEFENCE)
Підприємець	– якісне виконання працівниками своїх обов'язків; – задоволені потреби споживачів, реалізація поставлених цілей;	– створення належних умов ведення бізнесу та його оптимального оподаткування; – формування економічної справедливості й свідомості між учасниками оподаткування та споживачами товарів, робіт, послуг;

1	2	3
Споживач	– якісні товари й послуги; екологічно чисте природне середовище;	– можливість захистити свої права, відповідальність за порушення прав споживачів;
Працівник	– гідна оплата праці й задоволення особистих потреб;	– упевненості в роботі та стабільності, розвиток та реалізація власних здібностей;
Держава	– збалансованості інтересів між суб'єктами фінансової системи внаслідок розподілу ВВП; – забезпечення ефективності функціонування податкової та бюджетної систем, стимулювання розвитку бізнесу, пріоритетних напрямів економіки.	– реалізація механізму регулювання за допомогою стабілізації чинного законодавства; – економічна та культурна свідомість громадян.

Висновки. Отже, потрібно змінити самоціль підприємницької діяльності з отримання прибутку на людиноорієнтовану економіку, інструментом досягнення якої є «економічна культура», адже лише за сформованої «економічної культури» можливе досягнення таких цілей підприємства, як матеріальні вигоди для підприємця в довгостроковій перспективі, підвищення загального добробуту населення, а отже, і більший споживчий попит, добросовісна праця й висока її продуктивність, покращення інфраструктури через реалізацію державних та інших програм, підвищення іміджу підприємства й підприємницької діяльності.

Джерела та література

1. Throsby D. Economics and Culture. Cambridge: University Press, 2001. 208 p. URL: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/00063072.pdf>
2. Гридасова Н. Місце і роль економічної культури у структурі загальної культури особистості. *Молодь і ринок*. 2011. № 2. С. 141–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_2_28
3. Дембицька Н. М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді. *Соціальна психологія*. 2008. № 3. С. 53–67.
4. Дзундза А. І. Аналіз теоретичних та методологічних засад формування соціоекономічної культури студентів ВНЗ України. *Педагогіка і психологія. Формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук, праць. Київ: Запоріжжя, 2003. Вип. 27. С. 420.
5. Лагутін В. Д. Людина і економіка. Соціоекономіка: [навч. посіб. для вузів]. Київ: Просвіта, 1996. 336 с.
6. Ложкін Г., Спасенников В., Комаровська В. Особливості та структура економічної свідомості суб'єктів соціального простору. *Соціальна психологія*. 2004. № 1. С. 8–16.
7. Мацумото Д. Психология и культура. Спнкт-Петербург: Прайм-Евронанк, 2002. 416 с.
8. Москаленко В. В. Економічна соціалізація особистості: концептуальна модель. *Соціальна психологія*. 2006. № 3. С. 3–17.
9. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології. *Соціальна психологія*. 2004. № 2. С. 3–18.

References

1. Throsby D. (2001) Economics and Culture, Cambridge: Cambridge University Press, 208 pp. Retrieved from: <http://czatdir.loc.gov/czatdir/samples/czam031/00063072.pdf> [in English].
2. Gry'dasova N. (2011) Mische i rol' ekonomichnoyi kul'tury' u strukturi zagal'noyi kul'tury' osoby'stosti [The place and role of economic culture in the structure of the general culture of personality]. *Molod' i ry'nok - Youth and market*. 2, 141–145. – Retrieved from: http://nbuv.g'ov.ua/UJRN/Mir__2_28 [in Ukrainian].
3. Demby'cz'ka N. M. (2008) Social'no-psy'xologichni problemy' ekonomichnoyi socializaciyi molodi [Socio-psychological problems of economic socialization of youth]. *Social'na psy'xologiya – Social Psychology*. 3, 53–67.
4. Dzungza A. I. (2003) Analiz teorety'chny'x ta metodologichny'x zasad formuvannya socioekonomichnoyi kul'tury' studentiv VNZ Ukrayiny' [Analysis of theoretical and methodological principles of formation of the socioeconomic culture of students of higher education in Ukraine]. *Pedagogika i psy'xologiya. Formuvannya tvorchoyi osoby'stosti: problemy' i poshuky' – Pedagogy and psychology. Formation of a creative person: problems and searches*, Kyiv: Zaporizhzhya, 27, 420 [in Ukrainian].
5. Lagutin V. D. (1996) Lyudy'na i ekonomika. Socioekonomika [Man and economy. Socioeconomics]. Kyiv: Prosvita, 336 [in Ukrainian].

6. Lozhkin G., Spasenny'kov V., Komarovs'ka V. (2004) Osobly'vosti ta struktura ekonomichnoyi svidomosti sub'yektiv social'nogo prostoru [Features and structure of economic consciousness of subjects of social space]. *Social'na psy'xologiya - Social psychology*. 1, 8–16 [in Ukrainian].
7. Maczumoto D. (2002) Psy'xology'ya y' kul'tura [Psychology and culture]. *Prajm: Evroznak*, 416 [in Ukrainian]
8. Moskalenko V. V. (2006) Ekonomichna socializaciya osoby'stosti: konceptual'na model' [Economic socialization of the individual: the conceptual model]. *Social'na psy'xologiya – Social psychology*. 3, 3–17 [in Ukrainian].
9. Moskalenko V. (2004) Suchasni napryamky' doslidzhen' v ekonomichnij psy'xologiyi [Modern areas of research in economic psychology]. *Social'na psy'xologiya – Social psychology*. 2, 3–18 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018 р.

УДК 330.1:631.1

Зеленко Оксана,
аспірант, Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: oksana_zelenko@ukr.net

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ІНСТРУМЕНТАМИ ЛОГІСТИКИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Динамічний розвиток аграрних ринків та новітніх технологій із застосуванням напрацьовань у теорії й практиці логістичного управління сільськогосподарських підприємств може стати одним із найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського бізнесу та ефективного задоволення потреб споживачів. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є неможливим без застосування висококваліфікованого управління. На фоні описаної ситуації актуальною є проблема вибору ефективних і дієвих підходів до логістичного управління сільськогосподарським підприємством та підбір ефективних інструментів логістики.

У статті розглянуто підходи до управління загалом та логістичного зокрема з притаманними йому інструментами в діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: підходи, управління, логістичне управління, інструменти логістики, сільськогосподарське підприємство.

Зеленко Оксана,
аспірант, Восточноєвропейский национальный университет
имени Леси Украинки,
г. Луцк; e-mail: oksana_zelenko@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-55-63>

ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ ИНСТРУМЕНТАМИ ЛОГИСТИКИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Динамичное развитие аграрных рынков и новейших технологий с применением наработок в теории и практике логистического управления сельскохозяйственных предприятий может стать одним из важнейших факторов повышения конкурентоспособности сельскохозяйственного бизнеса и эффективного удовлетворения потребностей потребителей. Повышение эффективности сельскохозяйственного производства невозможно без применения высококвалифицированного управления. На фоне описанной ситуации актуальна проблема выбора эффективных и действенных подходов к логистическому управлению сельскохозяйственным предприятием и подбор эффективных инструментов логистики.

В статье рассматриваются подходы к управлению в целом и к логистическому в частности с присущими ему инструментами в деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: подходы, управления, логистическое управление, инструменты логистики, сельскохозяйственное предприятие.

Zelenko Oksana,
Postgraduate, Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; oksana_zelenko@ukr.net

APPROACHES TO MANAGING LOGISTICS TOOLS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

The dynamic development of agrarian markets and the latest technologies with the application of developments in the theory and practice of logistics management of agricultural enterprises can become one of the most important factors for increasing the competitiveness of agricultural business and effectively meeting the needs of consumers. Increasing the efficiency of agricultural production is impossible without the use of highly skilled management. Against the background of the described situation, the problem is the choice of efficient and effective approaches to logistics management of the agricultural enterprise and the selection of effective logistics tools.

The article deals with approaches to management in general, and approaches to logistics management in particular with its inherent tools in the activity of agricultural enterprises.

The development and effective functioning of agricultural enterprises against the backdrop of an unstable economic situation in the country is possible with the use of successful management approaches, using existing developments in the theory and practice of logistics management. Implementation and application of innovative approaches and concepts in the field of logistics will provide agricultural enterprises with high competitive advantages in agribusiness and successful access to foreign agro-markets.

However, practical implementation of changes is not possible without the use of methods and tools of logistic management, taking into account the specifics of the activities of agricultural enterprises, which in turn is the basis of an effective management mechanism. The application of various combinations and approaches to managing logistics tools will allow agricultural enterprises to develop, to increase their capacities, and to maintain leadership in the agrarian market of the country and beyond.

Key words: approaches, management, logistic management, tools of logistics, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. Ефективність управління сільськогосподарським підприємством має найбільший свій прояв у тому, чи були досягнуті поставлені завдання та цілі функціонування, які зазвичай спрямовуються на підвищення результативності фінансово-господарської діяльності суб'єкта. Від прийняття ефективних, своєчасних і кваліфікованих управлінських рішень напряму залежать фінансово-економічні показники діяльності підприємства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання розвитку теорії та методології управління розглянуто в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як С. В. Чурилов [2], Е. Альтман, І. Ансоффа, І. Бланк, Ю. Сафонов, Г. Ільницька, А. Чухно, Г. Савицька, О. Пархоменко, А. Томпсон. Різних аспектів теорії й практики логістики стосуються праці вітчизняних науковців (Л. В. Фролова [10], А. Г. Кальченко [7], Є. В. Крикавський [9], Р. Р. Ларіна, В. Є. Ніколайчук, М. А. Окландер, О. В. Хаджинова [14] та ін.). Вагомий внесок також зробили фахівці зарубіжних країн, зокрема Б. А. Анікін, А. М. Гаджинський, Е. А. Голіков, Л. Б. Миротін [6], Д. Бауерсокс [14], Дж. Бушер, Д. Клосс, Дж. Хескетт й ін. Застосуванням логістичного управління в діяльності сільськогосподарських підприємств стосуються розвідок таких вітчизняних учених, як О. П. Величко [8], Т. В. Косарева [1], О. І. Гуроров, Н. Є. Герелиця, О. В. Березін.

Основну увагу науковців приділено загальній теорії управління та теорії логістики, інструментарій якої сформувався на загальновідомих підходах до управління.

Мета й завдання статті. Мета дослідження – визначення особливостей застосування основних підходів до управління інструментами логістики в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Для виокремлення основних підходів до управління інструментами логістики в сільськогосподарських підприємствах, на нашу думку, логічним буде розгляд загальної теорії управління та логістики. Ураховуючи те, що сільське господарство за своїм устроєм є специфічною галуззю економіки, що найбільшою мірою забезпечує продовольчу безпеку країни, наше дослідження набуває своєї особливої актуальності.

Як свідчать проведенні дослідження, на підприємствах агропродовольчого комплексу логістика як система не організована, застосовується фрагментарно, характеризується низькою ефективністю, що пояснюється об'єктивними обставинами. Основна причина полягає в нерозумінні керівництвом підприємств вагомості використання інструментарію логістики для забезпечення конкурентних переваг на ринку [1, с. 234].

Інструмент (від лат. *instrumentum* – знаряддя) – предмет, пристрій, механізм, машина або алгоритм, що використовується для впливу на об’єкт, його зміни або вимірювання. У широкому сенсі – засіб впливу на об’єкт, перетворення й створення об’єкта. У нашому дослідженні під інструментами логістики в сільськогосподарських підприємствах розуміємо засоби, способи впливу керуючої підсистеми підприємства на керовану для забезпечення ефективної реалізації процесу управління.

Для ефективного та успішного управління інструментами логістики сільськогосподарських підприємств потрібно комплексно використовувати прийоми, засоби, елементи різних шкіл та підходів. Зокрема, застосування наукового аналізу для визначення кращих засобів виконання завдань. Створення відповідного кадрового потенціалу й ефективне його стимулювання до підвищення продуктивності та кваліфікаційного рівня. Застосування засобів управління міжособистісними відносинами для підвищення задоволеності працівників і зміцнення їх корпоративної свідомості. Забезпечення умов максимального використання кадрового потенціалу, розроблення й застосування економіко-математичних та управлінсько-виробничих моделей і методів прийняття рішень в умовах конкурентного середовища на аграрному ринку.

С. В. Чурилов виділяє чотири найважливіші підходи, які зробили істотний внесок у розвиток теорії та практики управління. Це:

- 1) підхід із позицій виділення різних шкіл в управлінні;
- 2) процесний підхід;
- 3) системний підхід;
- 4) ситуаційний підхід [2].

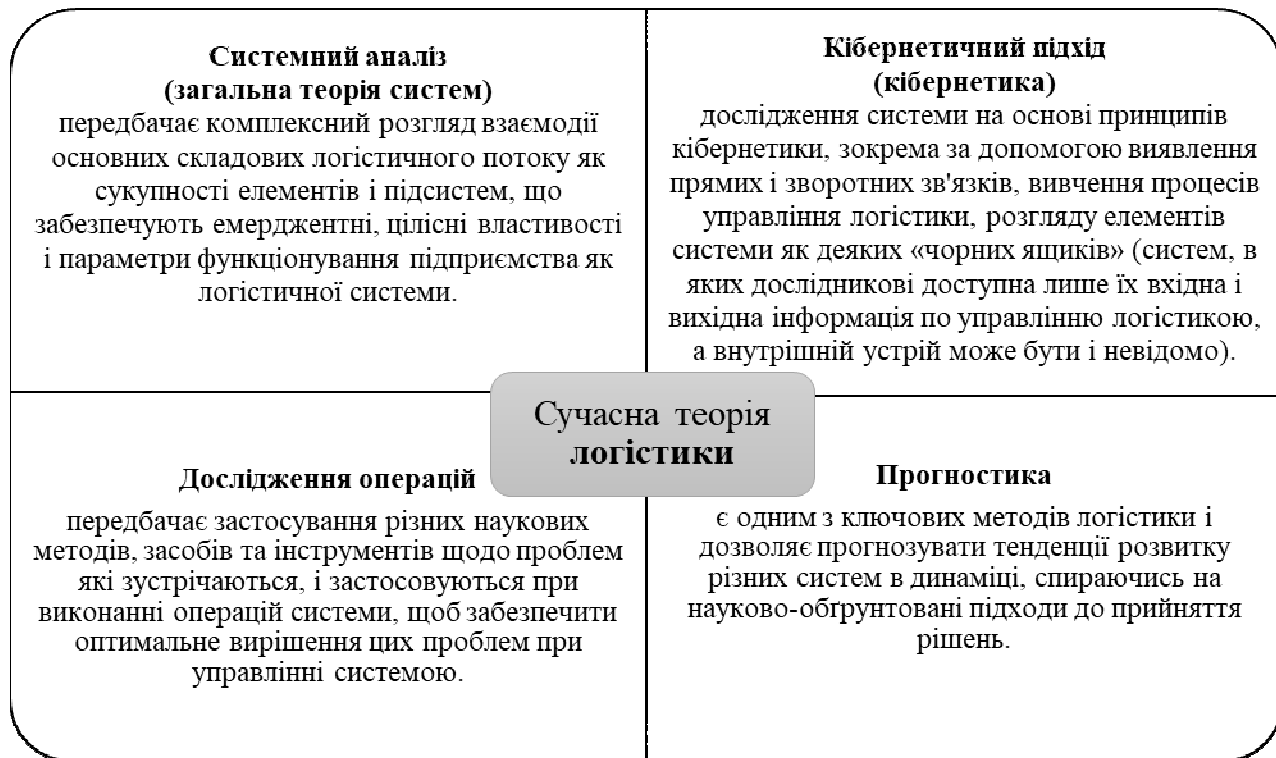
Під підходами до управління слід також розуміти певні принципи, концепції та прийоми, що ґрунтуються на відповідних теоретичних і практичних засадах управління. Якщо говорити про еволюцію теорії управління, то він виділив такі основні школи (рис.1).

*Розроблено автором на основі [3].

Рис. 1. Підходи до управління з виділенням основних шкіл

З огляду на те, що науковою базою логістичного управління є теорія та методологія управління, варто зауважити, що сучасна теорія логістики в концептуальному плані ґрунтується на чотирьох методологіях (див. рис. 2).

*Розроблено автором на основі [4].

Рис. 2. Відображення сучасної теорії логістики в методологіях управління

Методологія логістичного управління визначається такими підходами, як 1) системний; 2) програмно-цільовий; 3) проектний; 4) маркетинговий, орієнтований на споживача; 5) кібернетичний; 6) інформаційний; 7) гуманістичний; 8) інтеграційний; 9) мережевий; пріоритетами; засобами управління; обмеженнями; критеріями тощо [5].

Л. Б. Миротін доповнює вказаний перелік підходів логістичного управління лінійним програмуванням; теорією черг; імітаційним моделюванням; експертними оцінками; транспортними матрицями; теорією керування запасами; мережними моделями; математичною оптимізацією; методами прогнозування попиту [6, с. 141]. Водночас А. Г. Кальченко наголошує на тому, що відповідно до реалізації методології логістичного управління слід також долучати наукові та теоретичні положення з математики, економічної кібернетики, технічної кібернетики, системного аналізу, проектного управління, прогностики, менеджменту загалом [7, с. 71].

О. П. Величко у своєму дослідженні «Розвиток логістики в системі менеджменту підприємств аграрної сфери економіки» описує сьогодення в галузі управління аграрним бізнесом та спроби, які здійснюються для розширення сфери застосування логістичних методів й інструментів. Автор говорить про те, що теоретико-методологічні та прикладні напрацювання логістичного менеджменту активно впроваджуються в операційну й стратегічну діяльність багатьох сільськогосподарських підприємств [8, с. 104].

Управління логістичними процесами в діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється за допомогою низки методів та інструментів, які є певною мірою методологічно типовими, що дає змогу адаптувати їх до різних сфер логістичної діяльності.

Реалізація вдалої та ефективної управлінської діяльності на сільськогосподарському підприємстві забезпечується за рахунок формування й використання відповідної методології та інструментарію, який повинен відповідати вимогам сучасного менеджменту.

Класичними прикладами інструментів логістики, що використовуються в сільському господарстві, можна вважати такі (див. рис. 3).

**Розроблено автором на основі [9].*

Рис. 3. Інструменти логістики в сільському господарстві

Ефективне управління інструментами логістики та їх кваліфіковане застосування в діяльності сільськогосподарських підприємств дає змогу визначити потреби підприємства в основних засобах, перспективи організації їх використання, забезпечення технічного обслуговування та ремонту сільгосптехніки, обладнання, будівель тощо.

Л. В. Фролова у своєму дослідженні звертає увагу на те, що однією з основних функціональних сфер, придатних для застосування інструментарію логістики, є основна діяльність сільськогосподарських підприємств, щодо якої можна застосовувати інструментарій виробничої (внутрішньовиробничої) логістики для вирішення питань оптимізації розмірів сільськогосподарських підприємств, визначення потреби підприємства в основних засобах виробництва, організації їх продуктивного використання, забезпечення технічного обслуговування та ремонту машин, будівель, обладнання тощо [10, с. 147].

На нашу думку, удосконалення управлінської системи сільськогосподарського підприємства можливе й реальне тоді, коли впроваджуватимуться нововведення та застосовуватимуться інноваційні підходи до управління, що спираються на сучасні концепції й стратегії логістичного управління (табл. 1).

Таблиця 1

Сучасні концепції (стратегії) логістичного управління

Концепції (стратегії)	Виникнення та головні прихильники	Суть	Основні принципи
1	2	3	4
Kaizen (Кайдзен)	Уперше філософію Кайдзен застосовано в низці японських компаній (уключаючи <i>Toyota</i>) у період відновлення після Другої світової війни й відтоді поширилася по всьому світу. Термін «кайдзен» став широко відомий завдяки однойменній книзі <i>Масааки Імаї</i>	Японська філософія, що фокусується на виробництво без утрат	Принципи Кайдзен: фокус на клієнтах; безперервні зміни у всіх сферах організації: постачанні, виробництві, збуті, особистісних взаєминах і т. ін.; відкрите визнання проблем; пропаганда відкритості
Lean Thinking (Лін підхід)	Творець ощадливого виробництва <i>Таїті Оно</i> розпочав перші дослідження з оптимізації виробництва ще в 1950-х роках. <i>Джим Вумек та Деніел Джонс</i>	Ощадливе виробництво	Виробнича практика, яка вважає витрату ресурсів для будь-яких цілей, окрім створення значення для кінцевого споживача, марнотратною й, отже, мішенню для ліквідації
Six Sigma (Шість сигма)	Метод розроблявся компанією « <i>Motorola</i> » та її інженером Білом Смітом (із 1986 р.). Використовують такі компанії, як « <i>Honeywell International</i> », « <i>General Electric</i> »	Стратегічний підхід до вдосконалення бізнесу, у рамках якого проводять заходи зі знаходження й виключення причин помилок або дефектів у бізнес-процесах, зосереджуючись на тих вихідних параметрах, які є критично важливими для споживача.	<i>Методологія</i> , що використовується в корпоративному менеджменті для вдосконалення виробництва та усунення дефектів «Шість сигма» розподіляється на дві головні методології: DMAIC (удосконалення наявного бізнес-процесу) та DMADV (створення нових проектів продукції або процесу з передбачуваною та бездефектною якістю (Ключовий елемент-системний підхід)

1	2	3	4
Blue ocean strategy (стратегія блакитного океану)	Маркетингове дослідження у формі книги Кіма Ві Чана та Рене Моборн з Інституту стратегії блакитного океану, що опублікована у 2005 р.	Створення вільного від конкуренції ринку; формування й використання нового попиту	Стратегія «блакитного океану» ґрунтується в цілому на шести принципах розробки: 1) реконструкція ринкових кордонів; 2) фокус на загальній картині, а не на цифрах; 3) вихід за межі наявного попиту; 4) правильне визначення стратегічної послідовності. Принципи втілення: 5) подолання основних організаційних перешкод; 6) уключення реалізації в стратегію.
Balanced Scorecard (стратегічні карти)	Модель була заснована Р. Капланом (професором Гарвардської школи бізнесу) та Д. Нортеном (президентом і засновником консалтингової фірми «Renaissance Solution») у 1992 р. під час дослідження дванадцяти американських підприємств.	Збалансована система показників Balanced Scorecard – інструмент, який дає можливість здійснити втілення загальної стратегії підприємства в щоденних операційних процесах.	Модель BSC ґрунтується на таких основних принципах: 1) уся необхідна керівництву підприємства інформація повинна бути такою, що вимірюється та подається за допомогою чотирьох блоків показників; 2) усі показники в межах моделі пов'язані між собою стратегічним причинно-наслідковим зв'язком; 3) фінансові показники є такими, що належать до «пізніх» та «ранніх».

*Розроблено автором на основі [11, 12].

Оптимальним вважається поєднання концепцій логістичного управління «Шість сигм + бережливе виробництво», об'єднання інструментів, націлених на підвищення якості процесу з інструментами «бережливого виробництва» для підвищення швидкості процесу [13, с. 182].

Важливими положеннями логістичного управління є не лише логістичні концепції, але й логістичні підходи, зокрема системний, функціональний та процесний.

На думку О. В. Хаджинової, діяльність будь-якого підприємства можна схарактеризувати як процес, що постійно повторюється. Тому логістичне управління можна розглядати як замкнений управлінський цикл, який також постійно повторюється. Як циклічний процес логістичне управління розглядають із позицій структурного, процесного та функціонального підходів, які тісно пов'язані між собою [14, с. 12].

Основним теоретичним фундаментом логістики є загальна теорія систем і її інструментарій: системні дослідження, системний підхід і системний аналіз. Системний підхід – комплексне вивчення об'єкта дослідження як єдиного цілого з позиції системного аналізу [6]. Процесний підхід до логістичного управління забезпечується організацією здійснення логістичних операцій та виконання логістичних функцій, які ведуть до формування відповідних логістичних затрат, опис регулярно виконуваних операцій та завдань у сфері логістики з уточненням відповідних логістичних затрат та основних носіїв цих затрат. Функціональний підхід до логістичного управління забезпечується організацією управління окремими об'єктами в складі логістичних операцій, які впливають на формування логістичних затрат [15].

Реалізація та впровадження обраних підходів до управління з використанням відповідних інструментів логістики, а також застосування необхідних функцій логістичного управління повинні враховувати специфіку цілей, завдань, умов діяльності відповідного сільськогосподарського підприємства (власність, організаційно-правова форма господарювання, розмір підприємницьких формувань, спеціалізація, розміщення).

Висновки. Розвиток та ефективне функціонування сільськогосподарських підприємств на фоні нестабільної економічної ситуації в країні є можливими за умов застосування вдалих підходів до управління з використанням напрацьованих у теорії й практиці логістичного управління. Упровадження та застосування інноваційних підходів і концепцій у сфері логістики дасть змогу забезпечити сільськогосподарським підприємствам високі конкурентні переваги в агробізнесі та успішний вихід на

закордонні агропромислові ринки. Проте практична реалізація змін не можлива без застосування методів й інструментів логістичного управління з урахуванням специфіки діяльності сільськогосподарських підприємств, які є основою ефективного механізму управління. Застосування різних комбінацій та підходів до управління інструментами логістики дасть змогу сільськогосподарським підприємствам розвиватися, нарощувати свої потужності та утримувати лідируючі позиції на аграрному ринку країни й за її межами.

Джерела та література

1. Косарева Т. В. Логістичні стратегії підприємств агропродовольчого комплексу. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип. 28. С. 234–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_28_40
2. Чурилов С. В. Логістичне управління підприємством: теоретичний аспект. URL: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2012/6/p_142_147.pdf.
3. Веснин В. Р. Менеджмент: учебник. 3-е изд. – Москва: ТК Вел Изд-во «Проспект», 2007. 512 с.
4. Этапы развития логистики. URL: <http://www.grandars.ru/college/logistika/etapy-razvitiya-logistiki.html>.
5. Методологія управління і її компоненти. URL: <http://onlymyfacts.in.ua/economy312.html>.
6. Миротин Л. Б., Ташбаев И. С. Логистика для предпринимателя: основные понятия, положения и процедуры: учеб. пособие. Москва : ИНФРА. М, 2002. 252 с.
7. Кальченко А. Г. Логістика: підручник. Киев: КНЕУ, 2003. 284 с.
8. Величко О. П. Розвиток логістики в системі менеджменту підприємств аграрної сфери економіки: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. Дніпропетровськ, 2016. 566 с.
9. Крикавський С. В. Логістика. Основи теорії: [підручник]. 2-ге вид., доповн. і переробл. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2006. 456 с.
10. Фролова Л. В. Логістичне управління підприємством: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2004. 161 с.
11. Чен Ким У., Моборн Р. Стратегия голубого океана: пер. с англ. Москва: НИРО, 2005. 727 с.
12. Bowersox D. J., Closs D. J., *Logistical Management*. Mc millan Pudlishing, 3rd ed. 1991. 314 p.
13. Pande P. S.; Neuman, Robert P.; Gavanagh, Roland R. *The Six Sigma Way: How GE, Motorola, and Other Top Companies Are Honing Their Performance*. McGraw-Hill, 2000. 282 p.
14. Хаджинова О. В. Логістична стратегія управління витратами великого багатопрофільного промислового підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Донецьк, 2006. 23 с.
15. Кобзева К. В. Методологічні підходи в управлінні логістичними затратами промислового підприємства. URL: http://manved.at.ua/publ/metodologichni_pidkhodi_v_upravlinni_logistichnimi_zatratami_promislovogo_pidpriemstva/2-1-0-22.

References

1. Kosareva, T. V. (2014) Lohistychni stratehii pidpriemstv ahroprodovolchoho kompleksu [Logistic strategies of enterprises of the agro-food complex] *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu - Bulletin of the Priazov State Technical University*, vol. 28, pp. 234–241, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_28_40 [in Ukrainian].
2. Churilov, P. V. (2012) «Logistic management an enterprise: theoretical aspect», Retrieved from: http://pk.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2012/6/p_142_147.pdf. [in Ukrainian].
3. Vesnin, V. R. (2007), *Menedzhment: Uchebnik* [Management: Studies], 3rd ed, Prospekt [in Russian].
4. «Stages of development of logistic», Retrieved from: <http://www.grandars.ru/college/logistika/etapy-razvitiya-logistiki.html>. [in Russian].
5. «Methodology of management and its components», [Online], Retrieved from: <http://onlymyfacts.in.ua/economy312.html> [in Ukrainian].
6. Mirotin, L. B. and Tashbaev, I. E. (2002), *Logistika dlja predprinimatelja: osnovnye ponjatija, polozhenija i procedury: Uchebnoe posobie* [Logistika for a businessman: basic concepts, positions and procedures: Studies], INFRA [in Russian].
7. Kal'chenko, A. H. (2003), *Lohistyka: Pidruchnyk* [Logistic: Studies], KNEU, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
8. Velychko, O. P. (2016), «Development of logistics in the management system of enterprises of the agrarian sector of the economy», Abstract of EsD, dissertation, Economics and enterprise management, Dnipropetrovsk State Agricultural Economics University, Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
9. Krykavskiy, Ie. V. (2006), *Lohistyka. Osnovy teorii* [Logistics. Fundamentals of the theory], 2nd ed, Natsionalnyi universytet «Lvivska politehnika», Intelekt-Zakhid, Lviv [in Ukrainian].

10. Frolova, L. V. (2004), *Lohystychne upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni aspekty* [Logistics company management: theoretical and methodological aspects], Donetsk [in Ukrainian].
11. Chen Kim, U. and Moborn, R. (2005), *Strategija golubogo okeana*. Per. s angl. [Strategy of blue ocean. Translation from English], HIPPO [in Russian].
12. Bowersox, D. J. and Closs, D. J. (1991), *Logistical Management.*, 3rd ed, Mc millan Pudlishing, New York [in USA].
13. Pande, P. S., Neuman, R. P., Gavanagh, R. R. and Roland, R. (2000) «The Six Sigma Way: How GE, Motorola, and Other Top Companies Are Honing Their Performance», McGraw-Hill.
14. Khadzhinova, O. V. (2006) «Logistic strategy of management the expenses of large much type industrial enterprise: abstract of thesis of dissertation of candidate of economic sciences: special». 08.06.01 «Economy, organization and management enterprises», Doneck [in Ukrainian].
15. Kobzeva, K. V. «Metodologichni approaches in the management of industrial enterprise logistic expenses», Retrieved from: http://manved.at.ua/publ/metodologichni_pidkhodi_v_upravlinni_logistichnimi_zatratami_promislovogo_pidpriemstva/2-1-0-22. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.08.2018 р.

УДК 330.341.1

Грудзевич Ігор,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів та кредиту,
м. Луцьк; e-mail: grudzevych_teo@ukr.net

Грудзевич Юлія,
кандидат економічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів та кредиту,
м. Луцьк; e-mail: grudzevychukr@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-63-70>

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ЕФЕКТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ

У статті здійснено систематизацію джерел фінансування інноваційної діяльності та розроблено рекомендації щодо ефективного використання власних і залучених фінансових ресурсів з урахуванням рівня потенціалу підприємства до впровадження інновацій. Розроблено методiku аналізу потенціалу підприємства до виконання інноваційної діяльності в межах часткових потенціалів (виробничого, інноваційного, фінансово-інвестиційного, інтелектуально-кадрового). Розроблено алгоритм реалізації методики оцінювання та підібрано показники в межах кожного потенціалу. Обґрунтовано доцільність використання вказаної системи оцінювання. Визначено питому вагу часткових потенціалів у зведеній оцінці потенціалу підприємства до впровадження інновацій.

Ключові слова: фінансування інноваційної діяльності, джерела фінансування інноваційної діяльності, потенціал підприємства до впровадження інновацій, інвестиції.

Грудзевич Ігорь,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов и кредита,
г. Луцк; e-mail: grudzevych_teo@ukr.net

Грудзевич Юлия,
кандидат экономических наук,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов и кредита,
г. Луцк; e-mail: grudzevychukr@gmail.com

ОЦЕНКА ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ К ВНЕДРЕНИЮ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА ЭФФЕКТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ

В статье осуществляется систематизация источников финансирования инновационной деятельности и раскрываются рекомендации по эффективному использованию собственных и привлеченных финансовых ресурсов с учетом уровня потенциала предприятия к внедрению инноваций. Разработана методика анализа потенциала предприятия к осуществлению инновационной деятельности в рамках частных потенциалов (производственного, инновационного, финансово-инвестиционного, интеллектуально-кадрового). Разработан алгоритм реализации методики оценки и подобраны показатели в пределах каждого потенциала. Обоснована целесообразность использования указанной системы оценивания. Определяется удельный вес частных потенциалов в сводной оценке потенциала предприятия к внедрению инноваций.

Ключевые слова: финансирование инновационной деятельности, источники финансирования инновационной деятельности, потенциал предприятия к внедрению инноваций, инвестиции.

Igor Hrudzevych,
PhD in Economics, Associate Professor,
Eastern European National University of Lesia Ukrainka,
Department of Finance and Credit,
Lutsk city; e-mail: grudzevych_teo@ukr.net

Hrudzevych Julia,
PhD in Economics,
East European National University of Lesia Ukrainka,
Department of Finance and Credit,
Lutsk city; e-mail: grudzevychukr@gmail.com

EVALUATION OF THE POTENTIAL OF ENTERPRISES TO THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF SEARCH FOR EFFECTIVE FUNDING SOURCES

The technique of the analysis of potential of the enterprise to implementation of innovative activity within partial potentials (production, innovative, financial and investment, intellectual and personnel) is developed in the paper. The algorithm for the implementation of evaluation techniques is elaborated and indicators within each potential are selected. Indicators of production capacity will give the opportunity to evaluate the total efficiency of an enterprise, its profitability, efficiency of products, the level of use of production volume. Analysis of these data will give an opportunity to see how confident the company feels as an effective manufacturer of products and whether it has unused reserves that can be used in the work. Indicators of financial and investment potential will show the stability and presence of financial opportunities for financing and innovation, because the implementation of innovations at the enterprise with unsatisfactory financial and economic indicators are unreasonably risky, not to mention the lack of resources for this. Indicators of intellectual and personnel potential will give an idea of the number and level of qualification of personnel, the level of education of employees and the presence of people with a scientific degree among them. The indicators of the innovative potential will give reason to conclude, how innovative a company is; what is the share of innovative products in total sales; what are the amounts of financing of innovative projects. Information on the firm's innovation activities (or lack thereof) will be an important source of decision-making on the implementation of an innovation.

The expediency of use of the specified system of evaluation is justified. The share of partial potentials in the consolidated evaluation of the enterprise potential for innovation is determined. Systematization of sources of financing of innovative activity is carried out and recommendations on effective use of own and attracted financial resources taking into account the level of potential of the enterprise to introduction of innovations are developed.

Key words: financing of innovative activity, sources of financing of innovative activity, potential of the enterprise to implementation of innovations, investments.

Постановка проблеми. Динаміка інноваційних процесів у державі свідчить про перспективи подальшого розвитку економіки в цілому. Тому аналіз показників інноваційної діяльності дає уявлення не лише про стан справ у цій сфері, а й про рівень підприємницької активності як такої. Рішення щодо доцільності впровадження інноваційної діяльності на підприємстві повинно ґрунтуватися на докладному аналізі ресурсних можливостей і передумов для цього. У зв'язку з цим постає важливе питання розроблення й вибору системи показників для оцінювання потенціалу для розвитку інноваційної діяльності підприємства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання методики оцінювання потенціалу підприємств у своїх роботах тією чи іншою мірою досліджували такі вчені, як М. Ф. Власова [1], П. Г. Перерва [6], Є. О. Пузікова [7] та ін. Значний інтерес становлять розробки з оцінювання показників виробничо-господарської діяльності підприємств О. Є. Кузьміна [2, 3, 4, 5, с. 145–168], зокрема методологічні підходи вченого до оцінювання інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств. У подальшому ці показники можуть бути використані для дослідження доцільності впровадження інновацій. М. Власова розуміє потенціал як сукупність передумов й умов становлення інноваційної діяльності, який уключає такі елементи: ресурси (фінансові, трудові, інформаційні, матеріальні, основні фонди), організаційні, методичні, соціально-психологічні, економічні. Науковець також пропонує схему аналізу потенціалу підприємства до впровадження такої специфічної форми інноваційної діяльності, як інтрапренерство [1, с. 98–107].

Попри вагомій напрацюванні вчених, існує потреба в детальному дослідженні взаємозалежності потенціалу підприємства до виконання інноваційної діяльності та вибору ефективних джерел фінансування.

Мета та завдання статті – розробити систему оцінки потенціалу підприємства до впровадження інноваційної діяльності й рекомендації щодо пошуку джерел її фінансування.

Виклад основного матеріалу. Першочерговим завданням цього дослідження є намагання систематизувати перелік джерел фінансування інноваційної діяльності підприємства. На нашу думку, потрібно дотримуватися класичних підходів, які поділяють усі джерела фінансування на власні та залучені. До власних ми віднесемо позитивний результат діяльності підприємства, тобто прибуток або його частину. На нашу думку, використання прибутку для впровадження інновацій забезпечить прибуткову діяльність у майбутньому, а також за рахунок диверсифікації переліку кінцевих продуктів мінімізує ринкові ризики. Традиційним джерелом фінансування інноваційної діяльності є додаткові внески засновників підприємства, які першочергово зацікавлені в розширенні бізнесу та продовженні ефективної діяльності підприємства. Інший напрям – використання коштів амортизаційного фонду.

Також статутом підприємства може бути передбачено відрахування частини прибутку в резервний фонд, кошти якого використовуються, у тому числі й на впровадження інновацій. Іншим джерелом фінансування може бути дохід від продажу та оренди майна підприємства, яке не використовується в основній діяльності.

Джерела залучених коштів підприємства, на нашу думку, слід поділити на дві групи. Перша – залучені ресурси, що збільшують зобов'язання підприємства. До них належать кредити, отримані за рахунок коштів комерційних банків та державного бюджету, кошти від додаткової емісії цінних паперів і зобов'язання, які виникають у випадку залучення до реалізації інноваційного проекту вітчизняних та іноземних інвесторів. Друга група – залучені ресурси, що не збільшують зобов'язання підприємства, а саме кошти державного й місцевих бюджетів, виділені в межах програм стимулювання інноваційної діяльності, кошти позабюджетних і приватних фондів, а також благодійні внески.

Проте на ефективність та достатність ресурсів для фінансування інноваційної діяльності підприємств впливає готовність підприємства до впровадження інновацій. Тому, на нашу думку, слід розробити систему показників оцінювання потенціалу підприємства до впровадження інновацій. Результатом цього дослідження буде визначення рівня потенціалу (високого, середнього, низького). За умови отримання показників високого рівня вважаємо достатнім використання власних ресурсів підприємства. При середньому та низькому рівнях потенціалу слід частково залучати зовнішні джерела фінансування.

Рішення про доцільність впровадження кожної окремої інновації ґрунтується на оцінюванні впливу низки зовнішніх і внутрішніх факторів, а також характеру інноваційної стратегії підприємства. Оцінювати доцільність впровадження інновацій пропонуємо через анкетування керівників підприємств у розрізі трьох основних блоків запитань: інноваційна стратегія підприємства, готовність до впровадження інновацій, зовнішні фактори діяльності.

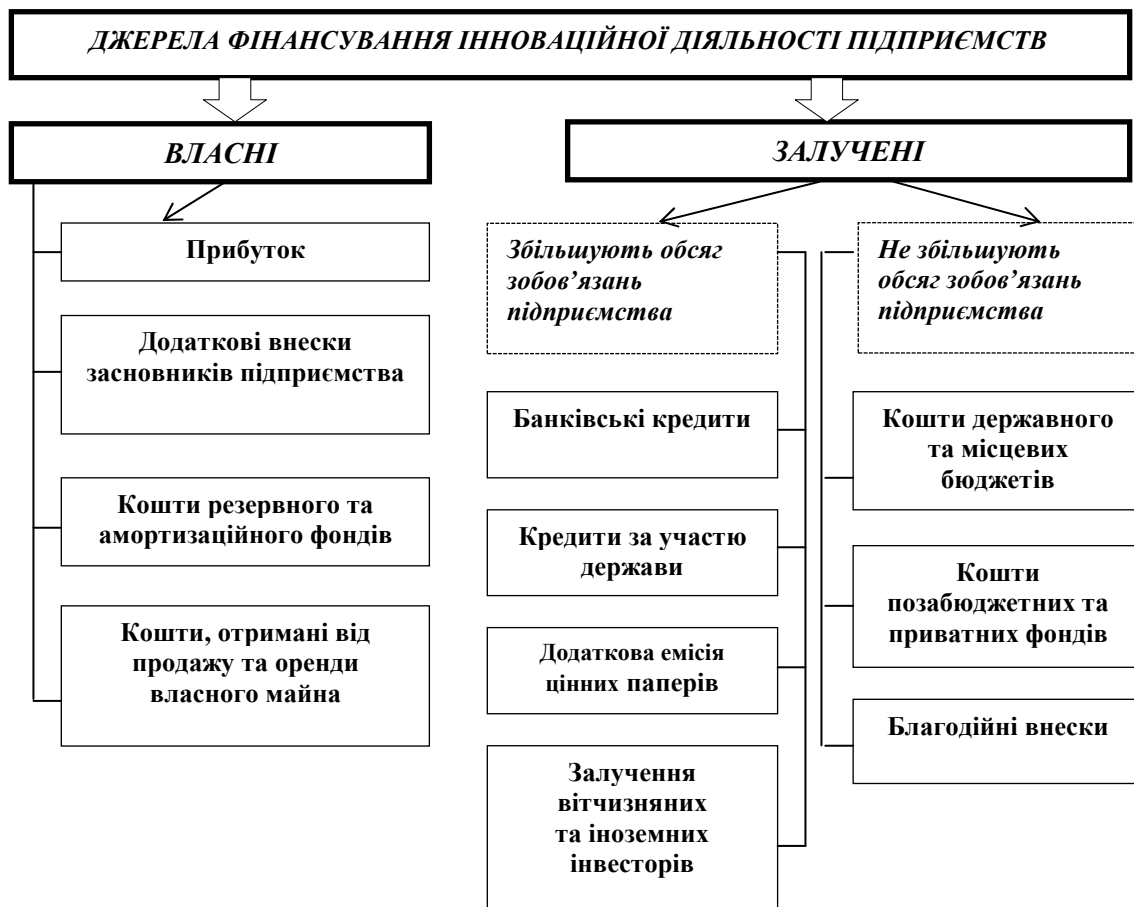

Рис. 1. Систематизація основних джерел фінансування інноваційної діяльності підприємства.

Примітка. Сформовано автором на основі опрацьованих джерел.

Далі конкретизуємо зміст факторів, які мають стати головними для керівництва підприємства під час прийняття рішення про впровадження внутрішнього підприємництва для виконання своєї інноваційної діяльності. Розподілимо їх на три умовні групи:

1. *Взаємоузгодженість інноваційної стратегії зі стратегією розвитку підприємства* (залежно від того, яку саме стратегію щодо інноваційної діяльності вибрало підприємство, таку форму її впровадження й треба обирати).

2. *Організаційно-технічні фактори* (відображають внутрішню готовність до впровадження інновацій, схильність керівництва підприємства до вибору тієї чи іншої моделі впровадження інновацій, гнучкість організаційної структури, злагодженість взаємодії різних підрозділів підприємства, практику фінансування інноваційної діяльності підприємства тощо).

3. *Фактори зовнішнього середовища* (загальний рівень інноваційної активності в галузі, конкуренція та розподіл вітчизняного й іноземного ринків збуту, наявність державних та комерційних інституцій із розроблення інновацій, державна підтримка інноваційної діяльності).

На підставі отриманого позитивного рішення про впровадження інновацій треба з'ясувати, чи володіє підприємство достатнім потенціалом для досягнення результату, а також те, наскільки воно забезпечене для цього в ресурсному й організаційному плані. На наш погляд, методика аналізу основних показників потенціалу для виконання інноваційної діяльності повинна передбачати певний алгоритм дій (рис. 2).

Для отримання позитивного результату підприємство повинно володіти достатнім потенціалом у різних напрямках своєї діяльності: фінансах, матеріальному забезпеченні, кадровій політиці та ін. Задля оцінювання такого потенціалу ми запропонували окрему методику, яка передбачає вибір найважливіших для інноваційної діяльності груп часткових потенціалів, добір конкретних показників у

межах кожної групи, їх обчислення та зведення результатів. Фактичні значення цих показників є у фінансовій і внутрішній звітності кожного підприємства, а аналізувати їх пропонуємо за останні три роки діяльності – для отримання не лише самих значень, а й дослідження динаміки їх зміни та напрямів.

Потенціал підприємства повинен характеризувати всі компоненти, які важливі для його впровадження [8, 9, 10]. У вітчизняній літературі термін *потенціал* визначає наявні можливості, потужності та сили, які можуть бути використані для чогось. Тому ми виділили низку часткових потенціалів у межах загального, що потрібно дослідити й обчислити в процесі аналізу, а саме виробничий, фінансово-інвестиційний, інтелектуально-кадровий, інноваційний.

Відповідно, кожен частковий потенціал – це група даних, оцінити які потрібно для того, щоб отримати повний, об'єктивний та універсальний аналіз потенціалу підприємства для впровадження інноваційної діяльності:

1. *Показники виробничого потенціалу*, які уможливають оцінку загальної ефективності роботи підприємства, його прибутковості, рентабельності продукції, рівня використання виробничої потужності. Аналіз цих даних дасть змогу побачити, наскільки впевнено відчуває себе підприємство як ефективний виробник продукції та чи має воно невикористані резерви, які можна використати в роботі [11]. До головних показників виробничо-економічного потенціалу, на наше переконання, потрібно віднести такі, як прибутковість операційної діяльності, частка виробничих активів, коефіцієнт амортизації, коефіцієнт рентабельності діяльності, коефіцієнт завантаження обладнання.

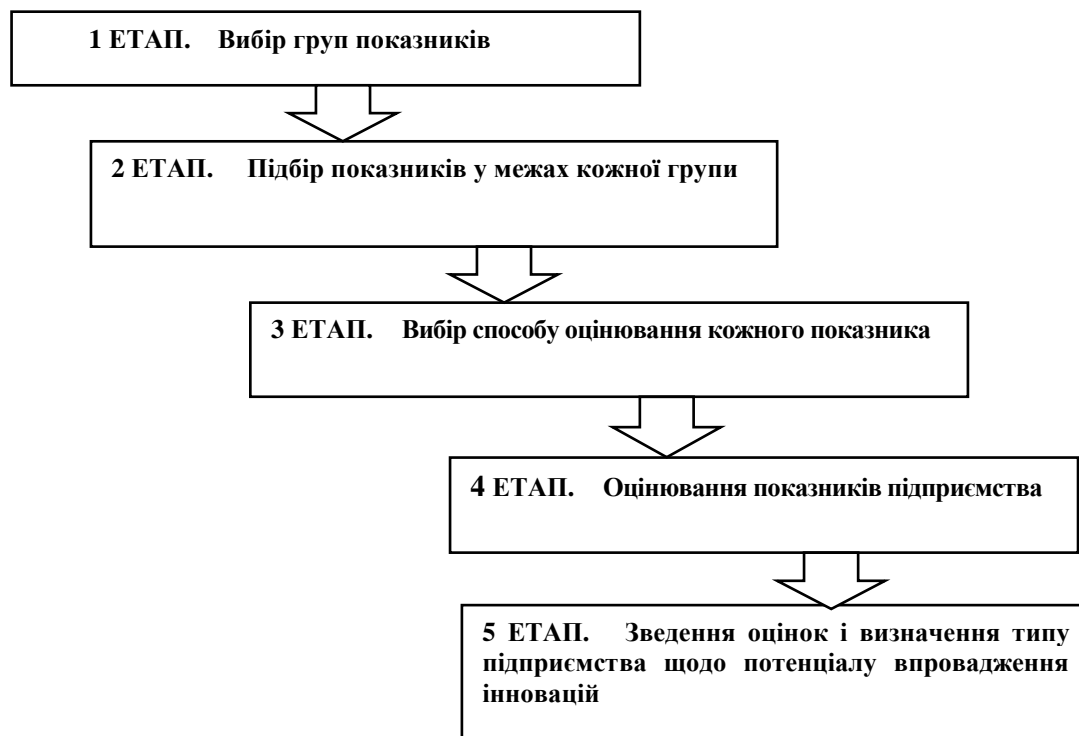

Рис. 2. Послідовність реалізації методики оцінювання потенціалу підприємства до впровадження інновацій
Примітка. Сформовано автором на основі опрацьованих джерел.

2. *Показники фінансово-інвестиційного потенціалу* засвідчать стійкість і наявність фінансових можливостей для фінансування й інновацій. Упровадження інновацій на підприємстві з незадовільними фінансово-економічними показниками є не виправдано ризиковим, не кажучи про відсутність ресурсів для цього. До показників фінансово-інвестиційного потенціалу віднесемо коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт позикових коштів, коефіцієнт фінансової залежності, рентабельність власного капіталу, коефіцієнт платоспроможності.

3. Показники інтелектуально-кадрового потенціалу дадуть уявлення про чисельність і рівень кваліфікації персоналу, рівень освіти працівників та наявність серед них людей із науковим ступенем. Доцільно також зібрати дані про змінність роботи, провести аналіз робочого часу й виявити резерви використання робочого часу, витраченого на впровадження інновацій. До складу показників цієї групи, інтелектуально-кадрового потенціалу ми включили частку науково-технічного персоналу, частку персоналу, задіяного в інноваціях, кількість працівників із науковим ступенем, середньомісячну заробітну плату, коефіцієнт плинності кадрів

4. Показники інноваційного потенціалу дадуть підстави зробити висновок, наскільки інноваційно активне підприємство; яка частка інноваційної продукції в загальному обсязі збуту; які розміри фінансування інноваційних проектів. У подальшому інформація про інноваційну діяльність фірми (або ж її відсутність) стане одним із важливих джерел прийняття рішення про впровадження тієї чи іншої інновації. До четвертої групи віднесемо такі показники, як коефіцієнт інноваційних витрат, частка виробленої інноваційної продукції, частка реалізованої інноваційної продукції, частка експорту виробленої інноваційної продукції, частка самостійно розробленої інноваційної продукції

Ці групи даних є основою для прийняття зваженого рішення про впровадження інновацій на підприємстві, виявлення проблемних моментів у цьому процесі й у подальшому застосування тих чи інших управлінських рішень для їх усунення.

Наступне важливе завдання – добір конкретних показників у межах кожної групи, які б найкраще описали готовність підприємства впроваджувати інновації на засадах внутрішнього підприємництва. Після вибору кожного конкретного показника потрібно вибрати найприйнятніший метод його оцінювання.

Після отримання конкретних результатів за кожним показником потрібно визначити спосіб їх зведення та групування для надання підсумкової оцінки отриманим значенням. Серед багатьох наявних методів зведення ми обрали бальний спосіб оцінювання, оскільки він дасть змогу звести до спільного знаменника значення коефіцієнтів, відображених різними вимірниками. При цьому для кожного показника встановлюється нормативне значення, яке може бути середньою нормою для галузі (наприклад середня норма рентабельності) або ж прийнятним мінімальним показником для підприємств. Що ж до показників, оцінювання яких проводитиметься згідно з анкетуванням управлінського персоналу, передбачено три варіанти відповіді, що характеризуватимуть три ступені готовності або ж відповідності підприємства до впровадження інновацій. Отже, можна зробити висновок не лише про загальний потенціал підприємства до впровадження інновацій, а й про «слабкі» місця за кожною окремою групою та показником у межах групи. Інформація стане корисною не лише з наукового, а й із практичного, управлінського погляду для менеджменту підприємства й відповідальних за напрям інновацій. Після проставлення балів кожному показникові можна перейти до зведеної оцінки потенціалу підприємства до впровадження внутрішнього підприємництва (рис. 3).

Для максимально точного врахування впливу окремих складників потенціалу на загальний рівень потенціалу ми визначили вагові коефіцієнти кожного компонента за допомогою методу експертних оцінок. Відповідно, формула оцінювання потенціалу підприємства до впровадження інновацій матиме такий вигляд:

$$ЗПІ = \sum_{j=1}^n ЧП_j \times ВК_j, \quad (1)$$

де $ЗПІ$ – загальний потенціал підприємства до впровадження інновацій;

$ЧП_j$ – значення часткового потенціалу згідно з бальним оцінюванням;

$ВК_j$ – ваговий коефіцієнт кожного відповідного потенціалу.

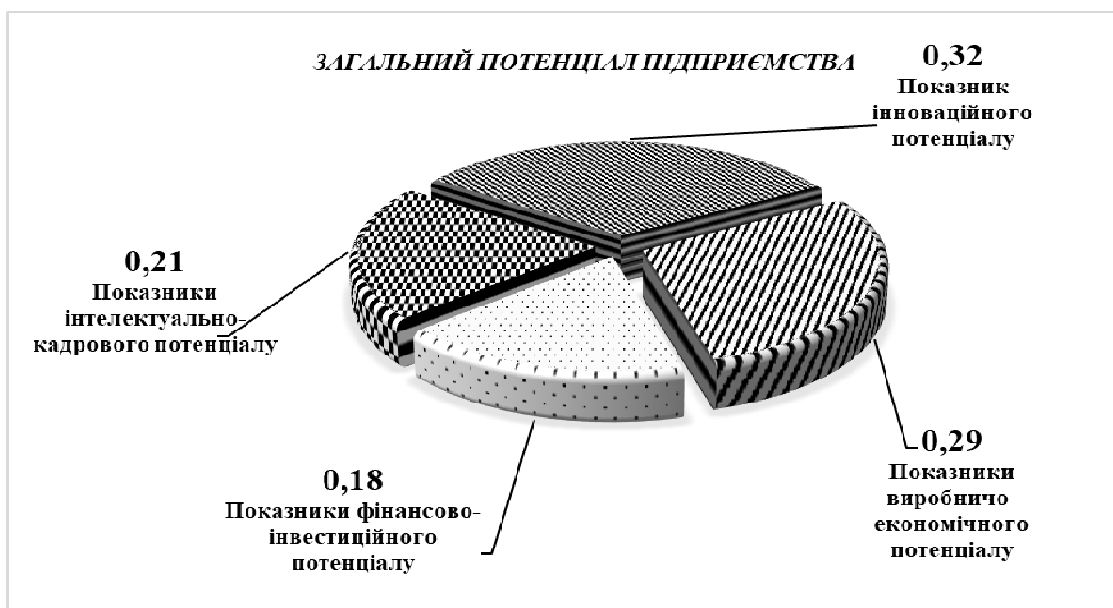

Рис. 3. Питома вага часткових потенціалів у зведеній оцінці потенціалу підприємства до впровадження інновацій
Примітка. Сформовано автором на основі [11, с. 125].

Висновки. Пришвидження темпів розвитку інноваційної діяльності підприємств є питанням не лише можливості їх ефективного функціонування та конкурентоспроможності, а й існування в майбутньому в контексті підписаної Угоди про асоціацію з ЄС та потребою гармонізації стандартів виробництва і якості продукції. Саме тому в цьому дослідженні обґрунтовано потребу розроблення методики оцінювання потенціалу до впровадження інтрапідприємства на підприємствах для отримання обґрунтованого висновку щодо використання власних і залучених фінансових ресурсів.

У подальшому вважаємо за доцільне розробити окремі стратегії для підприємств із різним рівнем потенціалу до впровадження інновацій та залежно від того, які групи показників потребують оптимізації чи пошуку альтернативних варіантів вирішення.

Джерела та література

1. Власова М. Ф., Козлов В. В., Платонов А. М. Система інтрапідприємства в сфері будівництва: монографія. Екатеринбург: УрФУ, 2014. 144 с.
2. Кузьмін О. Є., Жежуха В. Й. Методологічні підходи до оцінювання інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств. *Економіка та держава*. 2009. № 6. С. 24–29.
3. Кузьмін О. Є., Петришин Н. Я. Оцінювання економічної ефективності досягнення стратегій машинобудівних підприємств. *Фінанси України*. 2008. № 9. С. 103–110.
4. Діагностика та розвиток інноваційної складової технологічних процесів: економічні важелі та полівекторний: [монографія]/О. Є. Кузьмін, А. М. Дідик, О. Г. Мельник, В. Й. Жежуха. Львів: Галиц. вид. спілка, 2014. 278 с.
5. Інноваційні системи економічної діагностики підприємств на засадах індикаторів. Теоретико-методологічні та методичні засади: монографія/за ред. О. Є. Кузьміна. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. 212 с.
6. Організація та управління інноваційною діяльністю: підручник/за ред. проф. П. Г. Перерви, проф. С. А. Меховича, проф. М. І. Погорелова. Харків: НТУ «ХП», 2008. 1025 с.
7. Пузикова Е. А. Организационный механизм управления интрапредпренерской деятельностью на промышленных предприятиях. *Российский экономический интернет-журнал*. URL: <http://bit.ly/2hrp0Z>
8. Грудзевич Ю. І. Характеристика сучасного стану розвитку інноваційної діяльності машинобудівних підприємств України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 45–52.
9. Грудзевич Ю. І., Ліпич Л. Г. Методика аналізу інноваційної діяльності та оцінка доцільності впровадження інтрапідприємства на машинобудівних підприємствах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Львів, 2017. № 17. С. 9–14.

10. Ільїна К. Аналіз фінансового потенціалу зростання інноваційного підприємства. *Формування ринкової економіки в Україні: зб. наук. праць* [редкол.: С. М. Панчишин та ін.]. Львів, 2010. Вип. 21: Фінансово-економічні перспективи розвитку України в умовах глобалізації. С. 216–221.
11. Мартюшева Л., Калишенко В. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження. *Фінанси України*. 2002. № 10. С. 61–66.

References

1. Vlasova M. F. (2014). *Systema yntaprenerstva v sfere stroytelstva* [The system of intrapreneurship in the field of construction]. Ekaterynburh: UFU [in Russian].
2. Kuzmin O. Ye (2009). *Metodolohichni pidkhody do otsiniuvannya innovatsiinosti tekhnolohichnykh protsesiv mashynobudivnykh pidpriemstv* [Methodological approaches to the assessment of innovation processes of mechanical engineering enterprises] [in Ukrainian].
3. Kuzmin O. Ye (2008). *Otsiniuvannya ekonomichnoi efektyvnosti dosiahnennia strategii mashynobudivnykh pidpriemstv* [Evaluation of economic efficiency of achievement of strategies of mechanical engineering enterprises] [in Ukrainian].
4. Kuzmin O. Ye., Didyk A. M., Melnyk O. H., Zhezhukha V. Y. (2014). *Diahnostyka ta rozvytok innovatsiinoi skladovoi tekhnolohichnykh protsesiv: ekonomichni vazheli ta polivekturnyi aspekt* [Diagnostics and development of innovative component of technological processes: economic levers and polyvector aspect]. Lviv: Galician Publishing Union [in Ukrainian].
5. Kuzmin O. Ye. (2009). *Innovatsiini systemy ekonomichnoi diahnostyky pidpriemstv na zasadakh indykatoriv. Teoretyko-metodolohichni ta metodychni zasady* [Innovative systems of economic diagnostics of enterprises based on indicators. Theoretical, methodological and methodical bases]. Lviv: NULP [in Ukrainian].
6. Perervy P. H., Mekhovycha S. A., Pohorielova M. I (Eds.), (2008). *Orhanizatsiia ta upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu* [Organization and management of innovations]. Charkiv: NTU [in Ukrainian].
7. Puzykova E. A. *Orhanyzatsyonnyi mekhanyzm upravleniya yntaprenerskoi deiatelnosti na promyshlennykh predpriyatiakh* [Organizational mechanism of management of intrapreneurship activity at industrial enterprises] Russian economic online magazine. – Retrieved from : <http://bit.ly/2hrpc0Z>
8. Hrudzevych Yu. I. (2016). *Kharakterystyka suchasnoho stanu rozvytku innovatsiinoi diialnosti mashynobudivnykh pidpriemstv Ukrainy* [Characteristics of the current state of development of innovative activity of mechanical engineering enterprises of Ukraine]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Economic journal of Lesya Ukrainka Eastern European national University named, [in Ukrainian].
9. Hrudzevych Yu. I. (2017). *Metodyka analizu innovatsiinoi diialnosti ta otsinka dotsilnosti vprovadzhennia intraprenerstva na mashynobudivnykh pidpriemstvakh* [The methodology of analysis of innovative activity and evaluation of the feasibility of the implementation of intrapreneurship at mechanical engineering enterprises] Lviv: Scientific notes of Lviv University of business and law [in Ukrainian].
10. Ilina K. (2010). *Analiz finansovoho potentsialu zrostannia innovatsiinoho pidpriemstva* [Analysis of financial potential of innovative enterprise growth] Lviv: Financial and economic prospects of development of Ukraine in the context of globalization [in Ukrainian].
11. Martiushcheva L. (2002). *Innovatsiinyi potentsial pidpriemstva yak ob'iekt ekonomichnoho doslidzhennia* [Innovative potential of the enterprise as an object of economic research] [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.2018 р.

УДК 339.152

Лялюк Алла,
кандидат економічних наук,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
м. Луцьк, e-mail: allalyalyuk@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-70-78>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ ВИЩИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

Мета статті – дослідити особливості стратегічного управління вищими навчальними закладами та запропонувати власне бачення застосування стратегічного маркетингу в ньому. Методологічною основою дослідження стали

наукові праці вчених зі стратегічного менеджменту й маркетингу. Запропоновані підходи можуть бути враховані ВНЗ під час установлення стратегічних цілей та формування маркетингової стратегії. У статті проаналізовано місце маркетингової стратегії в структурі загального планування діяльності ВНЗ, визначено її основні різновиди; на основі попереднього дослідження сформовано процес маркетингового стратегічного планування ВНЗ; наголошено на необхідності застосування маркетингової поточної сегментації ринку освітніх послуг і позиціонування. Зроблено висновок, що підвищення якості освітніх послуг досягається за умов оптимізації управління, упровадження маркетингового стратегічного управління.

Ключові слова: стратегічне управління, маркетингова стратегія, маркетингове стратегічне планування, вищий навчальний заклад, позиціонування ринку освітньої послуги.

Лялюк Алла,
кандидат экономических наук,
кафедра экономики, безопасности и инновационной деятельности предприятия
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки;
г. Луцк; e-mail: allalyalyuk@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА ВЫСШИМИ УЧЕБНЫМИ ЗАВЕДЕНИЯМИ

Целью статьи является исследование особенностей стратегического управления высшими учебными заведениями и предложение собственного видения применения стратегического маркетинга в нем. Методологической основой исследования стали научные работы ученых по стратегическому менеджменту и маркетингу. Предложенные подходы могут быть учтены вузами при установлении стратегических целей и формировании маркетинговой стратегии. В статье анализируется место маркетинговой стратегии в структуре общего планирования деятельности вуза, определяются ее основные разновидности; на основе предварительного анализа формируется процесс маркетингового стратегического планирования вуза; отмечается необходимость применения маркетинговой текущей сегментации рынка образовательных услуг и позиционирования. Делается вывод, что повышение качества образовательных услуг достигается при оптимизации управления, внедрения маркетингового стратегического управления.

Ключевые слова: стратегическое управление, маркетинговая стратегия, маркетинговое стратегическое планирование, высшее учебное заведение, позиционирование рынка образовательной услуги.

Lialyuk Alla,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; e-mail: allalyalyuk@gmail.com

FEATURES USING OF STRATEGIC MARKETING HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The purpose of the article is to investigate the peculiarities of strategic management of higher educational institutions and to offer your own vision of the use of strategic marketing in it. Methodological basis of researches were scientific works of scientists in strategic management, marketing, management of higher education. The proposed approaches to building the process of marketing strategic planning of universities can be taken into account by higher education institutions when setting strategic goals and developing a marketing strategy at the university level and at the level of the faculty.

The article analyzes the place of the marketing strategy in the structure of the general planning of the university activities, it is noted that the definition of the mission is the primary element of the process of marketing strategic planning, but it should be accompanied by marketing strategic analysis, since without the analysis the mission will be unreasonable and there will be a risk of direction of the activity of the university in the wrong direction; the main varieties of marketing strategies of higher educational institutions are determined; highlights the expediency of developing a university strategy with a thorough understanding of both the market of educational services and the labor market, assessing their strengths and weaknesses, as well as recognizing their rivalry advantages; on the basis of preliminary analysis the process of marketing strategic planning of higher education institutions is formed; highlights the necessity of marketing current segmentation of educational services market, analysis of market segments and selection of target segments within faculties, formation of marketing positioning purposes. It was emphasized that in the area of concourse the school should put forward two main strategies: low prices and differentiation. Categories of «current marketing segmentation» and «strategic marketing segmentation» are distinguished: the current analysis involves analyzing a segmental market structure that has already

developed at a certain point in time; the strategic goal is to find unsatisfied and promising market needs. Depending on the strategic areas of the university, it is proposed to allocate three main strategic levels: general university level, level of faculties, level of educational programs.

The conclusion is made that ensuring the improvement of the quality of educational services. is achieved in conditions of optimization of management, introduction of marketing strategic management. The main varieties of marketing strategies of universities are: general marketing strategies of universities (growth); marketing strategy of competition; strategy of segmentation and positioning, strategy of elements of the marketing complex.

Key words: strategic management, marketing strategy, marketing strategic planning, higher educational institution, positioning of educational services market.

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу не було необхідності та й можливості ставити перспективні стратегічні завдання перед вищою освітою. Розвиток ринкової економіки, формування адекватного конкурентного середовища й ринкових відносин поступово змінюють природу функціонування вищих навчальних закладів (ВНЗ) і першість у прийнятті управлінських рішень. Також перед вищою школою в Україні стоять досить важливі нерозв'язані проблеми: незавершений пошук балансу між гуманітарними, природничими та технічними напрямками, між теоретичним і практичним компонентами освіти, між навчальною та дослідною діяльністю викладача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування закладів вищої освіти на засадах маркетингу та стратегії розвитку вищих навчальних закладів розглядали такі вітчизняні й зарубіжні науковці, як Г. Євтушенко, О. Жегус, Ф. Котлер, Є. Крикавський, К. Матусяк, Н. Мушкетова, А. Фаб'ян, Н. Чухрай та ін. [1–14]. Проте в центрі уваги дослідників актуальним залишається питання трансформації національного менеджменту вищої школи в результаті впливу таких процесів, як глобалізація, інформація й посилення впливу ринкових чинників.

Постановка завдання. Мета статті – визначити місце маркетингової стратегії в загальному стратегічному плануванні ВНЗ; запропонувати послідовність дій у процесі розробки маркетингової стратегії ВНЗ; виокремити підходи до формування маркетингових стратегій на різних функціональних рівнях.

Виклад основного матеріалу. Традиційний підхід до маркетингу, орієнтований на короткочасний період і досягнення заданих обсягів надання послуг, не забезпечує здатності ВНЗ пристосуватися в умовах зміни зовнішнього конкурентного середовища. Відтак на перший план виходить стратегічний підхід. У сучасній науковій літературі категорію «управління» тлумачать як зміну стану, досягнутого об'єктом, систему або процес, що веде до досягнення поставленої мети. Заслугує на увагу думка Г. І. Євтушенко, що у сфері освіти під управлінням доцільно розглядати процес спрямованої, контрольованої та регульованої зміни фізичних і духовних можливостей людини відповідно до поставленої цілі [3].

Стратегію ВНЗ потрібно розробляти, глибоко розуміючи як ринок освітніх послуг, так і ринок праці, оцінюючи свої сильні й слабкі сторони на них, а також усвідомлюючи владі конкурентні переваги. Тому маркетингова орієнтація ВНЗ слугує підґрунтям для планування всіх сторін його функціонування та передбачає два напрями його діяльності – стратегічний і операційний маркетинг. У загальному вигляді стратегію Є. В. Крикавський трактує як «систему управлінських рішень, що визначає перспективні напрями розвитку підприємства в умовах мінливого навколишнього оточення, а також порядку розподілу ресурсів для досягнення поставлених цілей» [6]. Що стосується закладів вищої освіти, то стратегічне управління передбачає формулювання місії та цілей освітньої установи, тобто будь-якою навчального закладу, який функціонує згідно з формалізованими правилами, має відповідну структуру та зв'язки, а його діяльність спрямовано на досягнення конкретної мети. «Стратегія освіти – це довгостроковий напрям розвитку освіти, який інтегрує місію, цілі, норми та дії в єдине ціле» [3]. Визначення рамок стратегічного планування діяльності ВНЗ також має свої особливості. Так, результати впровадження нових освітньо-професійних програм у зовнішньому середовищі можна оцінити лише через 10–15 років. Тому в системі освіти плани розвитку ВНЗ повинні розроблятися, як мінімум, на цей термін. Заслугує на увагу думка Н. С. Мушкетової про те, що стратегічні маркетингові цілі ВНЗ мають ґрунтуватися на маркетингових критеріях їх досягнення й можуть бути згруповані в чотири ключові блоки: споживчий; економічний; кадровий та виробничий (внутрішніх бізнес-процесів ВНЗ) [10].

Залежно від стратегічних сфер діяльності ВНЗ доцільно виокремити три основні стратегічні рівні: загальноуніверситетський, факультетів і рівень освітніх програм. Маркетинг відіграє суттєву роль у стратегічному плануванні на всіх рівнях стратегічної піраміди. Це зумовлено тим, що необхідність дослідження ринкового середовища існує на всіх рівнях. Проте основне обтяження маркетингової діяльності пов'язане саме з дослідженням та прогнозуванням усіх складників зовнішнього середовища. За допомогою маркетингу досліджують макро- й мікросередовище. Основними категоріями споживачів освітніх послуг є роботодавці; випускники ВНЗ, оскільки на власному життєвому досвіді перевіряють якість отриманих знань і навичок; батьки учнів старших класів; учні шкіл та студенти, які є головною особою кожного навчального закладу («немає студентів – немає закладу») [11].

Роль стратегічного маркетингу у вищій освіті полягає в тому, щоб спрямувати діяльність ВНЗ на використання привабливих економічних і соціальних можливостей, адаптованих до його науково-педагогічного потенціалу. Процес стратегічного маркетингу має середні й довготривалі рівні, його завданнями є уточнення місії підприємства, визначення цілей, розроблення стратегії та забезпечення збалансованої пропозиції освітніх послуг.

Висхідним етапом маркетингового стратегічного планування (МСП) є обґрунтування вибору місії, яка зумовлює специфіку ВНЗ. Місія ВНЗ визначає основні орієнтири в конкурентному освітньому середовищі, узагальнює його головне призначення, за допомогою котрого воно реалізовує мету свого існування. Чітко сформульована місія може допомогти створити позитивний імідж ВНЗ серед споживачів освітніх послуг, роботодавців, спонсорів й інших зацікавлених сторін, надати трудовому колективу загальне відчуття цілеспрямованості та сприяти мотивації до успіху. За допомогою такого бачення можна відповісти на такі фундаментальні питання: що являє собою наша освітня послуга; хто наші потенційні претенденти на навчання; які переваги ми їм надамо; якою має стати наша освітня діяльність у майбутньому? Ф. Котлер і К. Фокс наводять приклад місії (філософії) навчального закладу, котрий варто взяти до уваги вітчизняним ВНЗ: «Студенти – це найголовніші люди в кампусі, без них не було б жодної потреби в існуванні навчального закладу. Вони незалежні від нас – скоріше ми залежні від них. Вони не перешкода до нашої роботи, але її мета. Ми не робимо їм послугу, обслуговуючи їх – це вони роблять нам послугу, надаючи нам можливість вчити їх» [5]. Цей вислів підтверджує не лише стратегію навчального закладу, але й указує на безперервне вдосконалення якості освітніх послуг як головну мету діяльності вищого навчального закладу. На сьогодні лише деякі вітчизняні ВНЗ роблять спроби щодо впровадження стратегічного управління [7]. Місію слід визначити насамперед з урахуванням тих ринкових потреб, які ВНЗ намагається задовольнити в кращий спосіб, ніж конкуренти.

Місію (призначення) як стратегічний наріжний камінь діяльності ВНЗ неможливо ефективно розробити й сформулювати без допомоги маркетингу. З іншого боку, МСП, що не ґрунтується на місії ВНЗ або не відповідає їй, не може бути результативним. Визначення призначення ВНЗ є початком процесу МСП, але також має проходити паралельно з проведенням маркетингового стратегічного аналізу (МСА), оскільки без нього призначення ВНЗ буде необґрунтоване й виникне ризик спрямування діяльності навчального закладу в неправильному напрямі. Тому обидві стадії перебігу МСП – формулювання місії ВНЗ і маркетинговий стратегічний аналіз – однаково першочергові, інакше кажучи, є однаково важливими та пріоритетними (рис. 1).

«Маркетингова стратегія – це фундаментальна модель наявних і запланованих завдань, розподілу ресурсів і взаємозв'язків підприємства з ринком, конкурентами та іншими факторами зовнішнього середовища» [6]. Таке визначення передбачає, що за допомогою стратегії потрібно точно встановити, що (завдання, які потрібно виконати); де (на яких галузях економіки слід зосередити зусилля); як (які ресурси й види науково-педагогічної діяльності слід розподілити, щоб відповідати можливостям і загрозам зовнішнього оточення та отримати конкурентну перевагу). Останнім часом змінюються критерії до оцінки діяльності ВНЗ. Якщо раніше оцінка виходила насамперед із того, наскільки студент засвоїв навчальний матеріал, то наразі посилюється тенденція передусім на творчий підхід до виконання завдань, уміння об'єднувати матеріали різних дисциплін, ступінь підготовленості до участі в проведенні елементарних наукових досліджень [1].

Маркетингове середовище постійно впливає на функціонування ВНЗ, що вимагає оперативного прийняття різних управлінських рішень. Проте ця реалія не спростовує потреби планувати його існування, адже це дає змогу чітко сформулювати кінцеві цілі та завдання ВНЗ; оптимально розподілити присутні ресурси й урахувати потреби цільових груп споживачів освітніх послуг; оцінити сильні та слабкі сторони діяльності ВНЗ; ретельно розробити заходи для досягнення запланованого. Маркетинговий стратегічний аналіз – вихідний етап МСП.

«Маркетингова стратегія – це фундаментальна модель наявних і запланованих завдань, розподілу ресурсів і взаємозв'язків підприємства з ринком, конкурентами та іншими факторами зовнішнього середовища» [6]. Порівняльний аналіз систем вищої освіти – аналіз концептуальних відмінностей у моделях освітнього процесу й специфіки національних моделей економіки, у які інтегровані досліджувані освітні системи та потреби яких вони покликані забезпечувати, і соціальні орієнтири ціннісних систем, що домінують у національній культурі [8, с. 30].

Рис. 1. Перебіг маркетингового стратегічного планування ВНЗ

Джерело. Розроблено автором за [6].

Варто виокремити основоположні площини маркетингового стратегічного дослідження ВНЗ та їх своєрідні особливості: аналіз цільових споживачів освітніх послуг, ринку праці, маркетингового оточення. Під час виконання маркетингового аналізу освітня діяльність ВНЗ повинна бути диференційована для таких сегментів: потенційних споживачів (абітурієнти і їхні батьки); студентів; замовників, котрими виступатимуть підприємці, громадські об'єднання, органи влади. Очевидно, що сегментація ринку освітніх послуг ВНЗ ускладнюється, а його маркетингова робота стає більш багатомірною, порівняно з традиційним маркетингом у комерційних структурах [10]. Вплив споживачів освітньої послуги в навчально-виховному процесі також може істотно змінюватися [8]. Так, на сьогодні в Україні активно функціонує, за даними дослідження УАМ, в умовах відсутності співпраці з ВНЗ, низка галузевих фахових організацій, котрі займаються розробкою й упровадженням профільних стандартів діяльності та кваліфікаційних програм, самі розробляють кваліфікаційні програми й навчають, а також власними силами приймають іспити. Наразі це несприятлива тенденція, оскільки в інтересах споживачів доцільно розподіляти функції навчання (це є прерогативою ВНЗ) та контролю якості освітніх послуг. Саме друга функція є закономірною для фахових організацій [11].

В основу класифікації маркетингових стратегій покладено приналежність стратегії до певного стратегічного рівня ВНЗ. Відтак трьома основними різновидами маркетингових стратегій є загальні маркетингові стратегії ВНЗ (зростання, стабілізації чи скорочення); маркетингові стратегії конкуренції; сегментування та вибору цільових сегментів; позиціонування; елементів комплексу маркетингу; за станом ринкового попиту на послуги ВНЗ).

Залежно від позиції ВНЗ на ринку освітніх послуг, він може вибирати між такими маркетинговими стратегіями корпоративного рівня, як виживання, стабілізація та зростання. Стратегія виживання – захисна стратегія, реалізована ВНЗ, що перебувають в умовах важкого економічного становища. Її мета – вихід із кризового стану, коли враховують зміну наявного комплексу маркетингу ВНЗ. Стратегія стабілізації повинна бути впроваджена в разі спаду основних економічних і маркетингових показників ВНЗ. Стратегія зростання, відповідно до матриці І. Ансоффа, може бути таких видів: глибокого проникнення на ринок, розширення ринку, розвитку освітньої послуги та диверсифікації [10].

Щодо формування маркетингові стратегії конкуренції, то, на наше переконання, заслугоує на увагу позиція польського дослідника А. Фабіана щодо стратегії змагання з конкурентами на освітньому ринку. Важливу роль, зокрема стосовно невеликих навчальних закладів, відіграє стратегія, яка зводиться до уникнення конкуренції, названа стратегією концентрації або ринкових ніш. Вона полягає в обслуговуванні ринкових розривів, а отже, тих вибраних сегментів розвитку, у яких немає сильних конкурентів [14]. Ця стратегія є доброю, зокрема для тих ВНЗ, котрі перебувають у фазі створення, а також мають скромний науковий та інфраструктурний тил. Якщо така установа почне конкурувати з великими й визнаними суб'єктами, то вона має малі шанси виживання на ринку. Якщо натомість спеціалізуватиметься в обслуговуванні ніш, занедбаних конкурентами, то може з успіхом функціонувати.

У сфері конкуренції навчальний заклад має висунути дві основні стратегії (низьких цін, а також диференціації). Багато навчальних закладів переконалися, що більшість кандидатів на платне навчання визначає ціну дуже важливим критерієм вибору [12]. Студенти часто воліють доїжджати навіть до віддаленої школи лише тому, що плата за навчання є в ній значно нижчою, порівняно з іншими. Тому кожен ВНЗ повинен розглянути застосування стратегії низьких цін, яка також називається стратегією витратного лідерства. За відсутності або низьких дотацій величина плати за навчання залежить переважно від питомих витрат на навчання. Установлення величини оплат нижче від цих витрат означає понесення витрат. Економічно обґрунтованим рішенням є встановлення плати за навчання величиною, що перевищує питомі витрати. Відтак очевидний важливий висновок: лише ті навчальні заклади, які зуміють утримати витрати своєї діяльності на низькому рівні, можуть пропонувати низьку оплату за навчання. В обґрунтованих випадках навчальний заклад не зобов'язаний застосовувати стратегію низьких цін. Це має обґрунтування тоді, коли ВНЗ хоче підкреслити свою історію й реноме або підкреслити свою ексклюзивність У конкурентній боротьбі ВНЗ застосовують також стратегію диференціації, завдяки якій можна отримати позицінову перевагу на освітньому ринку. Для повного досягнення ринкового успіху недостатньо здійснювати лише сегментування освітніх послуг. Важливими є диференціювання й позиціонування. Насамперед ВНЗ надає своїм освітнім послугам вагомості, потім доносить їх оточенню для того, щоб його пропозицію сприймала

як таку, що відмінна та краща від конкурентів. Однак презентувати свої досягнення на освітньому ринку ще недостатньо. Із позиції ринку судження навчального закладу про власну освітню діяльність є маловагомим. Кардинальний сенс має те, що думають про нього клієнти, тобто студенти та претенденти на навчання. Тому досить важливу роль у процесах сегментування й позиціонування відіграють карти сприйняття. Вони виконують такі два завдання: дають підставу стверджувати, як навчальний заклад сприймається в оточенні на тлі конкурентів із погляду обраних критеріїв та роблять можливим ототожнення ринкових розривів. Карти перцепції переважно двовимірні. Осі системи координат є умовними знаками вагомих для ВНЗ показників. На рис. 2 представлено приклад карти перцепції, побудованої навчальним закладом А (ВСД – це його конкуренти). ВНЗ хоче дізнатися, як його та його конкурентів сприймає оточення в контексті якості навчання й розміру плати за нього.

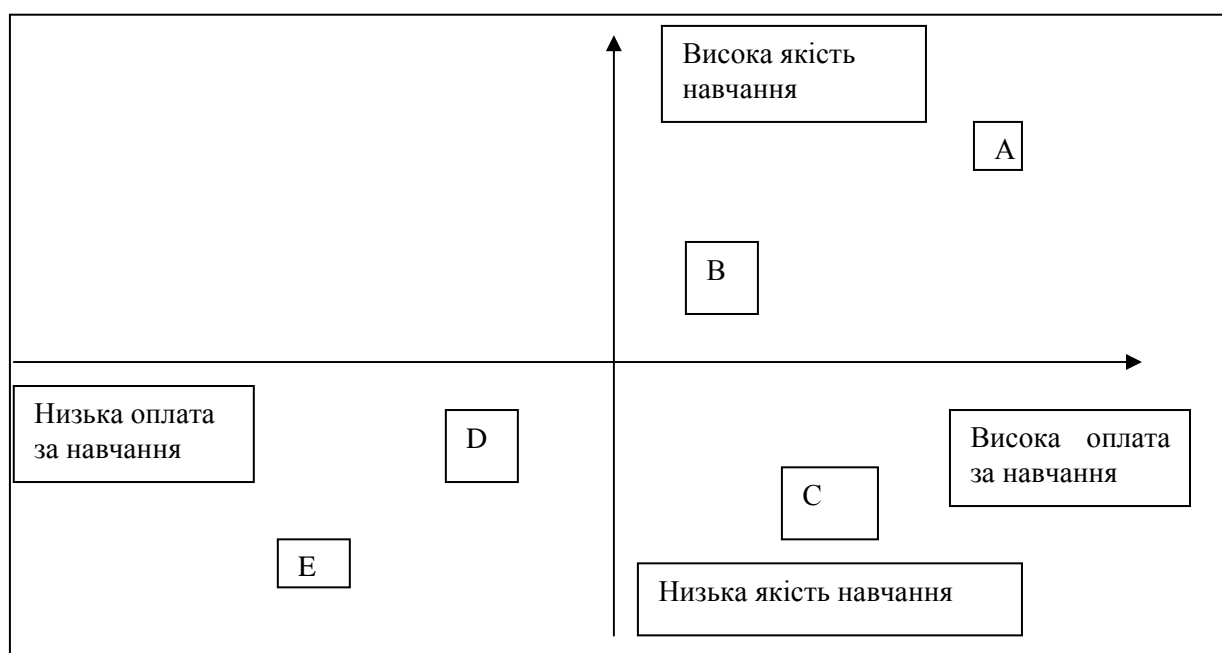

Рис. 2. Карта перцепції, складена вищим навчальним закладом А (В,С, D, E – конкуренти ВНЗ А)

Джерело: [2].

Для цього К. Матусяк, К. Засядло побудували систему координат, яку заповнили, для цього попередньо здійснивши відповідні маркетингові дослідження.

Потрібно розрізняти категорії «поточне» та «стратегічне» маркетингове сегментування. Поточне передбачає аналіз такої сегментної структури ринку, яка вже сформувалася на певний момент часу; стратегічне, спрямоване на пошук поки що не задоволених і перспективних ринкових потреб. Ця тенденція відтворена в STP-аналізі, котрий більшість фахівців вважають «основою основ стратегічного маркетингу».

А. Фабіан виокремлює такі критерії й змінні, які слугують для сегментації освітнього ринку: географічні (регіон, густота населення); демографічні та економічні (вік, освіта, професія, посада, досвід у професійній діяльності, дохід на особу в сім'ї); психографічні (суспільний клас, риси особистості); біхевіоральні (причини вступу на навчання (очікувана користь), готовність скористатись освітньою пропозицією, ставлення до неї) [14]. ВНЗ обирає відповідні критерії сегментування, а потім на їх підставі виконує поділ освітнього ринку.

Ключовим питанням маркетингу підприємств різних сфер діяльності є формування комплексу маркетингових засобів, які використовуються для досягнення маркетингових цілей. На відміну від матеріального виробництва, де існує комплекс маркетингу «4Р», В. О. Матюхін запропонував модель маркетингу-мікс «7Р» освітніх послуг (додатково: персонал – матеріальне оточення – процес, спосіб надання послуг) [9]. Виходячи з того, що надання послуг вищої освіти є результатом одночасної взаємодії таких елементів комплексу маркетингу, як product, people та process, на відміну від

вищенаведеного, О. В. Жегус [4] пропонує модель комплексу маркетингу послуг «7Р» модифікувати в модель «5Р» заміною взаємопов'язаних і невіддільних елементів product, people та process на поліелемент proposition і доповнити елементом соціального маркетингу (social-marketing), тому інтегрована модель комплексу маркетингу послуг вищої освіти набуде такого вигляду: «5Р + S».

Висновки. На сьогодні основною метою вищої школи є гарантування якості освітніх послуг. Як вітчизняний, так і іноземний досвід підтверджує, що це досягається на засадах оптимізації управління, упровадження маркетингового стратегічного управління. Основними варіантами маркетингових стратегій ВНЗ є загальні маркетингові стратегії ВНЗ (зростання); маркетингові стратегії конкуренції; сегментації й позиціонування; елементів комплексу маркетингу. Систематизований підхід у дослідженні проблеми вдосконалення ефективності маркетингу у ВНЗ засвідчив, що поза зоною впливу залишається така складова функція маркетингового управління, як організування. Тому, на наше переконання, перспективою подальшого дослідження має стати окреслення підходів до побудови маркетингової служби у ВНЗ.

Джерела та література

1. Вульфсон Б. Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века. Москва: Изд-во УРАО, 1999. 208 с.
2. Вступ до академічного підприємництва: монографія/за зред. К. Матуська, К. Засядли. Лодзь; Познань; Львів, 2006. 65 с.
3. Євтушенко Г. І., Куценко В. І., Птащенко О. В. Теретико-методологічні аспекти стратегічного управління якістю освіти (проблеми, пошуки, розв'язання). *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2015. № 10. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-10_0-pages-102_106.pdf.
4. Жегус О. В. Інтегрований комплекс маркетингу послуг вищої освіти. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2017. № 10. URL: http://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-10_0_pages159_165.pdf
5. Котлер Ф., Фогг Ф. Карен, Стратегічний маркетинг для навчальних закладів/[пер з англ.]. Київ: УАМ, Хімджест, 2011. 580 с.
6. Крикавський Є. В., Третьякова Л. І., Косар Н. С. Стратегічний маркетинг: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2012. 256 с.
7. Концепція освітньої діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка на період до 2019 року. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Kontseptsia.pdf>
8. Липов В. Комплементарна зумовленість інституціональних систем і реформування вищої освіти в Україні. *Вища школа*. 201. № 4. С. 23–48.
9. Матюхін В. О. Особливості маркетингової стратегії розвитку вищого навчального закладу. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34231/1/42_269-273.pdf.
10. Мушкетова Н. С. Стратегическая маркетинговая адаптация российских вузов в динамичной среде. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 27 (2015). С. 12–22. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/strategicheskaya-marketingovaya-adaptatsiya-rossijskih-vuzov-v-dinamichnoy-srede%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/strategicheskaya-marketingovaya-adaptatsiya-rossijskih-vuzov-v-dinamichnoy-srede%20(1).pdf)
11. Освіта маркетингологів – діяльність УАМ. URL: <http://uam.in.ua/rus/gender-center/>
12. Ушакова Н. Г., Помінова І. І. Інституційні перетворення системи освіти в епоху глобалізації. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2015. № 11. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2015_11_19%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2015_11_19%20(1).pdf).
13. Чухрай Н. І., Патора Р. А., Лялюк А. М. Маркетинг і логістика у вищому навчальному закладі: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 324 с.
14. Arnold Pabian Marketing szkoły wyższej, Centrum badań polityki naukowej i szkolnictwa wyższego uniwersytet warszawski. Warszawa: oficynawydawnicza ASPRA-JR, 2005.

References

1. Vul'fson B. L. (1999). Strategy'ya razvy'ty'ya obrazovany'ya na Zapade na poroge XXI veka [Strategy for the development of education in the West on the threshold of the twenty-first century]. Moskva :Y'zd-vo URAO [in Russian].
2. Matusyak K., Zasyadla K. (2006). Vstup do akademichnogo pidpry'yemny'cztva: monografiya [Introduction to academic entrepreneurship]. Lodz'; Poznan'; L'viv [in Ukrainian].
3. Yevtushenko G. I., Kucenko. V. I, Ptashhenko O. V. (2015). Terety'ko-metodologichni aspekty' strategichnogo upravlinnya yakystyu osvity' (problemy', poshuky', rozv'yazannya) [Tereko-methodological aspects of strategic management of quality of education (problems, searches, solutions)]. *BIZNESINFORM*. – *BIZNESINFORM*, 10

- Retrieved from: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2015-10_0-pages-102_106.pdf. [in Ukrainian].
4. Zhegus O. V. Integrovany'j kompleks markety'ngu poslug vy'shhoyi osvity'(2017) [Integrated Marketing Services for Higher Education Services] BIZNESINFORM. – BIZNESINFORM, 10 Retrieved from: http://business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-10_0_pages159_165.pdf [in Ukrainian].
 5. Kotler F. Foge K. (2011). [Strategichny'j markety'ng dlya navchal'ny'x zakladiv Strategic Marketing for Educational Institutions]. Київ : UAM, Ximdzhest [in Ukrainian].
 6. Kry'kavs'ky'j Ye. V., Tret'yakova Ye. V., Kosar N. S. (2012) Strategichny'j markety'ng:navch.posib. [Strategic Marketing.] L'viv: Vy'davny'cztvo L'vivs'koyi politexniky' [in Ukrainian].
 7. Konceptiya osvitno'oyi diyal'nosti Ky'yivs'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka na period do 2019 roku [Concept of educational activity of Kyiv National Taras Shevchenko University for the period till 2019]. Retrieved from: <http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Kontseptsia.pdf> [in Ukrainian].
 8. Ly'pov V. (2018). Komplementarna zumovlenist' insty'tucional'ny'x sy'stem i reformuvannya vy'shhoyi osvity' v ukrayini [Complementary conditionality of institutional systems and the reform of higher education in Ukraine]. Vy'shha shkola. – High school, 4, 23–48 [in Ukrainian].
 9. Matyuxin V. O. Osobly'vosti markety'ngovoyi strategiyi rozvy'tku vy'shhogo navchal'nogo zakladu [Features of Marketing Strategy for the Development of a Higher Educational Institution] Retrieved from: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34231/1/42_269-273.pdf. [in Ukrainian].
 10. Mushketova N. S. (2015). Strategy'cheskaya markety'ngovaya adaptaciya rossy'jsky'x vuzov v dy'namy'chnoj srede [Strategic Marketing Adaptation of Russian Universities in a Dynamic Environment] / Nacy'onal'nye y'nteresy: pry'ory'tety y' bezopasnost'. – National Interests: Priorities and Security, 27, 12–22 Retrieved from: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/strategicheskaya-marketingovaya-adaptatsiya-rossiyskih-vuzov-v-dinamichnoy-srede%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/strategicheskaya-marketingovaya-adaptatsiya-rossiyskih-vuzov-v-dinamichnoy-srede%20(1).pdf) [in Russian].
 11. Osvita marketologiv – diyal'nist' UAM [Education marketers – UAM activities] <http://uam.in.ua/rus/gender-center/> [in Ukrainian].
 12. Ushakova N. G (2015). Insty'tucijni peretvorenniya sy'stemy' osvity' v epoxu globalizaciyi [Institutional transformations of the education system in an era of globalization] BIZNESINFORM. – BIZNESINFORM, 11 Retrieved from [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2015_1_19%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2015_1_19%20(1).pdf). [in Ukrainian].
 13. Chuxraj N. I., R. A. Patora, Lyalyuk A. M. (2008). Markety'ng i logisty'ka u vy'shhomu navchal'nomu zakladi: mmonografiya / N. I. Chuxraj, R. A. Patora, A. M. Lyalyuk [Marketing and Logistics at a Higher Educational Institution]. Lucz'k: RVV «Vezha» Voly'n. nacz. un-tu im. Lesi Ukrayinky [in Ukrainian].
 14. Arnold Pabian (2005) Marketing szkoły wyższej, Centrum badań polityki naukowej i szkolnictwa wyższego uniwersytet warszawski [Higher education, Research Center for academic sciences and higher education, Warsaw University]. Warszawa: oficynawydawnicza ASPRA-JR [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.

УДК:658.114:330.14

Баюра Дмитро,
доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економіки підприємства,
м. Київ; e-mail: bayura_d@ukr.net

Сахарук Богдан,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірант кафедри економіки підприємства,
м. Київ; e-mail: bodya_sakharuk@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-78-86>

ДІАГНОСТУВАННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА СТРУКТУРУ АКЦІОНЕРНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМОБІЛЕБУДУВАННЯ УКРАЇНИ

Автомобілебудування є потужним джерелом науково-технічного прогресу, оскільки створює десятки тисяч робочих місць для забезпечення нової якості життя її громадян, потужним імпульсом для розвитку інших секторів машинобудівного комплексу країни та суміжних галузей. Дослідження сучасного стану автомобілебудівної галузі з метою виявлення дії негативних факторів та їх нейтралізації, і одночасне стимулювання впливу позитивних факторів на діяльність та структуру акціонерного капіталу автомобілебудівних підприємств наразі є важливим завданням як для самих компаній, так і для держави в цілому. Досліджено сучасний стан і тенденції розвитку вітчизняної галузі автомобілебудування; за допомогою PEST-аналізу виокремлено фактори зовнішнього середовища, які мають найбільший вплив на структуру акціонерного капіталу вітчизняних автомобілебудівних підприємств; запропоновано шляхи нейтралізації впливу негативних зовнішніх факторів на їхню діяльність.

Ключові слова: акціонерний капітал, ефективність структурування акціонерного капіталу, PEST-аналіз, зовнішні фактори, позикові джерела фінансування капіталу, реструктуризація боргу, інвестиційна привабливість.

Баюра Дмитрій,
доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економіки і підприємства,
г. Київ e-mail: bayura_d@ukr.net

Сахарук Богдан,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
аспірант кафедри економіки і підприємства,
г. Київ; e-mail: bodya_sakharuk@ukr.net

ДИАГНОСТИКА ВЛИЯНИЯ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ НА СТРУКТУРУ АКЦИОНЕРНОГО КАПИТАЛА КОМПАНИЙ АВТОМОБИЛЕСТРОЕНИЯ УКРАИНЫ

Автомобилестроение является мощным источником научно-технического прогресса, поскольку создает десятки тысяч рабочих мест для обеспечения нового качества жизни ее граждан, мощным импульсом для развития других секторов машиностроительного комплекса страны и смежных отраслей. Исследование современного состояния автомобилестроительной отрасли с целью выявления действия негативных факторов и их нейтрализации, и одновременно стимулирования влияния положительных факторов на деятельность и структуру акционерного капитала автомобилестроительных предприятий сейчас является важной задачей как для самих компаний, так и для государства в целом. Исследуется современное состояние и тенденции развития отечественной отрасли автомобилестроения; с помощью PEST-анализа выделяются факторы внешней среды, которые оказывают наибольшее влияние на структуру акционерного капитала отечественных автомобилестроительных предприятий; предлагаются пути нейтрализации влияния негативных внешних факторов на их деятельность.

Ключевые слова: акционерный капитал, эффективность структурирования акционерного капитала, PEST-анализ, внешние факторы, заемные источники финансирования капитала, реструктуризация долга, инвестиционная привлекательность.

Dmytro Baiura,
Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
e-mail: bayura_d@ukr.net

Bogdan Sakharuk,
Ph.D Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
e-mail: bodya_sakharuk@ukr.net

DIAGNOSTIC EFFECTS OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT ON THE SHARE CAPITAL STRUCTURE OF UKRAINIAN AUTO BUILDING ENTERPRISES

Automotive industry is a powerful source of scientific and technological progress at the expense of high-tech and high-tech production, socio-economic country growth of the, as it creates tens of thousands of jobs to provide a new quality of life for its citizens, a powerful impetus for the development of other sectors of the country's machine-building complex and related industries. With such enormous potential, obtaining the status of an automobile country is an extremely difficult task, as the development of automobile engineering requires very large financial, scientific, intellectual and managerial resources. The present state and trends of the domestic automotive industry development are explored; Using PEST analysis, external factors are identified which have the greatest influence on the structure of the share capital of domestic automobile construction

enterprises; ways of neutralizing the influence of negative external factors on the activity of Ukrainian automobile construction companies were suggested.

In order, to level the influence of negative environmental factors on the automobile manufacturing enterprises of Ukraine and get out of the crisis, the first and most important stage should be to unite the efforts of the state and domestic joint-stock companies, attract foreign investment by creating joint ventures with a share in the share capital of global automotive companies, and funds for support of this activity should be financed from the national budget, through investment income, as well as own auto finance edpriyaty. However, in order to be solvent and capable of joint activities, domestic joint-stock enterprises must first of all increase their investment attractiveness in the market, which directly depends on the efficiency of the capital structure.

Key words: share capital, efficiency of structuring of share capital, PEST analysis, external factors, loan financing sources of capital, debt restructuring, investment attractiveness.

Постановка проблеми. Автомобілебудівна галузь промисловості – це, без перебільшення, одна з ключових галузей реального сектору економіки та індикатор економічного розвитку країни. Автомобілебудування виступає потужним джерелом науково-технічного прогресу за рахунок наукомісткого й високотехнологічного виробництва, соціально-економічного зростання країни, оскільки створює десятки тисяч робочих місць для забезпечення нової якості життя її громадян, потужним імпульсом для розвитку інших секторів машинобудівного комплексу країни та суміжних галузей.

За наявності такого величезного потенціалу отримання статусу країни-автовиробника є надзвичайно складним завданням, оскільки розвиток автомобілебудування потребує дуже великих фінансових, наукових, інтелектуальних й управлінських ресурсів. Тому за сучасних нелегких економічних умов між державами світу, що отримали цей статус, відбувається жорстока конкурентна боротьба за можливість збереження цього статусу.

Так, Україна за роки незалежності також виборола статус країни потужного автовиробника, однак наразі галузь переживає дуже скрутні часи, тому дослідження сучасного стану автомобілебудівної галузі з метою виявлення дії негативних факторів та їх нейтралізації й одночасне стимулювання впливу позитивних факторів на діяльність та структуру акціонерного капіталу автомобілебудівних підприємств наразі є важливим завданням як для самих компаній, так і для держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей функціонування акціонерного капіталу та ефективності структурування його підприємств стосується значна кількість вітчизняних наукових праць, зокрема таких учених, як В. Д. Базилевича, З. С. Варналія, Л. І. Воротиної, М. Гейця, С. М. Грудницької, О. А. Грішнєвої, Ю. І. Єханурова, В. Л. Осецького, О. М. Проволоцької, Н. П. Слободяник, А. О. Старостіної, Г. М. Филюк, Д. М. Черваньова, А. В. Шегди, В. М. Шелудько та ін.

Але потрібно відзначити, що зовнішнє середовище будь-якої організації має мінливий характер, тобто з часом змінюються тенденції, з'являються все нові й нові фактори впливу, що змушує вдосконалювати підходи до аналізу впливу зовнішніх факторів та враховувати нові умови діяльності підприємств під час розробки поточних планів і побудови перспективних стратегій.

Мета й завдання статті полягає в дослідженні та виокремленні основних факторів зовнішнього середовища, які здійснюють вплив на ефективність структурування акціонерного капіталу українських автомобілебудівних підприємств за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу. Станом на 2017 р. виробничі потужності автомобілебудівних підприємств в Україні становили близько 400 тис. автомобілів у рік, уключаючи великовузлове складання, зокрема «Богдан» (150 тис.), «ЗАЗ» (150 тис.) «Єврокар» (50–100 тис.). При цьому з 2008 р. частина виробничих потужностей – понад 145 тис. автомобілів у рік – була ліквідована. Це «КрАСЗ» (40 тис.), «Віпос» (45 тис.), «Іллічівський завод автомобільних агрегатів» (50 тис.), «КривавоГАЗ» (10 тис.) [1].

Так, у першій половині 2018 р. випущено 3853 одиниці автомобільної продукції, що на 6,4 % менше, порівняно з першим півріччям 2017 р. При цьому легкові автомобілі складав тільки завод «Єврокар» (табл. 1).

За даними Асоціації автовиробників України, повномасштабне виробництво легкових авто в країні зупинено ще навесні 2018 р., залишилося лише великовузлове складання. Станом на 2017 р. повномасштабне виробництво автомобілів міг здійснювати вже лише «ЗАЗ», однак обсяги виробництва на підприємстві скоротилися з 123 308 авто у 2008 р. до 1151 у 2017 р., тобто майже в 10 разів [5].

**Структура та динаміка виробництва автомобілів в Україні
за 2003–2018 рр., тис. од.**

Рік	Автомобілі легкові	Автобуси	Автомобілі вантажні	Усього
2003	98,3	2,6	4,7	105,6
2004	174	2,6	10,9	187,5
2005	192	4,7	14,0	215,759
2006	267	7,7	12,1	286,8
2007	380	9,1	11,4	400,5
2008	402	10,2	11,8	424,0
2009	65,7	1,3	2,3	69,3
2010	75,3	2,7	4,9	83,133
2011	97,4	3,4	3,3	104,654
2012	69,687	3,359	3,235	76,281
2013	45,758	2,479	2,212	50,449
2014	25,941	0,906	1,904	28,751
2015	5,654	0,874	1,716	8,244
2016	4,340	0,321	0,603	5,264
2017	7,296	0,804	0,486	8,586
2018 (1 кв.)	3,349	0,395	0,109	3,853

Примітка. Розраховано автором із використанням джерел [5].

При цьому слід зауважити, що за роки незалежності України у створення лише потужностей для виробництва й збирання легкових автомобілів укладено більше мільярда доларів. Зокрема, 460 млн дол. інвестицій – в «АвтоЗАЗ», 250 млн дол. – у «Єврокар» і 480 млн дол. – у «Богдан». Крім того, створювалися складальні підприємства, що також пізніше закрилися. Компанія «АІС» уклала в «Кременчуцький автоскладальний завод» близько 1,3 млн дол., який наразі збанкрутував, компанією «Віпос» у Херсоні за 5 млн дол було побудовано завод зі складання Audi, який наразі змінив власника й профіль діяльності, так і не розпочавши повноцінно працювати через кризу. Ще близько 20 млн дол. укладено в «КривавтоГАЗ» [4].

Незважаючи на те, що значні потужності ще залишаються, завантаженість їх українська низька. Випуск легкових автомобілів за останнє десятиліття скоротився в десятки разів. Якщо у 2008 р. в Україні випущено 401 599 авто, то у 2017-му лише 7296 легкових автомобілів, що становить 1,8 % від наявних потужностей і 8,9 % від продажу нових авто.

Із колишніх 12 автозаводів, що випускали легкові автомобілі, станом на 2017 р. працювало лише сім. Кількість робочих місць за 10 років скоротилася в п'ять разів – із 36,3 тис. до 8 тис. і продовжує скорочуватися. Частка вітчизняної продукції на внутрішньому ринку скоротилася в п'ять разів і зараз не перевищує 10–11 % [1].

Наразі автомобілебудівна галузь країни, окрім таких гігантів, як ПрАТ «Єврокар», ПАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «ЗАЗ» і ПАТ «Автомобільна компанія «Богдан Моторс», що формує більше 90 % ринку автовиробників, представлена ще компаніями, які спеціалізуються на виробництві окремих видів автомобільної техніки, зокрема автобусів, дорожніх і спеціальних машин тощо, яких також станом на 2018 р. залишилося небагато (табл. 2).

Стрімке падіння виробництва призвело до різкого скорочення обсягу надходжень до бюджету. Якщо у 2008 р. від галузі автомобілебудування до бюджету надійшло 817,5 млн дол., то у 2017 р. – лише 27,8 млн дол., тобто лише 3,5 % від рівня 2008 р. А компанією «ЗАЗ» сплачено в бюджет 164 млн грн, що в 16 разів менше, ніж у 2008 р. (2592 млн грн) [1].

Різне скорочення виробництва супроводжувалося таким же різким падінням продажів нових автомобілів і зростанням продажів старих авто з Європи. У 2017 р. в Україні продано лише 82 330 нових авто, що в сім разів менше, ніж у 2008 р. (623 252 од.). Імпорт нових авто також різко скоротився – із 366 815 авто у 2008 р. до 80 536 у 2017 р., тобто в 4,5 раза. Сьогодні попит на нові автомобілі в Україні повністю задовольняється за рахунок імпорту. На українські автомобілі доводиться не більше ніж 5–10 % [2].

Перелік діючих підприємств автомобілебудівної галузі та продукції, що ними виробляється

№ з/п	Назва підприємства	Продукція, яку виробляє підприємство
1	ПрАТ «Завод «Часівоярські автобуси»	Випуск автобусів
2	ПрАТ «Черкаський автобус»	Випуск автобусів, вантажних автомобілів, шасі вантажних автомобілів
3	ПрАТ «Бориспільський автозавод»	Випуск автобусів, вантажних автомобілів
4	ПАТ «Горлівський авторемонтний завод»	Випуск самоскидів, кузовів-фургонів різного призначення
5	ПАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»	Випуск автокранів, автогідропідійомників, сміттєвозів
6	ПАТ «Екологія, комунальне обладнання, Турбівський машинобудівний завод»	Випускає машини для комунального господарства
7	ПрАТ «Чернігівський автобусний завод»	Випуск автобусів
8	ПрАТ «Спецбудмаш»	Випуск дорожніх, комунальних та спеціальних машин

Примітка. Побудовано автором за результатами власних досліджень.

Імпорт старих автомобілів виріс із 4164 у 2008 р. до 59 026 одиниць у 2017 р., тобто в 14 разів. Ця статистика відображає лише розмитнені авто, завезені з виконанням усіх вимог закону. Крім них, на ринку є ще автомобілі, увезені в режимі транзиту й тимчасового ввезення. Їх, за оцінками Асоціації автовиробників України, в Україні зараз нараховується від 300 тис до 600 тис. [3].

Практично припинився експорт автомобілів: якщо у 2008 р. Україна продавала за кордон 73 283 авто, то у 2017 – лише 100. Експортна виручка від показників 2008 р. становила близько 900 млн дол. Це були вагомні показники не тільки для економіки України в цілому, але й для зміцнення гривні за рахунок компенсації дефіциту зовнішньої торгівлі (табл. 3) [3].

Отже, Україна фактично втратила зовнішні ринки, основними з яких у 2008 р. були Росія (89 % експорту), Казахстан (3 %), Сирія (2,5 %), Білорусь (2 %), Азербайджан (2 %), Узбекистан (1,5 %). Головною причиною втрати експортних ринків стали заходи, що стосуються нетарифних обмежень, тобто санкцій й заборони [1].

Дія факторів, які призвели до скорочення виробництва, триває, тому складно прогнозувати, скільки потужностей залишиться в Україні найближчим часом. Високою є ймовірність зупинки випуску легкових автомобілів і консервації частини виробничих потужностей, за винятком заводу «Єврокар». Високою також є ймовірність банкрутства низки українських виробників, які за нинішніх економічних умов і відсутності підтримки галузі державою практично не спроможні вести господарську діяльність. Важкість ситуації ускладнюється ще й очевидною тенденцією до подальшого зростання імпорту старих авто з ЄС. Нові ж імпортовані авто матимуть низькі тенденції росту через слабке зростання економіки.

Таблиця 3

Динаміка основних показників діяльності автомобілебудівної галузі України за 2011–2017 рр., тис. од.

№ з/п	Показник	Рік						
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виробництво								
1	Обсяги, тис. од.	104,654	76,281	50,449	28,751	8,244	5,264	8,586
2	Абсолютний приріст базовий, тис. од.	35,354	6,981	-18,851	-40,549	-61,056	-64,036	-60,714
3	Абсолютний приріст ланцюговий	21,521	-28,373	-25,832	-21,698	-20,507	-2,98	3,322
4	Темп приросту базовий, %	51,02	10,07	-27,20	-58,51	-88,10	-92,40	-87,61
5	Темп приросту ланцюговий, %	25,89	-27,11	-33,86	-43,01	-71,33	-36,15	63,11

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Імпорт								
6	Обсяги, тис. од.	306,69	354,34	301,07	145,99	86,33	115,56	185,53
7	Абсолютний приріст базовий, тис. од.	218,63	266,28	213,01	57,93	-1,73	27,50	97,47
8	Абсолютний приріст ланцюговий	142,81	47,65	-53,27	-155,08	-59,66	29,23	69,97
9	Темп приросту базовий, %	248,27	302,38	241,89	65,78	-1,96	31,23	110,69
10	Темп приросту ланцюговий, %	87,14	15,54	-15,03	-51,51	-40,87	33,86	60,55
Експорт								
11	Обсяги, тис. од.	41,82	29,73	7,42	3,11	1,01	0,62	0,36
12	Абсолютний приріст базовий, тис. од.	22,08	9,99	-12,32	-16,63	-18,73	-19,12	-19,38
13	Абсолютний приріст ланцюговий	6,39	-12,09	-22,31	-4,31	-2,10	-0,39	-0,26
14	Темп приросту базовий, %	111,85	50,61	-62,41	-84,25	-94,88	-96,86	-98,18
15	Темп приросту ланцюговий, %	18,04	-28,91	-75,04	-58,09	-67,52	-38,61	-41,94
Реалізація								
16	Обсяги, тис. од.	230,89	263,60	232,89	105,96	52,30	75,21	96,10
17	Абсолютний приріст базовий, тис. од.	123,08	155,79	125,08	-1,85	-55,51	-32,60	-11,71
19	Абсолютний приріст ланцюговий	39,78	32,71	-30,71	-126,93	-53,66	22,91	20,89
21	Темп приросту базовий, %	114,16	144,50	116,02	-1,72	-51,49	-30,24	-10,86
23	Темп приросту ланцюговий, %	20,82	14,17	-11,65	-54,50	-50,64	43,80	27,78
Потенційні можливості виробництва								
24	Обсяги, тис. од.	369,27	400,81	343,95	170,88	93,62	120,2	193,76
25	Абсолютний приріст базовий, тис. од.	231,25	262,79	205,93	32,86	-44,4	-17,82	55,74
26	Абсолютний приріст ланцюговий	157,92	31,54	-56,86	-173,07	-77,26	26,58	73,56
27	Темп приросту базовий, %	167,55	190,40	149,20	23,81	-32,17	-12,91	40,39
28	Темп приросту ланцюговий, %	74,72	8,54	-14,19	-50,32	-45,21	28,39	61,20

Примітка. Розраховано автором із використанням джерел [5, 6].

Підсумовуючи результати аналізу зовнішнього середовища діяльності вітчизняних автомобілебудівних підприємств, проведемо дослідження галузі за допомогою методів PEST-аналізу з метою виокремлення основних факторів, що впливають на діяльність підприємств, та, отже, на структуру їх акціонерного капіталу (табл. 4).

Як бачимо з результатів PEST-аналізу, дія політичних та економічних факторів на автомобілебудівні підприємства майже за всіма факторами має негативний характер (25 з 30 позицій), тоді як соціальні та технологічні фактори майже в абсолютному значенні чинять позитивний вплив (10 із 11). Зупинимося на більш детальному вивченні тих із них, які, на нашу думку, є найбільш впливовими в короткостроковій перспективі та напряду пов'язані з можливостями вдосконалення структури акціонерного капіталу автомобілебудівних компаній.

За сучасних умов найбільш вагомою причиною занепаду автомобілебудування в країні є відсутність державної підтримки та взагалі участі держави в розвитку стратегічно важливої для країни галузі. Так, у 1997 р. для залучення інвестицій у галузь прийнято Закон «Про стимулювання виробництва автомобілів в Україні», у якому зазначено, що за вкладення понад 150 млн дол надаються значні податкові пільги. Так, починаючи з 1998 р., «ЗАЗ» майже сім років був звільнений від сплати ПДВ.

Крім того, вітчизняний автопромисловий сектор в окремий період був захищений певними видами мита. До п'яти років обмежено максимально допустимий вік імпортованих авто (пізніше його

збільшено до восьми). У 2002 р. встановлено обмеження на імпорт нових легкових авто з Росії. У 2005 р. державою встановлено 20 % мито на імпорт авто, яке потім збільшилося до 25 % (і знизилася у 2008-му після вступу країни до СОТ). Також для підтримки автовиробників у 2013 р. на три роки введено спецмито: 6,46 % – для авто з об'ємом двигуна 1–1,5 л та 12,95 % – на авто з об'ємом двигуна понад 1,5–2,2 л. Однак через рік мито знижено до 4,31 і 8,63 % відповідно, а у 2015 р. – до 2,15 та 4,32 %. Захисною мірою був також акциз на вживані авто [4].

Таблиця 4

PEST-аналіз автомобілебудівної галузі в Україні

Р – політичні фактори	Вплив +/-	Е – економічні фактори	Вплив +/-
1. Високий рівень бюрократії та корупції.	-	1. Падіння курсу гривні.	-
2. Нестабільність політичного ситуації в країні.	-	2. Підвищення рівня інфляції.	-
3. Нестабільність уряду.	-	3. Падіння споживчої спроможності.	-
4. Наближення норм законодавства до європейського.	+	4. Утрата звичайних ринків збуту за кордоном.	-
5. Дія санкцій та обмежень.	-	5. Зниження ВВП.	-
6. Воєнні дії в країні.	-	6. Скорочення інвестицій в економіку України.	-
7. Невизнання українського сертифікату якості СТ-1.	-	7. Відсутність доступних кредитів.	-
8. Утрата експортного ринку через воєнні дії в Сирії.	-	8. Часта зміна державою законодавства щодо регулювання та підтримки галузі.	-
9. Зміна умов або невиконання урядом договорів з інвесторами.	-	9. Відсутність програм державної підтримки галузі.	+
10. Обмеження Росією можливостей транзиту продукції до інших країн СНД та введення утилізаційного збору для українських автомобілів.	-	10. Зручна логістика.	-
11. Порушення країнами двосторонніх міждержавних угод щодо торгівлі автомобільною продукцією.	-	11. Низька споживча активність на внутрішньому ринку.	-
		12. Низькі митно-тарифні бар'єри для ввезення імпортованих автотранспортних засобів.	+
		13. Залучення іноземних виробників.	-
		14. Зростання виробництва автотранспортних засобів у державах-конкурентах.	+
		15. Дешева сировина та робоча сила.	-
		16. Підвищення цін на нафтопродукти та бензин.	-
S – соціальні фактори	Вплив +/-	T – технологічні фактори	Вплив +/-
1. Підвищення рівня освіченості населення.	+	1. Допоміжні технологічні заводи по виробництву деталей та елементів, що мають високу ватрість і замовляються з-за кордону.	+
2. Збільшення вимог споживачів до якості продукції.	+	2. Трансфер технологій за рахунок участі в капіталі передових автомобілебудівних компаній.	+
3. Високий інтелектуальний та трудовий потенціал персоналу.	+	3. Заводи із сучасним обладнанням.	+
4. Підвищення рівня довіри до вітчизняного виробника.	+	4. Завод із замкнутим циклом виробництва.	+
5. Низький рівень корпоративної культури.	-	5. Можливість технологічної модернізації виробництва під випуск електроавтомобілів.	+
6. Наявність освітньої бази для забезпечення кваліфікації працівників.	+		+

Примітка. Побудовано автором за результатами власних досліджень

Часта зміна законодавства щодо умов інвестування в Україні неодноразово погіршувала інвестиційну привабливість галузі для зарубіжних інвесторів: так, будівництво заводу «Сврокар» на Закарпатті відбулося лише завдяки наявності Вільної економічної зони з податковими пільгами, збереження умов якої гарантувалося законодавством на 30 років, але вже у 2005 р. пільги були скасовані урядом.

Отже, щоб нейтралізувати дію цього фактора, за сучасних умов потрібні створення, упровадження та фінансова підтримка державою програми стимулювання розвитку автомобілебудування в країні, зокрема

впровадження фіскальних і митних стимулів для учасників великих індустріальних парків, зниження податкового навантаження та компенсація витрат на підключення до мереж комунальних служб, скасування акцизу на кузови для промислового складання легкових автомобілів, законодавче зобов'язання проведення закупівель автомобільної техніки виключно вітчизняного виробництва за державні кошти тощо. Україна має взяти приклад із найбільш розвинених країн світу, де такі стратегічно важливі галузі, як авіабудування, машинобудування й автомобілебудування зокрема, безпосередньо залежать від державної підтримки та регулювання.

Наступною за величиною проблемою, що впливає на ефективність структури капіталу компаній, є відсутність доступних кредитних джерел фінансування. Для виходу автомобілебудівних компаній із глибокої кризи держава має забезпечити як виробників, так і потенційних покупців їхньої продукції доступними кредитними ресурсами. Так, у 2008 р. близько 68 % автомобілів в Україні купувалося в кредит (зараз ця цифра сягає 13 %) [4].

Висновки. Отже, для нівелювання впливу негативних факторів зовнішнього середовища на автомобілебудівні підприємства України та виходу з кризи першим і найважливішим етапом має стати об'єднання зусиль держави та вітчизняних акціонерних компаній, залучення іноземних інвестицій за рахунок створення спільних підприємств із часткою в акціонерному капіталі світових автомобільних концернів, а кошти на підтримку цієї діяльності мають бути профінансовані з бюджету країни, за рахунок інвестиційних надходжень, а також власних фінансів автотранспортних підприємств. Однак, щоб бути платоспроможними та здатними до спільної діяльності, вітчизняні акціонерні підприємства мають насамперед підвищити свою інвестиційну привабливість на ринку, що безпосередньо залежить від ефективності структури капіталу.

Джерела та література

1. Автомобилестроение Украины практически уничтожено – эксперты отрасли. 2018. URL: <https://www.politnavigator.net/avtomobilestroenie-ukrainy-praktichieski-unichtozheno-ehksperty-otrasli.html>.
2. Автопроизводство в Украине: от расцвета до полного уничтожения. Газета «Деловая столица». 2018. URL: <http://www.dsnews.ua/future/avtoproizvodstvo-v-ukraine-ot-rastsveta-do-polnogo-unichtozheniya-11042018170600>.
3. Ковалевич Д. Можно ли спасти украинский автопром? 2018. URL: <https://ukraina.ru/exclusive/20180329/1020143359.html>.
4. Муравський А. Кінець вітчизняного автопрому? Або – чому закриваються заводи? Газета «День». 2018. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/kinec-vitchyznyanogo-avtopromu>.
5. Офіційний сайт Асоціації автовиробників України. URL: <http://ukrautoprom.com.ua>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Тиравский В. В Украине катастрофически обвалился экспорт автомобилей. 2017. URL: <https://ubr.ua/market/auto/v-ukraine-katastrofichieski-obvalilsja-eksport-avtomobilej-3856837>
8. Шкиль М. Развитие автомобилестроения в Украине: примеры Китая, Индии и Южной Кореи. 2018. URL: <https://www.obozrevatel.com/auto/news/razvitie-avtomobilestroeniya-v-ukraine-primeryi-kitaya-indii-i-yuzhnoj-korei.htm>.

References

1. Avtomobilestroyeniye Ukrainy praktichieski unichtozheno – eksperty otrasli [The automotive industry of Ukraine is almost destroyed – industry experts]. *politnavigator.net*. Retrieved from <https://www.politnavigator.net/avtomobilestroenie-ukrainy-praktichieski-unichtozheno-ehksperty-otrasli.html> [in Russian].
2. Avtoproizvodstvo v Ukraine: ot rastsveta do polnogo unichtozheniya [Auto industry in Ukraine: from flourishing to complete destruction]. *dsnews.ua*. Retrieved from <http://www.dsnews.ua/future/avtoproizvodstvo-v-ukraine-ot-rastsveta-do-polnogo-unichtozheniya-11042018170600> [in Ukrainian].
3. Kovalevich D. Mozhno li spasti ukrainskiy avtoprom? [Is it possible to save the Ukrainian car industry?] *ukraina.ru*. Retrieved from <https://ukraina.ru/exclusive/20180329/1020143359.html> [in Russian].
4. Muravs'kyu A. Kinets' vitchyznyanoho avtopromu? Abo – chomu zakryvayut'sya zavody? [The End of the National Automotive Industry? Or – why are plants closed?] *m.day.kyiv.ua*. Retrieved from <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/kinec-vitchyznyanogo-avtopromu> [in Ukrainian].
5. Ofitsiynyy sayt Asotsiatsiyi avtovyrobnykiv Ukrayiny [Official site of the Association of Automobile Manufacturers of Ukraine] *ukrautoprom.com.ua*. Retrieved from <http://ukrautoprom.com.ua>. [in Ukrainian].
6. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Service of Ukraine] *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
7. Tiravskiy V. V Ukraine katastrofichieski obvalilsya eksport avtomobiley [In Ukraine the export of cars has collapsed] *ubr.ua*. Retrieved from <https://ubr.ua/market/auto/v-ukraine-katastrofichieski-obvalilsja-eksport-avtomobilej-3856837> [in Russian].

8. Shkil' M. Razvitiye avtomobilstroyeniya v Ukraine: primery Kitaya, Indii i Yuzhnoy Korei [Automotive development in Ukraine: examples of China, India and South Korea] *obozrevatel.com*. Retrieved from <https://www.obozrevatel.com/auto/news/razvitiye-avtomobilstroyeniya-v-ukraine-primeryi-kitaya-indii-i-yuzhnoj-korei.htm>. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

УДК:631.1:574:332.33

Коренюк Петро,
доктор економічних наук, професор,
Дніпровський державний технічний університет,
завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування,
м. Дніпро; e-mail: korenyukp@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-86-92>

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

Автомобілебудування залишається одним із найбільш консервативних секторів економіки в плані використання ринкових каналів мобільності трудової сили. Основними напрямками діяльності у сфері управління персоналом на підприємствах автомобільного транспорту є визначення потреб у кваліфікованому персоналі та проведення його кваліфікованого відбору. Вимоги сучасної економіки орієнтовані на ефективну реалізацію кадрового потенціалу. Ефективне функціонування підприємств автомобілебудівної галузі перебуває в прямій залежності від забезпечення високої якості кадрового потенціалу. Отже, управління персоналом – це досить складний процес, який має завершеність на основі комплексного розв'язання кадрових проблем, упровадження нових напрямів в управління й удосконалення відомих форм, методів роботи.

Ключові слова: персонал, система управління персоналом, ефективність, удосконалення.

Коренюк Петр,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой менеджмента организаций и администрирования,
Днепропетровский государственный технический университет,
г. Днепропетровск; e-mail: korenyukp@gmail.com

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Автомобилестроение остается одним из самых консервативных секторов экономики в плане использования рыночных каналов мобильности трудовой силы. Основными направлениями деятельности в сфере управления персоналом на предприятиях автомобильного транспорта является определение потребностей в квалифицированном персонале и проведения его квалифицированного отбора. Требования современной экономики ориентированы на эффективную реализацию кадрового потенциала. Эффективное функционирование предприятий автомобилестроительной отрасли находится в прямой зависимости от обеспечения высокого качества кадрового потенциала. Следовательно, управление персоналом является достаточно сложным процессом, который имеет завершенность на основе комплексного решения кадровых проблем, внедрение новых направлений в управление и совершенствование существующих форм, методов работы.

Ключевые слова: персонал, система управления персоналом, эффективность, совершенствование.

Korenyuk Petro,
doctor of Economics, Professor, head of Department
of management of organizations and administration
Dnieper state technical University,
Dnipro; e-mail: korenyukp@gmail.com

IMPROVEMENT OF PERSONNEL MANAGEMENT AT AUTOMOBILE TRANSPORT ENTERPRISES

Automotive industry remains one of the most conservative sectors of the economy in terms of using market forces for mobility of labor force. The main areas of activity in the field of personnel management in the enterprises of motor

transport is the definition of the requirements of qualified personnel and its qualified selection. Requirements of modern economy are oriented on effective realization of personnel potential. The efficient functioning of the automotive industry is directly dependent on the provision of high quality human resources. Consequently, personnel management is a complex process that is complete based on a comprehensive solution to personnel problems, the introduction of new directions in the management and improvement of existing forms and methods of work. Automotive workers are a priority source of increasing labor productivity in today's environment, and then the efficiency of production. Each employee should feel its significance in the production process, which will further reveal the creative potential of the individual. After all, the axiom is an assertion that man cannot create dissatisfaction. The creative process will facilitate the introduction of innovative factors in production, which in turn all are additional reserves of growth of productive indicators. The process of involving employees in the management process should be not nominal but real. Labor productivity is an important category, which is influenced by various factors. In the context of life safety, decent working conditions must be provided, and a positive affect the health of workers. To achieve a multiplicative socio-economic effect on improving the state of health and further will be the turn of the increase in labor productivity and so on in a spiral.

Human resources management is a complex process that should be complete based on a comprehensive solution to human resources problems, the introduction of new directions in the management and improvement of existing forms and methods of work. To date, the quality of personnel and its attitude to work is the main factor of the competitiveness of the industrial structure, its viability and prosperity. The personnel play a decisive role in prosperity. Personnel is critical also in the situation of instability, crisis phenomena. The determining social factors for employees are the material situation, the socio-psychological climate in the collective, socio-political activity, the prospects for growth, the level of satisfaction with work, social and household services, professionalization, socialization of the person, in formativeness and discipline.

Key words: personnel, personnel management system, efficiency, improvement.

Постановка проблеми. Управління персоналом стає фактором забезпечення економічної стабільності та підвищення конкурентоспроможності в промисловості, тому потребує посиленої уваги й залишається актуальним для всіх господарських формувань. Вимоги сучасної економіки орієнтовані на ефективну реалізацію кадрового потенціалу, тому кадрові та пов'язані з ними служби повинні виконувати такі завдання, як удосконалення нормування й організації праці, управління персоналом задля підвищення ефективності виробництва; розробка й удосконалення системи мотивації праці співробітників підприємства. Ефективне функціонування підприємства перебуває в прямій залежності від забезпечення високої якості кадрового потенціалу та відповідності роботи з персоналом сучасним вимогам, які існують на сьогодні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження проблем управління персоналом на підприємствах автомобільного транспорту та інших галузях промисловості стосуються праці таких видатних учених, як В. П. Божко [2], [В. Д. Белік [3], І. А. Бутенко [4], Т. А. Кальна [5], І. О. Кашеєва [2], Л. О. Лігоненко [6], О. О. Петрашак [7], О. А. Петров [8], О. В. Петрова [8], О. С. Семирак [9], К. О. Чиркеич й ін. Вони приділяли значну увагу потребам розвитку та вдосконалення системи управління персоналом на промислових підприємствах. Проте залежно від економічних умов підходи в управлінні персоналом мають змінюватись.

Мета й завдання статті – узагальнення окремих теоретичних підходів до вдосконалення системи управління персоналом на підприємствах автомобільного транспорту. Нами поставлено завдання щодо визначення складових частин персоналу автомобілебудівних підприємств та намічення основних способів підвищення ефективності його використання.

Виклад основного матеріалу. Машинобудування залишається одним із найбільш консервативних секторів економіки в плані використання ринкових каналів мобільності трудової сили. Основними напрямками діяльності у сфері управління персоналом на підприємствах автомобільного транспорту є визначення потреб у кваліфікованому персоналі, проведення кваліфікованого відбору персоналу, забезпечення та підтримка сприятливого соціально-психологічного клімату в організації. Велике значення для підприємства автотранспорту мають професійний розвиток персоналу та його оптимальна розстановка. Доцільно широко застосовувати вплив на мотивацію поведінки працівників, управління безпекою життєдіяльності персоналу, правовове й інформаційне забезпечення процесу управління персоналом.

Потрібно відзначити, що сучасні концепції управління персоналом ґрунтуються на визнанні зростаючої ролі особистості працівника, знанні його мотиваційних установок, умінні їх формувати та направляти відповідно до завдань, що стоять перед організацією [8]. Залучення персоналу як одна

зі складових частин роботи з управління працею безпосередньо на підприємстві включає певні зовнішні й внутрішні функції управління персоналом на підприємстві. Так, працівник є пріоритетним джерелом підвищення продуктивності та ефективності виробництва. Обов'язково потрібно залучати рядових працівників до вироблення й прийняття управлінських рішень. Необхідне формування лідерського та новаторського духу забезпечення гідних умов праці, високого рівня освіченості й кваліфікації, стан здоров'я кожного працівника дотримання та виконання чинного законодавства про працю. Має бути поєднання поточних і перспективних потреб у робочій силі та оптимальне дотримання індивідуальних, колективних і суспільних інтересів працівників. Практикувати потрібно активну співпрацю з профспілками й індивідуальний розвиток менеджерів різних рівнів. На мою думку, досить перспективними напрямками вдосконалення системи управління персоналом є оцінка його потенціалу з метою кадрового просування; підвищення кваліфікації та навчання й ін. Сутність управління персоналом можна визначити як систему відносин між суб'єктом та об'єктом управління в площині організаційно-економічних, соціально-психологічних і правових питань. Метою управління є збільшення віддачі персоналу в ході виконання виробничих завдань для максимально ефективного забезпечення цілей організації за рахунок застосування сукупності принципів, методів і форм впливу на працівників. Хронічна нестабільність вітчизняної економіки та високий рівень реального безробіття в країні (навіть офіційний рівень безробіття перевищує природний поріг ($\approx 5\%$ для нестабільної економіки) майже вдвічі (рис. 1)) є причиною недооцінки важливості стратегічних питань формування колективу й управління персоналом серед топ-менеджерів.

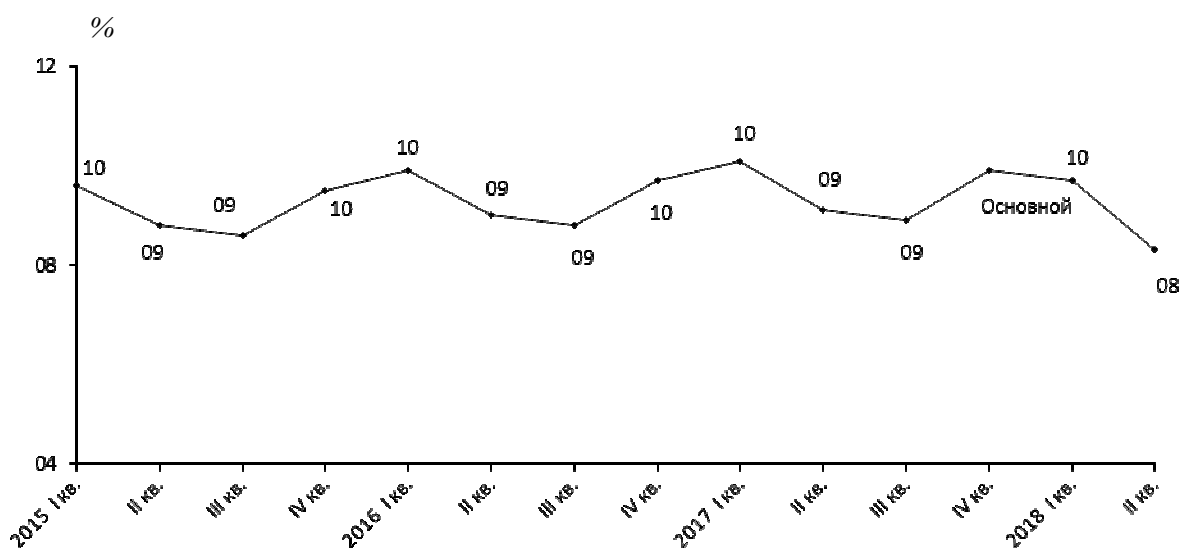

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні осіб віком 15–70 років (% до економічно активного населення) [2]

Багато років у незалежній Україні автомобілебудівна індустрія разом із металургією та сільським господарством була однією з трьох провідних експортних галузей, продукція якої продавалась у багатьох країнах світу. За останнє десятиріччя серйозним випробуванням для галузі стало зростання ціни на природний газ, що належить до основних видів сировини для хімічної індустрії, унаслідок чого виробники почали скорочувати обсяги хімічного виробництва на світовому ринку, оскільки їхня продукція стала неконкурентоспроможною за ціновим фактором. Стан розвитку вітчизняного автомобілебудування визначає й зараз ключові віхи та вектори розвитку низки національних економік. Як показує досвід розвинутих країн світу, за рахунок інноваційного розвитку автомобільної промисловості можна відчутно прискорити економічний розвиток держави в цілому. Порівняно з іншими країнами, Україна відчутно відстає щодо забезпеченості легковими автомобілями (табл. 1).

Кількість легкових автомобілів на 1000 осіб населення у 2016 р., *штук*

Країна	Чисельність населення, млн осіб	Парк легкових автомобілів, млн од.	Кількість автомобілів на 1000 осіб населення, <i>штук</i>
США	315,31	202,23	641
Німеччина	81,89	45,56	532
Польща	38,82	18,17	474
Росія	143,0	37,22	260
Україна	44,94	8,04	179
Україна у відсотках до			
США	14,2	3,9	27,9
Німеччина	54,8	17,6	33,6
Польща	115,7	44,2	37,7
Росія	31,4	21,6	68,8

Розраховано за даними: [1].

З аналізу даних табл. 1 очевидно, що вітчизняний автомобільний парк є недостатньо розвинутим. Навіть за кількістю ми значно відстаємо. Але, якщо проаналізувати структуру легкових машин та потужність їхніх двигунів, то стане зрозуміле реальне відставання України від цивілізованих країн за рівнем автомобілезабезпечення навіть кількісному виразі. З автомобілебудуванням тісно пов'язаний науково-технічний прогрес. Звичайно, важко передбачити, які нові бізнес-практики збережуться, але неможливо ігнорувати саму необхідність змін. Водночас продуктивність суспільного виробництва відстає від технічного прогресу. Доказ цього – незначний приріст продуктивності праці на тлі впровадження нових технологій. Навіть у розвинених країнах «великої сімки» темпи приросту ВВП у постійних цінах за період 2000–2017 рр. у середньому не перевищували 3 % (рис. 2).

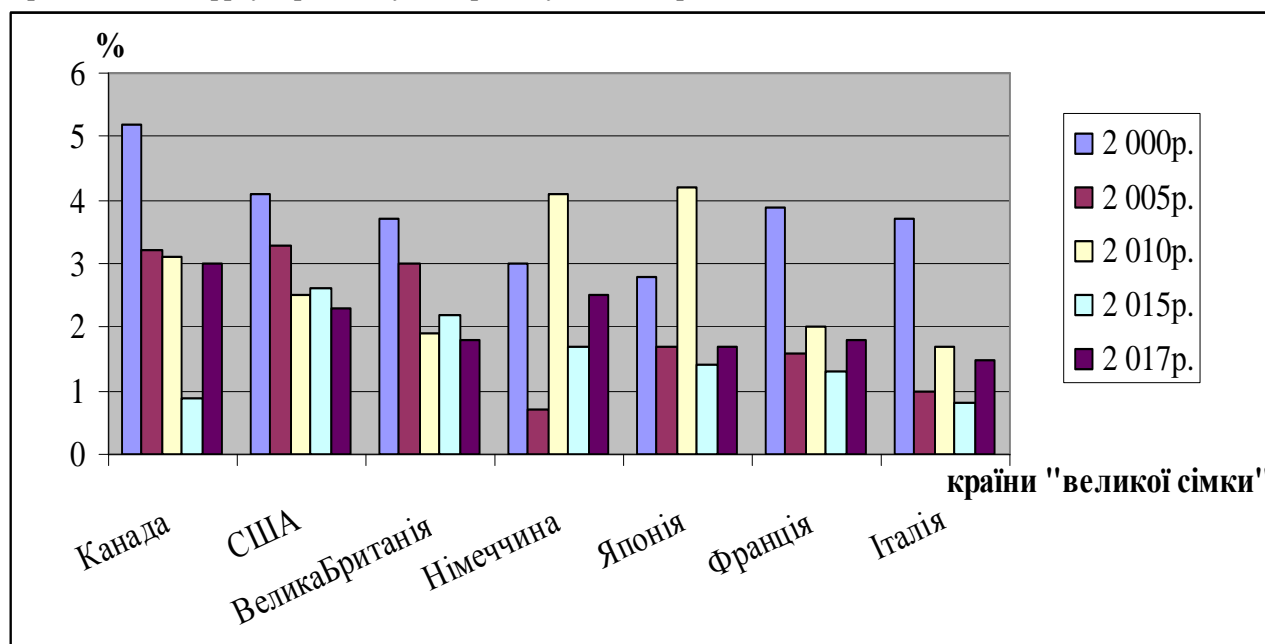

Рис. 2. Темпи приросту ВВП країн «великої сімки» в постійних цінах

*Розраховано за даними Держкомстату України.

Як свідчать дослідження глобальних тенденцій у менеджменті персоналу в США, із часу фінансової кризи 2008 р. показник продуктивності праці (ВВП за одну годину роботи) перебуває на найнижчому рівні (1,3 %) за останні п'ятдесят років. Простежено розрив між продуктивністю бізнесу і потенційними можливостями, які постійно розширюються завдяки технологічним змінам. Наслідком такої невідповідності є поглиблення нерівності доходів, стагнація зарплати, соціальні та

політичні хвилювання. На думку фахівців із HR-менеджменту, причина цього розриву – у прорахунках і недоробках стратегічного управління людськими ресурсами. Ерік Теллер, CEO підрозділу X Google висунув гіпотезу, яка пояснює перевищення технологічного розвитку над продуктивністю людини [4], яку можна схематично виразити в нерівності (рис. 3):

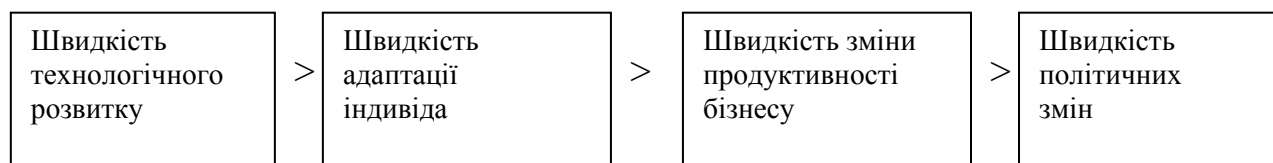

Рис. 3. Порівняння швидкості змін у технологіях, продуктивності праці та політиці

Як бачимо, політичні зміни мають найбільшу інертність, порівняно з технологічними змінами; окремі індивіди в приватному житті швидше пристосовуються до технологічних змін, ніж бізнес у цілому; подолати розрив між швидкістю технологічних змін та адаптацією до них людини неможливо, оскільки завжди існуватиметься проміжок часу, за який відбувається розповсюдження технології та пристосування до неї індивідів, їх груп і суспільства в цілому. Сьогодні стратегічний HR-менеджмент в автомобілебудуванні допомагає адаптуватися до технологій, до нових моделей роботи й кар'єри. Отже, управління персоналом є досить складним процесом, який має завершеність на основі комплексного розв'язання кадрових проблем, упровадження нових напрямів в управління й удосконалення існуючих форм, методів роботи. Організація майбутнього (успішними організаціями майбутнього, найімовірніше, будуть ті, які можуть рухатися швидше, швидше адаптуватися, швидше вчитися та сприймати динамічні запити до кар'єри). Кар'єра й навчання (сьогодні, коли життєвий цикл отриманих навичок становить усього п'ять років і продовжує зменшуватися, безперервне навчання має вирішальне значення для успіху бізнесу). Залучення талантів (у досвідчених рекрутерів тепер є доступ до нових технологій, щоб налагодити зв'язки з кандидатами й зміцнити бренд роботодавця).

Досвід співробітників (поліпшення досвіду співробітників у цілому, підтримуючи це за допомогою різних імпульсів зворотного зв'язку, додатків для фітнесу та підтримки здоров'я й технологій, які співробітники використовують самостійно). Реорганізація управління ефективністю (гнучке управління цілями, заміри стану та безперервний зворотний зв'язок стають звичайним явищем, і нині приймаються нові моделі оцінки та винагород). Розширення лідерства (високоєфективним лідерам сьогодні потрібні більш різноманітні навички та досвід, ніж у минулі покоління; організаціям потрібен «цифровий лідер», який може створювати команди, підтримувати зв'язки між людьми і їх залученість, а також розвивати культуру інновацій, стійкість до ризику й постійне вдосконалення). Цифровий HR (методи цифрового управління та гнучкий організаційний дизайн стали центральними в бізнес-мисленні, HR знову змінюється, фокусуючись на людях, роботі й платформах). Автомобілебудівним та підприємствам автотранспорту слід узяти на озброєння указані напрями HR-менеджменту й, відповідно, скоригувати стратегію управління персоналом. Аналіз практики управління показує, що автомобілебудівні підприємства використовують здебільшого одночасно два види оцінки діяльності працівників, тобто оцінку результатів праці та оцінку якостей, що впливають на досягнення результатів. Форма оцінки включає два відповідні розділи, у кожному з яких від керівника разом із бальною оцінкою зазвичай вимагають розгорнуті обґрунтування (рис.4).

Оцінка персоналу дає змогу вивчити рівень підготовки працівника для виконання саме того виду діяльності, яким він займається, а також виявити рівень його потенційних можливостей для оцінки перспектив кар'єрного зростання. Оцінка ж праці спрямована на зіставлення змісту, якості й об'єму фактичної роботи планованим результатом праці, яка представлена в технологічних картах, планах і програмах роботи підприємства. Оцінка праці дає можливість оцінити кількість, якість й інтенсивність праці. Цей підхід дасть змогу оцінити персонал із погляду його участі в трудовому процесі та отриманих результатів праці. Якщо якісно визначений трудовий процес має регламентацію всіх чинників, що його характеризують, за допомогою директивної й нормативно-технічної документації (стандартів, технологічних інструкцій, керівництв до технологічних процесів і т. ін.), то спроможність виконавців роботи додержуватися номінальних значень цих чинників в таких умовах протягом визначеного часу відповідає якісному рівню праці персоналу, що оцінюється за кількістю та розмірами відхилень від установлених параметрів конкретного трудового процесу.

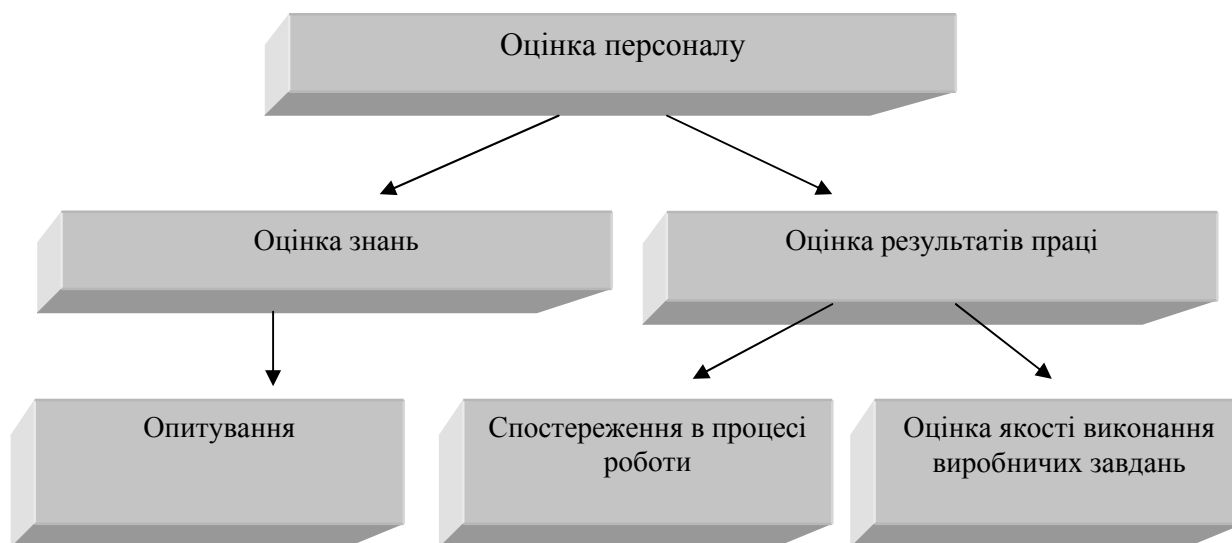

Рис. 4. Складові оцінки персоналу

Водночас результати оцінки засвідчили, що застосування її традиційних форм, які використовувалися раніше, також виявилися малоефективним. Використовуючи в сукупності одержані результати за всіма напрямками, можна здійснити комплексну оцінку працівника та його роботи.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Отже, працівник автомобілебудівних підприємств має бути пріоритетним джерелом підвищення продуктивності праці в сучасних умовах, а відтак й ефективності виробництва. Кожний працівник має відчутти свою значимість у виробничому процесі, що дасть змогу додатково виявити творчий потенціал особистості. Адже аксіомою є твердження, що незадоволена людина творити не може. Творчий процес сприятиме запровадженню інноваційних чинників на виробництві, а це все, зі свого боку, є додатковими резервами заростання результативних показників. Процес залучення працівників в управлінський процес має бути не номінальним, а реальним. Продуктивність праці – важлива категорія, на яку впливають різнобічні чинники. У контексті безпеки життєдіяльності мають бути забезпечені гідні умови праці, що позитивно впливатиме на стан здоров'я працівників. Досягатиметься мультиплікаційний соціально-економічний ефект із підвищення стану здоров'я й далі буде виток збільшення продуктивності праці і т. ін. по спіралі.

Управління персоналом – це досить складний процес, який повинен мати завершеність на основі комплексного розв'язання кадрових проблем, упровадження нових напрямів в управління й удосконалення наявних форм, методів роботи. На сьогодні основним фактором конкурентоспроможності промислової структури, її життєздатності та процвітання є якість персоналу і його ставлення до праці. Саме персонал відіграє вирішальну роль у процвітанні. Вирішальне значення для персоналу має і ситуації нестабільності, кризових явищ. Визначальними соціальними факторами для працівників є матеріальне становище, соціально-психологічний клімат у колективі, соціально-політична діяльність, перспективи росту, рівень задоволення роботою, соціально-побутове обслуговування, професіоналізація, соціалізація особистості, інформативність, дисциплінованість.

Джерела та література

1. Асоціація автовиробників України. Статистика. URL: <http://ukrautoprom.com.ua/uk/statistika>.
2. Божко В. П., Кашеева І. О. Аналіз сучасного стану машинобудівної галузі України. *Бізнес Інформ*. 2013. Вип. 4. С. 190–194.
3. Белік В. Д. Стратегічні напрями удосконалення управління персоналом на підприємствах харчової промисловості. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 3. С. 114–121.
4. Бутенко І. А., Курносова А. В. Напрямки вдосконалення кадрової політики та підвищення ефективності управління персоналом підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2014. № 3. С. 7–11.
5. Кальна Т. А. Конкурентоспроможність продукції машинобудівної промисловості. *Економічний аналіз: зб. наук. праць/Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін.* Тернопіль: Вид-поліграф. центр Терноп. нац. екон. ун-ту «Економічна думка», 2015. Т. 21, № 2. С. 93–99.
6. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: [підручник]. Київ: КНТЕУ, 2005. С. 824.

7. Петрашак О. О. Необхідність систематизації факторів росту продуктивності праці працівників. *Інноваційна економіка*. № 3 (22). 2011. С. 133–135.
8. Петрова Е. В., Петров О. А. Совершенствование системы управления персоналом как условие эффективного функционирования организации. *Вестник ЧГПУ им. И. Я. Яковлева*. 2012. № 1 (73). Ч. 1. С. 123–126.
9. Семирак О. С. Формування масиву ідентифікаційних характеристик автомобілебудування в Україні. *Вісник Дніпропетровського національного університету*. 2014. Т. 22, № 10\1. С. 47–54.
10. Чиркевич К. О. Удосконалення системи управління персоналом в умовах розвитку підприємства. URL: <http://intkonf.org/konf112013/608-chirkevich-k-o-udoskonalennya-sistemi-upravlnnyapersonalom-v-umovah-rozvitku-pdpriyemstva.html>.

References

1. Association of Automobile Manufacturers of Ukraine. Statistics. [Electronic resource]. Access mode: <http://ukrautoprom.com.ua/uk/statistika>.
2. Bozhko V. P. Analysis of the current state of the machine-building industry of Ukraine / V. P. Bozhko, I. O. Kashcheyeva // *Business Inform*. 2013. Issue 4. P. 190–194.
3. Belik V. D. Strategic Directions of Improvement of Personnel Management at the Enterprises of the Food Industry / V.D. Belik // *Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series: Economic Sciences*. 2014. No 3. P. 114–121.
4. Butenko I. A. Directions of Personnel Policy Improvement and Improvement of the Efficiency of Personnel Management of the Enterprise / I. A. Butenko, A. V. Kurnosova // *Bulletin of the Economic Science of Ukraine*. 2014. No. 3. P. 7–11.
5. Kalyna, T. A. Competitiveness of the products of the machine-building industry / Tetyana Anatoliivna Kalyna // *Economic analysis: Sb. sciences Labor / Ternopil National Economic University; rare* : V. A. Derii (head ed.) And others. Ternopil: Publishing and Printing Center of Ternopil National Economic University «Economic Thought», 2015. Vol. 21. No. 2. P. 93–99.
6. Lyhonenko L. O. Anticrisis enterprise management: [textbook] / O. L. Ligonenko. K.: KNTEU, 2005. P. 824.
7. Petraschak O. O. Necessity of systematization of factors of growth of labor productivity of workers // *Innovative economy*. No. 3 (22). 2011. P. 133–135.
8. Petrova E. V. Improvement of the personnel management system as a condition for the effective functioning of the organization / E. V. Petrova, O. A. Petrov // *Vestnik ChGPU them. I. Ya. Yakovleva*. 2012. No. 1 (73). Ch.1 P. 123–126.
9. Semirak O. S. Formation of an array of identification characteristics of automobile industry in Ukraine / O. S. Semirak // *Bulletin of the Dnipropetrovsk National University*. 2014. Т. 22. No. 10 \ 1. P. 47–54.
10. Chirkevich K. O. Improvement of the personnel management system in the conditions of enterprise development [Electronic resource]. Access mode: <http://intkonf.org/konf112013/608-chirkevich-k-o-udoskonalennya-sistemi-upravlnnyapersonalom-v-umovah-rozvitku-pdpriyemstva.html>.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

УДК 338.24(072)

Koniukh Ivanna,
6 year student of Faculty of Economics and Management,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; e-mail: nutakonuh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7052-8543>

Yushchyshyna Larysa,
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Department of Economics and Security of Enterprise,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8926-7577>
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-92-97>

CONTROLLING AS AN INTERNAL PROCESS OF COORDINATION OF THE ENTERPRISE

In this article the authors were analyzed the concept of controlling, its component, the reasons for its occurrence at the moment and the importance of its functioning on the enterprise. The authors examined this tendency in considering the

development of new trends in the economy. Also, the importance of using controlling as one of the important areas of effective operation of the enterprise was determined. The analysis of the preconditions for the emergence and development of controlling and the current state of the system in Ukraine was an important point in this article. The authors conclude that controlling allows you to analyze and respond to changes in environments at a fast pace.

Key words: controlling, planning, coordination, management on enterprise, information.

Конюх Іванна,
студентка 6-го курсу факультета економіки і управління,
Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк; e-mail: nutakonuh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7052-8543>

Ющишина Лариса,
кандидат економічних наук, доцент
кафедра економіки, безпеки і інноваційної діяльності підприємства,
Восточноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк; e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8926-7577>

КОНТРОЛІНГ ЯК ВНУТРІШНІЙ ПРОЦЕС КООРДИНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

В статті аналізуються наукові підходи к формуванию концепції контролінгу, определяються основні її складові, причини появи і важливість функціонування на підприємстві. Обґрунтовується необхідність використання контролінгу як однієї з ключових областей ефективної роботи підприємства. Доказується, що при нинішніх тенденціях розвитку економіки країни саме контролінг як внутрішній процес координації підприємства, перетворюється в головний напрямуючий інструмент стійкого розвитку підприємства. Також робиться висновок, що контролінг в той же час дозволяє аналізувати і адаптуватися до змін зовнішнього середовища в дуже швидкому темпі.

Ключевые слова: контролінг, планування, координація, управління підприємством, інформація.

Конюх Іванна,
студентка 6-го курсу факультету економіки та управління
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк; e-mail: nutakonuh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7052-8543>

Ющишина Лариса,
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк; e-mail: larysa.yushchyshyna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8926-7577>

КОНТРОЛІНГ ЯК ВНУТРІШНІЙ ПРОЦЕС КООРДИНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано сутність контролінгу як однієї з сучасних філософій управління підприємством. Досліджуючи різноманітні системи, методи, концепції, філософію управління, які мають різне походження, вивчаючи сферу їх застосування, ми виявили тісний взаємозв'язок, що полягає в радикальній реорганізації технологій управління виробництвом, матеріальними, інформаційними й людськими ресурсами в напрямі вдосконалення якості бізнес-процесів, що протікають на підприємстві. Обґрунтовано, що цей процес є відособленою системою, економічна сутність якої полягає в динамічному процесі перетворення та інтеграції наявних методів обліку, аналізу, планування, контролю та координації в єдину систему отримання, оброблення інформації для прийняття на її основі управлінських рішень. Глибший аналіз дав змогу уточнити визначення й трактувати, що контролінг за допомогою створення управлінських інформаційних систем, що охоплюють усі рівні управління, допомагає інтегрувати інформацію в єдину систему управління з метою забезпечення високоєфективної інформаційної підтримки керівників сучасного підприємства. Важливим моментом став аналіз передумов виникнення й розвитку контролінгу та сучасного стану цієї системи в Україні. Доведено, що при нинішніх тенденціях розвитку економіки країни саме контролінг як внутрішній процес координації підприємства перетворюється в головний напрямуючий

інструмент стійкого розвитку підприємства. Зроблено висновок, що контролінг одночасно дає змогу у швидкому темпі аналізувати та реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Ключові слова: контролінг, планування, координація, управління підприємством, інформація.

Formulation of Scientific Problem and its Significance. Today, effective enterprise management requires the creation of such an information system that would provide high-quality, reliable and timely data for managers to make managerial decisions. In times of unstable economic situation in our country, it is important to exit from the crisis with minimal cost. This led to an increased role of controlling as a component of the enterprise management system. Today in the economic literature there is a lot of controversy regarding the definition of the essence, functions and place of control in the management of the activities of Ukrainian enterprises. This problem is relevant and important, but there is no single vision for its solution

Analysis of Recent Research and Publications. Controlling is a rather new phenomenon in modern domestic theory and practice of enterprise management. The study of the controlling category is carried out by foreign experts: R. Mann, E. Mayer, D. Khan, and Ukrainian and Russian scholars: S. O. Khailuk, O. Tereshchenko, I. Tsigilik, O. I. Mosel., N. V. Kirdyakina, I. B. Stefanyuk, D. M. Morozov, N. Yu. Petrushevich, S. M. Petrenko, O. I. Blagodatny, A. P. Gradov, L. Malysheva, L. Gilyarovskaya, E. A. Anankina, S. V. Danilochkin, N. G. Danilochkina, A. M. Karminsky, N. I. Olenev, A. G. Primak, S. G. Falko.

The Purpose and Objectives of the Article. The main purpose is to analyze controlling as a general system of effective manage on the enterprise.

The Main Material and Justification of the Results of the Study. Controlling is a subsystem of the enterprise management system in general or as a separate part of it or a process by which the activities of all functional management units are planned, coordinated, coordinated and controlled, as well as informational support for the adoption of management decisions, the main purpose of which is using all available resources at the enterprise to ensure long-term operation and development of the enterprise.

Operation and development of the enterprise. First of all, today controlling is focused on supporting decision-making processes based on a computerized system for collecting and processing information. It should ensure the adaptation of the traditional system of planning, accounting and control in the enterprise to the information needs of decision makers. Thus, controlling functions include the creation, processing, verification and submission of system management information. Controlling supports and coordinates planning, information provision, control and adaptation processes. The task of controlling is to continuously monitor changes in the environment and formulate specific goals to achieve the ultimate goal of the enterprise. Based on the accounting data as a source of information, the controlling entity studies phenomena and processes occurring in the enterprise, identifies weaknesses, compares the actual indicators with the planned ones and analyzes the causes of the deviations, and also proposes to the management measures to improve the situation in the enterprise. Regarding the adoption of managerial decisions, in our opinion, the task of controlling does not include their adoption, but only the collection of necessary information, preparation for adoption, as well as the development and justification of alternative options. From the functional review, controlling is carried out by each executive officer.

Controlling, as a system for managing economic processes [4, p. 57], contains the following components:

1. Fixing the actual state of affairs. Auxiliary factor here may be an additional retrospective review of the last three years of the enterprise.

2. Defining the tasks of the enterprise. The goal should be realistic and take into account the trends of recent periods, that is, the expected development should correspond to the realities of development in the past [11]. It is not to be hoped that the introduction of controlling will lead to an immediate positive change in the trend of development. Usually, the first results reveal to a certain extent the medium-term perspective. By matching the intended goal with the actual development, determined by the specific circumstances, one can either reach the goal or find a difference with it.

3. Permanent receipt and processing of information in order to create the necessary conditions for decision-making [3, p. 30]. The discrepancy for the purpose is the gap between the purpose and the actual course of cases, which should be corrected, using different methods. This can happen in the phase of search and stimulation.

4. Preparation of various auxiliary means necessary for enterprise management [9, p. 123]. At this stage of the search it is very important to consider all possibilities of real achievement of the goal, that is, to determine the level of achievement in planning.

5. Detailed planning. After reviewing possible trends and measures that were found during the search and stimulation phase, the planning phase involves determining the quantitative characteristics of the goal. Planning should be realistic, which is a prerequisite for achieving a given goal. If detailed planning shows that not everything is foreseen, then it is necessary to review either the task or the planned measures to ensure the stated goal [1, p. 122]. This requires systematic coherence between the purpose and the plan. When the purpose and the plan coincide, the planning is carried out and controlled within the context of the accompanying constant check in the time of its agreement.

6. Monitoring activities through continuous monitoring of the achievement of the objectives of the enterprise and the implementation of its plans, analysis of the results of activities (comparing actual indicators with the expected, to find out the reasons for the deviation and the differences in data) [2, p. 60]. An accompanying multiple check allows you to ascertain the deviation as early as possible. The detected deviations between the planned and the actual results give the right to the decisive moment of control – the analysis of deviations.

Analysis of deviations – verification of the reality of planning [3, p. 30]. It provides a thorough examination of the causes of the deviations in order to improve planning and take the necessary measures. The analysis of deviations also shows the extent to which the goal was achieved. The number of deviations with the accumulation of experience in planning and in the process of continuous use of the necessary measures should tend to decrease.

The actual situation at the end of the planning period, along with the analysis of the deviations, should provide the basis for determining the new goal and identifying differences with it, or again serve as the basis for detailed planning for the next period. The role of controlling, as a subsystem of financial management of an enterprise, is to support and assist the manager [3]. Based on the accounting data as a source of information, the controlling office studies phenomena and processes occurring in the enterprise, identifies weaknesses, compares actual indicators with the planned ones and analyzes the reasons for the deviation, and also proposes measures to improve the situation in the enterprise.

The essence of the management system is to determine the policy of the enterprise in the future, the coordination of the divisions, the strategic policy of personnel, solving the main tasks of doing business. In this case, separate stages of the managerial process are logical connections and form a complex management cycle, which is constantly repeated and for which is characterized by direct and feedback.

Prerequisites for the development of controlling in modern conditions are:

- instability as external (internationalization of economic life, intensification of competition on the domestic and world markets), and domestic (production volumes, search of reliable partners) factors [7];
- the need to search for newer and improve existing management systems that provide flexibility and reliability of the operation of the enterprise;
- significant changes in the organization and methodology of the information support system;
- absence of comments on various management decisions.

It's worth remembering that controlling is oriented, first of all, to the future. In the past interest is only to the extent that it affects the future, promotes better implementation of the tasks of the future. Thinking the categories of the relationship between the past and the future helps, through the analysis of deviations and their causes, to accumulate knowledge to find optimal countermeasures. In the traditional sense, feedback and analysis of deviations mean the usual comparison of what is, what is supposed, that is, with predictive estimates. This approach allows you to learn from past mistakes, to look for the real causes of the deviations that took place.

There is a certain contradiction between the fact that controlling, which is built on past transactions, is used as a tool to identify bottlenecks in the future of the external environment [6].

The main consumers of the results of controlling is the top management, managers and specialists of functional divisions of the enterprise. Today in Ukraine, at business trainings, seminars, conferences and training programs widely offer a «new» look of controlling. So, the impression is made that concepts of controlling and business-management doctrines are being actively implemented on modern enterprises. However, in practice there are a number of problems, because simple copying even the best management

experience without taking into account national specificity, mentality and historical features of the country is ineffective, although it can not be avoided completely ignoring global trends in the economy.

It is necessary to consider that controlling overseas has appeared as a result of many years' evolution of control systems [8, p. 90]. At the enterprises of Western Europe countries and North America's vision of controlling was formed as a result of long-term implementation control systems that are more based and is based on solving strategic problems character, in the long run enterprise development, rather than short-term.

At the present time, Ukraine is functioning only as the first generation of commercial structures, and, in particular, about the concept of controlling in Ukraine learned only in the late 90's twentieth century. Most Ukrainian enterprises perceive controlling so far only more in the narrow sense - as an auxiliary technical a function called to serve the process making managerial decisions.

Often controlling are identified with a simple control system in the enterprise, that is, one of the functions management.

However, among the reasons for the introduction of the system controlling at domestic enterprises today you can highlight [10, p. 150]:

- 1) instability of the external environment, untimely response to its changes;
- 2) weak information support between structural subdivisions, absence effective management systems decisions;
- 3) significant failures in strategy development the activities of most enterprises;
- 4) the absence of standards of quality, norms, costs and, accordingly, representations about the cost price and profitability [5, p. 124].

Conclusions and Prospects for Further Research. Controlling plays a very important role in the enterprise management system, being one of the most advanced and effective enterprise management systems, is an isolated system whose economic essence consists in the dynamic process of transforming and integrating existing accounting, analysis, planning, control and coordination methods into a single system obtaining, processing information for making on the basis of managerial decisions, or more precisely in the enterprise management system, focused on the achievement of all the tasks facing the enterprise capacity. The main consumers of the results of controlling is the top management, managers and specialists of functional divisions of the enterprise.

Controlling supports and coordinates planning, information provision, control and adaptation processes. The task of controlling is to continuously monitor changes in the environment and formulate specific goals to achieve the ultimate goal of the enterprise. Based on the accounting data as a source of information, the controlling entity studies phenomena and processes occurring in the enterprise, identifies weaknesses, compares the actual indicators with the planned ones and analyzes the causes of the deviations, and also proposes to the management measures to improve the situation in the enterprise. However, there are a lot of others ways to analyze controlling as it is a new phenome in economics.

References

1. Загороднюк О. В. Сутність і значення контролінгу в системі управління підприємством. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва*. Серія: Економічні науки. 2013. № 6. С. 121–127.
2. Годес О. Д. Фінансовий контролінг на підприємстві. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. № 1 (14). С. 59–65.
3. Хорилей О. Модная пилюля. *Комплан*. 2003. № 24. С. 28–31.
4. Деменіна О. М. Ретроспективний та перспективний аспект концепції контролінгу. *Маркетинг в Україні*. 2002. № 4 (14). С. 55–58.
5. Карцева В. В. Систематизація інструментарію контролінгу на підприємстві: теоретичний аспект. *Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України*. 2010. № 1. С. 118–127.
6. Рябенков О. В. Особливості організації системи фінансового контролінгу на промисловому підприємстві в умовах підвищення ризиковості його діяльності. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Efp/2011_1112/Ryabekov.pdf.
7. Ананькіна Е. А. Контроллинг как инструмент управления предприятием/Е. А. Ананькіна, С. В. Данилочкин, Н. Х. Данилочкина и др.; под ред. Н. Х. Данилочкин. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2004.
8. Христенко М. Концептуальні засади фінансового контролінгу в банку. *Вісник КНТЕУ*. 2013. № 3. С. 83–96.
9. Пшинокова И. В., Игнатъева О. И. Систематизация функций стратегического и оперативного контроллинга. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2013. № 5 (154). С. 122–125.

10. Стефаненко М. М. Застосування методологічного інструментарію контролінгу в фінансовому управлінні вітчизняних підприємств. *Фінанси України*. 2010. № 5. С. 144–151.
11. Чувашилова М. В. Инструментарий контроллинга промышленного предприятия. *Современные исследования социальных проблем*. 2013. № 1 (21).

References

1. Zagorodniuk O. V. (2013), «Sutnist' i znachennya kontrolinhu v systemi upravlinnya pidpryyemstvom» [The essence and value of controlling in the enterprise management system], Bulletin of Kharkiv National Agrarian University VV Dokuchaev Sir: Economic Sciences, 6, 121–127 [In Ukrainian].
2. Godes, O. D. (2013), «Finansovyy kontrolinh na pidpryyemstvi» [Financial controlling at th enterprise], Evropeyskiy vector ekonomichnogo rozvitky, 1, 14, 59–65 [In Ukrainian].
3. Choril O. (2003), «Modnaya pylyulya» [Modern pill], Compplane, 24, 28–31 [In Russian].
4. Demenina, O. M. (2008) «Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm operatyvnoho kontrolinhu na promyslovomu pidpryyemstvi» [Organizational-economic mechanism operative controlling on industrial enterprise]. *Marketing v Ukraini*, 4, 14, 55–58 [In Ukrainian].
5. Kartseva, V. V. (2010). «Systematyzatsiia instrumentarii kontrolinhu na pidpryyemstvi: teoretychniy aspekt» [Systematics controlling tools in the enterprise: theoretical aspect]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podtkovoi sluzhby Ukrainy*, 1, 118–127 [In Ukrainian].
6. Ryabenkov O. V. (2011), «Osoblyvosti orhanizatsiyi systemy finansovoho kontrolinhu na promyslovomu pidpryyemstvi v umovakh pidvyshchennya ryzykovosti yoho diyal'nosti» [Peculiarities of financial controlling system organization at the industrial enterprise in terms of increasing of its activity risks], [Online], available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Efp/2011_1112/Ryabenkov.pdf (Accessed 19 October 2015) [In Ukrainian].
7. Anankina E. A. Danilochkin S. V. (2004). *Kontrollynh kak ynsrument upravlenyya predpryyatym* [Controlling as an enterprise management tool]. Moskva: UNITI-DANA [In Russian].
8. Khristenko M. (2013) «Kontseptual'ni zasady finansovoho kontrolinhu v banku» [Conceptual Principles of Financial Controlling in a Bank]. *Journal of KNTEU*, 3, 83–96 [In Ukrainian].
9. Pshinokova I. V., Ignatyeva, O. I. (2013) «Sistematzatsiia funktsiy strategicheskogo i operativnogo kontrollinga» [Ordering of functions of strategic and operational controlling]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta*, 5, 154, 122–125 [In Ukrainian].
10. Stefanenko M. M. (2010) «Zastosuvannia metodolohichnogo instrumentarii kontrolinhu v finansovomu upravlinni vitchyznianykh pidpryyemstv» [The use of methodological tools in controlling the financial management of domestic enterprises]. *Finansy Ukrainy*, 5, 144–151 [In Ukrainian].
11. Chuvashilova M. V. (2013) «Instrumentariy kontrollinga promyshlennogo predpriatiia» [Instrumentation controlling industrial enterprise]. *Sovremennye issledovaniia sotsialnykh problem*, 1, 23 [In Ukrainian].

The article acted to the editorial board in 19.11.2018.

РОЗДІЛ IV

Регіональна економіка та економіка природокористування

УДК 332.14 : 353.5/7(477.42)

Захарченко Володимир,
доктор економічних наук, професор, кафедра фінансів,
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси; e-mail: zakharchenkovn@i.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-98-107>

ФОРМУВАННЯ СПРОМОЖНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЧУДНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Показано, що в Україні актуальним є завдання щодо формування спроможних (в економічному й соціальному сенсі) територіальних громад. Відзначено, що офіційну методику формування (об'єднання) територіальних громад слід скоригувати таким чином, щоб об'єднані громади не охоплювали цілий район, інакше це сильно ускладнить надання населенню публічних послуг. Для оптимізації мереж шкіл, лікарняних й інших закладів запропоновано ввести критерії виділення в об'єднаних територіальних громадах спроможних центральних і старостинських округів. Представлено прогноз мережі територіальних громад Чуднівського району Житомирської області з урахуванням їх соціально-економічної спроможності. Формування спроможних територіальних громад визначено як стратегічно важливий напрям соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: реформа децентралізації, місцеве самоврядування, територіальна громада (спроможна, об'єднана), округ (центральний, старостинський), сільська територія.

Захарченко Владимир,
доктор экономических наук, профессор, кафедра финансов;
Черкасский государственный технологический университет,
г. Черкассы; e-mail: zakharchenkovn@i.ua

ФОРМИРОВАНИЕ САМОДОСТАТОЧНЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН КАК СТРАТЕГИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ (НА ПРИМЕРЕ ЧУДНОВСКОГО РАЙОНА ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ)

Показано, что в Украине актуальной является задача по формированию самодостаточных (в экономическом и социальном смысле) территориальных общин. Отмечается, что официальную методику формирования (объединения) территориальных общин следует скорректировать таким образом, чтобы объединенные общины не охватывали целый район, иначе это сильно осложнит предоставление населению публичных услуг. Для оптимизации сетей школ, больничных и других заведений предлагается ввести критерии выделения в объединенных территориальных общинах способных центральных и старостинских округов. Представлен прогноз сети территориальных общин Чудновского района Житомирской области с учетом их социально-экономических возможностей. Формирование самодостаточных территориальных общин определяется как стратегически важное направление социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: реформа децентрализации, местное самоуправление, территориальная община (самодостаточная, объединенная), округ (центральний, старостинський), сільська територія.

Zakharchenko Volodymyr,
doctor of economics, professor,
Cherkasy State Technological University,
Department of Finance;
Cherkasy; e-mail: zakharchenkovn@i.ua

FORMATION OF POSSIBLE TERRITORIAL GROUPS AS A STRATEGIC GUIDE TO SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TERRITORIES (IN THE EXAMPLE OF THE MUNICIPAL DISTRICT OF THE ZHYTOMYR REGION)

It is shown that in Ukraine the network of territorial communities is too shredded, and therefore rather costly, in particular, in terms of spending on the management and maintenance of social infrastructure. Accordingly, the task of building an effective system of territorial organization of power and the formation of capable (in the economic and social sense) of territorial communities is relevant. It is noted that the official methodology for the formation (association) of territorial communities should be adjusted in such a way that united communities do not cover the whole area, otherwise it will greatly complicate the provision of public services, in particular emergency ones. To optimize the networks of schools, hospitals and other institutions, it is proposed to introduce criteria for the allocation in the combined territorial communities of the capable central and pastoral districts. A scientific approach has been applied to correct «distortions» in the formation of capable territorial communities, which should ensure the creation of optimal communities. The difficulties with the formation of united territorial communities, which are primarily related to the financial and economic weakness of village and settlement councils, in particular those where industrial enterprises were liquidated under market conditions, were noted. The forecast of the network of territorial communities of Chudnovsky district of Zhytomyr region is presented, taking into account their socioeconomic capacity. The reasons for the formation of «white spots» on the map of the combined territorial communities of the Chudnovsky district were revealed. Formation of capable territorial communities is defined as a strategically important direction of socio-economic development of rural territories. For specific territorial communities, prospective directions of strengthening of their economic base and preservation and improvement of networks of social infrastructure objects are indicated. The conclusion is made of the need for active participation of state bodies in the economic revival of territorial communities.

Key words: decentralization reform, local self-government, territorial community (capable, united), district (central, old-town), rural territory.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності в Україні взято курс на створення системи державного управління на засадах децентралізації влади. Чіткі орієнтири щодо цього Українська держава отримала після прийняття Конституції України 1996 р. та ратифікації й набуття чинності (із 1998 р.) Європейської хартії місцевого самоврядування.

І хоча в роки незалежності багато зроблено в плані децентралізації влади, однак проблеми, що накопичились у цій сфері, дуже далекі від розв'язання. Тому 1 квітня 2014 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 333-р. схвалено Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [1]. У ній зазначено, що головними завданнями реформи децентралізації в Україні є побудова ефективної системи територіальної організації влади, формування спроможних територіальних громад, відхід від централізованої моделі управління в державі, фінансова децентралізація, підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Отже, одним із ключових завдань реформи децентралізації визначено формування спроможних територіальних громад, що, звичайно, потребує наукового обґрунтування.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Значний внесок у розв'язання проблем децентралізації влади в Україні, зокрема в плані формування спроможних територіальних громад, зробили такі вчені, як І. Коломієць та А. Пелехатий [2; 3], Я. Олійник і П. Остапенко [4], Д. Савчук [5], О. Хандій [6] та ін. Однак у більшості їхніх праць немає виходу на практику формування таких громад. Досліджено переважно загальні, а не конкретні проблеми формування спроможних територіальних громад. Тобто не ставиться завдання «исследовать три вершка ближайшего к исследователю болота ...», на яке вказував екологам ще в XIX ст. російський учений Карл Рулье. Звичайно, це завдання актуальне й для економістів-регіоналістів; для яких таким «болотом» (у контексті реформи децентралізації) виступають конкретні територіальні громади.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності, підходів і прогнозних схем формування спроможних територіальних громад (на прикладі конкретного адміністративного району) в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу. До початку реформи децентралізації в Україні нараховувалося понад 12 тис. територіальних громад, із яких більш ніж 6 тис. (а це понад 50 %) мали чисельність населення меншу за 3 тис. осіб; із них у 4809 громадах (понад 40 % від загальної кількості) – менше ніж 1 тис. осіб, а в 1129 (до 10 %) – менше 500 осіб. Зрозуміло, що в більшості малих територіальних громад не утворені виконавчі органи відповідних рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Це означає, що органи місцевого самоврядування більшості територіальних громад не спроможні були здійснювати навіть законодавчо надані їм повноваження [1].

До цього варто додати, що частка видатків на управління в загальному обсязі видатків місцевих бюджетів у невеликих за чисельністю жителів територіальних громадах є значно більшою. У громадах із кількістю жителів 1–3 тис. осіб вона становить 36,3 %, а з кількістю жителів 15 тис. осіб і більше – 16,5 % [2, с. 50]. Також дуже витратним у невеликих громадах є утримання об'єктів соціальної сфери (шкіл, закладів охорони здоров'я, культури тощо). Загалом видатки на освіту досягають середньостатистичного рівня видатків місцевих бюджетів лише в радах із чисельністю населення понад 5 тис. жителів. І загалом економічна активність та прийнятна ефективність витрачання коштів із місцевого бюджету зазвичай спостерігаються в територіальних громадах із кількістю жителів понад 5 тис. [7, с. 21–22].

Усе це вказує на те, що об'єктивно існує необхідність у формуванні спроможних територіальних громад, зокрема через їх об'єднання.

У Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII визначено, що ОТГ повинні мати можливість (спроможність) самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити своєму населенню належний рівень надання соціальних послуг [8]. Звичайно, це передбачає наявність відповідної економічної бази.

Методикою формування спроможних територіальних громад, затвердженою Постановою Кабміну № 214 від 08.04.2015 р., запроваджено спеціальний алгоритм і критерії виділення ОТГ, а саме зони доступності потенційних центрів громад визначаються на відстані не більше ніж 20 км дорогами з твердим покриттям або до 25 км, якщо чисельність населення такої громади в зоні віддаленості від потенційного адміністративного центру більш як 20 км становить до 10 % загальної чисельності населення громади. Такі зони доступності визначаються з урахуванням часу прибуття екстрених служб (для надання швидкої медичної та пожежної допомоги); цей час не повинен перевищувати 30 хв [9]. На нашу думку, визначені в Методиці характеристики ОТГ свідчать не лише про їхні великі розміри (порівняно із зарубіжними країнами, навіть Польщею), а й про серйозні обмеження щодо можливостей отримання послуг, зокрема екстреної медичної допомоги.

Методикою також передбачено, що виділення сіл і селищ як центрів спроможних (об'єднаних) територіальних громад можливе за умови, якщо на їхній території є відповідні кадрові й фінансові ресурси, розвинута інфраструктура, зокрема загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів, та проживає не менш ніж 250 дітей шкільного й 100 дітей дошкільного віку.

Не менш важливо обґрунтувати й критерії виділення спроможних центральних і старостинських округів, бо від цього сильно залежать витрати на утримання освітніх, медичних й інших закладів. На нашу думку, це могли б бути такі критерії: 1) територіальна спільність та доступність від населеного пункту до центру громади – до 15–20 хв; 2) міцна економічна база (наявність чи реальна можливість створення на території громади переробного підприємства, агрофірми тощо); 3) достатня кількість жителів для ефективного функціонування амбулаторії сімейної медицини (у сільській місцевості – не менше ніж 1200 осіб), будинку культури, спортивного комплексу тощо; 4) проживання на території громади не менше ніж 100 учнів, що дає змогу створювати класи з нормативом від п'яти учнів для хоча б однієї середньої школи; 5) наявність спільних інтересів місцевого значення, соціальна взаємодія жителів та психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою (на національному, мовному, географічному, історичному чи іншому ґрунті); 6) добровільність об'єднання населених пунктів із врахуванням державних інтересів і можливостей застосування різних варіантів об'єднання.

Відповідно до Методики державні адміністрації розробили, а обласні ради у 23 областях затвердили Перспективні плани формування територій спроможних (об'єднаних) територіальних громад. Станом на другу половину 2018 р. не затверджено Перспективний план формування ОТГ лише в Закарпатській області.

у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» передбачено, що Перспективні плани формування спроможних територіальних громад не зобов'язують територіальні громади до об'єднання, вони лише визначають його можливі рамки. А йти шляхом об'єднання чи вичікувати – справа самих громад. Станом на 10 жовтня 2018 р. 3839 громад об'єдналися у 838 ОТГ,

що (без тимчасово окупованих територій) становить 35,1 % від загальної кількості рад базового рівня (станом на 01.01.2015 р.). Найбільше ОТГ (60) створено в Дніпропетровській області, понад 40 – у Житомирській, Запорізькій, Тернопільській, Волинській, Полтавській та Хмельницькій областях. ОТГ уже охоплюють 202,1 тис. км², або 36,2 % від загальної площі України, та об'єднують 7,1 млн жителів, або 20 % від загальної кількості населення України. Більше третини жителів населяють ОТГ у Житомирській, Чернігівській, Хмельницькій, Тернопільській, Чернівецькій і Волинській областях [10].

Проте ми глибоко сумніваємось у тому, що реформа децентралізації проводиться в правильному напрямі, коли район чи його половину «перелицьовують» на ОТГ. Так, у Житомирській області шість ОТГ уже сформовано на базі районів і цей процес ще не завершено. В Овруцьку ОТГ, наприклад, входять м. Овруч і 68 сіл. В інших районах створено або заплановано створити по 2–4 ОТГ. Але навряд чи такі великі за розмірами територіальні громади зможуть нормально функціонувати.

Згідно з Перспективним планом формування територій громад Житомирської області [11], у Чуднівському районі буде створено чотири ОТГ із центрами у м. Чуднові, селищах Іванопіль і Великі Коровинці та в селі Краснопіл (рис. 1).

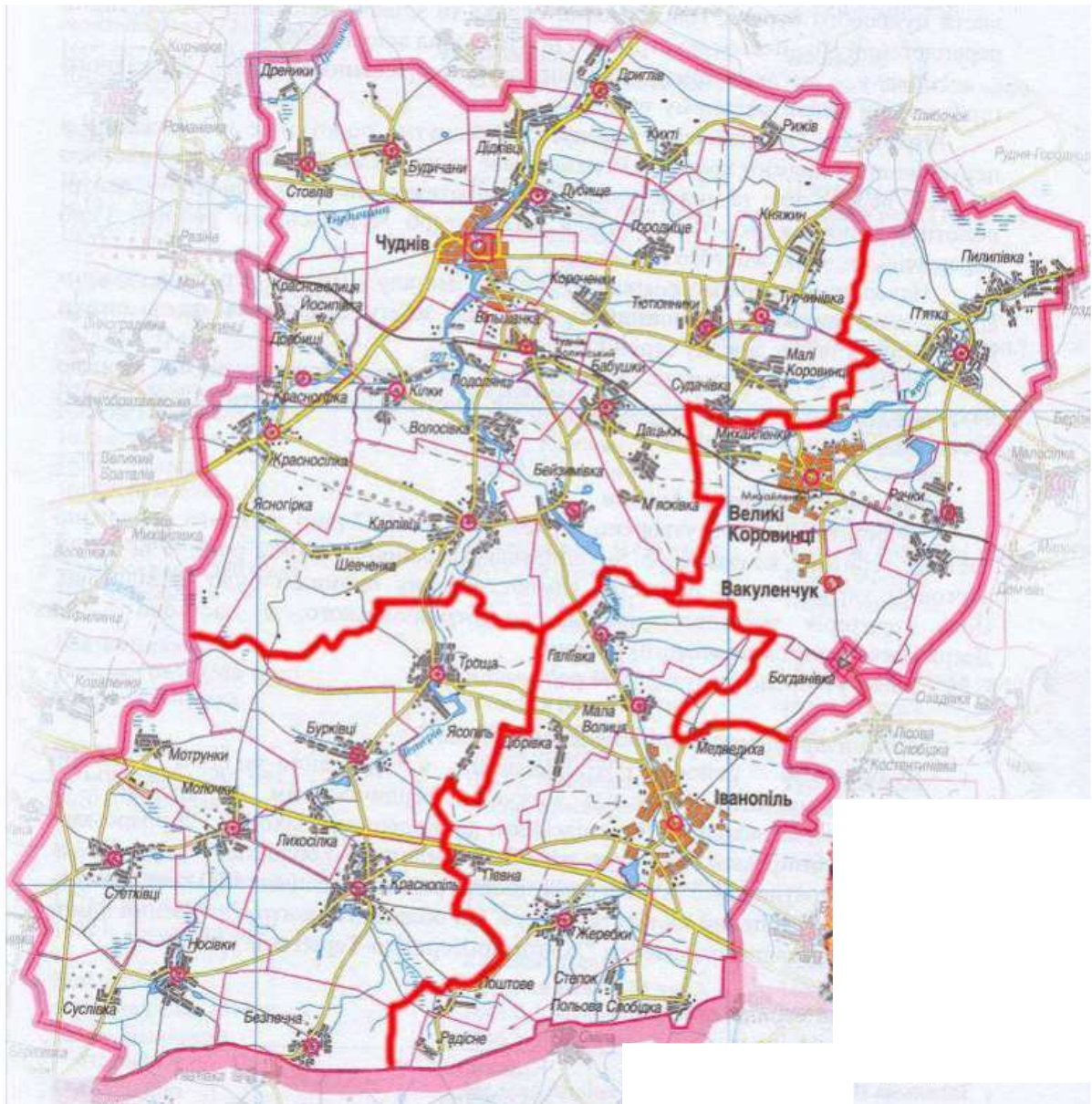

Рис. 1. Мережа ОТГ Чуднівського району згідно з Перспективним планом формування територій громад Житомирської області

Джерело: [11].

Але фактичне об'єднання територіальних громад відбувається не за цим планом. У районі вже сформовано дві ОТГ – Чуднівську міську та Вільшанську сільську. До першої увійшли Чуднівська міська рада й дев'ять сільських рад (Бабушківська, Будичанська, Дриглівська, Дубищенська, Красногірська, Красносілківська, Стовпівська, Турчинівська й Тютюнниківська), до другої – п'ять сільських рад (Вільшанська, Бейзимівська, Карповецька, Галіївська та Трощанська). Утворення Вільшанської ОТГ – це своєрідний «бунт на кораблі», який показав, що сільради, у яких ще жевріє економічне життя, не бажають об'єднуватися з економічно слабкими територіальними громадами («голодранцями», як їх назвали жителі с. Галіївка на запитання автора, чому їхня сільрада «втікає» з Івано-Пільської ОТГ, до якої вона мала б увійти за планом). І дійсно, економічна база Івано-Пільської, як і ще однієї, запланованої до створення, Великокоровинецької ОТГ, після закриття в їх центрах цукрових заводів була суттєво підірвана. І без утручання держави її відновлення є надто проблематичним, насамперед в Івано-Пільській ОТГ, де різко активізувався процес обезлюднення сільської місцевості.

Незалежно від того, як далі просуватиметься процес формування ОТГ, дуже важливо оптимізувати мережу центральних і старостинських округів Чуднівського району в аспекті їх спроможності. Остання в них різко знизилася після переходу до ринкових відносин, на жаль, далеких від цивілізованих, що зумовило різке скорочення (приблизно на третину) кількості жителів району (станом на 2018 р. проти 2001 р., коли востаннє проводився перепис населення). Як наслідок, у більшості потенційних округів середні школи не можуть мати навіть 100 учнів, а кількість жителів у них не завжди уможлиблює створення амбулаторії сімейної медицини.

Відштовхуючись від критеріїв виділення спроможних центральних та старостинських округів, спробуємо спрогнозувати їх мережу в Чуднівському районі (табл. 1).

Таблиця 1

**Прогноз мережі територіальних громад Чуднівського району
Житомирської області із врахуванням їх спроможності¹**

Об'єднані територіальні громади	Центральні та старостинські округи	Населені пункти територіальних громад ³	Основна економічна база та «браундфілдс» (БФ) ² територіальних громад
1	2	3	4
Чуднівська (0) – 15852/1280	Чуднівський (0) – 6900/861	Чуднів (0) – 5777/789***; Дубище (6) – 1123/72**	спиртзавод, хлібзавод, меблева фабрика, виробництво стінових блоків, лісництво, сільськогосподарські підприємства (СГП)
	Тютюнниківський (12) – 3447/149	Тютюнники (0) – 962/100***; Короченки (13) – 603/-; Малі Коровинці (15) – 455/32***; Городище (8) – 296/-; Судахівка (18) – 200/-; Турчинівка (8) – 589/17*; Княжин (12) – 342/-	СГП, консервний завод (БФ)
	Будичанський (13) – 1857/130	Будичани (0) – 964/81***; Стовпів (12) – 791/49***; Дреники (20) – 102/-	Асфальтний завод, СГП
	Красносілківський (21) – 1524/103	Красносілка (0) – 750/60***; Ясногірка (10) – 85/-; Красногірка (8) – 266/43***; Красноволиця (14) – 222/-; Довбиші (13) – 114/-; Йосипівка (16) – 87/-	СГП
	Дриглівський (8) – 1301/88	Дриглів (0) – 398/-; Дідківці (6) – 552/88***; Кихті (15) – 214/-; Рижів (21) – 137/-	СГП
	Бабушківський (18) – 823/52	Бабушки (0) – 679/52***; Дацьки (9) – 142/-; М'ясківка (12) – 2/-	СГП
«Біла пляма» на карті ОТГ району	Кілківський (16) – 2043/47	Кілки (0) – 1017/-; Волосівка (10) – 636/47***; Подолянці (5) – 390/-	СГП

1	2	3	4
Вільшанська (4) – 5332/593	Вільшанський (0) – 764/261	<i>Вільшанка</i> (0) – 764/261***	Залізнична станція, цикорієсушильний завод, асфальтний завод, деревообробне підприємство, елеватор, СГП, пивоварний завод (БФ)
	Карповецький (22) – 2878/149	<i>Карпівці</i> (0) – 2037/149***; <i>Бейзимівка</i> (16) – 637/-; <i>Шевченка</i> (16) – 204/-	Деревообробне підприємство, СГП
	Троцанський (16) – 978/101	<i>Троца</i> (0) – 958/101***; <i>Ясопіль</i> (15) – 20/-	СГП
	Галіївський (20) – 712/82	<i>Галіївка</i> (0) – 712/82***	Маслозавод, СГП
Велико-коровинецька (34) – 7164/505	Великокорвинецький (0) – 3305/240	<i>Великі Коровинці</i> (0) – 2384/202***; <i>Михайленки</i> (10) – 350/-; <i>Рачки</i> (22) – 571/38**	Елеваторний комплекс, залізнична станція, деревообробне підприємство, СГП, цукровий завод (БФ), цегляний завод (БФ)
	Вакуленчуцький (17) – 2049/171	<i>Вакуленчук</i> (0) – 2017/171***; <i>Богданівка</i> (48) – 32/-	Військова частина стратегічного значення
	П'ятківський (19) – 1810/94	<i>П'ятка</i> (0) – 1200/94***; <i>Пилипівка</i> (6) – 610/-	СГП
Іванопільська (32) – 5264/352	Іванопільський (0) – 5264/352	<i>Іванопіль</i> (0) – 3476/326***; <i>Медведиха</i> (10) – 95/-; <i>Жеребки</i> (21) – 643/-; <i>Степок</i> (23) – 166/-; <i>Радісне</i> (45) – 124/-; <i>Польова Слобідка</i> (25) – 72/-; <i>Певна</i> (24) – 37/-; <i>Поштове</i> (36) – 29/-; <i>Мала Волиця</i> (8) – 375/26**; <i>Дубрівка</i> (0) – 247/-	Харчова фабрика, деревообробне підприємство, СГП, цукровий завод (БФ), хлібозавод (БФ), цегляний завод (БФ)
Краснопільська (44) – 5092/390	Краснопільський (0) – 2549/157	<i>Краснопіль</i> (0) – 1226/157***; <i>Бурківці</i> (9) – 642/-; <i>Лихосілка</i> (7) – 262/-; <i>Безпечна</i> (17) – 419/-	Ремонтно-механічний завод, виробництво електророзподільчої та контрольної апаратури, виробництво хліба, деревообробне підприємство, СГП
	Стетковецький (26) – 1567/146	<i>Стетківці</i> (0) – 768/80***; <i>Молочки</i> (11) – 642/66**; <i>Мотрунки</i> (11) – 157/-	СГП
	Носівський (18) – 976/87	<i>Носівки</i> (0) – 751 /87***; <i>Суслівка</i> (11) – 225/-	СГП

Примітки.

¹У дужках біля назви ОТГ указано на доступність (у хвилинах) до райцентру, біля назви центру округу – до центру ОТГ, біля назви населеного пункту – до центру округу. Через тире зазначено кількість жителів (орієнтовна) і кількість учнів у школах територіальних громад і населених пунктів, у т. ч. у школах I ступеня (*), II ступеня (**) та III ступеня (***).

²Браундфілдс – непрацююче підприємство, яке потребує реструктуризації або будівництва нового.

³Курсивом виділено центри міської, селищних та сільських рад до реформи децентралізації.

Джерело. Складено на підставі розрахунків за: Відкрита школа: проект/Житомирська область. Чуднівський район. URL: <https://open-school.uspishnemisto.com.ua/about/>; DellaTM. Відстань між містами. URL: <https://della.com.ua/distance/?cities=0,0; населені пункти Чуднівського району. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/...>

У межах Чуднівської міської ОТГ найбільш спроможним в економічному плані й у плані можливостей надання соціальних послуг населенню є центральний округ. Ми вважаємо, що до нього також має відношення й с. Дубище, тому що воно фактично злилося з м. Чудновом (у невеличкій

агломерації) і тісно з ним пов'язане в соціально-економічному плані. Щодо с. Дідківці, яке нині входить до Дубищенської сільради, то його варто віднести до Дриглівського старостинського округу, бо воно надає освітні послуги селам Дриглівської сільради. Центром же Старостинського округу с. Дідківці робити не бажано, хоча воно за кількістю жителів і більше, ніж с. Дриглів, через ексцентричне положення та значну віддаленість від сіл Кихті та Рижів (понад 20 км). Відповідно, й амбулаторію доцільно створити в Дриглові. Звичайно, у Дриглівському окрузі треба зміцнювати економічний потенціал; варто, наприклад, створити підприємство з переробки місцевої сировини – ягід, дарів лісу тощо.

У Будичанському й Красносілківському старостинських округах, у яких доцільно об'єднати по дві сільради, також важливо зміцнити економічний потенціал. Це дасть їм можливість створити амбулаторію та, зрештою, у них відпаде необхідність у реорганізації шкіл.

Бабушківський старостинський округ є неспроможним, тому в ньому й не зацікавлена Вільшанська ОТГ. Об'єктивно він мав би входити до Вільшанського центрального округу з таких причин: 1) була б достатня кількість жителів для створення в окрузі амбулаторії, тим більше, що у Вільшанці як центрі ОТГ вона має бути створена в обов'язковому порядку); 2) учні старших класів, які навчаються у Вільшанській школі I–III ступенів, навчалися б у межах своєї ОТГ; 3) нелогічно проїжджати центр іншої ОТГ до центру своєї ОТГ, тим більше, що це збільшує відстань на 4 км. Для того, щоб зацікавити Вільшанську ОТГ у Бабушківському старостинському окрузі, як і в такому ж Кілківському окрузі (що вже став «білою плямою» на карті ОТГ району, хоч це й суперечить Закону про добровільне об'єднання територіальних громад), треба в них побудувати переробні підприємства або їх цехи чи інші економічно важливі об'єкти.

Тютюнниківський старостинський округ, який охоплює села колишнього колгоспу-мільйонера, хоча, на перший погляд, є спроможним, однак має підірвану економічну базу, причому як в агросекторі, так і у сфері переробної промисловості (ліквідовано консервний зпавод). Зрозуміло, що ця база потребує і відновлення, і нарощування. Ще з радянських часів у Тютюнниках функціонують лікарня (нині – амбулаторія) та найкращий у районі будинок культури. Тому соціальна сфера в окрузі є досить розвиненою. Щоб базову школу в с. Малі Коровинці не закрили, треба, щоб і село, і сусідні поселення (Тютюнники, Великі Коровинці, Вакуленчук та ін.) відроджувались. У самому селі слід розвивати агропідприємства (фермерське господарство «Хлібороб», ТОВ «Едем-СК»), відновити тваринницький комплекс тощо. Бажано також відновити автобусне сполучення села й округу загалом із селищем Великі Коровинці та залізничною станцією Михайленки. Для розвитку села, яке в окремі царські й радянські часи нараховувало більше тисячі жителів, важливо також привести в належний стан дороги, що зв'язують його із сусідніми населеними пунктами.

Вільшанська сільська ОТГ у плані спроможності виглядає дещо навіть краще, ніж Чуднівська. Вона має досить значний промисловий потенціал, а в самій Вільшанці розміщена залізнична станція Чуднів-Волинський. Амбулаторію в ОТГ за всіма нормативами є можливість створити лише в Карпівському старостинському окрузі. Очевидно, що вона буде заснована й у Вільшанському центральному окрузі як базовому в ОТГ. Середні школи у всіх старостинських округах, крім Галіївського, мають порівняно чималу кількість учнів, тому їх трансформувати в базові немає потреби. Але і в Галіївському окрузі середню школу, найімовірніше, збережуть, оскільки він (унаслідок можливості розширення потужностей і диверсифікації виробництва маслозаводу) має значні перспективи розвитку.

Великокоровинецька селищна ОТГ, що планується до створення, нині має дуже серйозні проблеми зі спроможністю у зв'язку з ліквідацією Великокоровинецького цукрового заводу та військової (ракетної) частини у Вакуленчуку. Наявні зусилля щодо відновлення економічного потенціалу Великокоровинецького центрального округу є недостатніми. Будівництво елеваторного комплексу ТОВ СП «Нібулон» у Великих Коровинцях не розв'яже цю проблему. Необхідне будівництво потужного переробного або машинобудівного підприємства. В умовах російської агресії має всі шанси відродитися (за своїм первісним стратегічним призначенням) Вакуленчукський старостинський округ, із якого треба виключити с. Богданівку (віднести до Бердичівського району через його значну віддаленість від райцентру, центру ОТГ та центру старостинського округу). Соціальна сфера у всіх округах ОТГ розвинена добре: наявні середні школи, амбулаторії, будинки культури тощо. Щоправда, у Великокоровинецькому окрузі можливе переведення Рачківської базової школи в розряд початкової.

Івано-Пільська селищна ОТГ, що лише планується до створення, через обезлюднення сіл може не мати окружного поділу. Вона має ще більші проблеми щодо спроможності (у зв'язку з ліквідацією цукрового заводу), ніж Великокоровинецька, оскільки в ній у сильну «депресію впали» ще й села

сировинної зони заводу. Незначні інвестиційні вливання в ОТГ, зокрема у створення Івано-Пільської харчової фабрики, не розв'язують проблеми спроможності громади. На базі колишнього цукрозаводу необхідне створення потужного переробного або іншого підприємства. Соціальна інфраструктура в ОТГ розвинена лише в Івано-Полі. Зрозуміло, що в більшості сіл ОТГ через їх малолюдність проблематично створити і медпункт, і початкову школу. Базова школа в Малій Волиці однозначно потребує переведення в розряд початкових. Цього ж потребувала й школа в Жеребках, але її чомусь зовсім закрили – і тепер учням молодших класів доводиться їхати на навчання аж до Івано-Поля, а це понад 20 км. Фактично в цій ОТГ постає загальнодержавна проблема т. зв. безперспективних сіл, але вже в нових (ринкових) умовах. Також підтверджується загальна закономірність: швидкість депопуляції сільського населення зростає з віддаленням від районного центру [7, с. 11].

Краснопільська сільська ОТГ, яку також передбачено створити за Перспективним планом, не має такої кількості малоперспективних сіл, як Івано-Пільська ОТГ, а тому в ній чіткіше простежуємо контури округів. Найбільш спроможним є Краснопільський центральний округ. Він може слугувати прикладом того, як треба формувати економічну базу територіальної громади. У селі функціонує ремонтно-механічний завод, який має різноманітне обладнання, у т. ч. верстати з ЧПУ, що дають змогу проводити ремонт усіх видів металорізального устаткування. Тут також працює інше машинобудівне підприємство – ТОВ «НВП «Металоконструкція», що спеціалізується на виробництві електророзподільної та контрольної апаратури. Разом із сільськогосподарськими й деякими іншими підприємствами вони роблять економічно спроможними і центральний округ, і ОТГ у цілому. Водночас Стетковецький та Носівський старостинські округи мають проблеми з економічною, а ще більше – із соціальною спроможністю (через малу кількість учнів у школах обох округів та недостатню чисельність жителів для утворення амбулаторії в другому з них), тому перспективи їх у цьому плані є дуже невизначеними.

Державні органи, зокрема Мінрегіон, який є головним стейкхолдером (провідником) реформи децентралізації, мають тримати в полі зору процеси формування спроможних територіальних громад в усіх районах країни, бо це, на наше переконання, ключовий, стратегічно важливий напрям соціально-економічного розвитку сільських територій. Державна підтримка останніх дуже важлива в плані збереження національної ідентичності українців (адже в містах, особливо на Сході країни, вона сильно деформована, зрусіфікована), навколишнього природного середовища (тим більше, що асиміляційний потенціал більшості урбанізованих територій уже вичерпано) та бази для органічного землеробства й скотарства (оскільки використання ГМО, антибіотиків, отрутохімікатів і мінеральних добрив не додає здоров'я українцям).

Висновки. Проведене дослідження показало, що в Україні, особливо в сільській місцевості, нагальним є завдання щодо формування спроможних територіальних громад. Наявну методичку, зокрема критеріальну базу, що визначає розміри громад, слід скоригувати, аби спроможні (об'єднані) територіальні громади не охоплювали цілий район, бо це сильно утруднюватиме надання населенню різних послуг і, зокрема, екстрено необхідних. Для оптимізації мереж шкіл, лікарняних та інших закладів важливо ввести критерії виділення в ОТГ спроможних центральних та старостинських округів. Аби виправити «перекося» у формуванні спроможних територіальних громад, зокрема великих за розмірами, слід із наукових позицій підходити до обґрунтування їх прогностичної мережі. При цьому, як наприклад при формуванні мережі спроможних територіальних громад Чуднівського району Житомирської області, потрібно виходити з перспектив забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій, що має бути підтримано на загальнодержавному рівні.

Подальші дослідження особливостей формування спроможних територіальних громад доцільно узгоджувати з дослідженнями заходів, які проводяться в рамках медичної, освітньої та інших реформ.

Джерела та література

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80/> (дата звернення: 22.10.2018).
2. Коломієць І. Ф., Пелехатий А. О. Теоретико-практичні аспекти формування об'єднаних територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2017. № 4. С. 46–55.
3. Pelekhatyy A. O. Specific features of formation of self-sufficient combined communities in Ukraine. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 15–21.

4. Олійник Я. Б., Остапенко П. О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози. *Український географічний журнал*. 2016. № 4. С. 37–43.
5. Савчук Д. М. Тенденції та чинники економічного і соціального розвитку громад в умовах адміністративно-територіальної реформи. *Економічний форум*. 2018. № 1. С. 91–96.
6. Хандій О. О. Стан та проблеми формування спроможних територіальних громад в Україні. *Стабільність національної економіки: основні загрози та шляхи забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 3–4 черв. 2016 р.): [у 2 ч.]. Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2016. Ч. 2. С. 55–58.
7. Ганущак Ю. І. Реформа територіальної організації влади. Київ: ТОВ «Софія-А», 2013. 160 с.
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (дата звернення: 22.10.2018).
9. Методика формування спроможних територіальних громад: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 01.04.2015 № 333. URL: <http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/4220/Методика%20формування%20спроможних%20територіальних%20громад.pdf> (дата звернення: 22.10.2018).
10. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 жовтня 2018. *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. Київ, 2018. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/318/10.10.2018.pdf> (дата звернення: 22.10.2018).
11. Перспективний план формування територій громад Житомирської області: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 № 901 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 № 58-р). URL: <http://oda.zt.gov.ua/perspektivnij-plan-formuvannya-teritorij-gromad-zhitomirskoi-oblasti/> (дата звернення: 22.10.2018).

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2014 № 333-r. [On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.04.2014 No. 333-r]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80/> [in Ukrainian].
2. Kolomiets, I. F., Pelekhay, A. O. (2017). Teoretyko-praktychni aspekty formuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini [Theoretical and practical aspects of the formation of united territorial communities in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 4, 46–55 [in Ukrainian].
3. Pelekhay, A. O. (2016). Specific features of formation of self-sufficient combined communities in Ukraine. *Rehionalna ekonomika*, 4, 15–21.
4. Oliinyk, Ya. B., Ostapenko, P. O. (2016). Formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini: perevahy, ryzyky, zahrozy [Formation of Possessing Territorial Communities in Ukraine: Benefits, Risks, Threats]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian Geographic Journal*, 4, 37–43 [in Ukrainian].
5. Savchuk, D. M. (2018). Tendentsii ta chynnyky ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku hromad v umovakh administratyvno-terytorialnoi reformy [Status and Problems of the Formation of Capable Territorial Communities in Ukraine]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, 1, 91–96 [in Ukrainian].
6. Khandii, O. O. (2016). Stan ta problemy formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad v Ukraini [Status and Problems of the Formation of Capable Territorial Communities in Ukraine]. *Stabilnist natsionalnoi ekonomiky: osnovni zahrozy ta shliakhy zabezpechennia: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Dnipropetrovsk, 3–4 chervnia 2016 r. – Stability of the National Economy: Main Threats and Ways of Provision: Materials International. science-practice Conf., Dnipropetrovsk, June 3–4, 2016*. Dnipropetrovsk: NO «Perspektyva», 2, 55–58 [in Ukrainian].
7. Hanushchak, Yu. I. (2013). Reforma terytorialnoi orhanizatsii vlady [Reform of the territorial organization of power]. Kyiv: TOV «Sofia-A» [in Ukrainian].
8. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad (2013): Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 157-VIII [On Voluntary Association of Territorial Communities: Law of Ukraine of 05.02.2015 № 157-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 13, 91. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19> [in Ukrainian].
9. Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.04.2015 № 333 [Methodology for the formation of capable territorial communities: approved by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.04.2015 No. 333]. Retrieved from: <http://www.minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/4220/Metodyka%20formuvannia%20spromozhnykh%20terytorialnykh%20hromad.pdf> [in Ukrainian].
10. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine (2018) *Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia stanom na 10*

- travnia 2018 [Monitoring of the process of decentralization of power and reform of local self-government as October 10, 2018]. Kyiv. Retrieved from: <https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/318/10.10.2018.pdf> [in Ukrainian].
11. Perspektyvnyi plan formuvannia terytorii hromad Zhytomyrskoi oblasti: zatverdzheno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.08.2015 № 901 (v redaktsii rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.02.2017 № 58-r) [Perspective plan for the formation of the territories of communities of Zhytomyr region: approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12.08.2015 No. 901 (as amended by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 01.02.2017 No. 58-p)]. Retrieved from: <http://oda.zt.gov.ua/perspektivnij-plan-formuvannya-teritorij-gromad-zhitomirskoi-oblasti/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018 р.

РОЗДІЛ V

Гроші, фінанси та кредит

УДК 336:330

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-108-113>

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА «ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ»

У статті розглянуто структуру фінансового механізму, який поєднує концептуальні ідеї сталого розвитку та «зеленої» економіки, що дасть змогу реалізувати вимоги Паризької кліматичної угоди як на міждержавному, так і на рівні окремих країн. Для цього, зокрема, пропонується створити Об'єднаний міжнародний кліматичний фонд.

У статті доведено, що головною спільною рисою концепцій сталого розвитку та «зеленої» економіки є їх спрямованість на збереження природи та недопущення потепління клімату, оскільки це призводить до погіршення суспільних умов відтворення не лише на сьогодні, а й на перспективу. Водночас у концепції «зеленої» економіки передбачено прискорений перехід до використання відновних джерел енергії, що може призвести до закриття багатьох підприємств і значного скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки.

Ключові слова: фінансовий механізм, сталий розвиток, кліматичні фінанси, Паризька кліматична угода, відновні джерела енергії, ООН, ЄС, Україна.

Карлин Николай,
доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕЙ КОНЦЕПЦИЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И «ЗЕЛеной ЭКОНОМИКИ»

В статье рассматривается структура финансового механизма, который сочетает концептуальные идеи устойчивого развития и «зеленой» экономики, что позволит реализовать требования Парижского климатического соглашения как на межгосударственном, так и на уровне отдельных стран. Для этого в частности предлагается создать Объединенный международный климатический фонд.

В статье доказывается, что главной общей чертой концепций устойчивого развития и «зеленой» экономики является их направленность на сохранение природы и недопущение потепления климата, поскольку это ведет к ухудшению общественных условий воспроизводства не только на текущий момент, но и на перспективу. В то же время в концепции «зеленой» экономики предусматривается ускоренный переход к использованию возобновляемых источников энергии, что может привести к закрытию многих предприятий и значительному сокращению рабочих мест в традиционных отраслях экономики.

Ключевые слова: финансовый механизм, устойчивое развитие, климатические финансы, Парижское климатическое соглашение, возобновляемые источники энергии, ООН, ЕС, Украина.

Karlin Mykola,
Dr. Sc. (Economics), Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Lutsk; e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

FINANCIAL MECHANISM FOR IMPLEMENTING THE IDEAS CONCEPTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND «GREEN ECONOMY»

It is proved in the article that the main common feature of the concepts of sustainable development and the «green» economy is their focus on preserving nature and preventing warming of the climate, as this leads to deterioration of the social conditions of reproduction not only at the present moment, but also in the future. At the same time, the concept of a «green» economy provides for an accelerated transition to the use of renewable energy sources, which could lead to the closure of many enterprises and a significant reduction of jobs in traditional sectors of the economy.

It is revealed that the main problem for most countries of the world is the lack of financial resources for the transition to an ecological economy in which there would be no significant unemployment. In addition, the global trend is a gradual increase in carbon tax rates, which is an overwhelming burden for most developing countries. It is proved that carbon tax is one of the main structural elements of the financial mechanism of the combination of sustainable development and the «green» economy, which besides it includes a range of financial incentives and fines (international investments and innovations, «green» tariffs, «warm» loans, «green» bonds, loans from «green» banks, etc.).

It has been found that international environmental organizations and developed countries can not yet allocate appropriate funds to less developed countries for their transition to a «green» economy. Therefore, each country is now looking for ways to combine sustainable development with a green economy that does not hurt its development, but often it does not correspond to the international environmental and climate agreements that have been signed. Therefore, the international community must seek financial incentives to comply with these agreements. It has been proved that the form of solving the problems of financing climate projects in developing countries could be the creation of a Joint International Climatic Fund.

It is found that in order to provide conditions for sustainable development, it is possible to use global taxes on financial transactions; taxes on export of oil in developed countries; funds of international development banks; carbon charges, for example, from international transport; part of the direct or indirect subsidies for the extraction and consumption of fossil fuels.

Key words: financial mechanism, sustainable development, climate finance, Paris climate agreement, renewable energy sources, OUN, EU, Ukraine.

Постановка наукової проблеми. Для розв'язання проблем сталого розвитку та потепління клімату на міжнародному рівні під егідою ООН прийнято низку важливих угод і доповнень до них, але поки що не вдається досягнути поставлених цілей. Однією з причин цього є відсутність фінансового механізму, який би допоміг поєднати ідеї концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки, які, з одного боку, доповнюють одна одну, а з другого – між ними існують певні суперечності, які важливо виявити та знайти способи їх подолання. Крім того, іншою складною проблемою щодо реалізації концепції сталого розвитку є зростання нерівності в доходах як у більшості країн світу, так і між розвинутими державами й тими, що розвиваються, на що накладається погіршення екологічних умов відтворення в останніх та викликає масову міграцію з них. Усі ці проблеми характерні й для України, яка, за даними МВФ, у 2018 р. стала найбільш бідною країною Європи та країною масової міграції. Тому необхідні подальші дослідження вказаних проблем і пошук способів їх розв'язання, спираючись на концепцію сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження концепції сталого розвитку в цілому та «зеленої» економіки зокрема зробили як зарубіжні, так і українські вчені. Серед них – Є. Барбієр, В. Борейко, І. Бистряков, М. Буркинський, Е. Вайцеккер, І. Вахович, О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, Г. Дейлі, А. Камерон, В. Кравців, Н. Крафтс, О. Ковалів, Е. Лібанова, О. Макарова, А. Маркандія, І. Новак, В. Нордхаус, Д. Піарс, Т. Пікетті, Б. Порфір'єв, П. Саблук, Д. Стігліц, К. Стюарт, Дж. Сьєберт, Р. Тол, Ю. Туниця, Дж. Фарлей, М. Хвесик та ін. Разом із тим у їхніх роботах поки не вироблено системного підходу до визначення та структури фінансового механізму, який би допоміг поєднати ідеї концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки та подолати наявні суперечності між ними.

Мета та завдання дослідження. Мета статті – визначення спільних рис і відмінностей у концепціях сталого розвитку й «зеленої» економіки та їх відображення у відповідному фінансовому механізмі, реалізація якого б прискорила досягнення кліматичних нормативів, передбачених у Паризькій

кліматичній угоді. Відповідно, **завдання статті** – виявлення спільних рис та відмінностей у концепціях сталого розвитку й «зеленої» економіки; їх відображення у відповідному фінансовому механізмі та виявлення його структурних елементів; з'ясування суперечностей у використанні окремих складників «зеленої» економіки для дотримання принципів сталого розвитку в окремих країнах світу; виявлення основних елементів фінансового механізму поєднання ідей концепцій сталого розвитку та зеленої економіки; визначення оптимальної ставки вуглецевого податку; дослідження умов отримання Україною допомог, позик і кредитів від міжнародних екологічних фондів та міжнародних фінансових організацій.

Виклад основного матеріалу. Поєднання ідей захисту навколишнього середовища, соціальної справедливості та запобігання дискримінації відображено в парадигмі сталого розвитку, сформульованій у документі «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) й низці інших документів. Автори доповіді про глобальний розвиток за 2011 р. пов'язують перспективи подальшого розвитку передовсім з екологічними ризиками та проблемами нерівності. У 2013 р. МОП оприлюднила доповідь «Сталий розвиток, гідна праця і зелені робочі місця», яка стосується таких головних проблем XXI ст., як забезпечення екологічної сталості та гідної праці для всіх. Відомий український економіст О. Макарова серед причин виникнення ризиків людського розвитку, крім усіх інших, виділяє й ті, котрі можна віднести до екологічних: природні лиха, зміни клімату, забруднення довкілля [1, с. 107].

Під час розробки фінансового механізму, який би поєднав ідеї сталого розвитку та «зеленої» економіки, важливо виділити їхні спільні риси й певні відмінності. Головною спільною рисою обох концепцій є їх спрямованість на збереження природи та недопущення потепління клімату. Водночас у концепції «зеленої» економіки передбачено прискорений перехід до використання відновних джерел енергії, що може призвести до значного скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки. У той же час міжнародні екологічні організації та розвинуті держави не можуть поки виділити відповідні кошти менш розвинутим країнам для їх переходу на «зелену» економіку. Тому кожна держава зараз шукає свої способи поєднання ідей сталого розвитку й «зеленої» економіки. Загалом треба пам'ятати, що сама по собі «зелена» економіка не є, безумовно, соціально справедливою, сталою, а «зелені» робочі місця автоматично не створюють передумови для просування гідної праці та поліпшення стану навколишнього середовища [2]. Тому треба шукати способи подолання суперечностей (передусім фінансові) між концепціями сталого розвитку та «зеленої» економіки. Так, із метою компенсації працівникам утрат у результаті закриття екологічно шкідливих підприємств у США, згідно з «Актом про чисту енергію та безпеку», створено Фонд допомоги працівникам при зміні клімату. У лейбористській партії Великої Британії зараз триває дискусія про так звану програму «три Д»: декарбонізація, децентралізація й «розтоварювання» ресурсів. Під останнім розуміють відмову від сприйняття енергоресурсів (нафти, газу, води, вітру) як товару, а приватні та державні компанії повинні заробляти лише на тому, що доставляють указані ресурси до споживачів (тобто надаючи сервісні послуги). У доповіді представників Римського клубу (грудень 2017 р.) указано на те, що економіка майбутнього повинна бути націлена на сталість, а не зростання, на збільшення загального блага, а не на максимізацію приватної вигоди.

Загалом, науковці виокремлюють три альтернативні підходи до забезпечення сталого розвитку: 1) охоронний, 2) модернізаційний, 3) структуралістський [3]. Перший полягає в збереженні нинішньої моделі розвитку світової економіки й верховенства великого капіталу. Зміст другого підходу характеризується необхідністю трансформувати соціальні системи та інститути під екологічні вимоги без радикальної перебудови суспільства, але з посиленням державного регулювання. Третій підхід ґрунтується на визнанні згубності самого індустріального розвитку й відмови від будь-яких спроб модернізації промисловості та підвищення ефективності використання енергоресурсів. На нашу думку, у наступні кілька десятків років поступово здійснюватиметься перехід від першого до другого підходу забезпечення сталого розвитку. Хоча в Паризькій кліматичній угоді записано, що стратегічною ціллю розвитку людства є прискорення переходу до суспільства та економіки, які споживають маловуглецеві технології, реальний стан виробництва та споживання поки не дає підстав стверджувати, що це може реалізуватись у найближчі 20–30 років. На XXI Всесвітньому енергетичному конгресі (Монреаль, вересень 2010 р.) головою Європейського парламенту проголошено екологічний та енергетичний пакет, що став програмою «20–20–20», згідно з якою передбачено

досягнення частки відновної енергії до 20 % у загальному обсязі споживання енергії. Разом із тим, за оцінками відомого економіста в галузі зміни клімату Р. Тола, для досягнення зазначеного показника від початку визначена Європейською комісією сума в 70 млрд євро (0,54 % ВВП ЄС) збільшиться до 209 млрд євро (1,3 % ВВП ЄС), що стало стримувальним фактором реалізації програм «зеленої» економіки в Європейському Союзі [4]. Україна також поки не готова фінансово виконувати підписані нею міжнародні екологічні угоди, якими передбачено суттєво зменшити викиди парникових газів, насамперед модернізувавши застарілі ТЕС. Тому, на нашу думку, важливо знайти перехідні механізми (зокрема й фінансові), що дають змогу поєднати концепцію сталого розвитку з концепцією «зеленої» економіки задля досягнення цілей сталого розвитку.

У цілому зарубіжні вчені [5] наголошують на тому, що сучасний етап розвитку глобалізації та її вплив на природокористування зумовлює необхідність співпраці національних урядів у питаннях природокористування, для спільного розв'язання глобальних екологічних проблем. На початку жовтня 2018 р. оприлюднили звіт ООН про наслідки кліматичних змін. Згідно з ним, близько 2,4 трлн дол. США (близько 2,5 % світового ВВП) мають щорічно направлятися на боротьбу зі зміною клімату. У результаті цих дій можна удвічі зменшити глобальні викиди парникових газів уже 2030 р. Для цього вже сьогодні активно використовуються «зелена» економіка й «зелені» фінанси. Складовими частинами «зеленої економіки» є роздрібні фінанси, інвестиційні фінанси, управління активами, страхування, які, зі свого боку, поділяються на окремі складники. «Зелені» фінанси включають у себе різні галузі фінансів та фінансові продукти. Усіх їх об'єднують у три напрями: 1) фінансування інфраструктури; 2) фінансова допомога галузям та компаніям; 3) фінансові ринки [6, с. 14–15]. У структурі «зелених» фінансів виділяють і таку складову частину, як кліматичні фінанси. Під ними розуміють, насамперед, витрати на розвиток низьковуглецевих технологій та зниження викидів парникових газів і/або адаптації до змін клімату та його наслідків [7, с. 6]. Одним з основних інструментів кліматичних фінансів сьогодні виступає вуглецевий податок, хоча його запровадження викликає заперечення з боку бізнесу у всіх країнах, що вимагає відповідних дій із боку громадськості. Важливу роль у побудові «зеленої» економіки також відіграють міжнародні кліматичні інвестиції.

У 1991 р. засновано Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), який надає гранти та кредити окремим країнам на подолання негативних змін клімату, на збереження біологічного різноманіття, на охорону міжнародних вод, на збереження озонового шару. ГЕФ виділив 9,2 млрд дол. США із власних коштів і залучив понад 40 млрд дол. США для реалізації понад 2600 проектів у країнах, що розвиваються, та в державах із перехідною економікою. Крім нього, у 2001 р. засновано ще два спеціалізовані екологічні фонди: Спеціалізований фонд для боротьби зі змінами клімату (СФБЗК) та Фонд допомоги для найменш розвинутих країн (ФДНРК). На початок серпня 2010 р. 22 держави-донори повідомили про внески в останній фонд у розмірі 290 млн дол. США. Паризька кліматична угода передбачає збір екологічних коштів у розмірі не менше ніж 10 млрд дол. США щорічно, починаючи з 2020 р. Після 2025 р. передбачено цю суму збільшити. Головну роль у розподілі цих коштів візьме на себе Зелений кліматичний фонд ООН, який засновано у 2010 р. Згідно з розрахунками експертів, політика кліматичного переходу в умовах промислової трансформації може забезпечити створення 60 млн робочих місць.

Позитивом міжнародної співпраці в боротьбі з потеплінням клімату є й запровадження систем торгівлі квотами на викиди парникових газів. Згідно з даними Міжнародного партнерства дій зі скорочення викидів вуглецю, на початок 2016 р. у світі нараховувалося 17 систем торгівлі квотами на викиди парникових газів (ETS) або вуглецевих бірж. Загальний обсяг викидів парникових газів, що торгуються на вуглецевих біржах, перевищив 4 млрд/т в еквіваленті вуглекислого газу, або 9 % світових викидів, а обсяг торгівлі – 34 млрд дол. США [6, с. 9]. Окремі компанії також починають фінансово обмежувати використання технологій, які призводять до збільшення викидів парникових газів. Як свідчить звіт, оприлюднений CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business напередодні засідання групи G20 у кінці травня 2017 р. в Італії, близько 100 компаній із Fortune Global 500 уже використовують такий фінансовий інноваційний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», що дає можливість урахувати кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Уже сьогодні, за підрахунками CDP (Climate Disclosure Project) та We Mean Business, середня внутрішня ціна на викиди парникових газів у межах корпорацій енергетичного сектору коливатиметься біля позначки 35 дол. США за тону вуглекислого газу у 2020 р. та 30–100 дол. США у 2050 р. Загалом, світовою тенденцією є поступове зростання ставки вуглецевого податку (за розрахунками лауреата

Нобелівської премії з економіки за 2018 р. В. Нордхауса, вона повинна становити 40 дол. США за тону вуглецю).

Фінансовий механізм поєднання ідей сталого розвитку та «зеленої» економіки включає в себе цілу низку фінансових стимулів і штрафів (міжнародні екологічні інвестиції та інновації, вуглецевий податок, «зелений» тариф, «теплі» кредити, «зелені» облігації, кредити «зелених» банків тощо). Використання екологічних інвестицій для створення «зелених» робочих місць уже закріплено в низці міжнародних кліматичних документів. У Паризькій угоді, зокрема, наголошено на необхідності прискореного запровадження інновацій насамперед в енергетичному секторі для збереження клімату й розвитку відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Важливим фінансовим інструментом використання ВДЕ є застосування так званого «зеленого» тарифу, який надає суттєві фінансові переваги виробникам ВДЕ, порівняно з традиційними виробниками енергії. Разом із тим до механізму використання «зеленого» тарифу в кожній країні світу є великі застороги, оскільки він порушує умови ринкового господарювання.

Одним із нових кліматичних фінансових інструментів є використання «зелених» облігацій. Ринок «зелених» облігацій може з часом стати основним джерелом кліматичних інвестицій у створення «зелених» робочих місць. Понад 75 % «зелених облігацій» забезпечують банки розвитку, передусім міжнародні (44 % випуску у 2014 р.), а також окремі держави. Випуск цих цінних паперів зріс у 2016 р. на 120 %, склавши 1,4 % світового фінансового ринку. Загалом, експерти передбачають попит на інвестиції в екологічні проекти на рівні від 950 млрд дол. до 1,1 трлн дол. США в рік. Позитивом є й той факт, що «зелені облігації» розміщуються не тільки банками та приватними компаніями, а й муніципальними й місцевими органами влади. У липні 2018 р. в Україні за допомогою ЄІВ також розпочато роботу щодо запуску механізму використання «зелених» облігацій для фінансування відновної енергетики.

Формою розв'язання проблем фінансування кліматичних проектів у світі могло б стати, на наше переконання, створення єдиного Об'єднаного міжнародного кліматичного фонду (ОМКФ) під егідою ООН, замість кількох міжнародних екологічних фондів (Глобального екологічного фонду, Зеленого кліматичного фонду, Фонду для найменш розвинутих країн, Спеціального фонду для боротьби зі змінами клімату), – оскільки більшість їхніх ресурсів прямо чи опосередковано направляються на покращення клімату на планеті. Кошти з ОМКФ повинні використовуватися, передусім, для подолання негативних кліматичних наслідків у менш розвинутих країнах. Джерелами наповнення Об'єднаного міжнародного кліматичного фонду, на наш погляд, могли б стати насамперед обов'язкові відрахування від ВВП розвинутих та середньорозвинутих країн на мінімально можливому розмірі в 0,1 % від ВВП, оскільки, за розрахунками експертів, виконання Кіотського протоколу для розвинутих країн вартувало у 2010 р. 0,1–2 % від їх ВВП. У зарубіжній економічній літературі називаються й інші джерела надходжень до екологічних фондів, які б могли наповнити й ОМКФ. Зокрема, пропонується використовувати глобальні податки на фінансові операції; податки на експорт нафти в розвинуті країни; кошти міжнародних банків розвитку; вуглецеві збори, наприклад із міжнародного транспорту; частину з прямих чи непрямих субсидій на видобуток і споживання викопного палива.

Значні інвестиції в розвиток «зелених» технологій в Україні міг би забезпечити податок на виведений капітал (ПнВК), яким планується замінити податок на прибуток (ПНП). З економічного погляду, ПнВК вигідний для бізнесу, тому що він відкладає момент сплати податку до розподілу дивідендів та залишає значні ресурси для реінвестування в бізнес, зокрема й на корпоративні соціальні та кліматичні проекти, що сприятиме сталому розвитку нашої країни.

Для нашої держави новим ресурсом коштів для подолання суперечностей під час реалізації концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки могло б стати створення Зеленого інвестиційного фонду України (ЗІФУ). Джерелами наповнення цього фонду повинні бути: 1) певна частка коштів від здійснення приватизації; 2) більша частка природної ренти, оскільки її розмір суттєво занижений (якщо в 1995–1996 рр. рента за кожен тону видобутого газу сплачувалася в розмірі 23 дол. США, то у 2018 р. вона становила лише 8,5 дол. США); 3) штрафи за неналежне використання природних ресурсів, оскільки через це щорічні збитки, завдані українському народу, сягають понад 140 млрд дол. США [8]; 4) частка від податку на нерухомість, але від її ринкової вартості; 5) спонсорська

допомога й внески меценатів, для чого потрібно ввести екологічну податкову пільгу для тих, хто надаватиме подібну допомогу; б) кошти від поступового зменшення відшкодування ПДВ українським експортерам сировини й напівфабрикатів із темпом в 1 % у рік, оскільки вказані експортери мають надвисокі прибутки, які приховують в офшорах.

Висновки та пропозиції. Спільною рисою концепцій сталого розвитку та «зеленої» економіки є їх спрямованість на збереження природи й недопущення потепління клімату. Водночас у концепції «зеленої» економіки передбачено прискорений перехід до використання відновних джерел енергії, що може призвести до скорочення робочих місць у традиційних галузях економіки. Вуглецевий податок є одним із головних структурних елементів фінансового механізму поєднання ідей сталого розвитку й «зеленої» економіки, який, крім того, включає низку фінансових стимулів та штрафів (міжнародні інвестиції й інновації, «зелений» тариф, «теплі» кредити, «зелені» облігації, кредити «зелених» банків тощо). Формою розв'язання проблем фінансування кліматичних проектів у країнах світу могло б стати створення єдиного Об'єднаного міжнародного кліматичного фонду (ОМКФ) під егідою ООН, замість кількох міжнародних екологічних фондів. Для нашої країни новим ресурсом коштів для подолання суперечностей при реалізації концепцій сталого розвитку й «зеленої» економіки могло б стати створення Зеленого інвестиційного фонду України.

Джерела та література

1. Макарова О. В. Методологічні підходи до ідентифікації та оцінювання ризиків людського розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 103–116.
2. Новак І. «Справедливий перехід» для сталого розвитку та гідної праці. *Дзеркало тижня*. 2018. 11 серп. С. 7.
3. Череватський Д. Енергетика гіпсового століття. *Дзеркало тижня*. 2018. 29 верес. С. 9.
4. Ільєнко Б. Навіщо й кому ми оплачуємо «зелений» тариф? *Дзеркало тижня*. 2018. 1 верес. С. 9.
5. Crafts N. Globalization and Growth in the Twentieth Century. *IMF*. 2000. P. 27–29.
6. Рубцов Б. Б. «Зеленые финансы» в мире и в России: монография / Б. Б. Рубцов, И. А. Гусева, А. И. Ильинский, И. В. Лукашенко, С. А. Панова, А. Ф. Садретдинова, С. М. Алыкова; под ред. Б. Б. Рубцова. Москва: РУСАЙНС, 2016. 170 с.
7. Порфирьев Б. Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 9. С. 5–16.
8. Ковалів О. Земля зробить українців багатими, якщо... *День*. 2018. 10 жовт. С. 8–9.

References

1. Makarova, O. V. (2018). Metodologichni pidhody do identyfikatsii ta otcinjuvannya ryzykiv ljudskogo rozvytku [Methodological foundations for identification and evaluation of human development]. *Demografia i sotcialna ekonjmika-Demography and Social Economy*, 2, 103–116 [in Ukrainian].
2. Novak, I. (2018). «Spravedlyvyj perehid» dlja stalogo rozvytku ta gidnoi pratsi [«Fair transition» for sustainable development and decent work]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 7, 7 [in Ukrainian].
3. Cherevatskej, D. (2018). Energetyka gipsovogo stolittia [Power engineering of the gypsum century]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 9, 9 [in Ukrainian].
4. Ilenko, B. (2018). Navizho y komu my oplachuemo zelenyj taryf [Why and to whom we pay the «green» tariff]. *Dzerkalo tyzhnia – Dzerkalo tyzhnya*, 9, 9 [in Ukrainian].
5. Crafts, N. (2000). Globalization and Growth in the Twentieth Century, *IMF*, 27–29.
6. Rubcov, B. B., Guseva, I. A., Iliinskii, A. I., Lukashenko, I. V., Panova, S. A. Sedretdinova. A.F., et. al. (2016). «Zelenye financy» v mire i Rossii. [«Green finance» in the world and in Russia]. Moscow: RUSAJNS [in Russian].
7. Porfirev, B. N. (2016). «Zelenye» tendencii v mirovoj finansovoj sisteme [«Green» trends in the world financial system]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenia – World Economy and International Relations*, 9, 5–16 [in Russian].
8. Kovaliv, O. (2018). Zemlja zrobyt ukraintciv bagatymy, jaksho... [The land will make the Ukrainians rich if ...]. *Den – The Day*, 10, 8–9 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2018 р.

Цимбалюк Ірина,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
м. Луцьк; e-mail: tsymbaliuk_i@ukr.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-114-122>

ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЇХ ФІНАНСОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ

У статті розглянуто сутність фінансової децентралізації, яка покликана забезпечити достатність фінансових ресурсів для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них повноважень. Звернуто увагу на можливість оцінки рівня фінансової децентралізації за показниками децентралізації витрат. Проаналізовано рівень децентралізації витрат у контексті розпочатої у 2015 р. реформи. Здійснено дослідження відповідності делегованих місцевим органам самоврядування витрат обсягам фінансових ресурсів для їх покриття. Проведено інтегральну оцінку рівня фінансової децентралізації та порівняння часткових індексів децентралізації доходів і витрат. Доведено, що збільшення витрат органів місцевого самоврядування не підкріплені відповідним зростанням фінансових ресурсів, достатніх для їх покриття.

Ключові слова: фінансова децентралізація, показники децентралізації доходів, показники децентралізації витрат, витрати місцевих бюджетів, трансферти, інтегральна оцінка фінансової децентралізації.

Цимбалюк Ирина,
кандидат экономических наук, доцент,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования,
г. Луцк, e-mail: tsymbaliuk_i@ukr.net

ФИНАНСОВАЯ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В УКРАИНЕ: СООТВЕТСТВИЕ РАСХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ ИХ ФИНАНСОВОМУ ОБЕСПЕЧЕНИЮ

В статье рассматривается сущность финансовой децентрализации, которая призвана обеспечить достаточность финансовых ресурсов для выполнения органами местного самоуправления возложенных на них полномочий. Обращается внимание на возможность оценки уровня финансовой децентрализации по показателям децентрализации расходов. Анализируется уровень децентрализации расходов в контексте начавшейся в 2015 г. реформы. Проводится исследование соответствия делегированных местным органам самоуправления расходов объемам финансовых ресурсов для их покрытия. Дается интегральная оценка уровня финансовой децентрализации и сравнения частных индексов децентрализации доходов и расходов. Доказывается, что увеличение расходов органов местного самоуправления не подкреплены соответствующим ростом финансовых ресурсов, достаточных для их покрытия.

Ключевые слова: финансовая децентрализация, показатели децентрализации доходов, показатели децентрализации расходов, расходы местных бюджетов, трансферты, интегральная оценка финансовой децентрализации.

Tsymbaliuk Iryna,
PhD, Associate Professor
Lesya Ukrainka Eastern European National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Lutsk; e-mail: tsymbaliuk_i@ukr.net

FINANCIAL DECENTRALIZATION IN UKRAINE: LIABILITY OF LOCAL BUDGET EXPENDITURE FOR THEIR FINANCIAL SUPPORT

The article deals with the problems of decentralization in Ukraine, which was launched in 2015 to ensure the effective development of the regions. It is determined that an integral part of the reform is the financial decentralization implementation, which consists in the financial resources transfer and responsibility for the regulatory powers providing from central authorities to the local level.

The purpose of the paper is to identify peculiarities of financial decentralization in Ukraine and to assess the compliance of expenditures with their financial support. The article reveals the essence of financial decentralization. An assessment of the financial decentralization level in terms of expenditures decentralization is carried out. The expenditures of local budgets for economic activities, as well as for housing and communal services are analyzed. The calculation of indicators that characterize the transfer payments role in the formation of local budgets financial resources is done, the structure of interbudget transfers is analyzed. In order to compare the level of expenditure with the sufficiency of their financial support, calculation of decentralization indicators by incomes is given.

On the basis of the integrated analysis method, partial indicators of expenditures decentralization, partial indicators of incomes decentralization and an integral index of financial decentralization were calculated.

According to the research results were concluded that the level of financial decentralization in Ukraine remains low. Local budgets finance expenditures that are not backed by appropriate financial resources. It was found that significant changes in the direction of strengthening financial decentralization occurred only on the indicator of the local taxes share, while the value of other indicators of income decentralization though began to increase after the beginning of the reform in 2015, but have not yet reached the level of 2013–2014. Proved that changes to the budget and tax legislation, which came into force in 2015, stimulated local authorities to expand their own revenue base, but the increase in the level of local budgets financial decentralization has left in recent years has been moving at a rather slow pace.

The obtained results of the conducted analysis made it possible to outline the need for further research in the direction of assessing the trends of regional development in the conditions of financial decentralization in order to scientifically substantiate the conceptual foundations for improving its efficiency.

Key words: financial decentralization, indicators of incomes decentralization, indicators of expenditures decentralization, expenditures of local budgets, transfer payments, integrated assessment of financial decentralization.

Постановка проблеми. Задля забезпечення ефективного розвитку регіонів в Україні у 2015 р. розпочато реформу в напрямі децентралізації публічного управління. Процес децентралізації в загальному передбачає розширення прав місцевого й регіонального самоврядування щодо незалежного прийняття рішень та виконання делегованих державною владою повноважень, передачу частини функцій центральної влади до місцевих органів самоуправління [1, с. 60; 2, с. 145]. Невід'ємною складовою частиною реформи при цьому постає здійснення фінансової децентралізації, яка полягає в передачі фінансових ресурсів і відповідальності за передавання видаткових повноважень від центральних органів влади на місцевий рівень. Фінансова децентралізація покликана забезпечити достатність фінансових ресурсів для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них повноважень. Однак, як свідчать перші результати, незважаючи на позитивний ефект передачі повноважень на місцях для розв'язання проблем регіонального розвитку та підвищення ефективності управління, збільшення витрат органів місцевого самоврядування не підкріплені відповідним зростанням фінансових ресурсів, достатніх для їх покриття. Тому для подальшої ефективної реалізації децентралізаційних процесів у країні й досягнення соціально-економічного розвитку регіонів проблеми відповідності видатків місцевих бюджетів їх фінансовому забезпеченню та оцінки рівня фінансової децентралізації потребують поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці протягом останніх років дедалі більше уваги приділено проблемам ефективності проведення децентралізації, визначенню сутності її змісту та видів. Проблематику децентралізації і її фінансових аспектів відображено в працях таких науковців, як Н. Бикидарова, О. Бориславська, І. Вахович, І. Волохова, М. Карлін, І. Луніна, С. Осипенко [2–8] та ін.

Змістовні дослідження фінансової децентралізації відображено в працях І. О. Луніної [7; 9], де акцентовано на дослідженні видатків місцевих бюджетів, їх структури, можливості прийняти рішення щодо розпорядження належним органам місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, виділити коефіцієнти децентралізації видатків, децентралізації податкових доходів, фінансової незалежності місцевих бюджетів.

Т. Сало виокремлює узагальнювальний показник фінансової децентралізації, який розраховують як середнє арифметичне показника фінансової децентралізації доходів (частка доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у доходах зведеного бюджету) та показника фінансової децентралізації витрат (частка видатків місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у видатках зведеного бюджету) [10, с. 326–327]. На нашу думку, такий показник, як частка видатків місцевих бюджетів, без урахування міжбюджетних трансфертів у видатках зведеного бюджету є недостатньо функціональним, оскільки міжбюджетні трансферти виступають складовою частиною доходів місцевих бюджетів (окрім тих, які передаються до державного бюджету).

Досліджуючи процес децентралізації й здійснюючи його оцінку, вітчизняні вчені часто аналізують питання фінансової автономії [11], фінансової незалежності, фінансової забезпеченості, фінансової спроможності [2; 5; 6] із виділенням показників (системи показників, інтегральних показників, моделей) для оцінки таких явищ.

Невирішені питання, що є частиною загальної проблеми. Попри значний обсяг наукових публікацій із цієї тематики, залишаються недостатньо обґрунтованими теоретико-методологічні й практичні засади визначення ступеня фінансової децентралізації. Постійного моніторингу при цьому вимагає співвідношення між видатками місцевих бюджетів на розв'язання проблем розвитку відповідного регіону та обсягом їх фінансового забезпечення, яке надане в розпорядження органам місцевого самоврядування. Наведені положення зумовили актуальність, основні цілі й завдання дослідження.

Мета й завдання статті. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей фінансової децентралізації в Україні та проведенні оцінки відповідності видаткових повноважень їх фінансовому забезпеченню.

Виклад основного матеріалу. Розпочата реформа в напрямі децентралізації передбачає передачу фінансових ресурсів і відповідальності за здійснення видаткових повноважень від центральних органів влади на місцевий рівень. Відповідно до розподілу видаткових повноважень органи місцевого самоврядування мають забезпечуватися фінансовими ресурсами. Погоджуючись із думкою І. С. Волохової [2, с. 144], можна стверджувати, що порушення таких пропорцій, як власні доходи – власні видатки; закріплені доходи та міжбюджетні трансферти – делеговані видатки, призводять до протистояння загальнодержавних і місцевих та регіональних інтересів. Отже, оцінка фінансової децентралізації має двосторонній характер, у комплексі поєднуючи аналіз показників децентралізації доходів і визначення рівня децентралізації за витратами місцевих бюджетів.

Важливою складовою частиною визначення рівня фінансової децентралізації є аналіз децентралізації видатків, суть якого полягає в оцінці можливостей місцевих органів влади розпоряджатися власними й отриманими з державного бюджету або залученими на фінансових ринках ресурсами. Проведений емпіричний аналіз різних підходів оцінки фінансової децентралізації дав підставу виокремити п'ять основних показників децентралізації видатків (табл. 1).

Таблиця 1

Показники децентралізації видатків

Показник	Спосіб розрахунку	Тлумачення показника
Частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	Обсяг видатків місцевих бюджетів / обсяг видатків зведеного бюджету	Характеризує формальну роль місцевих органів влади в розпорядженні наявними в них фінансовими ресурсами
Частка видатків органів місцевого самоврядування в публічних видатках	Обсяг видатків місцевих бюджетів / обсяг видатків зведеного бюджету + обсяг видатків пенсійного фонду за виключенням надходжень із державного бюджету	Засвідчує ступінь децентралізації та деконцентрації публічних завдань і функцій
Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП	Обсяг видатків місцевих бюджетів / номінальний ВВП	Характеризує перерозподіл ВВП суб'єктами місцевого самоврядування
Частка незахищених статей у видатках місцевих бюджетів	Обсяг видатків місцевих бюджетів за вирахування захищених статей видатків місцевих бюджетів/ обсяг видатків місцевих бюджетів	Характеризує частину видатків місцевих бюджетів, якими органи місцевого самоврядування можуть розпоряджатися на власний розсуд

Побудовано автором на основі [3; 4; 5; 7; 8; 10; 11].

Наведені показники є стимуляторами, тобто їх зростання свідчатиме про підвищення рівня фінансової децентралізації в країні. Результати обчислень оформимо у вигляді табл. 2.

Показники децентралізації видатків

Показник, млн грн	Рік, %				
	2013	2014	2015	2016	2017
Частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	43,5	43,1	41,2	41,9	47,3
Частка видатків органів місцевого самоврядування в публічних видатках	31,1	26,2	31,4	36,9	39,3
Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП	15,1	14,4	14,2	14,7	16,1
Частка незахищених статей у видатках місцевих бюджетів	17,6	24,3	26,0	27,1	35,8

Розраховано автором на основі даних річних звітів про виконання бюджету Казначейської служби України [12].

Частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті залишалася практично незмінною у 2013–2014 рр. та виросла з 41,2 % у 2015 р. до 47,3 % у 2017 р. Наведені дані свідчать про те, що органи влади на місцях мають принаймні формальний вплив на перерозподіл менше ніж 50 % надходжень зведеного бюджету.

Частка видатків органів місцевого самоврядування в публічних видатках зросла до 39,3 % у 2017 р. Таке зростання за відносної стабільності, у тому числі зумовлено зниженням ставки єдиного соціального внеску до 22 %, унаслідок чого дедалі більша частина видатків пенсійного фонду фінансується з державного бюджету (складової частини зведеного бюджету).

Однією з головних причин зростання частки видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті та публічних видатках є підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування до розширення власної дохідної бази і її спрямування на розв'язання соціально-економічних проблем відповідних територій. Це пояснюється тим, що згідно з редакцією ст. 99 БКУ із 2015 р. у випадку, якщо значення індексу відносної податкоспроможності відповідного бюджету перевищує 1,1, то з місцевого бюджету до державного передається 50 % суми, що перевищує значення такого індексу. До 2015 р. до державного бюджету входили всі джерела доходів місцевих бюджетів, які брали участь у розрахунку міжбюджетних трансфертів, які якщо відповідні доходи перевищували розрахунковий обсяг видатків відповідного бюджету, обрахований із застосуванням фінансових нормативів бюджетної забезпеченості й коригувальних коефіцієнтів.

Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП також мала тенденцію до зростання. Мінімальне значення частки видатків місцевих бюджетів у ВВП було 14,2 % у 2015 р., максимальне – 16,1 % у 2017 р. В Україні частка розподілу видатків місцевих бюджетів у ВВП є вищою, ніж у Польщі, Угорщині, Словаччині та країнах Балтії [9]. З одного боку, це свідчить про значну роль органів влади на місцях у розподілі ВВП, з іншого, а особливо з урахуванням інших показників фінансової децентралізації, – про формальний характер значної частини такого розподілу.

Частка незахищених статей у видатках місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду зросла із 17,6 до 35,8 %, що свідчить про підвищення незалежності органів місцевого самоврядування стосовно розпорядження акумульованими на відповідній території доходами. Підтвердженням цього факту є зростання частки видатків місцевих бюджетів на економічну діяльність та житлово-комунальне господарство впродовж 2013–2017 рр. (рис. 1).

Найбільшу питому вагу у видатках місцевих бюджетів протягом досліджуваного періоду займали витрати на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення. У 2013 р. частка цих видатків у видатках місцевих бюджетів становила 81,7 %, у 2014 р. – 77,8 %, у 2015 р. – 77,2 %, 2016 р. – 75,4 %, 2017 р. – 77,5 % [13]. При цьому в ст. 89 БКУ відсутній чіткий міжбюджетний розподіл видаткових повноважень щодо освіти й охорони здоров'я між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування. Це призводить до безвідповідального ставлення місцевих органів влади до забезпечення населення місцевими суспільними благами та послугами [9].

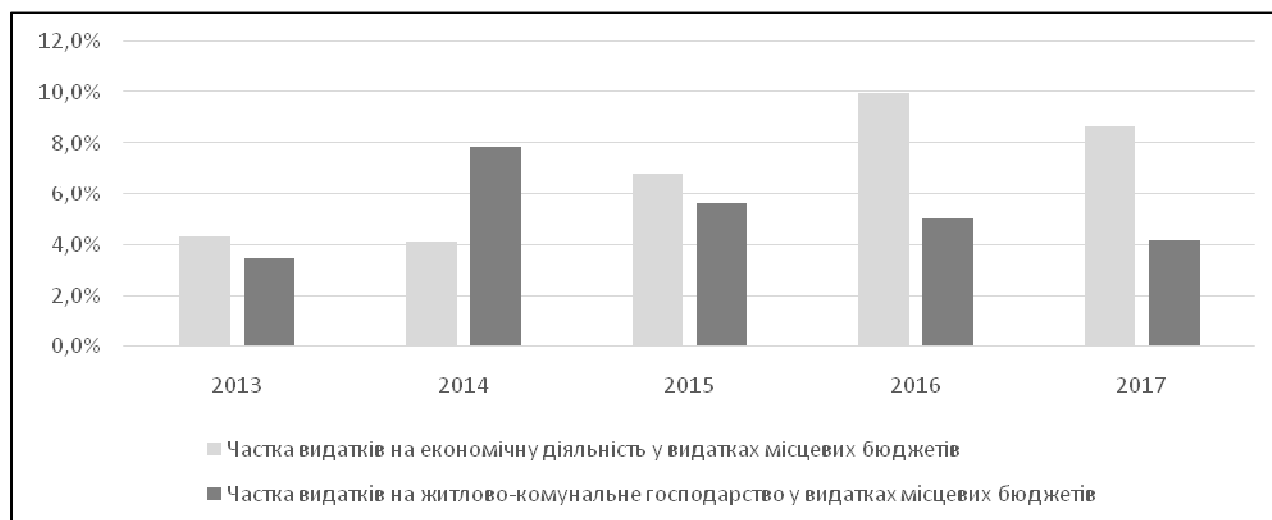

Рис. 1. Видатки місцевих бюджетів на економічну діяльність та житлово-комунальне господарство
Джерело. Складено автором на основі [13].

Варто зазначити, що збільшення витратів ОМС супроводжувалося розширенням їхніх повноважень. Зокрема, на рівень обласних бюджетів і/або бюджетів міст обласного значення у 2016 р. перенесено відповідальність за фінансування закладів професійно-технічної освіти.

Для повноти дослідження фінансової децентралізації варто розглянути показники, які характеризують роль трансфертів у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів (табл. 3).

Таблиця 3

Показники аналізу структури міжбюджетних трансфертів

Показник	Рік, %				
	2013	2014	2015	2016	2017
Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів	52,4	56,4	59,1	53,4	55,3
Частка трансфертів, перерахованих до державного бюджету, у доходах місцевих бюджетів	0,7	0,9	1,1	1,1	1,3
Частка нецільових міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів	25,3	26,8	2,6	1,9	1,9

Розраховано автором на основі даних річних звітів про виконання бюджету Казначейської служби України [12].

Частка міжбюджетних трансфертів у доходах є оберненим показником до частки власних доходів місцевих бюджетів у доходах місцевих бюджетів. Значення такого показника в розмірі понад 50 % свідчать про, по суті, централізоване збалансування доходів і витратів місцевих бюджетів.

Частка трансфертів, перерахованих до державного бюджету, у доходах місцевих бюджетів збільшилася з 0,7 % у 2013 р. до 1,3 % у 2017 р. Тобто вилучення коштів із місцевих бюджетів до державного збільшується. Це свідчить про позитивний вплив нововведень до БКУ стосовно перерахування до державного бюджету 50 % суми, що перевищує значення індексу відносної податкоспроможності відповідного бюджету.

Частка нецільових міжбюджетних трансфертів у видатках місцевих бюджетів різко знизилась із 25,3 до 1,9 %, це сталося внаслідок прийняття Закону про міжбюджетні відносини [14], відповідно до якого, замість дотації вирівнювання, введено базову дотацію, фінансування освіти та охорони здоров'я передано на рівень міста обласного значення й району через прямі субвенції з державного бюджету. Водночас фінансування місцевих бюджетів за рахунок субвенції соціального захисту, освітня та медична субвенції вказують на неефективний розподіл повноважень між органами державної влади. Витрати, на які місцеві органи не мають прямого впливу, повинні здійснюватися безпосередньо з державного бюджету або бути підкріплені відповідними фінансовими ресурсами.

Відсутністю достатнього фінансового забезпечення видатків місцевих бюджетів умов гальмуються процеси фінансової децентралізації та її складників. Тому для повноти дослідження рівня фінансової децентралізації в країні й задля порівняння рівня витрати з достатністю їх фінансового забезпечення необхідним є розрахунок показників децентралізації за доходами. Ураховуючи механізм вибору показників фінансової децентралізації (фактори та критерії), а також зазначені вище підходи українських учених, ми вважаємо, що для найбільш достовірної оцінки фінансової децентралізації необхідне обчислення показників децентралізації доходів, а саме: частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті, частка доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів у зведеному бюджеті, частка власних доходів місцевих бюджетів у доходах місцевих бюджетів, частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів (табл. 4).

Таблиця 4

Показники децентралізації доходів

Показник, млн грн	Рік, %				
	2013	2014	2015	2016	2017
Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	49,9	50,8	45,2	46,8	49,4
Частка власних доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті	23,8	22,2	18,5	21,8	22,6
Частка власних доходів місцевих бюджетів у доходах місцевих бюджетів	47,6	43,6	40,9	46,6	45,7
Частка доходів бюджету розвитку в доходах місцевих бюджетів	6,0	4,8	7,9	12,8	9,8
Частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів	3,3	3,5	9,2	11,6	10,5

Розраховано автором на основі даних річних звітів про виконання бюджету Казначейської служби України [12].

Як видно з наведених розрахунків, суттєві зміни в напрямі зміцнення фінансової децентралізації відбувалися лише за показником частки місцевих податків, тоді як значення інших показників децентралізації доходів, хоча й почали зростати після початку реформи у 2015 р., однак ще не досягли рівня 2013–2014 рр. Зокрема, частка доходів місцевих бюджетів і у 2017 р. й надалі є недостатньою для забезпечення інтенсивних процесів децентралізації, залишаючись нижчою від рівня 2014 р. Рівень фінансової автономії територіальних громад в Україні знижується, а структура доходів і видатків місцевих бюджетів не сприяє інноваційно-інвестиційному розвитку територіальних громад [15, с. 185].

Для узагальнення оцінки рівня фінансової децентралізації доцільно скористатися методикою інтегрального аналізу й розрахувати часткові індекси децентралізації видатків, доходів та інтегральний показник фінансової децентралізації.

Часткові індекси, що відображають рівень децентралізації доходів і витрат пропонуємо обчислювати за формулою середньої геометричної зваженої всіх виділених нами показників децентралізації за витратами та доходами відповідно. Використання середньої геометричної доцільне тоді, коли обсяг ознаки формується у вигляді добутку її індивідуальних значень, представлених відносними показниками:

$$C = \sum_n \sqrt[n]{\prod_1^n X_i}, \quad (1)$$

де x – значення показника децентралізації видатків (доходів);

n – кількість показників децентралізації видатків (доходів).

Інтегральний показник фінансової децентралізації пропонуємо обчислювати як середнє арифметичне часткових показників децентралізації доходів та видатків.

$$I_d = \frac{\sum C_i}{m}, \quad (2)$$

де C_i – частковий показник децентралізації витрат (доходів);

m – кількість часткових показників децентралізації;

I_d – інтегральний показник фінансової децентралізації.

Слід відзначити, що ми не вводили вагових коефіцієнтів для розрахунку обраних нами показників у зв'язку з дискреційним характером таких коефіцієнтів, а також для забезпечення найбільш достовірної оцінки фінансової децентралізації в Україні, незалежної від суб'єктивних наукових або професійних суджень.

Задля узагальнення вищенаведеного розрахунку інтегральні показники фінансової децентралізації відображено на рис. 2.

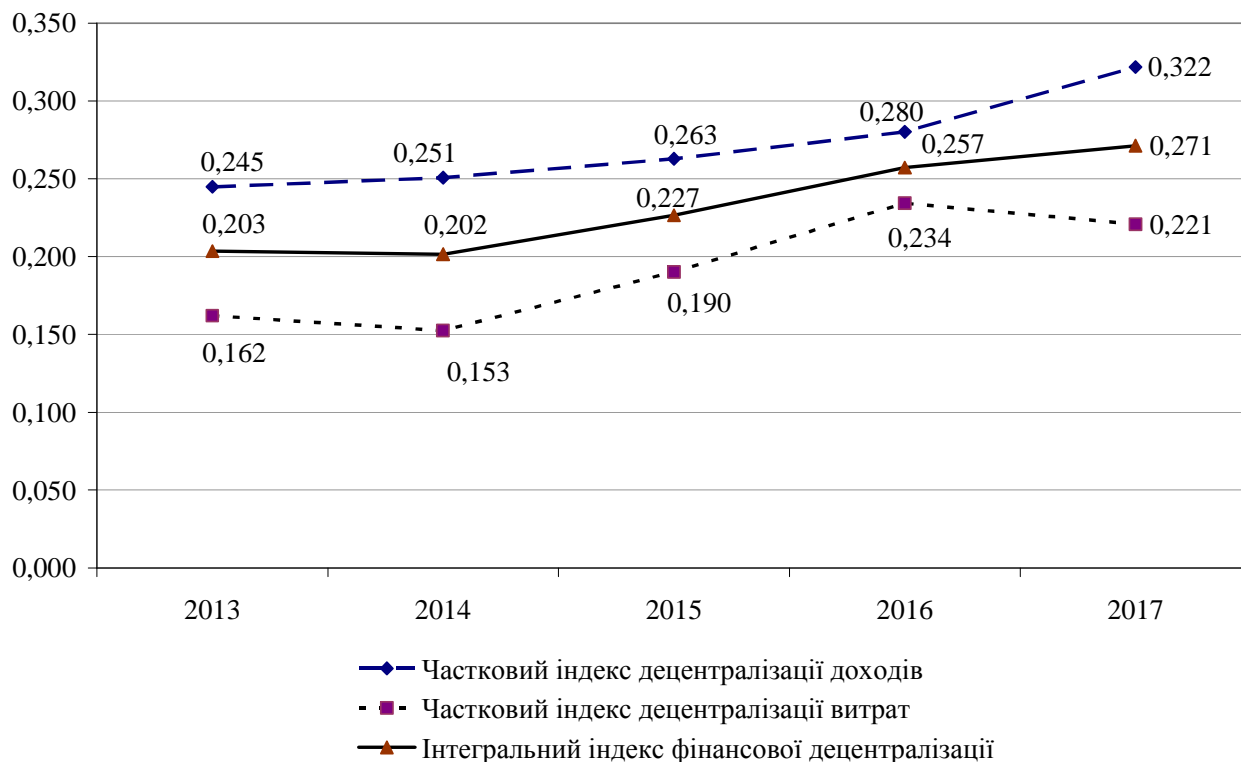

Рис. 2. Інтегральні показники фінансової децентралізації

Джерело. Побудовано автором.

Як видно з рис. 2, інтегральний показник децентралізації доходів зріс із 0,162 у 2013 до 0,217 у 2017 р., інтегральний показник децентралізації витрат – із 0,245 у 2013 р. до 0,322 у 2017 р., інтегральний показник фінансової децентралізації – із 0,199 до 0,264. Однак проаналізовані показники та структура міжбюджетних трансфертів свідчать про те, що фактичний рівень фінансової децентралізації залишається низьким, незважаючи на зміни в бюджетному та податковому законодавстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, унаслідок дослідження фінансової децентралізації отримано такі результати:

- рівень фінансової децентралізації в Україні залишається низьким. Із місцевих бюджетів фінансують витрати, які не підкріплені відповідними фінансовими ресурсами;
- зміни до бюджетного та податкового законодавства, які набули чинності у 2015 р., стимулювали органи місцевої влади до розширення власної дохідної бази, однак зростання рівня фінансової децентралізації місцевих бюджетів протягом останніх років відбувається достатньо повільними темпами.

Отримані результати проведеного аналізу дали можливість окреслити необхідність подальших досліджень у напрямі оцінки тенденцій регіонального розвитку в умовах фінансової децентралізації задля наукового обґрунтування концептуальних засад підвищення його ефективності.

Джерела та література

1. Словник української мови: в 11 тт./АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 2. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%B4%D0%B5~
2. Волохова І. С. Податкова децентралізація та методологія визначення її ступеня. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (2). С. 144–150.

3. Бикидарова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2 (20). С. 145–151.
4. Бориславська О., Заверуха І., Школик А. та ін. *Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України*. Центр політико-правових реформ. Київ, Москаленко О. М., 2012. 212 с.
5. Вахович І. М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: теоретико-методологічні та прикладні засади: монографія. Луцьк, ЛДТУ, 2007. 496 с.
6. Карлін М. Децентралізація управління місцевими фінансами в розвинутих федеративних та унітарних країнах: досвід для України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 2. С. 103–110.
7. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі і напрями реформ. *Економіка України*. 2016. №1. С. 61–75.
8. Осипенко С. О. *Місцеві бюджети в умовах децентралізації фінансових ресурсів*: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 – «Гроші, фінанси і кредит». Мелітополь, 2016, 233 с.
9. Луніна І., Серебрянська Д. Декларації та реалії бюджетної децентралізації. *Дзеркало тижня*. Вип. 43. 2015. URL: <http://gazeta.dt.ua/finances/deklaraciyi-ta-realiyi-byudzhethoyi-decentralizaciyi-abo-yakimi-naspravdi-ye-finansovi-povnovazhennya-miscevoyi-vladi-.html>
10. Сало Т. В. Децентралізація фінансової системи: стан та оцінка рівні в Україні. *Ефективність державного управління*. Львів. ЛРІДУ НАДУ, 2013. Вип. 35. С. 324–330.
11. Корнєєв М. В. Фінансова автономія органів місцевого самоврядування: дис. канд. екон. наук: 08.00.08. Суми, 2009. 275 с.
12. Державна казначейська служба України. Виконання Державного бюджету. Офіційний веб-сайт. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>
13. Бюджетний моніторинг. Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень. 2017. URL: <http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyu>
14. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19/ed20141228>
15. Цимбалюк І. О., Підцерковний Б. В. Роль податків у забезпеченні фінансової автономії органів місцевого самоврядування. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 2(22). С. 179–187.

References

1. Bilodid, I. K. (1970–1980). *Slovník ukraínskoi movy: v 11 tt.* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Kyiv, Naukova dumka, vol. 2. Retrieved from http://ukrlit.org/slovník/slovník_ukraínskoi_movy_v_11_tomakh/%D0%B4%D0%B5~ [in Ukrainian].
2. Volokhova, I. S. (2012). Podatkova detsentralizatsiia ta metodolohiia vyznachennia yii stupenia [Tax decentralization and methodology for determining its degree]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 3 (2), 144–150 [in Ukrainian].
3. Bykydarova, N. O. (2010). Finansova detsentralizatsiia mistsevoho samovriaduvannia [Financial decentralization of local self-government]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. № 2 (20), 145–151 [in Ukrainian].
4. Boryslavska, O., Zaverukha, I., Shkolyk, A. (2012). *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskyykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public authority: experience of European countries and prospects of Ukraine]. Tsentr polityko-pravovykh reform. Kyiv, Moskalenko O. M., 2012. 212 [in Ukrainian].
5. Vakhovych, I. M. (2007). *Finansova polityka staloho rozvytku rehionu: teoretyko-metodolohichni ta prykladni zasady: monohrafiia* [The financial policy of sustainable development of the region: theoretical and methodological and applied principles]. Lutsk, LDTU, 496 [in Ukrainian].
6. Karlin, M. (2016). Detsentralizatsiia upravlinnia mistsevymy finansamy v rozvynutykh federatyvnykh ta unitarnykh krainakh: dosvid dlia Ukrainy [Decentralization of local finance management in developed federative and unitary countries: experience for Ukraine]. *Economic Journal of the Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 2, 103–110 [in Ukrainian].
7. Lunina, I. O. (2016). Biudzhetha detsentralizatsiia: tsili i napriamy reform [Budget Decentralization: Goals and Directions of Reform.]. *Ekonomika Ukrainy*, №1, 61–75 [in Ukrainian].
8. Osypenko, S. O. (2016). Mistsevi biudzhety v umovakh detsentralizatsii finansovykh resursiv. [Local budgets in the conditions of decentralization of financial resources]. (Doctoral dissertation). Melitopol [in Ukrainian].
9. Lunina, I., Serebrianska, D. (2015). Deklaratsi ta realii biudzhethoi detsentralizatsii [Declarations and Reality of Budget Decentralization.]. *Dzerkalo tyzhnia*. 43. Retrieved from: <http://gazeta.dt.ua/finances/deklaraciyi-ta-realiyi-byudzhethoyi-decentralizaciyi-abo-yakimi-naspravdi-ye-finansovi-povnovazhennya-miscevoyi-vladi-.html> [in Ukrainian].
10. Salo, T. V. (2013). Detsentralizatsiia finansovoi systemy: stan ta otsinka rivni v Ukraini [Decentralization of the financial system: state and assessment are equal in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. Lviv, LRIDU NADU, 35. 324–330 [in Ukrainian].

11. Kornieiev, M. V. (2009). Finansova avtonomiia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Financial autonomy of local self-government bodies]. (Doctoral dissertation), Sumy [in Ukrainian].
12. Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy (2018). *Vykonannia Derzhavnoho biudzhetu*. Ofitsiinyi veb-sait. Retrieved from: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477> [in Ukrainian].
13. Biudzhetni monitorynh (2017). Instytut biudzhetu ta sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. Retrieved from: <http://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyy> [in Ukrainian].
14. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhbiudzhethnykh vidnosyn (2014). Zakon Ukrainy vid 28.12.2014 № 79-VIII. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19/ed20141228> [in Ukrainian].
15. Tsybalyuk, I. O. and Pidtserkovnyy, B. V. (2014), Rol' podatkov u zabezpechenni finansovoyi avtonomiyi orhaniv mis tsevoho samovryaduvannya [The role of taxes in ensuring financial autonomy of local government], *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 2. 179–187 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018 р.

РОЗДІЛ VI

Бухгалтерський облік, аналіз, статистика та математичні методи й інформаційні технології в економіці

УДК. 657.37

Крупка Ярослав,
доктор економічних наук, професор,
кафедри обліку і оподаткування підприємницької діяльності,
Тернопільський національний економічний університет,
м. Тернопіль; e-mail: krsldm@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-123-131>

ПРО ІНВЕСТИЦІЙНУ СКЛАДОВУ КОРПОРАТИВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

Розглянуто склад основних користувачів звітної інформації та їх інформаційні запити з виявленням конфліктних інтересів між ними. Визначено інформаційні потреби власників, інвесторів як основних користувачів обліково-звітної інформації. Досліджено особливості звітної інформації в умовах корпоративного управління та пов'язані з ним поняття, що стосуються корпоративного обліку й корпоративної звітності. Дано пропозиції щодо розширення інвестиційної складової корпоративної звітності за рахунок уведення до неї додаткової фінансової та нефінансової інформації. Звернуто увагу на розширення в інтегрованих формах звітності інформації про відносини між господарськими одиницями корпорацій, об'єднання показників у консолідованій звітності.

Ключові слова: інвестори, користувачі інформації, облік, звітність, корпоративні відносини, консолідована звітність.

Крупка Ярослав,
доктор экономических наук, профессор,
кафедра учета и налогообложения предпринимательской деятельности,
Тернопольский национальный экономический университет,
г. Тернополь, Украина; krsldm@gmail.com

ОБ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ КОРПОРАТИВНОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Рассматриваются состав основных пользователей отчетности и их информационные запросы с установлением конфликта интересов между ними. Определяются информационные потребности собственников, инвесторов как основных пользователей отчетной информации. Исследуются особенности отчетной информации в условиях корпоративного управления и связанные с ним понятия, касающиеся корпоративного учета и корпоративной отчетности. Делаются предложения по расширению инвестиционной составляющей корпоративной отчетности за счет введения в нее дополнительной финансовой и нефинансовой информации. Обращается внимание на необходимость расширения в интегрированных формах отчетности информации о хозяйственных отношениях внутри корпорации, объединения показателей консолидированной отчетности.

Ключевые слова: инвесторы, пользователи информации, бухгалтерский учет, отчетность, корпоративные отношения, консолидированная отчетность.

Krupka Yaroslav,
Doctor of Economics, Professor of the Department of Accounting
and taxation of entrepreneurial activity,
Ternopil National Economic University,
Ternopil; krsldm@gmail.com

ABOUT THE INVESTMENT COMPONENT OF CORPORATE FINANCIAL REPORTING

The combination of reporting and their information requests is considered. The sphere of influence and interest's conflict between the participants of corporations are established. Satisfying the information needs and material interests of each consumer is difficult and hopeless. The information needs of owners, investors as the main stakeholder of accounting and reporting information are determined. Most stakeholders (inc. founders, shareholders and other owners) are most interested in information on two areas of enterprises and corporations activity: profitability and financial stability. The information about profitability allows owners, investors, shareholders to expect on dividends receiving, stable financial position – to build strategic plans for the future, to plan systemic and non-system risks.

The reporting information features in the context of corporate management and related corporate accounting and corporate reporting definitions are investigated. Proposals for expanding the investment component of corporate reporting by introducing additional financial and non-financial information are given. Ways of increasing the informing of enterprises and corporations owners are offered. The distinctive features of goodwill arising from the purchase and consolidation, the method of their accounting and reporting are established. The methods of profit and cumulative income reflection in the consolidated statements when an uncontrollable share is present in the corporation are generalized.

The statements extension by introducing additional non-financial information about the structure of management and control of corporations is proposed. It is necessary to expand information about economic relations within the corporation in the integrated reporting forms, integration of indicators in consolidated financial statements. Extended information for submitted in the newly introduced Management Report is proposed.

Key words: investors, stakeholders, accounting, statements, corporate relations, consolidated statements.

Постановка наукової проблеми. В умовах глобалізації, широкої інформатизації суспільства ключовим питанням стає формування такого інформаційного поля, яке б задовольняло більшість користувачів звітності підприємства, уключаючи власників, інвесторів, кредиторів, управлінців, органи державного регулювання та громадськість загалом. Серед них особливе місце займають засновники, учасники, а також акціонери підприємств і корпорацій. Це реальні інвестори, яким належать капітали підприємств та які вирішують стратегічні питання подальшого розвитку й діяльності створених ними суб'єктів.

Крім реальних, значні інформаційні запити можуть бути й у потенційних інвесторів, котрі мають бажання здійснювати інвестиційні вкладення через придбання акцій, інших фінансових інструментів. Для таких користувачів важливо якнайпривабливіше подати звітну інформацію, зацікавити їх до співпраці. У великих корпораціях, крім того, існують певні правила відображення у звітності майнових прав і зобов'язань, розподілу доходів залежно від часток окремих учасників.

Ці та інші питання, що стосуються інформаційного забезпечення реальних і потенційних інвесторів, потребують подальшого вдосконалення, посилення інвестиційної складової звітної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вдосконалення фінансової та іншої звітності за останній період стосується досить багато наукових праць. Передусім, слід звернути увагу на дослідження А. В. Озеран, що розкривають розвиток теорії й методології формування фінансової звітності підприємств [1]. Концепції та проблеми розвитку бухгалтерської звітності в корпоративному управлінні розглянуто в монографіях П. О. Куцика й М. В. Корягіна [2; 3]. Концептуальні засади адаптації публічної звітності до умов постіндустріальної економіки аналізує Л. М. Пилипенко [4], стан і перспективи розвитку корпоративного обліку й звітності – Р. В. Кузіна [5]. Розв'язання проблеми відображення в обліку та звітності корпоративних цінних паперів пропонують М. П. Войнаренко, С. З. Мошенський і Н. А. Пономарьова [6]. Варто також звернути увагу на публікації В. М. Костюченко, що стосуються економіко-правових засад формування консолідованої звітності [7] та ін. Проте в цих працях недостатньо акцентовано увагу на інформаційних запитах основних користувачів, якими є власники підприємств і корпорацій, їхні акціонери.

Мета роботи – дослідження інформаційних потреб основних користувачів звітної інформації (засновників, учасників, інвесторів) та розробка рекомендації щодо посилення інвестиційної складової

фінансової й іншої звітності підприємств і корпорацій. У зв'язку з цим поставлено завдання розкрити інформаційні потреби, установити розбіжності в запитах через конфлікт інтересів різних користувачів, запропонувати власні підходи до посилення інформативності фінансової та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «корпоративний облік», «корпоративна звітність», що притаманні системі корпоративного управління, увійшли до вітчизняної термінології порівняно недавно. Як відомо, під корпоративним управлінням розуміємо систему відносин, розподіл прав й обов'язків, здійснення контролю учасниками та делегованими ними органами щодо діяльності господарських товариств і корпорацій. Аналогічно корпоративною звітністю слід уважати бухгалтерську та іншу звітну інформацію, сформовану за даними обліку й з інших джерел корпорацій і спрямовану, передусім, на задоволення інформаційних потреб реальних власників та потенційних інвесторів. Така звітність, крім загальних показників фінансово-господарської діяльності, мала би розкривати інформацію про стосунки між власниками, відносини між самостійними господарськими одиницями з узагальненням консолідованих даних загалом по корпорації, виділенням неконтрольованої частки, якщо така існує.

У зв'язку з цим не зовсім коректним є трактування поняття корпоративної звітності лише як узагальненої фінансової й нефінансової інформації, що характеризує фінансовий стан і результати фінансово-господарської, соціальної та екологічної діяльності підприємств [8, с. 161]. Таке визначення більше підходить до інтегрованої звітності. Звичайно, і корпоративна звітність має відображати, окрім економічних, ще й соціальні й екологічні результати діяльності, оскільки великі корпорації, зазвичай, беруть активну участь в економічному та соціальному розвитку регіону, країни загалом, мають вести бізнес у гармонії із суспільством. Але найголовнішим завданням такої звітності має бути забезпечення необхідною інформацією основних користувачів – власників, реальних і потенційних інвесторів.

За визначенням фахівців, рівень задоволеності інвесторів інформацією, що надається в складі корпоративної звітності компаніями, із погляду її корисності для прийняття інвестиційних рішень на сьогодні є недостатнім і становить близько 50 % [9, с. 9]. Основну причину в цій ситуації слід шукати в неоднорідності інформаційних запитів різних користувачів, їх зацікавленості в максимізації чи мінімізації тих чи інших показників діяльності (рис. 1).

На рис. 1 подано лише два напрями оцінки діяльності підприємства – за його прибутковістю та фінансовою стійкістю. Розглядаючи їх із позиції максимізації (max) чи, навпаки, мінімізації (min), бачимо, що стосовно прибутковості й фінансової стабільності існує певна неоднорідність інтересів різних користувачів. Наприклад, власники, інвестори зацікавлені в зростанні прибутковості та покращенні фінансового стану підприємства, тоді як менеджери й працівники через намагання одержати якнайвищу зарплатню та інші соціальні блага спонукають до погіршення цих критеріїв. Те саме стосується держави: збільшення податкового навантаження на підприємство призводить до погіршення цих критеріїв оцінювання. Протилежні інтереси виникають у партнерів компанії: кредитори бажають співпрацювати із сильними у фінансовому плані покупцями, замовниками, а дебітори – навпаки, намагаючись відстрочити платежі, погіршують платоспроможність партнерів.

Неоднорідність користувачів спричиняє певний конфлікт інтересів між ними. Задовольнити всі інформаційні потреби кожного з них складно й безперспективно. Тут треба враховувати, який вплив має кожна група користувачів на забезпечення повноти, об'єктивності та своєчасності обліково-звітної інформації (рис. 2).

Найбільший доступ до звітної інформації, а отже, і вплив на її зміст мають працівники підприємства (облікові працівники, менеджери). Вони є виконавцями та укладачами звітності й намагаються вигідно для себе представити бізнес із метою реалізації як загальних, так і своїх особистих інтересів.

Другу групу користувачів інформації можна назвати регуляторами, до неї відносять органи державної влади, контролюючі служби (включаючи Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку), професійні організації, аудитори. Хоч вони й визначають методологічні й організаційні концепції, положення, принципи ведення обліку та складання звітності, оподаткування підприємницької діяльності, але прямого доступу до формування інформації вони не мають. Пересвідчитись у її об'єктивності вони можуть лише проведенням перевірок, ревізій, аудиту.

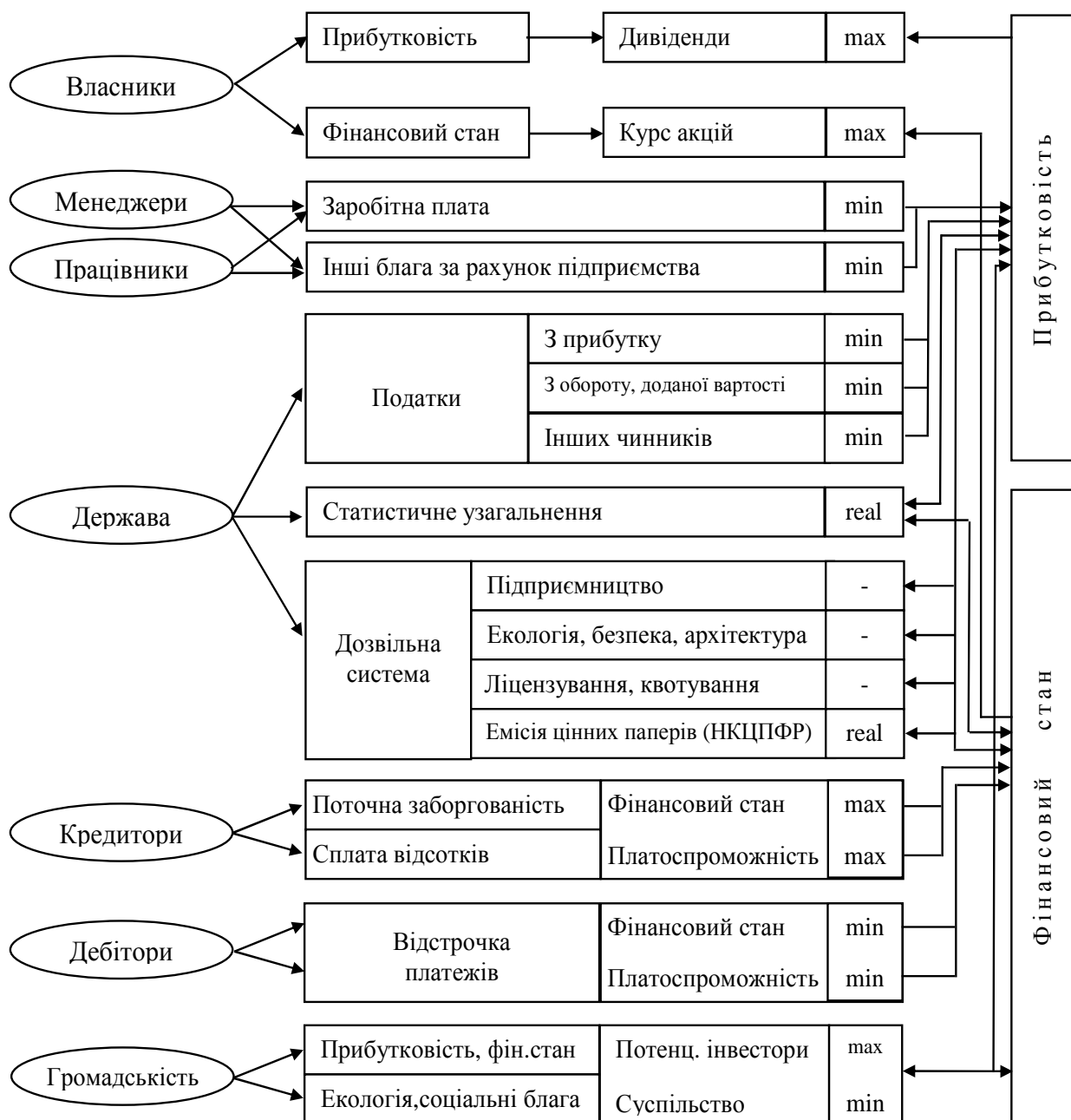

Рис. 1. Користувачі обліково-звітної інформації та їх інформаційні потреби

Примітка. Складено на основі [10, ст. 133].

Ще одна група – це партнери, громадськість, котрі сприймають оприлюднену звітну інформацію такою, якою вона є. Перевірити її достовірність і, тим більше, впливати на результати діяльності суб'єкта, що формує звітну інформацію, вони не в змозі.

Тут треба звернути увагу ще й на необхідність урахування суспільного характеру звітної інформації. Вона необхідна не лише для прямих користувачів-стейкхолдерів. Звітність підприємств і корпорацій використовується також для формування інформаційної бази в системі макроекономічного управління та регулювання.

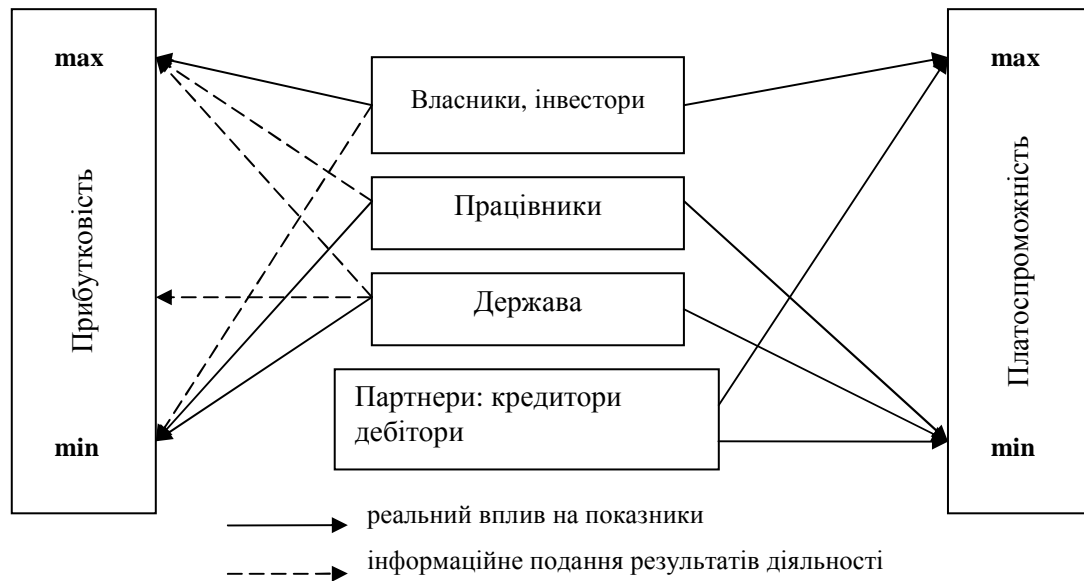

Рис. 2. Вплив користувачів на результати діяльності підприємства

Нарешті, до безпосередніх користувачів обліково-звітної інформації, котрі мають найбільший інтерес до ефективності роботи підприємства, слід віднести власників і реальних інвесторів. Традиційно вважалось, що найважливішими напрямками інформації, яку вони потребують, є прибутковість та фінансова стійкість підприємства, корпорації. Дані про прибутковість дають можливість власникам, інвесторам оцінити вигоди від здійснення вкладень, спрямування прибутку на виплату дивідендів, відсотків. Інформацію про фінансову стійкість ці користувачі потребують із метою одержання впевненості в тому, що створений ними суб'єкт і надалі функціонуватиме стабільно, йому не загрожують банкрутство, інші системні та несистемні ризики. Проте зазначені напрями вже не повною мірою задовольняють основних користувачів.

У сучасних міжнародних і вітчизняних концепціях обліку й звітності увагу сконцентровано переважно на якісних характеристиках, які є універсальними та підходять будь-яким користувачам (табл. 1).

Таблиця 1

Якісні характеристики звітної інформації*

Якісна характеристика	Концептуальна основа фінансової звітності	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»
1	2	3	4
Основоположні якісні характеристики			
Повнота	+	-	+
Доречність	+	+	-
Достовірність	-	+	+
Правдиве подання	+	-	+
Суттєвість	+	+	-
Нейтральність	+	-	-
Неупередженість	-	+	+
Превалювання сутності над формою	-	+	+
Обачність	+	+	-
Вільний від помилок	+	-	-

1	2	3	4
Посилювальні якісні характеристики			
Зрозумілість	+	+	-
Своєчасність	+	+	-
Зіставність	+	+	-
Можливість перевірки	+	-	-
Загальні обмеження			
Вартісне обмеження	+	-	-

* Складено на основі [11, ст. 101].

Як видно, у Концептуальній основі фінансової звітності, як і в національних законодавчих та нормативних актах, наведено лише найбільш загальні правила й вимоги до обліку та звітності. Інформація оцінюється з позиції загальної корисності без орієнтації на споживача. Питання щодо задоволення інформаційних потреб конкретних споживачів у цих документах не розглядається взагалі.

Можливо, прийнятий напрям спрямування звітної інформації на потреби управління, а не на конкретного споживача є правильним, оскільки задовольнити одночасно всіх користувачів із різними, як зазначалось, інформаційними потребами досить складно. Проте звітна інформація мала би спрямовуватися не лише на поточне, але й на стратегічне управління. А це вже прерогатива власників, засновників, акціонерів. Тому пріоритети під час розкриття звітної інформації слід віддавати інвестиційній складовій. В умовах корпоративного управління така звітність мала би стосуватися ще й корпоративних відносин між учасниками.

Оцінюючи інформативність сучасної фінансової звітності, слід найперше відзначити її універсальність. Установлені форми звітності рекомендовані до заповнення як великими корпораціями, що становлять суспільний інтерес, так і іншими підприємствами (крім суб'єктів малого підприємництва). Підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, а також такі, що виконують діяльність із видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, повинні складати фінансову звітність за міжнародними стандартами. Підприємства, які контролюють інші підприємства (материнські підприємства), крім звітності про власну діяльність, зобов'язані складати та подавати консолідовану фінансову звітність згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності.

Що стосується форматів чинної звітності, то з боку науковців і практиків виникає багато запитань і дискусій, висловлюється чимало зауважень. Значна їх частка стосується якраз неузгоджених питань стосовно відображення у фінансовій звітності та консолідованій фінансовій звітності показників щодо корпоративних відносин між власниками, оцінки майна при придбанні чи консолідації з виникненням гудвілу, розподілу чистого прибутку та сукупного доходу між власниками материнської компанії й неконтрольованою часткою, відображення у звітності нефінансової інформації корпоративного характеру.

Гудвіл при придбанні та консолідації – різні поняття, а отже, у звітності вони мають відобразитися за окремими статтями. Загалом, гудвіл – це перевищення вартості придбання над часткою покупця в справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання [12]. Якщо при придбанні вартість майна оцінена за вищою ціною, ніж частка покупця в справедливій вартості придбаних активів та зобов'язань, то відповідно до П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» різниця відображається в Балансі (Звіті про фінансовий стан) (форма № 1) підприємства-інвестора в додатковій статті «Гудвіл» (рядок 1050).

Наприклад, підприємство-інвестор у процесі об'єднання бізнесу придбало майно іншого суб'єкта за 10 000 тис. грн, а згідно з передавальним балансом (актом) воно оцінене в 9500 тис. грн. Різниця 500 тис. грн становитиме суму гудвілу, який обліковуватиметься на субрахунку 19.1 «Гудвіл при придбанні» та відобразатиметься в балансі у відповідному рядку 1050 із наступною його амортизацією за визначеною обліковою політикою.

Гудвіл при консолідації виникає під час складання консолідованої фінансової звітності в разі застосування різних оцінок у придбаній частці інвестором та її балансовій вартості в об'єкта інвестування. Наприклад, материнська компанія (далі – МК) володіє 2000 акціями дочірнього підприємства (далі – ДП) номінальною вартістю 500 грн кожна, а загальна вартість придбання пакета

становить 1 150 000 грн. У цьому випадку гудвіл дорівнює 150 000 грн (1 150 000 – (2000 x 500)). При складанні консолідованої звітності інвестиція МК за номінальною вартістю, з одного боку, та відповідна величина статутного капіталу ДП (1 000 000 грн), з іншого – взаємно виключаються (елімінуються). А в консолідованому балансі відображається гудвіл при консолідації в однойменному рядку 1055. У разі придбання пакета акцій за ціною, що є нижчою від номіналу, різниця відображається за цим рядком у консолідованому балансі від'ємним значенням як негативний гудвіл при консолідації.

Розподіл прибутку між окремими учасниками корпорацій у публічній звітності не відображається, оскільки така інформація є конфіденційною. Проте в консолідованій фінансовій звітності мають бути розмежовані прибуток, сукупний дохід консолідованої групи й учасників, які не входять до неї. Відповідно до НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність», така неконтрольована частка у власному капіталі, чистому прибутку (збитку) та сукупному доходу в консолідованій фінансовій звітності наводиться окремо [13]. На жаль, у цих нормативних актах даються лише загальні положення щодо відображення у звітності частки меншості: у Консолідованому балансі неконтрольованої частки – у рядку 1490, а в Консолідованому звіті про фінансові результати – чистого прибутку (збитків) – у рядку 2475, а сукупного доходу, що належить неконтрольованій частці, – у рядку 2485. Проте розрахунок величини прибутку й майна дочірнього підприємства, що належить власникам материнської компанії та окремо учасникам, котрі не входять до неї, потребує окремих коментарів.

Приклад. За даними балансу ДП, власний капітал на звітну дату становить 2875 тис. грн, у т. ч. зареєстрований статутний капітал – 1250 тис. грн, додатковий капітал – 750 тис. грн, резервний капітал – 250 тис. грн, нерозподілений прибуток – 625 тис. грн, із якого 40 % спрямовується на виплату дивідендів. Учасникам неконтрольованої частки належить 20 % майна.

Таблиця 2

Розподіл капіталу ДП між учасниками консолідованої групи і неконтрольованої частки

Стаття балансу	Рядок	Сума капіталу, тис. грн	У т. ч. належить	
			консолідованій групі	неконтрольована частка
Зареєстрований капітал	1400	1250	1000	250
Додатковий капітал	1410	750	600	150
Резервний капітал	1415	250	200	50
Нерозподілений прибуток	1420	625	500	125
Неконтрольована частка	1490		525	
Усього власного капіталу	1495	2875	2825	575
Поточні зобов'язання з учасниками групи	1640		50	

До консолідованої групи віднесено 80 %, а до неконтрольованої частки – 20 % власного капіталу ДП. Також ураховано те, що 40 % (або 50 тис. грн) нерозподіленого прибутку спрямовується на нарахування дивідендів акціонерам частки меншості та перенесено до поточних зобов'язань за розрахунками з учасниками.

Отже, неконтрольована частка буде записана в рядок 1490 консолідованого балансу в сумі 525 тис. грн (250 + 150 + 50 + (125 – 50)), а до загальної валюти консолідованого балансу буде включено 2875 тис. грн. У Консолідованому звіті про фінансові результати окремими рядками слід записати чистий прибуток, що належить власникам материнської компанії (500 тис. грн) та неконтрольованої частки (125 тис. грн). Також окремо фіксується сукупний дохід, що належить власникам МК і неконтрольованій частці, як сума чистого прибутку та іншого сукупного доходу після оподаткування (дооцінка майна, курсові різниці й ін.) кожного.

Важливим питанням, що постійно обговорюється в наукових колах, є включення до звітності корпорацій нефінансової інформації, формування інтегрованої звітності. Важливість цієї проблеми посилюється з введенням до системи звітності нового Звіту про управління. У ньому розкривається

фінансова та нефінансова інформація, що характеризує стан і перспективи розвитку підприємств та корпорацій, основні ризики невизначеності його діяльності. Форма звіту поки що не розроблена, показники не визначені. Тут варто погодитись із А. В. Озеран, яка пропонує у Звіті про корпоративне управління подавати таку інформацію [14, ст. 24]: про регулювання та відповідність (перелік зовнішніх і внутрішніх документів, що регулюють корпоративне управління); структура управління корпорації; склад ради директорів, їх бібліографічні дані, права й обов'язки; те саме щодо наглядової ради, їхні компетенції та обмеження; стан виконання обов'язків наглядової ради та участь її членів у засіданнях; інформація про компенсаційні виплати керівному персоналу й членам наглядової ради; наявність і стан внутрішнього контролю; власники істотної участі в суб'єкта господарювання та зміна їх складу протягом року; інформація про щорічні збори учасників і стосунки з інвесторами; операції з пов'язаними сторонами; реалізація антикорупційних програм та ін. Таку інформацію слід узгодити зі звітністю, що подається до Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, оскільки більшість корпорацій є учасниками фондового ринку.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Кожна група користувачів фінансової та іншої звітності має свої інтереси. Ці запити часто формуються під впливом очікування певних вигод, виконання бажань окремих категорій споживачів обліково-звітної інформації. Тому результати обліку є предметом конфлікту й певного компромісу між інтересами користувачів, що впливає на якісні характеристики облікової та звітної інформації. Тому важливо так будувати облікову систему, щоби була можливість урахувати інтереси всіх груп користувачів. Проте прерогатива має віддаватися власникам, інвесторам корпорацій як основним користувачам звітної інформації.

Джерела та література

1. Озеран А. В. Теорія та методологія формування фінансової звітності підприємств: монографія. Київ: КНЕУ, 2015. 471 с.
2. Куцик П. О. Концепція уніфікованої системи обліку і звітності в корпоративному управлінні: монографія. Львів: Вид. ЛТЕУ, 2017. 408 с.
3. Корягін М. В., Куцик П. О. Проблеми і перспективи розвитку бухгалтерської звітності: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2016. 276 с.
4. Пилипенко Л. М. Розвиток концепцій побудови системи публічної звітності в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 336 с.
5. Кузіна Р. В. Корпоративний облік і звітність в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 416 с.
6. Войнаренко М. П., Мошенський С. З., Пономарьова Н. А. Корпоративні цінні папери: обліково-фінансовий аспект: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2006. 260 с.
7. Костюченко В. М. Консолідована фінансова звітність: міжнародний досвід та практика України: навч.-практ. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2008. 528 с.
8. Шафранська Л. Т. Корпоративна звітність в умовах глобалізації: проблеми, перспективи. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(2). С. 161–164. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuimevcg_2017_12\(2\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuimevcg_2017_12(2)_36).
9. Лоханова Н. О. Корпоративна звітність в Україні і світі в контексті євроінтеграції – вимоги інвесторів, проблеми, перспективи. *Економіка та держава. Серія: Економічні науки*. 2014. № 10. С. 6–10.
10. Крупка Я. Д. Користувачі облікової інформації та проблеми задоволення їх інформаційних потреб. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки*. Житомир, 2010. № 3(53). С.132–134.
11. Крупка Я. Д., Музика М. М. Про якісні характеристики фінансової звітності. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. Тернопіль: ТНЕУ. Вип. 3(85), 2017. С. 97–106.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств». URL: <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/19.htm>.
13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 20 «Консолідована фінансова звітність». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
14. Озеран А. В. Звіт керівництва та інша нефінансова інформація: структура і зміст. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2018. № 4. С. 15–28.

References

1. Ozeran A. V. (2015) *Teoriya ta metodologiya formuvannya finansovoyi zvitnosti pidpry'emstv: monografiya* [Theory and methodology of formation of financial reporting of enterprises: monograph] Ky'yiv: KNEU [in Ukrainian].

2. Kucy'k P. O. (2017) *Koncepciya unifikovanoyi sy'stemy' obliku i zvitnosti v korporaty'vnomu upravlinni: monografiya* [The Concept of the Unified Accounting and Reporting System in Corporate Governance: Monograph]. L'viv: Vy'd. LTEU [in Ukrainian].
3. Koryagin M. V., Kucy'k P. O. (2016) *Problemy' i perspekty'vy' rozvy'tku buxgalters'koyi zvitnosti: monografiya*. [Problems and prospects of the development of accounting: monograph.]. Ky'yiv: Interservis [in Ukrainian].
4. Py'ly'penko L. M. (2016) *Rozvy'tok koncepcij pobudovy' sy'stemy' publichnoyi zvitnosti v umovax postindustrial'noyi ekonomiky': monografiya*. [Development of Concepts of Building a Public Accountability System in a Post-Industrial Economy: A Monograph]. L'viv: Vy'd. L'viv. Politechniky [in Ukrainian].
5. Kuzina R. V. (2015) *Korporaty'vny'j oblik i zvitnist' v Ukrayini: suchasny'j stan i perspekty'vy' rozvy'tku: monografiya*. [Corporate Accounting and Reporting in Ukraine: Current State and Development Prospects: Monograph] Xerson: Grin' D. S [in Ukrainian].
6. Vojnarenko M. P., Moshens'ky'j S. Z., Ponomar'ova N. A. (2006) *Korporaty'vni cinni papery': oblikovo-finansovy'j aspekt: monografiya*. [Corporate securities: accounting and financial aspects: monograph.]. Zhy'tomy'r: ZhDTU [in Ukrainian].
7. Kostyuchenko V. M. (2008) *Konsolidovana finansova zvitnist': mizhnarodny'j dosvid ta prakty'ka Ukrayiny': navch.-prakt. posibn.* [Consolidated Financial Statements: International Experience and Practice in Ukraine] Ky'yiv: Centr uchb. Lit [in Ukrainian].
8. Shafrans'ka L. T. (2017) *Korporaty'vna zvitnist' v umovax globalizaciyi: problemy', perspekty'vy'*. Naukovy'j visny'k UzhNU. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosy'ny' ta svitove gospodarstvo. [Corporate reporting in the conditions of globalization: problems, perspectives. Scientific herald of UzhNU.] Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12\(2\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_12(2)_36) [in Ukrainian].
9. Loxanova N. O. (2014) *Korporaty'vna zvitnist' v Ukrayini i sviti v konteksti yevrointegraciyi – vy'mogy' investoriv, problemy', perspekty'vy'*. [Corporate Reporting in Ukraine and the World in the Context of European Integration - Investors' Requirements, Problems, Prospects. Economy and state] Ekonomika ta derzhava. Seriya: Ekonomichni nauky' [in Ukrainian].
10. Krupka Ya. D. (2010) *Kory'stuvachi oblikovoyi informaciyi ta problemy' zadovolennya yix informacijny'x potreb*. [The users of accounting information and the problems of satisfying their information needs] Visny'k Zhy'tomy'rs'kogo derzhavnogo texnologichnogo universy'tetu. Ekonomichni nauky'. Zhy'tomy'r, 3(53) [in Ukrainian].
11. Krupka Ya. D., Muzy'ka M. M. (2017) *Pro yakisni xaraktery'sty'ky' finansovoyi zvitnosti* [On qualitative characteristics of financial reporting] Visny'k Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universy'tetu. Ternopil': TNEU – 3(85) [in Ukrainian].
12. *Polozhennya (standart) buxgalters'kogo obliku 19 «Ob'yednannya pidpry'yemstv»*. Retrieved from <http://kodeksy.com.ua/buh/psbo/19.htm>.
13. *Nacional'ne polozhennya (standart) buxgalters'kogo obliku 20 «Konsolidovana finansova zvitnist'»*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
14. Ozeran A. V. (2018) *Zvit kerivny'cztva ta insha nefinansova informaciya: struktura i zmist* [Management Report and Other Non-Financial Information: Structure and Contents] - Buhgalters'ky'j oblik i audy't. – 4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.11.2018 р.

УДК 658.012

Fatenok-Tkachuk Alla,
PhD in Economics, ASSOCIATE Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Accounting and Auditing,
Lutsk; e-mail: allafat@i.ua
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-131-139>

FEATURES OF THE ACCOUNTING PROCEDURES FOR FOREIGN INVESTMENT

In the article, the expediency of systematizing the methodology of accounting and supporting of the foreign investments in order to increase the investment attractiveness of the enterprise. Grouped the legal and regulatory framework of the foreign investment process. Highlighted the main elements of foreign investment accounting organization. Presented the advantages of cancelling mandatory state registration of foreign investments. The new Law

introduces the principle of state accounting of investments, according to which the submission of statistical reporting on the implementation of foreign investment will be carried out by enterprises with foreign investment and institutions of the bank. The basic rules of the financial and capital investment accounting are identified. Also, are given the principles of assigning accounting objects to monetary or non-monetary items in the process of foreign investment.

Key words: investment activity, foreign investments, financial investments, capital investments, monetary, nonmonetary articles.

Фатенок-Ткачук Алла,
кандидат економічних наук, доцент, кафедра учета и аудита,
Восточноевропейский национальный университет имени Лесы Украинки,
г. Луцк; e-mail: allafat@i.ua

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТНЫХ ПРОЦЕДУР ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

В статье актуализируется целесообразность систематизации методики учета и сопровождения иностранных инвестиций с целью повышения инвестиционной привлекательности предприятия. Сгруппировано нормативно-правовое обеспечение процесса иностранного инвестирования. Обнаружены новые тенденции правового обеспечения, а именно новый закон внедряет принцип государственного учета инвестиций, по которому представление статистической отчетности об осуществлении иностранных инвестиций будет осуществляться предприятиями с иностранными инвестициями и учреждениями банка. Освещаются основные элементы организации учета иностранного инвестирования. Приводятся преимущества отмены обязательной государственной регистрации иностранной инвестиции. Освещаются виды капитальных инвестиций, которые могут быть внесены в зарегистрированный капитал иностранным инвестором. Идентифицируются основные правила учета финансовых и капитальных инвестиций. Приводятся принципы отнесения объектов учета к монетарным или немонетарным статьям в процессе иностранного инвестирования.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, внешние инвестиции, финансовые инвестиции капитальные инвестиции, монетарная, немонетарная статьи.

Фатенок-Ткачук Алла,
кандидат економічних наук, доцент, кафедра обліку і аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: allafat@i.ua

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВИХ ПРОЦЕДУР ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ

Залучення іноземних інвестицій є стратегічним пріоритетом як суб'єкта господарювання, так і національної економіки. Зростання залучених інвестицій протягом 2017 р. та підвищення України в міжнародних рейтингах указують на необхідність подальшого розуміння особливостей обліку зовнішніх інвестицій на рівні підприємства.

У статті актуалізовано доцільність систематизації методики обліку та супроводу іноземних інвестицій із метою підвищення інвестиційної привабливості підприємства. Згруповано нормативно-правове забезпечення процесу іноземного інвестування. Виявлено нові тенденції правового забезпечення, а саме новий закон упроваджує принцип державного обліку інвестицій, згідно з яким подання статистичної звітності про здійснення іноземних інвестицій виконуватиметься підприємствами з іноземними інвестиціями й установами банку. Висвітлено основні елементи організації обліку іноземного інвестування. Наведено переваги відміни обов'язкової державної реєстрації іноземної інвестиції. Виявлено ідентичні методи оцінки інвестицій у національних та міжнародних стандартах їх обліку. Визначено, що спільними для міжнародних і національних стандартів обліку є такі, як поточна собівартість, поточна ринкова вартість, теперішня вартість, ліквідаційна вартість, первісна вартість. Висвітлено види капітальних інвестицій, які можуть бути внесені в зареєстрований капітал іноземним інвестором. Ідентифіковано основні правила обліку фінансових та капітальних інвестицій. Наведено принципи віднесення об'єктів обліку до монетарних чи немонетарних статей у процесі іноземного інвестування.

Системне бачення особливостей облікування інвестиційної діяльності із залучення зовнішніх потоків сприятиме підвищенню кількості іноземних інвестицій та довіри інвесторів до вітчизняних підприємств.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, зовнішні інвестиції, фінансові інвестиції капітальні інвестиції, монетарна, немонетарна статті.

Formulation of the Scientific Problem and its Significance. Most of the enterprises can't exist without external investment. The investment activity of each entity is the first link in investing in the national economy.

In Ukraine, in order to intensify work on the development and implementation of investment potential, increasing of the volume of foreign investments, supporting of priority investment projects, improvement of the investment climate in the state, protection of investors' rights, and promotion of the effective interaction of investors with state authorities in December 2014, the National Investment Council was established. In order to simplify the procedure for attracting foreign investments and facilitate the restoration of the state's economy, approximation of Ukrainian legislation to the standards of the European Union, was adopted the Law «On amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Abrogation of Obligations of State Registration of Foreign Investments» (No. 1390-VIII), which abolishes obligatory state registration of foreign investments and simplifies their involvement in Ukraine.

Having made an investment, the investor is interested in the fact that the investment can be estimated as at the time of receipt, as in the process of their use, and this is the task of the accounting services of the enterprise. Changing the requirements for accounting for foreign exchange differences that arise in the process of investing, the differences in the accounting of accounting objects, depending on what monetary or non-monetary item it belongs to, the assessment of the investment, depending on its date of receipt, raises a number of issues and causes the conflicts that need to be resolved.

Analysis Research on this Problem. The questions of the essential characteristics and the estimation of financial and capital investment in foreign countries are highlighted in the works of L. Babenko [4], Ya. Krupki [9], Yu. Kuzminsky [7], N. Rusin [16], N. Khrushch [18]. In the accounting tasks of controlling existing investments, which are important for the transparency of investment activity, were engaged such scientists as M. Bondar [3], V. Bondar [2], E. Ponomarenko [14], O. Lubchenko [9], and others. However, the current realities of the legislation by which guides the accountant require a better structuring of information on the legal and regulatory framework for an accounting of the foreign investment and the development of a methodology for accounting for the flow of investment from an external investor.

The aim of the Article. The aim of the article is to structure the information on accounting of the foreign investment process and the legal and regulatory support for this process.

The Main Material Research and Study of Scientific Results. The attraction of the foreign investments enables the business entity to obtain a number of benefits, the main of which is the improvement of solvency, the transfer of the latest technologies and know-how, the complex use of resources, development of the export potential of the enterprise, achievement of socio-economic effect [16].

According to the State Statistics Committee in 2017, were invested 1,730.4 million dollars in the national economy by foreign investors from 76 countries of the world. US direct investment (equity). The volume of investments attracted from the beginning of the investment of foreign direct investment (equity) as at 31.12.2017 amounted to 39 144,0 million USD. USA [12].

The volume of development of the capital investments in Ukrainian enterprises in 2017 amounted to 412,8 billion UAH, which is 22,1 % more than the volume of capital investments for the corresponding period in 2016 [11].

In 2017, the leading spheres of economic activity, in terms of development of capital investments: industry – 33,1 %, construction – 12,3 %, agriculture, forestry and fisheries – 14,0 %, information and telecommunications – 4,1 %, wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles – 7,0 %, transport, warehousing, postal and courier activities – 8,7 %, public administration and defense; Obligatory social insurance – 7,4 % [11]. That is, all new enterprises face accounting problems of investment.

National legislation in the sphere of foreign investment regulates declare the protection and promotion of foreign investment by establishing state guarantees for the protection of foreign investments and the release of foreign investors from import duties on goods imported into the customs territory of Ukraine.

Today, investment activity in Ukraine is regulated by the following normative and legal acts, by Laws: «On investment activity», «On the regime of foreign investment», «On protection of foreign investments in Ukraine», «On foreign economic activity», «On institutions of collective investment», « On Approval of the Regulation on the Procedure for State Registration of Agreements (Contracts) on Joint Activities with the Participation of a Foreign Investor «and others.

The concept of «state registration of foreign investment» was introduced in the Law «On the regime of foreign investment» (2012). The compulsory nature of such registration created barriers for business, since the fact that an entity has foreign investments was fixed by the statutory documents and entered into the Unified State Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs. Information about the availability of

foreign investments, their size and structure is publicly available information. In this regard, the procedure for registration of foreign investment is not informative, because the same information can be obtained freely by anyone.

The new Law introduces the principle of state accounting of investments, according to which the submission of statistical reporting about the implementation of foreign investment will be carried out by enterprises with foreign investment and institutions of the bank. All privileges and advantages existing on the basis of current legislation and international treaties of Ukraine, including the exemption from the customs duty on contributions to the company's statutory capital, will be applied equally to all foreign investments.

Most experts, specialists, lawyers believe that the abolition of state registration of foreign investments will positively affect Ukraine's position in world rankings. Although, it should be noted that according to the International Business Compass index, which is expected by the international consulting network BDO in 2018 Ukraine has risen to 3 positions and was ranked 131st. Also according to the research, Ukraine was ranked 82nd in the index of resource use ranking. This is stated in a statement by BDO in Ukraine on the results of the seventh edition of the IBC study, which is jointly produced by BDO and the Hamburg Institute of World Economy (HWWI) [17].

According to the Art. 2 of the Law «On the regime of foreign investment», foreign investments may be made, in particular, by making a non-resident in the statutory capital of a resident of a foreign currency, as well as property and property rights. Moreover, to make the authorized capital of the resident company can only be the currency that belongs to the group of freely convertible currency according to the Classifier of foreign currencies [6].

The enterprise gains the status of an enterprise with foreign investments from the date when the foreign investment comes into its balance sheet [6]. The size, proportion and type of foreign investment in the registered capital of a particular enterprise are specified in the constituent documents. However, they shouldn't contradict the normative legal acts of Ukraine. In particular, the participant's contribution in the national currency of Ukraine may be credited as a foreign investment only if the national currency is to be acquired in the interbank foreign exchange market of Ukraine or the reporting currency should be received as profit after tax on income from foreign investments in Ukraine [6]. In the absence of documents confirming the source of the receipt of hryvnia, checking bodies have the right to consider it as the income of the enterprise. Equity doesn't belong to monetary or non-monetary objects. And such part of the registered capital, expressed in foreign currency, is not subject to transfer [14, p. 155]. In International Financial Reporting Standards (IFRS), investments are treated as an asset held by an enterprise for the purpose of capital gains through the distribution of income (such as interest, royalties, dividends, and rentals) to increase the cost of capital or other benefits for enterprise-investor, for example, obtained through trade relations. Also, in the IFRS, the notion of net cash investments which is the balance of cash receipts and lease payments, with the exception of cash flows associated with insurance, servicing and similar costs paid by the lessee [10]. This definition applies when leasing property or other values.

The methodological principles for the formation of information on financial investments in the accounting and disclosure in financial statements are determined by the Regulations (Standard) of Accounting 12 «Financial Investments». The provisions of this Regulation are applied by enterprises, organizations and other legal entities, regardless of ownership (except for budgetary institutions) [17]. In International Accounting Standards, on the basis of which were developed national P (C) BO, the procedures for evaluating and reporting financial investments are presented in IAS 27 «Consolidated Financial Statements and Accounting for Investments in Subsidiaries», 28 «Accounting for Investments in Associates» 31 «Financial statements of interests in joint ventures». In Ukraine, all these procedures are united in one of the P (C) BO 12 «Financial Investments».

It is well-known that financial investments are part of the investment activity of the enterprise. However, in the conditions of standardization, which has developed in domestic practice, the definition of precisely these concepts in P (C) BO 12 is not given. It is not clear what the cause is in P (C) BO 12 the definition of the market value of a financial investment since in the text of the standard this category is not used anywhere. Moreover the concept of the fair value of financial investments is used throughout the standard. But identifying these two concepts is not entirely correct, since it is possible to talk about market value, based on its definition in P (C) BO 12, only in relation to financial investments that are rotated in an

active market (so-called market investments), at that time when market and non-market investments can have a fair value, since, for the purpose of determining it, even one buyer and one well-informed seller wish to perform such an operation and are independent of each other [16].

The aim of the organization of accounting of foreign investments in the enterprise is to ensure the objective assessment, timely registration and full display of operations related to investments in the accounting registers, the generalization of information on such transactions in the reporting in order to ensure the information needs of interested parties. The main elements of the organization of accounting for foreign investment are shown in fig. 1

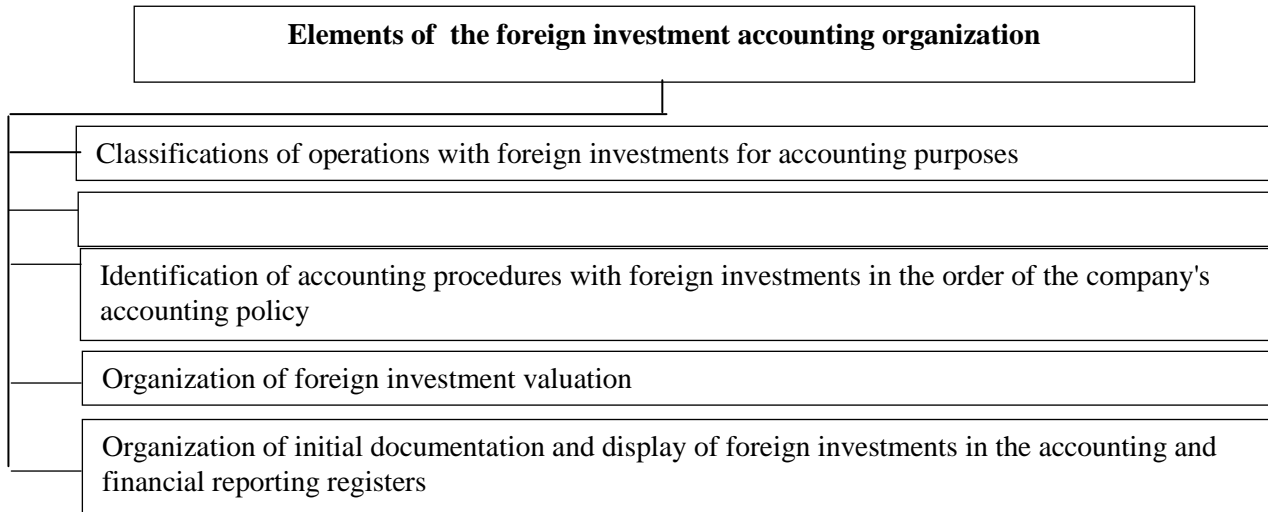

Fig. 1. *The Main Elements of the Organization of Accounting for Foreign Investment*

Important attention in the process of accounting for foreign investment should be given to their assessment. Some authors who are interested in the problems of accounting for foreign investments argue that different international investment standards and national accounting standards provide different methods for assessing capital investment. But it should be noted that the part of these methods is identical. Example:

- The current cost at which assets are recorded in the account for the amount of cash or cash equivalents that would have been paid in the event of the acquisition of the asset at the current time. According to this estimate, it is suggested to keep records of materials, fixed assets (except land, buildings and structures);

- Current market value (in IAS market) – the cost of sale, that is, the amount of cash or cash equivalents that could be obtained at the moment by selling assets in the ordinary course of sales. This method of valuation is recommended for the accounting of land, buildings, structures, machinery and equipment, securities, intangible assets;

- Present value – is calculated by discounting future net cash flows expected from the company's normal activities. At present cost, it is proposed to assess long-term receivables, current and long-term liabilities, etc.;

- Liquidation value – the amount of money or the value of other assets that the enterprise expects to receive from the sale (liquidation) of non-current assets after the expiration of their useful life (exploitation), minus expenses related to sale (liquidation);

- Initial value – historical (actual) cost of non-current assets in the amount of cash or fair value of other assets paid (transferred) spent for the acquisition (creation) of non-current assets.

P (C) BO separately allocates revalued value and depreciated value. In turn, IASs are the cost of realization, net realizable value, carrying amount, fair value, non-verified liquidation value, amount of expected reimbursement.

The IFRS implies a degree of freedom to choose material valuation techniques; they are not limited to recommendations for choosing the minimum of two possible. Estimates can be selected and used by the enterprise, at the discretion of its management, but it is noted that at the accounting level for the entire reporting period, the valuation base will not undergo any changes other than those resulting from the change in the current legislation.

Problems with the assessment of financial investment are not only in Ukraine. For the first time, the valuation of financial assets at market prices in the United States began to be implemented in the early 30's of the twentieth century. After repeated legislative changes for more than 60 years, now in the United States of America, they have all returned to assess current investment on a unified basis - at current market prices – instead of possible alternatives [16, p. 122]. In Ukraine, according to the current normative documents, financial investments purchased are initially measured at cost. The cost of financial investments consists of: purchase prices; commission fees (amounts paid in favor of financial intermediaries); duties paid to the state when certifying contracts of sale of securities: taxes, fees, obligatory payments directly related to the acquisition of financial investments that are not reimbursed to the enterprise; other costs directly related to the acquisition of financial investment.

Financial investments acquired through an exchange are credited to the fair value of the transferred assets. According to P (C) BO 19 «Business Combinations», the fair value of securities is considered to be current market value [18]. Financial investments received by the enterprise before their redemption (bonds and other similar securities) are recorded at the balance sheet date at amortized cost.

Foreign investment may be presented in the registered capital of such non-monetary assets:

- 1) any movable and immovable property and related property rights;
- 2) any intellectual property rights whose value in a convertible currency is confirmed in accordance with the laws (procedures) of the investor's country or international trade customs, as well as an expert assessment in Ukraine, including legal rights in Ukraine, copyright, inventions, utility models, industrial designs, signs for goods and services, know-how, etc.;
- 3) rights to engage in economic activities, including the rights to use subsoil and the use of natural resources, provided in accordance with legislation or treaties whose value in a convertible currency is confirmed in accordance with the laws (procedures) of the investor's country or international trade customs;
- 4) other values in accordance with the legislation of Ukraine [6].

The amount of contribution in the form of non-monetary assets is defined as the product of their value by agreement of the participants, but not higher than the prices of international markets or the market of Ukraine, and the NBU rate on the date of recognition of the registered capital.

Contributions to the authorized capital of an enterprise with foreign investments are carried out with the consent of the parties on the basis of prices of international markets or the Ukrainian market in foreign convertible currency and in UAH ([6], part 1, Article 5). That is, the size of the authorized capital of an enterprise with a foreign investment and the contribution of all participants is specified in the charter both in foreign currency and in UAH equivalent. According to experts, such recalculation should be carried out at the rate of the NBU, which was in force at the time of signing the charter. Then for the state registration (the inclusion of the enterprise in the USSR) will be provided constituent documents with clearly defined shares of each of the participants of the LLC.

For the implementation of «cash» foreign investment in Ukraine (including the introduction of foreign currency into the authorized capital foreign investors (legal entities or individuals) have the right to use one of the following options):

- to transfer foreign currency from abroad to the investment account opened by him.
- to transfer foreign currency from abroad directly to the current account of the resident (without using an investment account);
- to sell foreign currency from the investment account and to count the cash received in foreign currency from the sale of foreign currency in hryvnias to the investment account for further foreign investment;
- transfer from own investment account cash in UAH and foreign currency to the current account of the resident or investment account of another foreign investor;
- to transfer funds in foreign currency to Group 1 of the Classifier of foreign currencies and hryvnias from their own current account of a non-resident physical person in the authorized bank to its investment account.

Note that such crediting takes place through distribution accounts after the mandatory sale of currency in accordance with the current legislation [5].

There are a number of inconsistencies regarding the currency of the investment and the date of the NBU rate that should be used in its evaluation process, but we agree with the experts [1] that it is necessary to reflect the total amount of foreign currency that has been received in a distribution account at the NBU rate on the date its enrollment on such an account.

If a non-resident contributes property or property rights, the income of such contribution is shown on

the same accounts as similar deposits of residents. But this raises the question of calculating and displaying exchange differences when recalculating the cost of investment in hryvnia.

In order to comply with the law, you should use the following rules:

1. If a participant contributes to a currency, the amount of the authorized capital must be displayed on the subaccount 401 in UAH at the rate of the NBU on the date of the signing of the constituent documents. Since operations in foreign currency at initial recognition are recorded in the reporting currency (monetary unit of Ukraine) by converting the amount in foreign currency using the NBU rate at the date of the transaction (date of recognition of assets, liabilities, equity, income and expenses).

2. If there is an indebtedness on liabilities of non-resident founders in foreign currency deposits (account balance 46), such debt is a monetary item of the balance if it is repaid in cash. According to the founder's monetary debts, it is necessary to determine the exchange rate differences: on the date of full or partial repayment of the debt (within its scope or on the whole article, on the balance sheet date).

Due to changes in exchange rates, there is a exchange rate difference that is not a result of the economic activity of the enterprise. Because of this, in practice, this exchange rate difference is regarded as an additional contribution of the participants of the enterprise and reflects it as part of the «additional capital». This is wrong. The constituent agreement already establishes the amount of foreign currency, which is the contribution of a foreign investor in the registered capital. The exchange rate differences that arise as a result of the recalculation of the obligations of the founders in the formation of the authorized capital are recorded in the equity component of the exchange differences. Exchange differences in such a situation can't be recognized as income.

3. If a non-resident makes a contribution by property or property rights, then it is not necessary to calculate exchange differences because such debt relates to non-monetary items.

As of 01.01.2015, the object of taxation of income is the accounting financial result before taxation. For transactions with currency, PKU does not provide any individual adjustments. As far as VAT is concerned, as in the case of resident deposits, the tax liability of the issuer in connection with the transfer of corporate rights to a foreign investor will not occur, since operations on their issue in accordance with the Tax Code of Ukraine are not subject to VAT.

The greatest number of questions has a way of calculation the prices of international markets or the Ukrainian market. If the investor doesn't bear the costs of customs clearance, delivery, insurance, property protection on the road and other transport and procurement costs, the costs incurred by the investor in the enterprise should not be reimbursed. Transport and procurement costs incurred on the territory of Ukraine must be confirmed by the documents that are usually used in commercial practice for the execution of the relevant agreements [5]. The costs incurred by the enterprise in delivering property are not included in the value of foreign investment. In the financial accounting, this procedure is regulated by clause 10 P (C) BO 7 «Property, plant and equipment», according to which the initial value of assets received as a contribution to the authorized capital is determined in the amount of their fair value agreed upon by the participants. Transportation costs of the enterprise, due to the receipt of investments, increase the cost of financial activities [9].

Conclusions and Perspectives of Further Research. Investment activity is the key to the development of any enterprise. It should be noted that most of the inconsistencies in the legal and regulatory framework for accounting for foreign investment are eliminated, especially in the part of the tax legislation. When accounting for the investment received, it is necessary to pay attention to the monetary value of the item being accounted for, since it depends on the occurrence and accounting of exchange differences.

Джерела та література

1. Білова Н. Статутний капітал ТОВ. Інвалютні внески. *Податки та бухгалтерський облік*. 2015. Вересень. № 77. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2015/september/issue-77/article-11751.html>
2. Бондар В. П. Теорія та практика застосування аудиторських процедур щодо вхідних залишків при виконанні перших завдань з аудиту. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 2 (76). С. 3–11.
3. Бондар М. І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 256 с.
4. Бабенко Л. В., Бойко А. С. Облікові та податкові аспекти функціонування підприємств з іноземними інвестиціями. *Інноваційно-інвестиційні, ресурсні та управлінські складові розвитку підприємств-учасників інтеграційних об'єднань*: міжнар. кол. моногр./під заг. ред. К. Ф. Ковальчука. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. С. 212–226. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/2522>

5. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: від 16.04.91 № 959-XII. URL: <http://www.rada.kiev.ua>.
6. Закон України «Про режим іноземного інвестування»: від 19.03.1996 № 93/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-vr?info=1>
7. Кузьмінський Ю. А., Козак В. Г., Луб'яненко Л. І. Облік зовнішньоекономічної діяльності: монографія. Київ: КНЕУ, 1998. 183 с.
8. Крупка Я. Д. Облік інвестицій: монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2001. 302 с.
9. Лубенченко О. Е. Роль зовнішнього аудиту в залученні іноземних інвестицій та виході вітчизняних компаній на ринок IPO. *Бізнес Інформ*. 2016. № 1. С. 89–94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_1_16
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 «Вплив зміни валютних курсів»: міжнародний документ від 01.2012. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_022.
11. Офіційний веб-сайт Мінекономрозвитку і торгівлі України. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні за 2017 рік. 19.03.2018 [16:02] Департамент залучення інвестицій. URL: Documents/List?lang=uk-UA&tag=Стан%20інвестиційної%20діяльності%20в%20Україні
12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»: затв. наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив зміни валютних курсів»: наказ МФУ від 10.08.2000 р. № 193 з наступними змінами і доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.
15. Пономаренко, Є. Б. Бухгалтерський облік і контроль операцій з фінансовими інвестиціями: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09/Житомирський держ. технол. ун-т. Житомир, 2012. 235 с.
16. Русин Н. П., Русин Л. П., Дишко І. Ю.. Особливості організації обліку іноземних інвестицій та їх залучення в економіку Закарпаття. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/3716/1>
17. Україна підвищила свої позиції у рейтингу інвестиційної привабливості в 2018 році. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2018/ukraine-has-increased-its-position-in-the-rating-of-investment-attractiveness-in-2018>
18. Хрущ Н. А., Семенюк О. М. Методи оцінки фінансових інвестицій залежно від їх виду. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6, Т. 1. С. 196–199.

References

1. Bilova N. (2015) Statutnyi kapital TOV. Invalitnyi vnesky [Authorized capital of LLC. Foreign currency contributions]. *Podatky ta bukhgalterskyi oblik. – Taxes and accounting*, September, 77. Retrieved from: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2015/september/issue-77/article-11751.html> [in Ukrainian].
2. Bondar V. P. (2016) Teoriia ta praktyka zastosuvannia audytorskykh protsedur shchodo vkhidnykh zalyshkiv pry vykonanni pershykh zavdan z audytu [Theory and practice of using audit procedures for incoming residues when performing the first audit tasks]. *Visnyk ZhDTU.– Bulletin of the ZSTU*, 2 (76), 3–11 [in Ukrainian].
3. Bondar M. I. (2008). Investytsiina diialnist: metodyka ta orhanizatsiia obliku i kontroliu [Investment activity: methodology and organization of accounting and control]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Babenko L. V. & Boyko A. S. (2013). Accounting and tax aspects of the functioning of enterprises with foreign investments. Innovative-investment, resource and management components of the development of enterprises-participants of integration associations. K. F. Kovalchuk.; Donetsk: LANDON-XXI. Retrieval from: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/2522> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diialnist»: vid 16.04.91 № 959-XII [The Law of Ukraine «On Foreign Economic Activity»: No. 959-XII dated 16.04.91]. (1991, April). Retrieval from <http://www.rada.kiev.ua>. [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro rezhym inozemnoho investuvannia»: vid 19.03.1996 № 93/96-VR. [Law of Ukraine «On the regime of foreign investment»: dated March 19, 1996, No. 93/96-VR.]. (1996, March). Retrieval from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-vr?info=1> [in Ukrainian].
7. Kuzminskyi Yu. A. Kozak V. H. & Lubianenko L. I. (1998) Oblik zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Accounting for foreign economic activity]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Krupka Ya. D. (2001) Oblik investytsii [Accounting for investments]. Ternopil : Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
9. Lubenchenko O. E. (2016) Rol zovnishnoho audytu v zaluchenni inozemnykh investytsii ta vykhodi vitchyznianskykh kompanii na rynek IRO [The role of external audit in attracting foreign investments and the exit of domestic companies to the market of IPO]. *Biznes Inform. – Business Inform*, 1, 89–94. Retrieval from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_1_16
10. Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 21 «Vplyv zminy valiutnykh kursiv»: mizhnarodnyi dokument vid 01.2012. [International Accounting Standard 21 «Impact of Exchange Rates»: International Document from 01.2012]. (2012, January) – Retrieval from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_022 [in Ukrainian].

11. Ofitsiyni veb-sait Minekonomrozvytku i torhivli Ukrainy. Informatsiino-analitychni materialy shchodo investytsiinoho klimatu v Ukraini za 2017 rik. 19.03.2018 | 16:02 | Departament zaluchennia investytsii [Official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Information and analytical materials on the investment climate in Ukraine for 2017. March 19, 2015 | 16:02 | Department of investment attraction]. Documents/List?lang=uk-UA&tag Retrieved from <http://Documents/List?lang=uk-UA&tag=Стан%20інвестиційної%20діяльності%20в%20Україні> [in Ukrainian].
12. Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystryky Ukrainy [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
13. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku P(S)BO 12 «Finansovi investytsii» : zatv. nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 26.04.2000 r. № 91. [Regulation (standard) of accounting P (C) BO 12 «Financial investments»: bay. Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated April 26, 2000 №. 91]. (2000, April) Retriev from: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>. [in Ukrainian].
14. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 21 «Vplyv zminy valiutnykh kursiv»: nakaz MFU vid 10.08.2000 r. № 193 z nastupnymy zminamy i dopovnenniamy [Accounting regulations (standard) 21 «Effect of exchange rate changes»: Order of the MFU dated August 10, 2000 No. 193 with subsequent amendments and supplements]. Retriev from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00> [in Ukrainian].
15. Bukhhalterskyi oblik i kontrol operatsii z finansovymy investytsihamy [Accounting and control of operations with financial investments] Extended abstract of candidate's thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].
16. Rusyn N. P., Rusyn L. P. & Dyshko I. Yu. Osoblyvosti orhanizatsii obliku inozemnykh investytsii ta yikh zaluchennia v ekonomiku Zakarpattia [Features of accounting organization of foreign investments and their involvement in the economy of Transcarpathia]. Retriev from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/3716/1> [in Ukrainian].
17. Ukraina pidvyshchyla svoi pozytsii u reitynhu investytsiinoi pryvablyvosti v 2018 rotsi [Ukraine has increased its position in the rating of investment attractiveness in 2018]. – (n.d.). www.bdo.ua Retrieved from: <https://www.bdo.ua/uk-ua/news-2/2018/ukraine-has-increased-its-position-in-the-rating-of-investment-attractiveness-in-2018> [in Ukrainian].
18. Khrushch N. A. & Semeniuk O. M. (2014) Metody otsinky finansovykh investytsii zalezno vid yikh vydu [Methods of evaluation of financial investments depending on their type]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University, 6, T.1, 196–199 [in Ukrainian].

The article acted to the editorial board in 17.10.2018 r.

УДК 657.01.2

Матвійчук Іванна,
кандидат економічних наук, старший викладач,
кафедра обліку і аудиту,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; e-mail: igadzevych@gmail.com
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-139-148>

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Нині спостерігаємо недостатній рівень обліково-аналітичного забезпечення діяльності готельних підприємств, що унеможливує отримання економічної вигоди повною мірою, оскільки змушує керівників економити фінансові та матеріальні ресурси, розраховувати ефективність нових проектів, комерційних угод. Єдиного підходу до організації обліково-аналітичного процесу готельних підприємств немає, оскільки це специфічний вид діяльності, який складається з торгівлі, виробництва та надання послуг. У статті розглянуто перспективи розвитку готельних підприємств, виявлено їх особливості, що впливають на побудову обліково-економічного забезпечення. Виокремлено етапи формування обліково-аналітичного забезпечення діяльності готелів та акцентовано на проблемах їх упровадження. Від розв'язання цих проблем залежатиме ефективність обліково-аналітичної системи готельного підприємства, що в цілому впливатиме на його фінансові результати.

Ключові слова: облік, аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, готельні підприємства, суб'єкт господарювання.

Матвийчук Іванна,
кандидат економічних наук, старший преподаватель
кафедра учета и аудита,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк; e-mail: igadzevych@gmail.com

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСТИНИЧНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В настоящее время наблюдается недостаточный уровень учетно-аналитического обеспечения деятельности гостиничных предприятий, что делает невозможным получение экономической выгоды в полной мере, поскольку заставляет руководителей экономить финансовые и материальные ресурсы, рассчитывать эффективность новых проектов, коммерческих сделок. Единого подхода к организации учетно-аналитического процесса гостиничных предприятий нет, поскольку это специфический вид деятельности, который состоит из торговли, производства и услуг. В статье рассмотрены перспективы развития гостиничных предприятий, выявлены их особенности, влияющие на построение учетно-экономического обеспечения. Выделяются этапы формирования учетно-аналитического обеспечения деятельности гостиниц и акцентируется внимание на проблемах их внедрения, от решения которых будет зависеть эффективность учетно-аналитической системы гостиничного предприятия, что в целом будет влиять на его финансовые результаты.

Ключевые слова: учет, анализ, учетно-аналитическое обеспечение, гостиничные предприятия, субъект хозяйствования.

Matviichuk Ivanna,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Accounting and Audit Department,
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk;
e-mail: igadzevych@gmail.com

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF ACTIVITY OF HOTEL ENTERPRISES

At present, there is an insufficient level of accounting and analytical support for the activity of hotel enterprises, which makes it impossible to obtain the economic benefit to the full, since it forces executives to save financial and material resources, to calculate the effectiveness of new projects and commercial transactions. There is no single approach to the organization of the accounting and analytical process of hotel enterprises, as it is a specific type of activity consisting of trade, production and provision of services. The article focuses attention on the problems of formation of accounting and analytical support of activity of hotel enterprises and the use of information and analytical base in managing economic activity of economic entities of this industry. International experience shows that the necessary prerequisite for the active and successful promotion of this industry on the domestic market is the integration processes in the European space, which requires the development of modern infrastructure. Accounting and analytical provision of hospitality services is one of the most important management mechanisms that enable to objectively assess the level of economic activity of hotel enterprises. The main perspectives of the development of hotel enterprises are considered, the main aspects that need to be investigated for the purpose of building the accounting and economic support and the introduction of an effective mechanism for managing the financial and economic activities of the hotel business are revealed. In the process of studying accounting and analytical support of activity of hotel enterprises, a number of tasks were identified that covered this mechanism. The necessity of gradual introduction into the accounting and analytical activities of the enterprise elements of management accounting, taking into account international standards and progressive experience regarding modern approaches to the formation of financial results, is substantiated. The stages of formation of accounting and analytical support of hotel activity are emphasized and attention is focused on the problems of their implementation, the solution of which will depend on the effectiveness of the accounting and analytical system of the hotel company, which in general will affect its financial results.

Key words: accounting, analysis, accounting and analytical support, hotel enterprise, business entity.

Постановка проблеми. Готельне господарство як в Україні, так і у світі розвивається швидкими темпами. Це сприяє розвитку туристичних потоків, інтернаціоналізації капіталу, перерозподілу доходів між країнами, росту зайнятості населення й, зрештою, його добробуту. Україна має значний природний та історико-культурний потенціал туристичної інфраструктури, у тому числі й забезпеченість готелями. Однак спостерігаємо недостатній рівень обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств готельного бізнесу, що унеможливує отримання економічної вигоди повною мірою, оскільки змушує керівників готельних підприємств економити фінансові та матеріальні ресурси, розраховувати ефективність нових проектів, комерційних угод.

Міжнародний досвід свідчить, що необхідною передумовою активного й успішного просування цього виду діяльності на вітчизняний ринок є інтеграційні процеси в європейський простір, що вимагає розвитку сучасної інфраструктури.

Відомо, що однією з умов успішної перспективи вступу України до ЄС є відповідність прийнятним міжнародним стандартам і критеріям Всесвітньої туристської організації системи ООН (UNWTO), застосовуваним у готельному бізнесі. Згідно з міжнародними стандартами із метою ефективного обслуговування в готелях упроваджують систему якісного обслуговування, яка відповідає стандартам ISO 9000, і отримання сертифіката відповідності її вимогам – це умова позиціонування на ринку готельного підприємства.

Одна з обов'язкових умов діяльності готельного бізнесу – правильна організація ведення бухгалтерського обліку й аналізу, яка створює таку систему отримання інформації, що забезпечувала б ефективне управління підприємством та примноження доходу від його діяльності. Єдиного підходу до організації обліково-аналітичного процесу готельних підприємств немає, оскільки це специфічний вид діяльності, який складається з торгівлі, виробництва й надання послуг. Цим і зумовлені особливості організації бухгалтерського обліку та аналізу у сфері такого виду діяльності.

Успішний розвиток підприємств індустрії гостинності безпосередньо пов'язаний із підготовкою кваліфікованих фахівців із готельної справи та обліково-аналітичним забезпеченням цього процесу. Так, обліково-аналітичне забезпечення послуг гостинності є одним із найважливіших механізмів управління, що дають можливість об'єктивно оцінити рівень економічної діяльності готельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні й організаційні основи обліково-аналітичного забезпечення процесу управління розробляли такі наковці, як Ф. Ф. Бутинець, П. Ю. Буряк, С. М. Галузіна, Г. Г. Кірейцев, В. С. Лень, О. М. Петрук, В. Ф. Палій, М. С. Пушкар, О. В. Пархоменко, В. В. Сопко, В. Л. Дикань, Л. В. Гнилицька та ін. Проте, незважаючи на численність наукових праць, залишається недостатньо дослідженою проблемою формування обліково-аналітичного забезпечення підприємств готельного господарства України. Із початком економічних трансформацій прибутковість закладів готельного господарства стала основною метою діяльності підприємств, досягти якої, працюючи на обмеженому сегменті споживчого ринку, що зумовлений низьким рівнем життя українців, важко.

Відтак формування обліково-аналітичної інформації й ефективне управління інформаційно-аналітичною базою може стати дієвим механізмом стабілізації внутрішнього середовища суб'єктів господарювання готельної справи, що дасть змогу досягти економічного використання ресурсів, мінімізації витрат, зростання прибутковості та платоспроможності.

Постановка проблеми. Мета статті – дослідження й обґрунтування основних аспектів формування обліково-аналітичного забезпечення діяльності готельних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Готельне господарство є важливою складовою частиною туристичної діяльності. Розвиток вітчизняного та міжнародного туризму значною мірою пов'язаний із рівнем матеріально-технічної бази, розгалуженістю й різноманітністю мережі, якістю обслуговування, що надається в готельному господарстві. Саме готельні підприємства виконують одну з основних функцій у сфері обслуговування туристів – забезпечують їх сучасним житлом і побутовими послугами.

Сучасний стан і тенденції розвитку готельної індустрії України можна охарактеризувати такими положеннями:

1. Досягнення готельної індустрії України є дуже скромними на тлі загальносвітової тенденції неухильного зростання, процвітання й розвитку цієї сфери діяльності.

2. Основний готельний фонд країни не відповідає міжнародним стандартам.

3. Висококомфортабельні готелі в Україні введені в експлуатацію за участю іноземних компаній, що дало змогу істотно скоротити дефіцит готелів високого класу для багатї клієнтури. Вартість розміщення в цих готелях можна порівняти з вартістю розміщення в найбільших столицях світу. Проте середня наповнюваність невеликих готелів становить 95–100 %, а рентабельність бізнесу – 30–40 %. Стабільний попит на послуги такого типу, незначна конкуренція в ніші, а також порівняно невеликі витрати на будівництво такого готелю дають підставу стверджувати, що невеличкі готелі є надзвичайно перспективними для інвестора в Україні. Привабливими сегментами для інвестування спеціалісти також називають «придорожні» готелі (кемпінги, мотелі), готелі-санаторії тощо.

Готельний бізнес – одна з найдинамічніших та високоприбуткових галузей світової економіки, джерело створення нових робочих місць та генератор зайнятості населення. Надаючи послуги

гостинності, підприємства готельної сфери виконують не лише важливу соціально-економічну роль, а й репутаційну функцію.

Облік та аналіз – головні компоненти для отримання обліково-аналітичної інформації кожного суб'єкта господарювання. Основними функціями обліку є забезпечення всіх рівнів управління в достовірній і своєчасній інформації про господарську діяльність кожного економічного суб'єкта. Аналіз застосовується з метою дослідження причинно-наслідкових зв'язків між явищами й процесами, які відбуваються на підприємстві, що позитивно чи негативно впливають на показники ефективності підприємств готельного бізнесу. Інформація як продукт обліку необхідна для прийняття управлінських рішень, а отже, бухгалтерський облік є засобом і функцією управління підприємством. Бухгалтерський облік як функція управління тісно пов'язаний з економічним аналізом [1, с. 409]. Аналіз – це проміжний етап процесу управління між збором інформації й прийняттям рішень щодо оперативного регулювання виробництва та планування господарської діяльності економічних суб'єктів. Аналіз вимагає знання методів і прийомів, що дає можливість розкрити внутрішню природу об'єкта, його взаємозв'язки й напрями розвитку.

Зміст обліково-аналітичного забезпечення діяльності суб'єктів господарювання визначається низкою факторів, серед яких – галузеві особливості діяльності підприємства, організаційно-правова форма функціонування, обсяг і ступінь диверсифікації фінансово-господарської діяльності, інші об'єктивні та суб'єктивні фактори [2].

Характерні особливості готельних послуг чинять суттєвий вплив на організацію обліково-аналітичного процесу (табл. 1).

Таблиця 1

Вплив характерних особливостей готельних послуг на організацію обліково-аналітичного процесу на підприємствах готельного господарства

№	Характерна риса готельної послуги	Вплив на організацію обліково-аналітичного процесу
1	2	3
1	Одночасність виробництва та споживання. Надання готельних послуг потребує активної участі як клієнта, так і підприємства готельного господарства (виконавця), причому здійснення цієї послуги відбувається безпосередньо на території останнього. Персонал, що бере участь у виробництві послуги, вступає в безпосередній контакт зі споживачем та сприймається останнім як невід'ємна складова самої послуги.	Відсутність незавершеного виробництва та залишків готової продукції. Необхідність у системному оперативному аналізі якості обслуговування клієнтів готелю.
2	Неможливість зберігання. Якщо послуга щодо розміщення не реалізована в певний день, то потенційний дохід від неї втрачений, тобто виробництво послуги зафіксовано в часі та просторі. Іншими словами, готельний продукт розрахований на задоволення фактичних реальних потреб на цей момент часу.	Потреба в розробці ефективної цінової стратегії та асортиментної політики, які б могли компенсувати втрати при неповній завантаженості номерного фонду, зокрема витрати від простою.
3	Нематеріальний характер. Нездатність до зберігання є наслідком того, що готельним послугам не притаманна матеріально-речова форма.	Дохід, пов'язаний із наданням послуг, визнається, виходячи зі ступеня завершеності операцій із надання послуг на дату балансу, якщо може бути достовірно оцінений результат цієї операції. Тобто готельну послугу не можна оцінити, доки вона не буде спожита клієнтом.
4.	Періодичний (сезонний) характер. Попит на готельні послуги коливається сезонно або впродовж тижня. У великих ділових центрах найбільша завантаженість готелів характерна для осіннього та весняного періодів, тоді як у курортних готелях – переважно в літку. Водночас упродовж тижня в більшості готелів найвище завантаження спостерігається в будні дні.	Попит на готельні послуги має сезонний характер, що потребує системної оперативної та стратегічної оцінки завантаженості номерного фонду для забезпечення необхідного рівня рентабельності за видами номерів із метою уникнення втрат прибутку.

Продовження таблиці 1

1	2	3
5	Залежність готельних послуг від інституціональних та внутрішніх факторів. На обсяг наданих готельних послуг суттєво впливають політичні, соціально-економічні умови в країні, маркетингові рішення туроператорів, турагентів і безпосередньо самого підприємства готельного господарства, тобто так зване «інституціональне середовище», або «інституціональні механізми».	Важливим фактором, що визначає зовнішнє інституціональне середовище обліку на підприємствах готельного господарства, є домінуючі в суспільстві соціальні, культурні, економічні, правові норми. Окрім того, вагомий вплив на інститут бухгалтерського обліку готелів чинять процеси глобалізації сфери гостинності на світовому ринку та технічний прогрес суспільства в цілому. Юридичні аспекти відносин підприємств готельного господарства з туроператорами й турагентами суттєво впливають на формування доходів та фінансових результатів від реалізації послуг проживання (реалізація за корпоративними цінами (надання системи знижок при забезпеченні необхідної кількості ночівель); виплата агентських винагород і т. ін.)
6	Відносно велика питома вага постійних витрат (капітальних витрат; витрат на ремонт обладнання; витрат на комунальні послуги; заробітну плату персоналу; страхові платежі; витрати на рекламу та адміністративні витрати тощо).	Значні витрати на амортизацію номерного фонду готелю; ремонт обладнання; комунальні послуги; заробітну плату постійного персоналу; страхові платежі; на рекламу та адміністративний персонал. Збільшення собівартості в періоди незначного завантаження номерного фонду.
7	Терміновість обслуговування. Проблемні питання, які виникають у ході виробничого процесу, повинні вирішуватися максимально швидко та бути дієвими. У сучасних умовах господарювання клієнти потребують швидкого обслуговування. Період надання деяких послуг, зокрема поселення, бронювання, прибирання, вимірюється не тривалим періодом, а годинами й навіть хвилинами. За таких умов особливу увагу підприємствам готельного господарства доцільно звертати на поєднання вищезазначеної характерної риси з високою якістю обслуговування.	Потреба в оперативному та дієвому аналізі ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств готельного господарства для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.
8	Експорт готельних послуг.	Експорт готельних послуг означає її надання іноземцеві, тобто нерезиденту, хоч насправді він перебуває на митній території країни й проживає в готелі. У разі реалізації готельних послуг фізичним особам – нерезидентам з оплатою в іноземній валюті, згідно з ПСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» [8], розмір доходу від надання місця проживання, отриманий в іноземній валюті, визначається при передоплаті, як немонетарний актив – за курсом НБУ на дату оплати; при післяплаті – як монетарний актив – за курсом НБУ на дату надання послуги. Відображення в статистичній звітності діяльності щодо обслуговування іноземців по країнах світу.

1	2	3
9.	Поєднання платного та безоплатного надання послуг	<p>1. Згідно з Правилами №19, споживачам готельних послуг можуть бути безоплатно надані такі види послуг, як виклик швидкої допомоги, доставка в номер кореспонденції, побудка у визначений час, надання необхідного інвентарю залежно від категорії готелю [3].</p> <p>2. Безкоштовне включення до реалізованої комплексної послуги окремих її додаткових складових (відвідування тренажерного залу, басейну й т. ін.), що потребує застосування трансфертних цін задля об'єктивного відображення в обліку фінансових результатів від внутрішньої реалізації послуг задля забезпечення розподілу прибутку всередині підприємства готельного господарства</p>

Узагальнено автором на основі [3–8].

Обліково-аналітична система – це система, що ґрунтується на даних оперативного, статистичного й бухгалтерського обліку, для економічного аналізу використовує облікову та позаоблікову інформацію.

У процесі дослідження обліково-аналітичного забезпечення діяльності готелів можна визначити низку завдань, що охоплює цей механізм:

1) діагностика фінансово-господарського стану підприємства задля попередження його фінансових ризиків;

2) оцінка стану та рівня економічної безпеки власного підприємства, надійності потенційних партнерів підприємства;

3) визначення стратегії діяльності на ринку потенційних і реальних конкурентів;

4) збереження та примноження ресурсного потенціалу підприємства, раціонального й ефективного його використання;

5) прийняття управлінських рішень щодо доцільності діяльності з урахуванням виявлених загроз і небезпек;

6) сприяння гармонізації інтересів підприємства в цілому (як юридичної особи) та окремих співробітників (як фізичних осіб) із метою мінімізації внутрішніх загроз тощо [3, с. 72].

Задля розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення діяльності готелів потрібно проаналізувати стан забезпечення обліку, аудиту й аналізу з метою його вдосконалення; забезпечити постійне формування та обґрунтування рішень щодо фінансово-господарської діяльності підприємства, реалізації запропонованих заходів, які сприятимуть підвищенню рівня управлінських рішень щодо отримання прибутку. Для отримання більш деталізованих облікових даних потрібне поступове впровадження в обліково-аналітичну діяльність підприємства елементів управлінського обліку з урахуванням міжнародних стандартів і прогресивного досвіду щодо сучасних підходів до формування фінансових результатів [5].

Успішним буде таке готельне підприємство, де здійснюватиметься грамотна облікова політика. Потрібно детальніше дослідити процес формування облікової політики на підприємствах готельного бізнесу. Облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності [10]. Індивідуальні правила й принципи обліку підприємств готельного бізнесу слід максимально узгоджувати за міжнародними стандартами й національними нормативними документами, що визначають особливості її формування.

Незважаючи на те, що кожне підприємство готельного бізнесу самостійно визначає облікову політику, наказ має містити такі відомості:

1. Указуються тривалість операційного циклу; межа суттєвості. Межа суттєвості – абсолютна або відносна величина, що є кількісною ознакою суттєвості облікової інформації.

2. Облік основних засобів містить інформацію про визнання, облік, оцінку та класифікацію основних засобів; установлюється ліквідаційна вартість основних засобів; відображення в балансі; метод нарахування амортизації основних засобів; модернізацію основних засобів; витрати на основні засоби; списання.

3. Облік інших необоротних активів передбачає на те, що вказується, що належить до інших необоротних активів; вартісну межу для малоцінних необоротних матеріальних активів; метод нарахування амортизації для необоротних матеріальних активів.

4. Облік нематеріальних активів: визнання, облік та оцінка нематеріальних активів; строки використання нематеріальних активів; метод нарахування амортизації; ліквідаційна вартість нематеріальних активів та ін.

5. Облік запасів: визначається одиниця запасів для виробничого обліку; зарахування запасів; уцінка (дооцінка) запасів; реалізація запасів.

6. Ціноутворення.

7. Облік дебіторської заборгованості: класифікація дебіторської заборгованості; відображення суми дебіторської заборгованості в підсумках балансу.

8. Облік зобов'язань (кредиторської заборгованості): класифікація кредиторської заборгованості; забезпечення; відображення в балансі.

9. Облік витрат: класифікація; витрати операційної діяльності; витрати на придбання будь-яких матеріальних цінностей; адміністративні витрати; загальновиробничі витрати.

10. Облік доходів: класифікація; визнання.

11. Оренда: відображення в управлінському обліку (як дебіторська заборгованість орендаря).

Кожен елемент облікової політики є важливим для складання стратегії діяльності підприємств готельного бізнесу.

Бухгалтерський облік на підприємствах готельного бізнесу, як і на інших українських підприємствах, ведеться безперервно з дня реєстрації підприємства до його ліквідації. Ведення обліку ґрунтується на основних принципах бухгалтерського обліку. Правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності відображаються в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [3].

Основним завданням організації бухгалтерського обліку готельного бізнесу, як і будь якого бізнесу, є створення такої системи отримання інформації, яка б забезпечувала ефективне управління підприємством і примноження доходу від господарської діяльності підприємства.

Питання організації бухгалтерського обліку готельного господарства вирішується власником або уповноваженим органом (посадовою особою) відповідно до законодавства й установчих документів. Підприємство самостійно визначає облікову політику, форму бухгалтерського обліку, затверджує правила документообігу та технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку, об'єкти й періодичність проведення інвентаризації активів і зобов'язань [4].

Бухгалтерський облік на підприємствах готельного бізнесу відбувається відповідно до обраної облікової політики, яка являє собою сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності, тобто це вибір самим підприємством певних і конкретних методик ведення бухгалтерського обліку, виходячи з особливості діяльності підприємства.

Під час розроблення облікової політики слід ураховувати:

– вимоги до якісних характеристик бухгалтерського обліку та фінансової звітності, викладені в П(С)БО 1;

– методи й процедури, передбачені іншими П(С)БО;

– норми та нормативи, установлені законодавчими актами України.

Готельні підприємства для узагальнення інформації ведуть облік на рахунках відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств й організацій, затвердженого наказом № 291, та Інструкції № 291. Первинний облік на підприємствах готельного бізнесу має бути пристосованим до організаційно-технологічних особливостей діяльності таких підприємств з урахуванням їх специфіки й тривалості операційного циклу, способів та обсягів реалізації результатів його роботи.

Підприємства готельного бізнесу ведуть бухгалтерський облік, як підприємства з надання послуг. Витрати, пов'язані з наданням готельних послуг, у тому числі собівартість реалізованих готельних послуг, формуються відповідно до норм П(С)БО 16, а доходи – згідно з вимогами П(С)БО 15 [6].

Усі витрати готельного підприємства складаються в основному з витрат, що виникають у зв'язку з наданням послуг: на утримання приміщень номерів готелів; на оснащення номерів готелів та обслуговування клієнтів у номері; на оплату праці персоналу, що безпосередньо займається наданням головних послуг готелю; на амортизацію приміщень номерів готелів; на охорону праці й техніку безпеки; на ремонт і технічне обслуговування готельних номерів тощо. До вартості готельних послуг додають суму ПДВ та готельного збору.

Щодо переліку й складу статей калькулювання виробничої собівартості наданих готельних послуг, то, відповідно до П(С)БО 16, підприємство самостійно встановлює такий перелік з урахуванням методичних рекомендацій із її формування в споріднених галузях, якими встановлено склад і класифікацію витрат. У бухгалтерському обліку собівартість готельних послуг формується на рахунку 23 «Виробництво». Облік загальновиробничих витрат ведеться на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати». Облік інших витрат операційної діяльності готелю ведеться на рахунках 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут» та рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності». Такі витрати відображаються в складі витрат того звітного періоду, у якому вони були здійснені (п. 7 ПБО 16), тобто відносяться безпосередньо на зменшення фінансового результату в періоді їх виникнення.

Згідно з п. 10 П(С)БО 15 дохід, пов'язаний із наданням послуг, визначається, виходячи зі ступеня завершеності операції з надання послуг на дату балансу, якщо може бути достовірно оцінено результат цієї операції. Спектр послуг, що надаються підприємствами готельного господарства, – досить широкий, тому й перелік доходів від реалізації також відносно великий. За кредитом субрахунку 703 «Дохід від реалізації робіт і послуг» відображається збільшення (одержання) доходу, за дебетом – належна сума непрямих податків та зборів.

Сума визнаного у звітному періоді доходу від надання готельних послуг залежить як від кількості гостей і днів, протягом яких у звітному періоді ці гості проживали в готелі, так і від вартості мешкання в готелі однієї людини протягом однієї доби. Кількість гостей та строки їх проживання в готелі у звітному періоді підтверджуються такими документами, як журнал обліку громадян, котрі мешкають у готелі, та журнал обліку іноземців, які проживають у готелі. Тому дохід слід розраховувати, виходячи з цих даних, незалежно від дати оплати.

Отже, удаю організована облікова політика, зокрема аналіз витрат, собівартості та доходів, дає можливість оцінити фінансовий стан підприємства, наявність матеріальних ресурсів на підвищення його рівня й ефективність підприємств готельного бізнесу в цілому.

Узявши до уваги особливості інформаційних потреб, керівництву підприємств пропонується формувати обліково-аналітичне забезпечення діяльності готелів за допомогою проходження таких етапів.

Етап 1. Визначити цілі та завдання, для виконання яких упроваджується обліково-аналітичне забезпечення. Їх потрібно узгодити із загальними цілями господарювання й стратегією розвитку малого підприємства, а також із завданнями системи управління, виконання яких і потребує додаткової обліково-аналітичної інформації.

Етап 2. Виробити нормативно-правове забезпечення для організації й функціонування управлінського обліку. Внести зміни до Наказу про облікову політику щодо використання управлінського обліку.

Етап 3. Визначити коло користувачів обліково-аналітичної інформації, яку надаватиме управлінський облік, і необхідний обсяг показників-індикаторів, з огляду на наявні інформаційні запити управління.

Етап 4. Оцінити наявні трудові й фінансові ресурси, які необхідні для функціонування управлінського обліку, підготовки аналітичних даних і складання внутрішньої управлінської звітності.

Етап 5. Співвіднести потенційні адміністративні витрати на впровадження додаткової підсистеми управлінського обліку й очікувані економічні вигоди від наявності додаткової обліково-аналітичної інформації.

Етап 6. Визначити джерела отримання необхідних первинних даних для ведення управлінського обліку та складання внутрішньої звітності.

Етап 7. Організувати підсистему управлінського обліку в підрозділі «Бухгалтерія», створити посаду бухгалтера-аналітика й прийняти на неї досвідченого фахівця з управлінського обліку. Переглянути посадові інструкції наявних працівників бухгалтерії на предмет додавання функціональних обов'язків ведення управлінського обліку.

Етап 8. Призначити відповідальних за надання керівництву обліково-аналітичної інформації, затвердити форми внутрішньої звітності, за якими подаватиметься така інформація, установити терміни її надання.

Етап 9. Функціонування обліково-аналітичного забезпечення діяльності готелів. Підготовка облікової та аналітичної інформації у встановлені терміни за формами управлінської звітності й надання її внутрішнім користувачам для прийняття керівних рішень.

Нині ринок готельних послуг в Україні доволі диверсифікований і представлений різноманітними типами та видами підприємств – від вищої категорії до бюджетного варіанта, від міжнародних брендів до закладів із виключно місцевою специфікою. Утім, подальша модернізація багатьох об'єктів готельного господарства, підвищення якості та запровадження міжнародних стандартів обслуговування все ще залишаються серед першочергових завдань реформування цього виду діяльності [6].

Так, формування обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств готельного господарства здійснюється низкою етапів з урахуванням специфіки діяльності суб'єкта господарювання, економічності підходів до створення обліково-аналітичного забезпечення в сукупності з використанням прогресивних підходів.

Висновки. Готельні підприємства представляють матеріальну основу туристичної галузі та містять у собі величезний потенціал для сталого доходу в державний бюджет. Ефективний розвиток підприємств готельного господарства є стратегічно важливим напрямом для туризму, що потребує обліково-аналітичного супроводу з боку висококваліфікованих фахівців у галузі готельної індустрії.

Отже, можна стверджувати, що основним завданням обліково-аналітичного забезпечення готельних підприємств є адаптація до потреб ринку, оцінка фінансового стану та економічна безпека.

Підприємства готельного бізнесу – це також найактивніші провайдери інноваційних технологій у виробничу, облікову, сервісну діяльність та управлінський процес. Це стосується застосування як обліково-аналітичних автоматизованих систем управління, такі і формування інноваційних стратегій розвитку, моделей роботи з персоналом та споживачами тощо.

Якісне обліково-аналітичне забезпечення діяльності готелів сприятиме їх стабільному функціонуванню, інтенсивному розвитку, усуватиме перешкоди на шляху до вдосконалення бізнесу, надасть можливість отримувати ефективні фінансові результати від діяльності й не втрачати очікуваних доходів.

Джерела та література

1. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*. 2011. Ч. 2. № 3 (157).
2. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1: Наказ Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73/Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
3. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ МФУ: станом на 31 трав. 2011 р. № 664/Міністерство фінансів України. Київ: Урядове вид-во, 1999. № 291. URL: <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/instr291/>
4. Кулинич М. Б., Сорока С. В. Особливості інформаційного забезпечення системи управління витратами підприємства. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 4. С. 98–103.
5. Ліпич Л. Г., Матвійчук І. О. Аналізування рівня розвитку системи антикризового управління готельних підприємств із урахуванням стадії їх життєвого циклу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія: Економічні науки*. Львів: ЛУБП, 2015. Вип. 13. С. 102–107.
6. Оліярник Т. Ю. Обліково-аналітичне управління фінансово-економічною безпекою готелів. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2015. Вип. 3 (33). С. 210–223.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: чинний від 1999-11-29/Міністерство фінансів України. Київ: Урядове вид-во, 1999. № 290. URL: <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: чинний від 1999-12-31/Міністерство фінансів України. Київ: Урядове вид-во, 1999. № 318. URL: <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України: станом на 07 лип. 2011 № 3614-VI Київ: Парламент. вид-во, 1999. № 996-XIV. URL: <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
10. Чабанюк О. М. Особливості обліку витрат та калькулювання собівартості готельних послуг. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 9(33). Серія «Облік і фінанси». Ч. 3. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/59.pdf>

References

1. Hnylytska, L. V. (2011). Oblikovo-analitychna informatsiia yak vyznachalny chynnyk zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodariuvannia [Accounting and analytical information as a determinant of economic

- security of economic entities]. Severodonetsk, Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Dalia (*Bulletin of Dahl East-Ukrainian National University*), 3 (157), 210–223 [in Ukrainian].
2. The Ministry of Finance of Ukraine (2013). General Requirements for Financial Reporting: National regulations (standards) 1 (Decree of the Ministry). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (in Ukrainian).
 3. The Ministry of Finance of Ukraine (1999). Instructions on the use of the chart of accounts, assets, capital, liabilities and business operations of companies and organizations (Order of MFU). Retrieved from <http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/instr291/> [in Ukrainian].
 4. Kulynych, M. B. & Soroka, S. V. (2010). Osoblyvosti informatsiinoho zabezpechennia systemy upravlinnia vytratamy pidpriemstva [Features of information support of enterprise cost management system]. Lutsk, Naukovi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky (*Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka Volyn National University*), 4, 98–103 [in Ukrainian].
 5. Lypych, L.H. & Matviichuk, I. O. (2015). Analizuvannia rivnia rozvytku systemy antykrizovoho upravlinnia hotelnykh pidpriemstv iz urakhuvanniam stadii yikh zhyttievoho tsykladu [Analysis of the level of development of the system of crisis management of hotel enterprises taking into account the stage of their life cycle]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava (*Scientific notes of Lviv University of Business and Law*), 13, 102–107 [in Ukrainian].
 6. Oliarnyk, T.Iu. (2015). Oblikovo-analitychne upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu hoteliv [Accounting and analytical management of financial and economic safety of hotels]. Zhytomyr, Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu (*Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*), 3 (33), 210–223 [in Ukrainian].
 7. The Ministry of Finance of Ukraine (1999). Regulations (standards) 16 «Costs» (Order of MFU). Retrieved from <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> [in Ukrainian].
 8. The Ministry of Finance of Ukraine (1999). Regulations (standards) 15 «Earnings» (Order of MFU). Retrieved from <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> [in Ukrainian].
 9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011, July). On accounting and financial reporting in Ukraine (Law of Ukraine). Retrieved from <http://zakon6.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
 10. Chabaniuk, A. M. (2012). Osoblyvosti obliku vytrat ta kalkuliuvannia sobivartosti hotelnykh posluh [Features of cost accounting and costing of hotel services]. Naukovi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli (*Scientific Bulletin Poltava University of Economics and Trade, Series Accounting & Finance*), 9(33). Retrieved from <http://archive.nbuv.gov.ua/59.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до друку 20.11.2018 р.

УДК 657.1

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і аудиту,
м. Луцьк; e-mail: kulmiros@bigmir.net
<https://doi.org/10.29038/2411-4014-2018-04-148-154>

ДОКУМЕНТУВАННЯ ЯК МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ

У статті акцентовано на інформаційному забезпеченні системи бухгалтерського обліку на етапі документування та наступної обробки первинних облікових даних. Первинний облік, будучи початковим етапом облікового процесу, формує оперативну інформацію для системи управління господарюючого суб'єкта. Ефективна організація первинного обліку пов'язана передусім з ефективною організацією документообігу. Зважаючи на важливість, документообіг виділяється окремою сферою діяльності підприємства, предметною областю якої є швидкість руху документів. Оптимізація їх руху суттєво підвищує ефективність бізнес-процесів, оскільки простежено пряму залежність між ефективністю збереження інформації, можливістю й швидкістю пошуку в базі потрібних даних, сучасним забезпеченням користувачів системи оперативними даними.

Перевагою електронного документообігу є те, що офіси позбавляються від великого об'єму паперових документів, а отже і проблем, пов'язаних із їх використанням (утрата документів, складності внесення змін, розподіленого доступу).

Електронний документ, який складено відповідно до вимог чинного законодавства та містить усі необхідні реквізити, має таку ж юридичну силу, як і документ, складений у паперовому вигляді.

Електронний документообіг – це єдиний механізм із роботи з документами, представленими в електронному вигляді, що реалізовує концепцію «безпаперового діловодства».

Ключові слова: бухгалтерський облік, методичний прийом, документ, електронний документ, електронний документообіг, електронний цифровий підпис, первинний облік.

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Восточноєвропейський національний університет
імени Леси Українки,
кафедра учета и аудита;
г. Луцк, e-mail: kulmiros@bigmir.net

ДОКУМЕНТИРОВАНИЕ КАК МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБОРОТА

В статье рассматривается информационное обеспечение системы бухгалтерского учета на этапе документирования и последующей обработки первичных учетных данных. Первичный учет, будучи начальным этапом учетного процесса, формирует оперативную информацию для системы управления хозяйствующего субъекта. Эффективная организация первичного учета связана, в первую очередь, с эффективной организацией документооборота. Учитывая важность, документооборот выделяется отдельной сферой деятельности предприятия, предметной областью которой является скорость движения документов.

Применение новых информационных технологий в корне меняет саму процедуру документооборота, в том числе организацию первичного учета.

Электронный документооборот – это единственный механизм по работе с документами, представленными в электронном виде, реализующий концепцию «безбумажного делопроизводства».

Ключевые слова: бухгалтерский учет, методический приём, документ, электронный документ, электронный документооборот, электронная цифровая подпись, первичный учет.

Kulynych Myroslava,
PhD in Economics, associate Professor,
Lesia Ukrainka Eastern European National University,
Department of Accounting and Auditing;
Lutsk; e-mail: kulmiros@bigmir.net

DOCUMENTATION AS A METHODOLOGICAL TOOLS IN ACCOUNTING: PROSPECTS FOR ELECTRONIC DOCUMENTARY COOPERATION IMPLEMENTATION

The article focuses on the information provision of the accounting system at the stage of documenting and subsequent basic data processing. Primary accounting as the initial stage of the accounting process forms operational information for the management system of the entity. Effective organization of primary accounting is primarily due to the efficient organization of document circulation. Thanks to its importance, document circulation is distinguished by a separate sphere of the enterprise activity, the subject area of which is the speed of documents circulation. The documents flow optimizing significantly increases the efficiency of business processes, since there is a direct relationship between the effectiveness of storing information, the possibility and speed of search in the database of the necessary data, modern security of users of the operational data system.

It radically changes the very procedure of document flow, including the organization of primary accounting, the application of new information technologies.

The advantage of electronic document flow is that offices are getting rid of a large volume of paper documents, and hence problems associated with their use (loss of documents, complexity of changes, distributed access).

An electronic document that has been drawn up in accordance with the requirements of the current legislation and contains all the necessary details has the same legal validity as a document drawn up in paper form.

Electronic document flow is the only mechanism for processing documents submitted electronically, implementing the concept of «paperless office work».

Since each performer involved in the document flow must have an electronic signature, the document management organized according to all rules has all the advantages and excludes all the shortcomings of paper documents.

Key words: accounting, methodical method, document, electronic document, electronic document flow, electronic digital signature, primary accounting.

Постановка проблеми. У суспільстві документи вважають основними носіями інформації. Будь-який створений документ є складовою частиною системи документації та елементом системи вищого рівня. Система документації характеризується сукупністю документів, пов'язаних такими ознаками, як призначення, сфера діяльності, єдині вимоги щодо оформлення. Інформаційне забезпечення системи бухгалтерського обліку на етапі документування та наступної обробки первинних облікових даних має за мету перетворення інформації про факти, що відбуваються й спостерігаються, у звітні показники. Первинний облік, будучи початковим етапом облікового процесу, формує оперативну інформацію для системи управління господарюючого суб'єкта. Актуальною проблемою сьогодення залишається питання комплексної оцінки результатів діяльності підприємства, що зі свого боку, спирається на опрацювання даних поточного обліку. Ця ділянка облікової роботи залишається доволі трудомісткою й недостатньо досконалою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий внесок у дослідження методичного інструментарію бухгалтерського обліку зробили такі вітчизняні вчені, як В. Бачинський, О. Брадул, Т. Бутинець, Ю. Верига, Н. Грабова, В. Горелкін, В. Євдокимов, М. Кужельний, А. Пилипенко, Н. Малюга, М. Пушкар. Їхні розвідки стали фундаментом системної концепції формування інформаційних ресурсів управління. Заслужовують на увагу погляди російських науковців із питань організації обліку та документування, а саме В. Палія, Т. Карпової, Я. Соколова, А. Маргуліса, В. Патрова та ін.

Проте в умовах упровадження інформаційних технологій обліку іншого змісту набувають такі інструменти, як документування та звітність, що потребує розробки й перегляду складових частин методу бухгалтерського обліку. Цю проблематику досліджують І. Волошан, М. Матюха, В. Осмятченко та ін. Поступальний рух у бік суцільної автоматизації облікового процесу потребує досконалішої організації первинного обліку, зокрема впровадження автоматизованих технологій документообігу.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні рекомендацій щодо організації та методики документування операцій з урахуванням розвитку сучасних інформаційних ресурсів і можливостей упровадження електронного документообігу на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних вимог, що висувуються до бухгалтерського обліку, є правильність його показників. Особливістю бухгалтерського обліку є суцільне й безперервне спостереження за всіма господарськими операціями, що здійснюються на підприємстві. Для забезпечення первинного спостереження кожен господарську операцію оформляють відповідним документом. Будучи початковим етапом облікового процесу, первинний облік операцій генерує необхідну достовірну інформацію та виступає інтегративною ланкою між господарською діяльністю та системою управління господарюючого суб'єкта.

Ефективна організація первинного обліку пов'язана передусім з ефективною організацією документообігу, що є рухом документів від моменту їх створення (отримання) до завершення виконання чи відправлення.

Проте первинний облік має дещо ширше трактування, ніж документування господарських операцій, реєстрація даних у бухгалтерських документах. Як стверджує І. Г. Волошан, «не можна ототожнювати поняття первинного обліку з первинною документацією чи документуванням господарських операцій. Оформлення операцій документами – це спосіб суцільного безперервного відображення господарських операцій із метою одержання даних, які необхідні для ведення поточного бухгалтерського обліку й контролю. Це один з елементів методу обліку, а так само одна зі стадій первинного обліку – реєстрація вихідних даних. Зведення первинного обліку лише до документування господарських операцій призводить до недооцінки його як початкової та найважливішої стадії облікового процесу, що негативно позначається на його організації та автоматизації. Крім того, в умовах застосування периферійних пристроїв для автоматизованого формування інформаційного масиву про господарську діяльність підприємства й широкого використання інформаційних баз даних процес фіксації облікових даних у первинних документах зводиться до мінімуму. В умовах застосування автоматизованих програм обліку господарської діяльності та автоматизованої обробки інформації саме первинний облік є основою інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку та звітності. Тому первинний облік – це не

лише процес документування (як реєстрація інформації в документах), а й система формування первинної облікової інформації про господарську діяльність суб'єкта господарювання» [1].

Характерною особливістю документообігу є його обсяг, тобто кількість документів, що надійшли й створені на підприємстві за певний період. Тому з метою раціональної організації документообігу документи доцільно поділити на певні документопотоки:

- документи, що реєструються та не реєструються;
- документи вхідні, вихідні й внутрішні;
- документи, що направляються вищестоящим, контролюючим, підвідомчим організаціям тощо.

Зважаючи на важливість, документообіг виділяється окремою сферою діяльності підприємства, предметною сферою якої є швидкість руху документів. Оптимізація їх руху суттєво підвищує ефективність бізнес-процесів, оскільки простежується пряма залежність між ефективністю збереження інформації, можливістю й швидкістю пошуку в базі потрібних даних, сучасним забезпеченням користувачів системи оперативними даними. Продуктивність адміністративних рішень значною мірою зумовлена актуальністю та релевантністю інформації, на основі якої вони приймаються. У зв'язку з цим організація документообігу є ключовим елементом загальної системи управління.

Первинною або початковою стадією облікового процесу, що включає реєстрацію й фіксацію інформації про господарські операції в первинних документах, є документування. Воно розглядається як методичний інструментарій обліку і пов'язане з оформленням господарської діяльності.

Документування як метод бухгалтерського обліку вперше зародилося в Стародавній Месопотамії. Серед найпоширеніших документів того часу виділяють «наряди» на виконання робіт, які надавали можливість на той час систематизувати записи приблизно стосовно 2500 осіб, розрахувати витрати на заробітну плату за видами виконуваних робіт. Вівся також облік матеріальних цінностей, що включав групування прибуткових і видаткових документів, виведення «сальдо» на кінець з урахуванням початкового «сальдо». Потім кінцеве «сальдо» зіставлялося з фактичною наявністю цінностей. Якщо виявлялися розбіжності в бік зменшення, то вказувалося, на чий рахунок віднесена нестача. Таким чином відбувалося поступове зародження синтетичного й аналітичного обліку. Через уведення документування розширюється коло облікових операцій і підкреслюється економічний зміст предмету бухгалтерського обліку.

Від стародавніх часів до сучасності первинні облікові документи пройшли певні етапи еволюції, змінилися за формою й суттю.

Як зазначає Н. М. Малога, концепція документування операцій суб'єктів господарювання в Україні ґрунтується на потребах економіки України як держави з ринковими відносинами; визначає основи побудови системи первинного спостереження відповідно до інформаційних потреб користувачів бухгалтерської інформації; ґрунтується на останніх дослідженнях у сфері бухгалтерського обліку; спрямована на модель соціально орієнтованої ринкової економіки [2].

«Життя» будь-якого документа на підприємстві підпорядковується певним правилам. Згідно із Законом України «Про інформацію», документ – це матеріальний носій, що містить інформацію; основними його функціями є її збереження та передавання в часі й просторі [3].

Підставою для ведення бухгалтерського обліку господарських операцій відповідно п. 1. ст. 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» є первинні документи, які фіксують факти здійснення господарських операцій. Документ виступає письмовим доказом фактичного здійснення господарської операції або письмовим розпорядженням на право щодо цього [4].

Також порядок документального оформлення господарських операцій та вимоги щодо складання документів регламентуються Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88 [5].

На підприємстві розпорядження керівника є підставою для здійснення бухгалтерських записів у документах. При цьому розробляється графік документообігу, який оформляється у вигляді схеми або переліку робіт зі створення, перевірки та обробки документів, що виконуються кожним підрозділом підприємства, а також усіма виконавцями із зазначенням їх взаємозв'язку й строку виконання робіт. Дотримання графіка документообігу на підприємстві контролюється головним бухгалтером. Документообіг кожного підприємства має загальні риси та особливості й включає такі послідовні етапи:

1. Надходження документів зі сторони та виписування їх на підприємстві.
2. Виконання й визначена обробка первинних документів.

3. Надходження первинних документів у бухгалтерію.
4. Обробка документів у бухгалтерії.
5. Забезпечення поточного зберігання документів.
6. Передача документів на зберігання до архіву, а потім – у державні органи.

Строки зберігання найбільш важливих бухгалтерських документів визначаються нормами й правилами, прийнятими в країні в цілому. Порядок передачі документів до архіву може бути різним на кожному підприємстві. По закінченню встановлених строків зберігання особливо важливі документи передаються до місцевого архіву, а інші документи, за погодженням із Головним архівним управлінням, підлягають знищенню або здаються в макулатуру, про що спеціальна комісія складає акт і робить відповідні записи в архівній книзі. Оптимальна робота бухгалтерії та підприємства в цілому можлива лише за умови, що необхідна інформація, будь-який документ можуть бути швидко знайдені. Цього можна досягти лише під час обліку всіх документів за допомогою їх реєстрації та організації контролю за їх виконанням [6].

Докорінно змінює саму процедуру документообігу, зокрема й організацію первинного обліку, застосування нових інформаційних технологій.

Сучасні інформаційні системи оперують даними двох видів – структурованими (із баз даних) і неструктурованими (електронні документи). Відсоткове співвідношення між цими видами інформації характеризує рівень автоматизації документообігу на підприємстві [7].

На великих підприємствах документообіг досягає великих об'ємів. Якщо раніше всі документи потрібно було обов'язково вести в паперовому вигляді, то тепер є можливість ведення електронного варіанта документів. Такий документообіг дає змогу в будь-який момент тримати документи під контролем.

Для низки підприємств, які ефективно використовують новинки у сфері інформаційних технологій, електронний документообіг став незамінним поняттям у їхній роботі, оскільки значно спрощує роботу з документами, підвищуючи продуктивність і точність роботи працівників. Перевагою електронного документообігу є й те, що офіси позбавляються від великого об'єму паперових документів, а отже, проблем, пов'язаних із їх використанням (утрата документів, складності внесення змін, розподіленого доступу).

Електронний документ, створений за допомогою засобів автоматизації документообігу, підписаний електронним цифровим підписом і збережений у системі у вигляді файла відповідного формату, значно спрощує роботу з великими об'ємами інформації. Тому електронний вигляд документів накладає на документообіг певні вимоги. Юридичною основою для використання електронних документів у господарській діяльності є законодавчі й нормативні документи. Згідно зі ст 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», пт 2.4 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку дозволено складати первинні документи в електронній формі, але за умови дотримання вимог законодавства про електронні документи й електронний документообіг [4;5].

Основним нормативом щодо цього є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [8]. Під електронним документом мають на увазі документ, інформацію в якому зафіксовано у вигляді електронних даних, уключаючи обов'язкові реквізити документа, до переліку яких уключено:

- назву документа (форми);
- дату складання;
- назву підприємства, від імені якого складено документ;
- зміст та обсяг господарської операції, одиниця виміру господарської операції;
- посади осіб, відповідальних за здійснення господарської операції й правильність її оформлення;
- особистий підпис або інші дані, що надають змогу ідентифікувати особу, яка брала участь у проведенні господарської операції.

Разом із тим Закон вимагає, щоб електронна форма була візуалізована та придатна для сприймання її змісту людиною. Такий документ вважають оригіналом, а всі його паперові відображення є копією [8].

Електронний документ, який складено відповідно до вимог чинного законодавства та містить усі необхідні реквізити, має таку саму юридичну силу, як і документ, складений у паперовому вигляді.

Але для надання електронному первинному документу легітимності та для завершення створення електронного первинного документа необхідне накладення головного реквізиту — електронного підпису автора чи підпису, прирівняного до власноручного [9, 11].

За його наявності оригіналом уважатимуть будь-який створений примірник електронної первинки. Отже, електронний цифровий підпис (далі – ЕЦП) вважають аналогом власноручного підпису вповноваженої особи або «мокрої» печатки, якщо під час підписання електронного документа дотримано всіх необхідних умов, а саме:

- ЕЦП підтверджено з використанням посиленого сертифіката ключа за допомогою надійних засобів цифрового підпису;

- під час перевірки використовували посилений сертифікат ключа, чинний на момент накладення ЕЦП;

- особистий ключ підписувача відповідає відкритому ключу, зазначеному в сертифікаті.

Отже, підписання електронного документа потрібно підтвердити (засвідчити) наявністю сертифіката цього ключа. Сертифікат, як, власне, і сам ключ, надає акредитований центр сертифікації електронних ключів (АЦСК). Процедура засвідчення дійсності ЕЦП є нормативно затвердженою [10].

Суть цієї процедури полягає в тому, що АЦСК повинен зробити свою помітку часу на документі, тобто підтвердити, що ЕЦП належить конкретній особі й на момент підписання є чинним (дійсним), оскільки ЕЦП має свій термін дії, зі змінюванням якого його потрібно поновлювати (підтверджувати).

На практиці це означає, що підписання повинно відбуватися не лише за допомогою спеціального програмного забезпечення, але й у режимі он-лайн (зазвичай через мережу Інтернет).

Електронний документообіг – це єдиний механізм із роботи з документами, представленими в електронному вигляді, що реалізовує концепцію «безпаперового діловодства».

Електронний документообіг уключає роботу з документами, придатними для автоматичного прочитування інформації, що міститься в ньому, записаний на магнітних оптичних й інших носіях інформації. Електронний варіант документа має всі види захисту та забезпечує повноцінний документообіг за всіма правилами.

Оскільки кожен виконавець, залучений у документообіг, повинен мати електронний підпис, то організований за всіма правилами документообіг має всі переваги та виключає всі недоліки паперових документів.

Опрацювання й систематизацію інформації в системі бухгалтерського обліку здійснюють за допомогою електронних програм, а отже, різні види звітності (бухгалтерська, податкова, статистична) можуть бути подані в електронній формі. Деякі види податкової звітності й документів (декларація з ПДВ, податкові накладні) заборонені до подачі в паперовому форматі. Тому нагальною проблемою та кроком уперед буде перехід документування на електронні первинні документи. Хоча це в окремих випадках не може замінити паперових носіїв, але може скласти їм конкуренцію.

Проблемними під час переходу на електронне оформлення можуть залишитися первинні документи касових, банківських операцій, створення яких регулюється НБУ. Використання цифрового підпису в таких документах, як платіжні доручення, прибуткові (видаткові) касові ордери тощо, здійснюється з урахуванням нормативно-правових актів Національного банку України. У зв'язку з цим перевіряючі органи залишають за собою право отримати під час перевірки копії документів, які належать до предмета перевірки, засвідчені підписом платника податків (посадової особи) та скріплені (за наявності) печаткою.

Висновки. Ураховуючи переваги електронного документообігу та перспективи щодо його введення, слід мати на увазі можливість і необхідність отримання паперової копії носія інформації. У зв'язку з цим під час організації електронного документообігу копією для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене в порядку, установленому законодавством. А щодо термінів зберігання, то для електронних документів установлено загальноприйнятий строк зберігання, який передбачено для паперової первинки. Отже, електронний документ повністю набуває юридичної сили поряд із паперовим.

Джерела та література

1. Волошан І. Г. Процес документування та первісної обробки облікової інформації в умовах автоматизованих облікових систем. *Глобальні та національні проблеми економіки*/Миколаївський нац. ун-т імені В. О. Сухомлинського. Вип. 16. 2017. URL: [http:// global-national.in.ua/archive/16-2017/164.pdf](http://global-national.in.ua/archive/16-2017/164.pdf)
2. Малюга Н. М., Концепція документування операцій суб'єктів господарювання в Україні. *Вісник ЖДТУ*. 4(42). 2007. URL: [http:// http://ven.ztu.edu.ua/ article/view/96049](http://ven.ztu.edu.ua/article/view/96049)

3. Закон України «Про інформацію» від 02.10.92 №2657-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» 16.07.99 №996-XIV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
5. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95>
6. Осмятченко В., Матюха М. Електронне документування у бухгалтерському обліку. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 2. С. 98–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_2_11
7. Волошан І. Г. Первинний облік товарних операцій в інформаційній системі підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09/Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків, 2014. 20 с.
8. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
9. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р. № 852-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-1>
10. Порядок засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу, затверджений постановою КМУ від 26.05.2004 р. № 680. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2004-p>
11. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 07.11.2018 р. № 2155-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>

References

1. Voloshan I. G. (2017). Proces dokumentuvannya ta pervisnoyi obrobky' oblikovoyi informaciyi v umovax avtomaty'zovany'x oblikovy'x sy'stem [The process of documentation and primary accounting information processing in the conditions of automated accounting systems]. *Global'ni ta nacional'ni problemy' ekonomiky'*, *My'kolayivs'ky'j nacional'ny'j universy'tet imeni V. O. Suxomly'ns'kogo – Global and National Economy Problems*, V. O. Sukhomlynsky Mukolaiv National University, 16, [Elektronny'j resurs]. – Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/164.pdf> [in Ukrainian].
2. Maluyga N. M. (2007). Konceptiya dokumentuvannya operacij subyektiv gospodaryuvannya v Ukrayini [Operations Documentation Concept of Business Entities in Ukraine]. *Visny'k ZhDTU – Bulettin ZSTU 4(42)* Retrieved from <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/96049> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrayiny «Pro informaciyu» vid 02.10.92 #2657-XII [The Law of Ukraine on Information of 02.10.92 № 2657-XII] – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro buxgalters'ky'j oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini» [The Law of Ukraine on Accounting and Financial Reporting] – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].
5. Polozhennya pro dokumental'ne zabezpechennya zapy'siv u buxgalters'komu obliku – Regulation on Documentary Accounting Reporting, approved by the order of Ukraine. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95> [in Ukrainian].
6. Osmiyatchenko V., Matyuxa M. (2013) Elektronne dokumentuvannya u buhgalters'komu obliku [Electronic Documentation in Accounting]. *Visny'k Ky'yivs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universy'tetu. – Bulletin of the Kiev National University of Trade and Economics*, 2. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2013_2_11 [in Ukrainian].
7. Voloshan I. G. (2014) Pervy'nny'j oblik tovarny'x operacij v informacijnij sy'stemi pidpry'yemstva : avtoref. dy's. ... kand. ekon. nauk : 08.00.09 [Primary Accounting of Commodity Operations in the Information System of the Enterprise: author's abstract of dissertation ... Phd in Economics: 08.00.09] *Xark. derzh. un-t xarchuvannya ta torgivli. Xarkiv* [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrayiny' «Pro elektronni dokumenty' ta elektronny'j dokumentoobig» vid 22.05.2003 r. # 851-IV [Law of Ukraine on Electronic Documents and Electronic Documents Flow of] – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrayiny' «Pro elektronny'j cy'frovy'j pidpy's» vid 22.05.2003 r. # 852-IV [The Law of Ukraine on Electronic Digital Signature of]. – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15> [in Ukrainian].
10. Poryadok zasvidchennya nayavnosti elektronnoho dokumenta (elektronny'h dany'h) na pevny'j moment chasu, zatverdzheny'm postanovoyu KMU vid 26.05.2004 r. # 680 [The procedure for Confirming the Availability of Electronic Document (Electronic Data) at a Certain Time, approved by the CMU resolution of 26.05.2004] – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2004-p> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrayiny' «Pro elektronni dovirchi poslugy'» vid 07.11.2018 r. # 2155-VIII [The Law of Ukraine on About electronic trust services]. – Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.11.2018 р.

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

«Економічний часопис Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки»

Збірник наукових праць «Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки» – видання, яке охоплює широку гаму наукових досліджень у сфері економіки та управління й **містить такі рубрики:**

1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ.
2. ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ.
3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ.
4. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.
5. ГРОШІ, ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ.
6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ, СТАТИСТИКА ТА МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ Й ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ.

До публікації приймаються статті, які відповідають таким вимогам:

- стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків;
- стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вичитана автором та відповідати тематичному спрямуванню наукового журналу;
- робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому виданні, усі співавтори погоджуються з публікацією статті.

До друку приймаються лише праці з оригінальним авторським текстом (запозичення обсягом не більше ніж 10 % повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела).

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх уключення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування

Усі матеріали, подані для публікації в журналі «Економічний часопис», проходять процедуру **рецензування** в кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (із повторною рецензією або без неї), відмовити в публікації через значні недоліки матеріалів (із правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що статтю прийнято до друку, автору повідомляють реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ✓ ліворуч – УДК (кегель 12);
- ✓ починаючи з наступного рядка, праворуч – метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською й англійською мовами та складаються з частин:

- **відомості про автора (прізвище, ініціали, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи або навчання, посада, населений пункт, E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 12);**
- через рядок – **назва статті (мовою статті) (напівжирний шрифт, кегль 14);**
- анотація українською, російською (80–100 слів), де чітко сформульовано головну ідею статті й обґрунтовано її актуальність; розширена анотація англійською мовою (Abstract), яка повинна бути

інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою – не менше ніж 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має являти собою стислий виклад статті, її реферування.

- якщо мова статті англійська (польська, російська), то потрібна анотація мовою статті (від 80 до 100 слів), кегль 12, а анотація українською мовою подається обсягом не менше ніж 1800 знаків, включаючи ключові слова, ім'я та прізвище автора й назву статті (кегль 12);

- ключові слова (5–8);

- ✓ через рядок – основний текст статті, який повинен уміщати такі елементи (із виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких покладено початок розв'язанню цієї проблеми й на які спирається автор;

- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яка досліджується в статті;

- формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновки з цього дослідження й перспективи подальших розробок за цим напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1);

- ✓ через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегль 12); список використаної літератури складено відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8–15) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений. Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоциткування), але не більше ніж 25 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті або за абеткою;

- ✓ через рядок після літератури – **References**, який наводить список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегль 12) із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кирилических джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті – 8–14 сторінок. Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5 см, справа – 1,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт основного тексту – Times New Roman, розмір символу (кегль) – 14, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,5; відступ першого рядка – 1 см; інтервал між абзацами – 0 мм.

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Текст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегль 12, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий.

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково має бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул мають бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, усі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Джерело:...). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Times New Roman», 10 кегль.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих абревіатур і вперше введених термінів. Усі абревіатури мають бути розшифровані під час першого вживання.

Зразки оформлення списку літератури / REFERENCES

Зразок оформлення статті

До статті на окремому аркуші потрібно додати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____ . E-mail _____

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Автору (авторам) статті надсилається один авторський примірник журналу. Про додаткові екземпляри потрібно попереджати завчасно з відповідною доплатою.

Одноосібні статті докторів наук публікуються з оплатою вартості ідентифікатора цифрового об'єкта – DOI – 100 грн.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Наукове видання

**Економічний часопис
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 4 (16)

2018

Редактор і коректор *Г. О. Дробот*
Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.eeun.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 18,32 обл. вид. арк., 18,60 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Винниченка, 14, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.